

Ministerie van Economische Zaken
en Klimaat

Introductiedossier: kennismaking met inhoudelijke onderwerpen

januari 2022

1

Stafdirecties

2

Directoraat-generaal bedrijfsleven en innovatie

3

Directoraat-generaal klimaat en energie

4

Chief Economist

Inhoudsopgave

Corona 4
Parlementaire Enquête Groninger Aardgaswinning (PEGA) 6
Europees Semester en Recovery and Resilience Facility (RRF) 8
Uitvoering Brexit Adjustment Reserve 11
Relatie EU- VK – risico op handelsoorlog 12
Concurrentievermogen en Strategische autonomie 14

Onderwerp **Corona**
Directie(s) Bureau Bestuursraad

Achtergrond
- Ondertussen is duidelijk dat het coronavirus van permanente aard is en dat we als samenleving zullen moeten leren leven met het virus. Gelijktijdig constateren we dat het virus zo grillig is dat hier moeilijk op te anticiperen is, met periodieke beperkingen voor de maatschappij tot gevolg.
- Het is aan een nieuw kabinet om voor een aanpak die tegen die achtergrond duurzaam is een balans te vinden tussen:
  - de wenselijke capaciteit en belasting van de zorg (welke zorgcapaciteit in met name de ziekenhuizen is op korte en lange termijn haalbaar en wenselijk, in welke mate is het tijdelijk afschalen van zorg als gevolg van het virus acceptabel)
  - in welke mate beperkingen van de maatschappij en bedrijven acceptabel zijn en welke mate van steun vanuit de overheid is nog passend (zijn we bereid om te zeggen dat bepaalde verdienmodellen door corona niet meer mogelijk zijn, wat valt onder het ondernemersrisico, onder welke voorwaarden vinden we lockdowns nog acceptabel)
  - individuele vrijheden, de keuzevrijheid om je te laten vaccineren in het bijzonder (welke beperkingen ten aanzien van ongevaccineerden zijn acceptabel, onderzoek naar gevolgen, voor- en nadelen vaccinatieprikkels en plichten, zijn er alternatieven om overbelasting van de zorg c.q. lockdowns te voorkomen?)
- Daarnaast is tot nu toe het kabinetsbeleid vooral het volgen van de adviezen van het OMT geweest. Omdat het OMT met name medische kennis heeft, is het echter aan het kabinet om ook andere belangen af te wegen bij de virusbestrijding. Een volgend kabinet kan meer ruimte nemen om ook andere belangen te wegen en daarmee eventueel af te wijken van het OMT-advies. Met de door het vorige kabinet in december aangekondigde herijking van de aanpak voor de middellange (komende winter) en de middellange termijn, is er een goede gelegenheid om tot een nieuwe, eigen strategie te komen.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Hoofddoelen vanuit EZK perspectief zijn:
- Stabiel en waar mogelijk voorspelbaar beleid en het daarbij zoveel mogelijk voorkomen van beperkende maatregelen die economie en maatschappij schaden
- Zorgen dat meer fundamentele discussies over het te voeren coronabeleid op tafel komen (zie hiervoor) en een brede afweging faciliteren
- Herijking van het beleid ten aanzien van steun om dit op lange termijn houdbaar te houden.

Verwachte ontwikkelingen tot Q1 2022

Werkzaamheden corona
In januari hebben de volgende dossiers prioriteit:

- Maatregelenpakket en aanpak Omikronvariant:
  - Het huidige maatregelenpakket loopt tot 14 januari. In (ten minste) de week voorafgaand daaraan zullen diverse politieke en ambtelijke overleggen plaatsvinden om de besluitvorming op 14 januari over de vormgeving van het maatregelenpakket na 14 januari.
  - In het plan van Aanpak Lange termijn aanpak (zie hierna), is aangegeven dat u (MEZK) onderdeel gaat uitmaken van het BWO corona (samen met MVWS, MJ&V en MP) dat de besluitvorming rond corona voorbereidt. Dit construct is voorzien als tijdelijk tot circa eind maart. Het BWO is in beginsel wekelijks op maandag, maar zal in het licht van Omikron mogelijk vaker plaats vinden in (begin) januari.
- Lange termijn aanpak:
  - In de brief van de minister van VWS van 14 december is aangegeven dat het kabinet de aanpak wil herijken langs 5 thema's gericht op de korte termijn (deze winter) en de middellange termijn (komende winter(s)).
  - Samen met de andere Trojka departementen (Financiën en SZW) kan EZK een belangrijke rol spelen bij het tot stand brengen van een overkoepelend verhaal.
  - Daarnaast is EZK betrokken bij het secretariaat van de taskforces onder thema 3 die zich richten op het vergroten van de zorgcapaciteit en levert EZK namen aan vanuit het bedrijfsleven om mee te praten over herijking van de aanpak.
  - Sociale partners hebben een belangrijke rol in dit traject, onder andere als onderdeel van een thema-overstijgende klankbordgroep.
- Wetsvoorstellen inzet coronatoegangsbewijzen (ctb):
  - Begin januari is de voortzetting van de behandeling van de wetsvoorstel ctb op de werkvloer, ctb in het onderwijs en 2G voorzien. De wetsvoorstellen ctb op de werkvloer en 2G zijn van groot belang voor EZK vanwege de impact op de EZK sectoren; met name in welke gevallen en onder welke voorwaarden welk ctb-regime van toepassing is. Idee is dat hiermee bepaalde sectoren eerder veilig kunnen openen.

Onderwerp **Corona**
Directie(s) Bureau Bestuursraad

Overige relevante EZK-coronadossiers korte termijn (t/m Q1 2022)

- Verhogen vaccinatiegraad: Nu de reguliere vaccinatie-campagne vanuit de overheid nog maar beperkt effect heeft, wordt gezocht naar andere 'steunzenders' die niet-gevaccineerden beter kunnen bereiken dan de overheid, zoals werkgevers in diverse sectoren. Vanuit EZK wordt hier iom VWS en GGD coördinerend opgetreden tav de 'EZK-achterban', net zoals andere.
- Steun: Zie hiervoor 'Steunpakket Covid-19 EZK'.
- Voorbereiding parlementaire enquête: De Tweede Kamer heeft besloten tot een parlementaire enquête over de coronacrisis. Deze gaat naar verwachting in de tweede helft van 2022 van start. Binnen EZK is er een projectleider benoemd om deze vanaf 1 januari voor te bereiden.

Reguliere overleggen

- MEZK heeft, samen met MSZW, een periodiek BO Corona met de sociale partners. Hierin komen allerhande onderwerpen ter sprake, waaronder ook steun, de wetsvoorstellen en de lange termijn aanpak.
- Tot slot zal het contact met diverse sectoren die geconfronteerd worden met beperkingen de nodige aandacht vragen. Het is gebruikelijk dat als er veranderingen optreden in de maatregelen ten aanzien van een sector dat dit voor de openbaarmaking daarvan wordt besproken met hen in een bestuurlijk overleg. Het betreft met name de evenementensector en de horeca.

Onderwerp **Parlementaire Enquête Groninger Aardgaswinning (PEGA)**
Directie(s) Bureau Bestuursraad

Achtergrond

Inhoudelijk
Op 9 februari is het onderzoeksvoorstel voor deze parlementaire enquête door de Tweede Kamer aangenomen. De enquêtecommissie deelt het onderzoek op in drie perioden:
- '**Na Slochteren**': gaswinning vanaf 1959 met de nadruk op de totstandkoming van het zogeheten 'Gasgebouw'
- '**Na Assen**': bodemdaling en aardbevingen (in 1986 was er een eerste grotere aardbeving) met de nadruk op het uitblijven van (beleids)veranderingen;
- '**Na Huizinge**': afbouw gaswinning, start schadeherstel en versterking, met de nadruk op het proces naar stopzetting en de initiatieven gericht op herstel en versterking.

De commissie hanteert voor het onderzoek de volgende planning:
- Dossieronderzoek (incl. vragen aan EZK en andere partijen) t/m december 2021
- Besloten voorgesprekken en verhoren van januari t/m oktober 2022
- Opstellen onderzoeksrapport en behandeling in de Tweede Kamer t/m zomer 2023

Op 11 en 17 februari 2021 zijn in totaal 68 vragen van de enquêtecommissie ontvangen. Deze beslaan een breed arsenaal aan onderwerpen en omvatten de gehele historie van het Groningendossier (ruim 60 jaar). Op 30 juni en 9 september zijn twee kleinere, aanvullende vorderingen ontvangen. N.a.v. deze vorderingen zijn ruim 100.000? documenten aan de commissie verstrekt.

In de zomer van 2021 is het projectteam gestart met de volgende fase van het project: het voorbereiden en begeleiden van (oud-)EZK-medewerkers en oud-EZK-bewindspersonen die mogelijk door de enquêtecommissie worden uitgenodigd voor een besloten voorgesprek en/of een openbaar verhoor. De commissie heeft aangegeven dat de voorgesprekken worden gehouden tussen 6 januari en eind maart 2022. Begin december zijn uitnodigingen voor deze gesprekken ontvangen door 27 personen, waaronder 9 huidige medewerkers. Deze groep bevat oud-bewindslieden, (oud-)topambtenaren, (voormalige) directeuren, (voormalige) MT-leden en enkele (voormalige) seniormedewerkers. Er zijn geen bewindslieden uitgenodigd uit de tijd na de heer Wiebes.

Organisatorisch
Er is in september 2019 reeds een klein projectteam PEGA opgericht, gepositioneerd onder dBBR. Het voornaamste doel van dit team was om de organisatie voor te bereiden door m.n. alle informatiebronnen toegankelijk te maken. Veel documenten waren op dat moment nog niet gedigitaliseerd. Het opdrachtgeverschap ligt bij de pSG, met als gedelegeerd opdrachtgever dBBR. De Bestuursraad heeft slechts een adviserende rol, teneinde de onafhankelijkheid van het projectteam te waarborgen.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Prioriteit 1: De parlementaire enquête inhoudelijk, technisch en organisatorisch succesvol uitvoeren. Hierbij is vroegtijdig gekozen voor een digitale werkwijze, die gelukkig ook door de enquêtecommissie wordt gehanteerd.

Resultaten prioriteit 1 in 2022:
- Op grond van de AVG draagt EZK zorg voor het anonimiseren van geleverd materiaal – alle documenten vanaf 1 januari 2008 – zodat de commissie deze documenten op enig moment in het openbaar Kamerarchief kan opnemen (met uitzondering van vertrouwelijke documenten en documenten die zijn geleverd onder een verschoningsgrond);
- Afhankelijk van de planning van de commissie zal EZK wellicht nog in 2022 moeten reageren op feitelijke onjuistheden in het eindrapport. Naar verwachting zal de kabinetsreactie en het Kamerdebat pas in 2023 aan de orde zijn;
- Als interne afronding van dit project zal naar verwachting in het najaar van 2022 de archivering van alle interne projectdocumenten en het geleverde materiaal ter hand worden genomen.
- Technische ondersteuning van partijen die binnen het EZK-concern vallen, maar een eigen vordering hebben ontvangen (SodM, Mijnraad, Tcbb, IMG en ACVG) valt ook onder de verantwoordelijkheid van het projectteam;

Prioriteit 2: *Goede informatievoorziening en begeleiding voor (oud-)bewindspersonen en (oud-)medewerkers van EZK die zijn uitgenodigd voor een besloten voorgesprek en/of een openbaar verhoor door de enquêtecommissie.*

Resultaat prioriteit 2 in 2022:
Dossiers samenstellen en begeleiding verzorgen t.b.v. de inhoudelijke voorbereiding van personen die door de enquêtecommissie zijn uitgenodigd voor een besloten voorgesprek en/of een openbaar verhoor.

Onderwerp **Parlementaire Enquête Groninger Aardgaswinning (PEGA)**
Directie(s) Bureau Bestuursraad

Alle genodigden hebben op hun verzoek digitaal toegang gekregen tot voor hen relevante documenten. In combinatie met gesprekken en factsheets kunnen zij zich inhoudelijk voorbereiden.

Waar nodig is voor de genodigden ook nazorg beschikbaar in de vorm van een debriefing, evaluatie en psychologische begeleiding als dat nodig blijkt.

Prioriteit 3: Optreden als coördinerend departement in de praktische afstemming met de griffie van de enquête-commissie en tussen de betrokken departementen (naast EZK zijn dat BZK, FIN, OCW, VWS, I&W, J&V en AZ).

Resultaten prioriteiten 3 in 2022:
Er vindt regelmatig afstemming plaats met de griffie over (praktische) onderwerpen die zich voordoen tijdens de looptijd van de enquête.

Daar waar zich vraagstukken voordoen die meerdere departementen raken, zal EZK hiervoor als 'woordvoerder' optreden namens de collega-departementen.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
Een groot deel van 2022 zal gewijd zijn aan de besloten voorgesprekken (januari t/m maart) en de openbare verhoren (naar verwachting juni t/m oktober, m.u.v. het zomerreces). Daarna trekt de enquêtecommissie zich terug om een eindrapport op te stellen, dat vermoedelijk in het voorjaar van 2023 in de Kamer zal worden behandeld.

Intern wordt t/m augustus 2022 bij EZK alle geleverde informatie bewerkt met het oog op het anonimiseren van persoonsgegevens en, waar nodig, het lakken van vertrouwelijke passages in vertrouwelijke documenten waarvan de enquêtecommissie onderdelen in het openbaar verhoor wil inzetten. Indien over de vertrouwelijkheid discussie ontstaat met de griffie van de enquêtecommissie, is mogelijk tussenkomst van de bewindspersoon noodzakelijk.

Dossier Europees Semester en Recovery and Resilience Facility (RRF)
Directie Directie Europese en Internationale Zaken

Achtergrond

1) Europees Semester
Het Europees Semester is de jaarlijkse cyclus voor de afstemming van het economisch en begrotingsbeleid in de EU. Het Semester is in 2011 ingesteld tegen de achtergrond van de eurocrisis. Het Semester combineert het toezicht op macro-economische onevenwichtigheden, overheidsfinanciën en het bevorderen van inclusieve economische groei in Europa en goed arbeidsmarktbeleid.

De Semestercyclus is de afgelopen twee jaar tijdelijk aangepast om deze complementair te maken aan de implementatie van de Europese faciliteit voor herstel en veerkracht (*Recovery and Resilience Facility*, RRF). De twee processen blijven ook de komende jaren aan elkaar gelinkt. Wel is in de nieuwe Semestercyclus, die in november 2021 is afgetrapt, in lijn met de Nederlandse inzet zoveel mogelijk teruggekeerd naar een volledige toepassing van het Semester met als kernelementen de landenrapporten, landspecifieke aanbevelingen en de macro-economische onevenwichtighedenprocedure.

Belangrijkste stappen in het proces:
November: de Europese Commissie trapt de Semestercyclus af met de publicatie van de jaarlijkse analyse van groeiprioriteiten van de Europese Unie (*Annual Sustainable Growth Survey*, ASGS), het jaarlijkse rapport over het waarschuwingsmechanisme (*Alert Mechanism Report*, AMR) in het kader van de macro-economische onevenwichtighedenprocedure (MEOP), het voorstel voor de aanbeveling van de Raad over het economisch beleid van de eurozone en het voorstel voor een gezamenlijk verslag van de Commissie en de Raad over de werkgelegenheid (Draft Joint Employment Report). De ministers van EZK en FIN versturen een gezamenlijke brief naar beide Kamers met een kabinetsappreciatie van de documenten uit dit zogenaamde herfstpakket.

April: lidstaten rapporteren aan de Commissie over de implementatie van de landspecifieke aanbevelingen van het lopende jaar in het Nationaal Hervormingsprogramma (NHP). Deze rapportage wordt gecombineerd met de verplichte halfjaarlijkse rapportage door lidstaten onder de RRF.

Mei/juni: de Europese Commissie presenteert de landenrapporten - analyses van de economische situatie per land - en doet per land aanbevelingen voor economische hervormingen (landspecifieke aanbevelingen). Daarnaast publiceert de Commissie de resultaten van de diepteonderzoeken naar macro-economische onevenwichtigheden in lidstaten. Als reactie op de door de Commissie voorgestelde landspecifieke aanbevelingen voor Nederland wordt door de ministers van EZK en FIN een gezamenlijke brief met een kabinetsappreciatie van deze aanbevelingen naar beide Kamers verstuurd.

Juni/juli: de Europese Raad stemt in met de landspecifieke aanbevelingen en de Ecofin stelt de landspecifieke aanbevelingen vast.

Landspecifieke aanbevelingen 2021-2022:
Omdat de landspecifieke aanbevelingen op het gebied van het economisch beleid afgelopen jaar vervangen werden door de beoordeling van de RRP's ontvingen lidstaten voor de cyclus 2021-2022 alleen aanbevelingen op het gebied van begrotingsbeleid. Overeenkomstig de aanbevelingen voor andere landen met een lage schuld kreeg Nederland de aanbeveling om in de context van de COVID-19-pandemie een verruimend begrotingsbeleid te voeren.

2) Recovery and Resilience Facility
De RRF is deel van het Europees herstelinstrument (*Next Generation EU)* en heeft tot doel het herstel en veerkracht van lidstaten na de COVID-19-pandemie te ondersteunen. Het heeft een omvang van €672,5 miljard, waarvan €312,5 miljard aan subsidies en €360 miljard aan leningen. De allocatie van 70% van de middelen vindt plaats o.b.v. bevolkingsomvang, inverse van bbp per capita en gemiddelde werkloosheid in 2015-2019. De overige 30% wordt gealloceerd o.b.v. het bbp-verlies in 2020 en de cumulatieve bbp-verliezen in 2020-2021 (wordt berekend in 2022).

Om aanspraak te maken op de gealloceerde middelen wordt een Recovery and Resilience Plan (RRP, herstelplan) ingediend. Het herstelplan moet investeringen en hervormingen bevatten die in lijn zijn met de landspecifieke aanbevelingen uit het Europees Semester. Ook moeten de plannen effectief bijdragen aan de groene en digitale transities, alsmede werkgelegenheidsherstel. Specifiek dient minstens 37% van de middelen uitgegeven te worden aan klimaat, en 20% van de middelen aan de digitale transitie. Daarnaast mogen maatregelen geen significante schade aan het milieu veroorzaken, conform het *Do No Significant Harm Principe*.

De investeringen en hervormingen in een herstelplan zijn gekoppeld aan mijlpalen en doelen. Halfjaarlijks kan een

Dossier **Europees Semester en Recovery and Resilience Facility (RRF)**
Directie Directie Europese en Internationale Zaken

land een betalingsverzoek indienen bij de Commissie als de afgesproken mijlpalen en doelen zijn behaald. Uiteindelijk dient de Raad de uitbetalingsverzoeken goed te keuren. Mocht een lidstaat van mening zijn dat goedkeuring onterecht is, kan een lidstaat de zogenoemde noodrem-procedure inzetten. De Commissie moet dan het uitbeta-lingsverzoek opnieuw beoordelen.

Nederland kan naar verwachting aanspraak maken op €5,96 miljard aan subsidies. Een nieuw kabinet zal een herstelplan indienen, o.l.v. MFIN.

Beleidsverantwoordelijkheid RRF en Europees Semester:

1) Europees Semester
EZK en Financiën zijn beleidsverantwoordelijk voor het Europees Semester. EZK voor de economische aspecten, Financiën voor de budgettaire aspecten. Binnen EZK is de Directie Europese en Internationale Zaken (DEIZ) verantwoordelijk voor de departementale en interdeparte-mentale afstemming van het Semester. De Directie Algemene Economische Politiek is verantwoordelijk voor het opstellen van het Nationaal Hervormingsprogramma.

De ministers van EZK en Financiën hebben gezamenlijk beleidsverantwoordelijkheid voor het Europees Semester. EZK voor de economische aspecten, Financiën voor de budgettaire aspecten.

Het Europees Semester wordt in Brussel ambtelijk besproken in het Economic Policy Committee (EPC), een voorportaal van de Ecofin. DEIZ bereidt dit voor en het MT-lid DEIZ is Nederlands delegatieleider in het EPC. De minister van Financiën zit namens Nederland in de Ecofin.

2. RRF
De minister van EZK was - in nauwe samenwerking met de minister van Financiën – verantwoordelijkheid voor het Nederlandse RRP. Hieronder viel de ambtelijke verkenning, dit is een lijst met geïnventariseerde (potentiële) maatregelen die mogelijk passen onder een Nederlands RRP. Op 1 november 2021 is een Kamerbrief van de minister van Financiën over het RRP-proces, inclusief de ambtelijke verkenning, verzonden. Hierin is beschreven dat een programmadirectie wordt opgericht om het Nederlandse RRP te schrijven en in te dienen. Deze programmadirectie valt onder het ministerie van Financiën en valt dus niet meer onder de verantwoordelijkheid van de minister van EZK.

Nederland stuurt voor elk ingediend RRP een appreciatie naar de Kamer o.b.v. het concept uitvoeringsbesluit van de Commissie, zodat Nederland een positie kan vormen voor stemming in de Raad. Deze appreciatie wordt door MFIN (BFB) en MEZK (DEIZ) ondertekend (voorbereid). Inmiddels hebben alle lidstaten, op Nederland na, een RRP ingediend en wachten nog vier lidstaten op een uitvoeringsbesluit (Bulgarije, Hongarije, Polen en Zweden).

Inmiddels worden de RRPs geïmplementeerd. Het kabinet zal vier keer per jaar een update naar de Kamer sturen over de goedgekeurde uitbetalingsverzoeken. Deze Kamerbrief wordt voorbereid door EZK (DEIZ) en FIN (BFB) en door MFIN en, als gewenst, MEZK ondertekend. Mocht de implementatie in de ogen van ambtelijk Financiën en EZK onvoldoende zijn en de Commissie toch voornemens zijn een uitbetalingsverzoek goed te keuren, dan zal een besluit tot het starten van de noodremprocedure politiek worden voorgelegd. Dit zal ook gebeuren als een andere lidstaat de noodremprocedure inroept.

Beleidsdoelen & prioriteiten
In het Semester moet het identificeren van structurele beleidsuitdagingen van lidstaten en het monitoren van de uitvoering van structurele hervormingen die voortkomen uit de landspecifieke aanbevelingen prioriteit blijven. Het kabinet heeft zich er daarom voor ingespannen dat alle landspecifieke aanbevelingen zo snel mogelijk – voor alle lidstaten – terugkeren in het Semester, zodat de focus van het Semester als coördinatie-instrument voor economisch en arbeidsmarktbeleid behouden blijft. Het kabinet verwelkomt dan ook de terugkeer van de landenrapporten en volledige landspecifieke aanbevelingen in het Semester.

De rol van het Europees Semester is toegenomen, doordat de ontvangst van middelen uit de RRF is gekoppeld aan investerings- en hervormingsplannen die voortkomen uit de landspecifieke aanbevelingen uit 2019 en 2020. Het opvolgen van met name de aanbevelingen voor structuur-versterkende hervormingen uit 2019 (die structureler van aard waren dan de aanbevelingen uit 2020) is volgens Nederland onontbeerlijk voor een structureel en duurzaam economisch herstel van de individuele lidstaten, waarmee ook de weerbaarheid van de gehele EU tegen mogelijke toekomstige crises wordt versterkt.

Naast de koppeling van het Semester met de RRF is er al langer discussie over verbreding van het Semester. De Commissie probeert het Semester sinds een aantal jaar te

Dossier **Europees Semester en Recovery and Resilience Facility (RRF)**
Directie Directie Europese en Internationale Zaken

verbreden, onder andere op het terrein van klimaat en milieu, sociaal en meest recent ook de Sustainable Development Goals. Op deze terreinen bestaat er bij de Europese Commissie en een aantal lidstaten een wens voor meer Europese coördinatie van het beleid, waarbij ze – in meer of mindere mate - gebruik willen maken van de bestaande Semesterstructuren.

Zo wordt er inmiddels in het landenrapport expliciet aandacht besteed aan de voortgang die lidstaten maken op de Europese Pijler van Sociale Rechten en op het terrein van klimaat en milieu. Ook kunnen deze elementen, voor zover deze macro-economisch relevant zijn, weer terugvloeien in de landspecifieke aanbevelingen. Nederland kijkt terughoudend naar deze ontwikkelingen en is van mening dat de macro-economische focus van het Semester zoveel mogelijk behouden moet blijven. Tegelijkertijd is een constructieve houding op deze dossiers van belang.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

1) Europees Semester
Er zal in 2022 bezien worden hoe het Semester en de monitoring van de RRF met elkaar samen gaan.

2) Recovery and Resilience Facility
Indienen van een Nederlands RRP.

Beoordelen van uitbetalingsverzoeken voor de RRP's van andere lidstaten. Mogelijk inzet van de noodremprocedure.

Dossier Uitvoering Brexit Adjustment Reserve
Directie Directie Europese en Internationale Zaken / Directie Topsectoren en Industriebeleid

Achtergrond

- De Brexit Adjustment Reserve (BAR) is een fonds van 5,47 miljard euro dat de onmiddellijke gevolgen van de terugtrekking van het Verenigd Koninkrijk uit de EU moet beperken en is bedoeld voor de meest getroffen lidstaten en sectoren in de EU. Vanuit het fonds kunnen reeds gemaakte en toekomstige (1 januari 2020 – 31 december 2023) Brexit-gerelateerde kosten, privaat en publiek, gefinancierd worden.
- 8 oktober 2021 is de BAR-verordening bekendgemaakt in het Publicatieblad van de EU.
- NL maakt o.b.v. de verordening aanspraak op 886 mln. euro uit de BAR en is daarmee, na IER (met 1,165 mld. euro), de grootste ontvanger.
- Voor de BAR dient een zogenoemd Management Controle Systeem (MCS), bestaande uit een Management Autoriteit (MA) en een Audit Autoriteit (AA) te worden ingericht.
- De Minister van EZK wordt politiek, bestuurlijk, financieel en juridisch verantwoordelijk voor de BAR; de ambtelijke werkzaamheden die samenhangen met deze managementautoriteit (MA) worden grotendeels verricht door LNV. De AA wordt door de Auditdienst Rijk (ADR) verricht.
- Middelen uit de BAR zullen langs drie verschillende sporen worden ingezet, in afstemming met belanghebbenden : 1) regeling(en) voor het algemene bedrijfsleven, (verantwoordelijkheid EZK) 2) specifieke regeling(en) voor de visserijsector (verantwoordelijkheid LNV) en 3) vergoeding van publieke kosten gemaakt door het Rijk en decentrale overheden (naar verwachting verantwoordelijkheid FIN).
- Om deze drie sporen vorm te geven wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de bestaande structuren en kennis bij de Rijksoverheid met betrekking tot het aanwenden van Europese middelen. RVO zal in ieder geval de regelingen voor het bedrijfsleven en visserij uitvoeren, waarbij de Auditdienst Rijk toeziet op rechtmatige besteding van de middelen.
- De verschillende voorziene regelingen zijn op het moment van schrijven nog niet opengesteld. De grootste prioriteit ligt bij het openstellen van een internationaliseringsregeling voor het algemene bedrijfsleven en saneringsregeling voor de vissers. Deze gaan naar verwachting begin 2022 in de lucht.
- Besteding van BAR-middelen aan reeds gemaakte kosten door het bedrijfsleven lijkt te worden belemmerd door Europese staatssteunkaders. EZK is in gesprek met de Commissie hierover.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Kernverantwoordelijkheden EZK:
- EZK zet zich in voor goede ondersteuning van het bedrijfsleven bij het omgaan met de gevolgen van Brexit.
- EZK zet zich in voor een gelijk speelveld waarbij bedrijven die zich goed hebben voorbereid niet worden benadeeld t.o.v. bedrijven die zich laat of niet hebben voorbereid op Brexit.
- EZK heeft de politieke verantwoordelijkheid voor de managementautoriteit van de BAR, in nauwe samenwerking met LNV.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- De EU heeft geen verdeling van het totale budget van 886 miljoen euro over de drie sporen opgelegd. Momenteel wordt ambtelijk gewerkt aan een voorstel voor deze verdeling.
- In de augustusbrief is opgenomen dat de verdeling van de middelen uit de BAR ‘in principe’ aan een nieuw kabinet is. Gelet op de korte looptijd van de regelingen (eind 2023) is het van groot belang om begin 2022 (de urgente onderdelen van de regelingen (het internationaliseringsprogramma en de saneringsregeling) open te stellen. Hiervoor is op korte termijn politieke overeenstemming nodig over de verdeling van de verschillende middelen over de verschillende regelingen. Inzet is deze overeenstemming in januari 2022 te bereiken.

Dossier **Relatie EU- VK – risico op handelsoorlog**
Directie Directie Europese en Internationale Zaken

Achtergrond

- Op 31 januari 2020 is het VK formeel uit de EU getreden op basis van het Terugtrekkingsakkoord, waaronder het Noord-Ierse protocol (hierna: protocol). Op 1 januari 2021 is de Handels- en Samenwerkingsovereenkomst EU-VK (HSO) in werking getreden.
- Een aantal zaken uit de HSO en het protocol moet nog worden uitgewerkt en/of geïmplementeerd.
- Afspraken over grenscontroles rondom N-IER zijn altijd een heikel punt geweest in onderhandelingen EU-VK.
- Het protocol is op verzoek van het VK opgesteld en op 31 januari 2020 overeengekomen. Het voornaamste doel van het protocol is het voorkomen van een harde grens tussen IER en N-IER en daarmee oplaaiende *troubles* tussen verschillende bevolkingsgroepen. Het protocol wordt gezien als de enige manier om een grens op het Ierse eiland te voorkomen en tegelijkertijd de integriteit van de EU interne markt te bewaken.
- Het protocol vereist dat goederen die vanuit Groot-Brittanië Noord-Ierland binnenkomen en vanuit daar door zullen worden gevoerd naar IER of een andere EU-lidstaat, bij aankomst in N-IER gecontroleerd worden. Dit zorgt automatisch voor een bepaalde mate van grenscontroles binnen het VK.
- 'Artikel 16' is een onderdeel van het protocol. Het beschrijft dat beide partijen eenzijdig het recht hebben om een deel van de overeenkomst op te schorten als deze maatschappelijke moeilijkheden, economische of klimaatproblemen oplevert.
- De VK regering heeft meerdere malen gedreigd artikel 16 in te roepen en zich daarbij te baseren op goederen-tekorten en onrusten in N-IER. De VK regering lijkt dit met name te doen vanwege nationale politieke belangen.
- De VK regering weigert sinds de inwerkingtreding begin 2021 afspraken uit het N-IER protocol te implementeren en heeft meerdere malen de overgangsperiode eenzijdig verlengd.
- Het risico bestaat dat het conflict over het N-IER protocol escaleert en op korte termijn om een reactie van de EU zal vragen.
- Het VK is een belangrijke handelspartner van NL en een escalerend handelsconflict EU-VK zal leiden tot grote economische schade voor NL.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Kernverantwoordelijkheden EZK:

- Effect spanningen EU-VK op reële economie beperken.
- Effect Brexit op EZK-beleidsterreinen beperken (o.a. interne markt, diensten, energie, klimaat, staatssteun, onderzoek en innovatie).

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- Op het moment van schrijven onderhandelen de Commissie (namens de EU) en het VK nog over implementatie van het N-IER protocol.
- Het volledige VK kampt met tekorten van verschillende goederen. Dit heeft meerdere redenen, gedeeltelijk veroorzaakt door Brexit. Een veelgenoemde reden is een tekort aan vrachtwagenchauffeurs.
- Inroeping van artikel 16 door het VK en daarmee verdere opschorting van het protocol zal om een reactie van de EU-zijde vragen. Daarbij lijkt er zich een fundamentele politieke keuze voor te doen tussen twee benaderingen:
  1. Geleidelijke escalatie: Een aanpak van blijven praten in combinatie met gerichte en escalerende economische strafmaatregelen; of
  2. De nucleaire optie: Het (grotendeels) opzeggen van de vorige jaar afgesloten Handel en Samenwerking Overeenkomst (HSO).
- De nucleaire optie zal voor veel en langdurige economische schade zorgen in NL. De optie van de geleidelijke escalatie (die uiteindelijk op termijn zou kunnen resulteren in opzegging van het HSO) minder.
- Vanuit economisch overwegingen wordt geadviseerd om - bij eenzijdige opschorting van het Ierse protocol door het VK - in te zetten op een combinatie van onderhandelen en gerichte en escalerende economische en politieke maatregelen tegen het VK. Doel is een pakket maatregelen samen te stellen dat pijn doet aan Britse zijde, het risico van retaliatie beperkt en de economische schade voor NL en de EU minimaliseert.
- De EU heeft in handelsconflicten veel ervaring met ferme, maar proportionele en gerichte handelssancties.
- Opschorting van het protocol zal leiden tot een vergroot risico op niet kunnen borgen van de integriteit van de interne markt. De opties van een harde grens tussen N-IER en IER of goederencontroles tussen IER en de rest van de EU lijken politiek niet haalbaar. Het blijft dus de moeite waard om in te blijven zetten op beperken van escalatie om implementatie van het protocol een kans te geven.
- De verwachting is dat NL exporteurs vanaf 2022 meer handelsbelemmeringen gaan ervaren bij export naar het VK
- Het VK voert tot op heden geen grenscontroles uit op goederen uit de EU. NL exporteurs hebben dus nog maar beperkte last van Brexit. Op het moment dat het Britse

Dossier **Relatie EU- VK – risico op handelsoorlog**
Directie Directie Europese en Internationale Zaken

Border Operating Model in werking treedt, zal export naar het VK belemmert worden.

- Per 1 januari 2022 zal op basis van het HSO ook actief gecontroleerd worden op *country-of-origin* certificaten bij EU-VK handel. Met deze certificaten kan worden aangetoond dat handelaren geen import- of exporttarieven hoeven te betalen. Waarschijnlijk heeft een groot aantal bedrijven (met name mkb) zowel in NL als VK deze certificaten niet op orde. Deze bedrijven zullen vanaf 2022 tarieven moeten betalen over goederen van en naar het VK.

Dossier Concurrentievermogen en Strategische autonomie
Directie Directie Europese en Internationale Zaken

Achtergrond

EU Concurrentievermogen

- EZK zet zich interdepartementaal en internationaal in voor het behoud en versterking van het concurrentievermogen van NL en de EU. De inzet hierop staat in de kabinets-positie over versterking van het EU-concurrentievermogen uit 2019.
- Op EU-niveau wordt het thema concurrentievermogen behandeld in de Raad voor Concurrentievermogen (RvC). Afgelopen jaren nam de staatssecretaris namens het kabinet deel aan de RvC.
- De RvC bestaat uit drie onderdelen: interne markt & industrie, ruimtevaart en onderzoek waarbij MOCW naar RvC onderdeel onderzoek gaat. Formele Raden van de onderdelen interne markt & industrie en onderzoek vinden vier maal per jaar plaats in Brussel, die van het onderdeel ruimtevaart twee maal per jaar. Elk half jaar organiseert het voorzitterschap van de Raad een informele RvC in de lidstaat die dan voorzitter is.
- In de eerste helft van 2022 vinden de raden op de volgende data plaats: 31 januari-1 februari informele RvC in Frankrijk, 24 februari formele RvC (interne markt & industrie) in Brussel en 9-10 juni formele RvC (interne markt, industrie en ruimtevaart) in Brussel
- EZK is voor de gehele RvC politiek verantwoordelijk en legt hierover verantwoording af aan de Kamer. Kamerstukken over het RvC onderdeel onderzoek worden dan ook mede namens OCW verstuurd.
- Concurrentievermogen en de RvC hebben betrekking op EZK-brede en DG-overstijgende thema's die nauw samenhangen, zoals de digitale en groene transities, onderzoek en innovatie (gedeelde verantwoordelijkheid met OCW), industrie (waaronder update industriestrategie, waardeketens, ecosystemen, allianties, IPCEI), interne markt, aanbesteden, mededinging, consumenten, staatssteun, buitenlandse subsidies, strategische autonomie, standaarden, mkb, defensie-industrie, ruimtevaart, externe dimensie van concurrentievermogen. Ook digitale dossiers, zoals *Artificial Intelligence* (AI), *Digital Service Act* (DSA) en de *Digital Market Act* (DMA) worden geagendeerd op de RvC.
- Deze brede reikwijdte vereist een integrale benadering van de thema's en consistentie bij het uitdragen van de EZK-boodschap. Met oog op het borgen van deze samenhang en consistentie valt de RvC ambtelijk onder de verantwoordelijkheid van de SG. Tijdens de RvC wordt de bewindspersoon ondersteund door een MT-lid en een Raadscoördinator van DEIZ.
- Een aantal van bovengenoemde thema's worden in aparte fiches behandeld. Strategische autonomie wordt in dit fiche nader toegelicht.

Verdere toelichting strategische autonomie:

- Zowel binnen NL als in de EU is veel discussie over de gevolgen van de toenemende geopolitisering van de economie en ongewenste afhankelijkheden van derde landen (o.a. China en de VS).
- De coronacrisis heeft de discussie over ongewenste afhankelijkheden van derde landen versterkt en binnen de EU groeit de roep om meer inzet op (open) strategische autonomie, weerbaarheid en soevereiniteit.
- Binnen de EU is er vanuit o.a. Frankrijk en (in iets mindere mate) Duitsland veel druk om een intensiever en strategischer industriebeleid te voeren om ongewenste afhankelijkheden te voorkomen, het verdienvermogen te versterken en geopolitiek sterker te kunnen optreden. De Europese Commissie publiceerde 27 april 2021 een update van de industriestrategie en 5 mei 2021 een voorstel voor het aanpakken van buitenlandse subsidies die het gelijk speelveld verstoren. Frankrijk heeft aangegeven dat strategische autonomie één van de centrale thema's zal zijn tijdens het Franse voorzitterschap in de eerste helft van 2022.
- Er is (in de EU) vooralsnog geen consensus tussen lidstaten over de te varen koers. De crux zit hem voornamelijk in overeenstemming vinden in wat proportionele oplossingen zijn. Sommige landen, zoals FRA & DUI, pleiten voor versoepelen van staatssteun en mededin-gingsregels en grootschalige investeringen om strategische waardeketens en ecosystemen te stimuleren, waar andere lidstaten meer voor het versterken van de interne markt en structurele hervormingen binnen economieën pleiten . NL heeft in deze discussie specifiek aandacht voor de rol van kleinere lidstaten en het mkb.
- De BR van EZK heeft op 7 december 2020 haar visie op strategische autonomie vastgesteld. In deze visie is openheid en internationale samenwerking het uitgangspunt, waarbij ongewenste afhankelijkheden analytisch en proportioneel benaderd moeten worden. Deze basisprincipes zijn door het hoogambtelijk voorportaal (HCEU) van de REA van januari en maart 2021 overgenomen en worden Rijksbreed uitgedragen. Momenteel (najaar 2021) wordt gewerkt aan verdere analyses van kwetsbaarheden en invulling van strategische autonomie op beleidsniveau.
- In het Europese beleidsdebat definieert NL strategische autonomie als "*het vermogen van de EU om als mondiale speler, in samenwerking met internationale partners, op basis van eigen*

Dossier **Concurrentievermogen en Strategische autonomie**
Directie Directie Europese en Internationale Zaken

inzichten en keuzes haar publieke belangen te borgen en weerbaar te zijn in een onderling verbonden wereld". Hiermee benadrukt NL het belang van openheid, een analytische benadering en proportionaliteit. Ter beïnvloeding van de Europese discours heeft NL in maart 2021 samen met Spanje een non-paper over strategische autonomie gepubliceerd en voert het consultaties met diverse lidstaten.

Beleidsdoelen & prioriteiten

- DEIZ zet zich in voor een eenduidige inzet en strategie op al deze onderwerpen vanuit EZK op Europees niveau. Momenteel wordt de analyse van kwetsbaarheden en de invulling van de termen op beleidsniveau nog gevoerd. Hierbij is de overkoepelende EZK-inzet als volgt:
  - Openheid blijft het uitgangspunt, waarbij gewezen wordt op de voordelen van een open economie en marktwerking.
  - Mocht het borgen van publieke belangen onder druk staan door ongewenste of eenzijdige afhankelijkheden van derde landen, dan is het van belang dat iedere vorm van ingrijpen proportioneel is en op basis van analyse gebeurt. Voor deze analytische benadering kan een escalatieladder gebruikt worden, waarbij ieder stapje op de ladder een meer ingrijpende maatregel betreft.
- Naast het laten landen van de overkoepelende EZK-inzet in de NL en EU inzet op dit onderwerp, heeft de verdere uitwerking van deze positie op deelonderwerpen van EZK (waaronder: economische veiligheid, digitalisering en klimaat) nu prioriteit.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- Binnen de RvC wordt doorlopend gesproken over het thema strategische autonomie en de eerder genoemde thema's. Specifiek is veel aandacht voor de (implementatie van de) update van de Europese industriestrategie, ook in relatie tot het Fit for 55-pakket. Daarnaast streeft het Voorzitterschap naar algemene oriëntaties voor de DMA en DSA op de RvC in november. Naar verwachting zal het FRA VZS een algemene oriëntatie willen bereiken in de Raad op het voor Nederland belangrijke wetsvoorstel buitenlandse subsidies. Ook zal de Commissie in 2022 verder gaan met de herziening van de EU mededingings- en staatssteunrichtsnoeren.
- De verwachte ontwikkelingen op het gebied van strategische autonomie in 2022 zijn tweeledig:
  - Verder uitwerken NL positie op detailniveau, i.e. vaststellen op welke vlakken NL kwetsbaar is en daar een passende beleidsreactie bij vinden. Dit lange termijn traject wordt door een (hoog)ambtelijke stuurgroep getrokken o.l.v. BZ en EZK.
  - Invulling geven aan het tegengaan van afhankelijkheden en versterken van weerbaarheid EU via deelname aan Industrie Allianties en Important Projects of Common European Interests (IPCEI).
  - Beïnvloeding van de discussie en voorstellen in de EU, waarbij NL 1) kans heeft om invulling te geven aan de verschillende begrippen; 2) de inhoudelijke analyse van de CIE kan beïnvloeden; 3) de denkrichting van de discussie kan framen. Inzet van de bewindspersoon op dit vlak is tweezijdig: a) middels (bilaterale) contacten met de CIE en andere lidstaten en b) middels deelname aan de RvC en andere raden.

Inhoudsopgave

Cluster Strategie en internationaal 17
Frequentiebeleid en digitale connectiviteit 21
Het ordenen van markten voor digitale infrastructuur en diensten 24
Onderzoek en innovatie digitale technologie 27
Economische veiligheid en continuïteit telecominfrastructuur 28
Cybersecurity en privacy 30
Evaluatie TO2's 33
Innovatie instrumenten 35
Internationale innovatiesamenwerking: Europese fondsen gericht op O&I en instrumenten voor bilaterale innovatiesamenwerking 38
Kennisbescherming en -Benutting (intellectuele eigendom) 41
Missiegedreven Topsectoren- en Innovatiebeleid 42
KVK (beleidsmatige aansturing ZBO) 44
MKB Financieringsbeleid 46
Ondernemersklimaat 50
Aanpak Regeldruk / Programma Betere Regelgeving en dienstverlening voor bedrijven 54
Startup en Scale-up Beleid 56
Techniekpact en het bredere human capital-beleid 57
Actieprogramma 'Nieuwe kansen voor Topsector LSH' (EMA Actieprogramma) en programma Future Affordable Sustainable Therapies 59
De Topsectoren 62
Economische Veiligheid 64
Gastvrijheidseconomie 66
Hightech maakindustrie 67
Important Projects of Common European Interest (IPCEI) 69
Programma Infrastructuur Duurzame Industrie (PIDI) 71
Retail 72
Steunverzoeken individuele bedrijven 74
Verduurzaming Industrie 75
Brainport Nationale Actieagenda (BNA) 76
Economisch Samenwerkingsplatform Rijk-regio 77

Dossier Cluster Strategie en internationaal
Directie Digitale Economie

Achtergrond

Nederlandse digitaliseringsstrategie

- In juni 2018 lanceerde het kabinet de Nederlandse Digitaliseringsstrategie (NDS). Dit is een overkoepelende, kabinetsbrede strategie en richt zich op het verantwoord benutten van de kansen van digitalisering voor economie en samenleving. Ieder jaar wordt de strategie geactualiseerd. In 2019 is de 'NDS 2.0' versie uitgebracht, waarbij er nader geprioriteerd is. De prioriteiten zijn: 1) artificiële intelligentie (AI), 2) datadelen- en toegang, 3) digitale connectiviteit, 4) digitale overheid, 5) digitale weerbaarheid (inclusief cybersecurity) en 6) digitale vaardigheden en inclusie. In 2020 is op deze prioritering voortgebouwd.
- Op 26 april 2021 is de laatste actualisatie (NDS2021) naar de Kamer verstuurd, met een terugblik op de belangrijkste mijlpalen en resultaten van de NDS en de voortgang over het afgelopen jaar. Daarnaast is er een onafhankelijke Toekomstverkenning digitalisering 2030 als bijlage aan de NDS toegevoegd, opdat het volgende kabinet, kennisinstellingen, bedrijven en andere stakeholders tijdig op deze ontwikkelingen kunnen anticiperen en het gesprek kunnen voeren over de digitale transitie. Meer informatie: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2021Z07051&did=2021D15574
- De minister van EZK is systeemverantwoordelijk voor integriteit, veiligheid en continuïteit van de telecominfrastructuur en voor de ordening van de markten voor infra-, data- en telecommunicatiediensten én *coördinerend bewindspersoon* voor de NDS en doet dat in nauwe samenwerking met de staatssecretaris van BZK (digitale overheid en inclusie) en de ministers van JenV (digitale weerbaarheid en rechtsbescherming), de zogenoemde 'driehoek'.
- Tussen deze bewindspersonen is ad hoc overleg over voortgang. Op ambtelijk niveau vindt interdepartementale samenwerking plaats via de NDS-directeuren- en medewerkersoverleggen. Daarnaast zijn er op themaniveau van de NDS (AI, digitale weerbaarheid, digitale overheid etc.) separate overleggen.
- Belangrijke vraag is hoe de *governance* van digitalisering in een volgend kabinet wordt vormgegeven. Het afgelopen jaar is i.s.m. BZK en JenV opdracht gegeven aan het NSOB om aanbevelingen te doen over verdere versterking van de politieke ophanging en ambtelijke samenwerking. Uit dit onderzoek komt naar voren dat geen enkel model ideaal is (bv. één minister voor digitale zaken, een regeringscommissaris, een (vice)premier met coördinerende taak digitalisering, agentschap, netwerksturing of een complete reorganisatie van de rijksdienst). Elk model kent namelijk zijn voor- en nadelen kent en vraagt om compenserende maatregelen om deze in de praktijk werkbaar te maken.
- Voorkeur van EZK, JenV, BZK gaat uit naar een '*Europees model*', waarbij een minister of vice-premier verantwoordelijk is voor het opstellen van een digitale strategie en sturing geeft aan de samenwerking binnen de driehoek, interdepartementaal en met mede-overheden en stakeholders (rol die VP Verstager nu heeft binnen de Commissie, zie ook hieronder). Die versterking van de politieke positionering is nodig, gezien het belang van de digitale transitie voor economie en maatschappij en de uitstraling naar buiten.
- Digitalisering is ook binnen de Tweede Kamer hoger op de agenda gekomen. Begin 2021 is de vaste Kamercommissie voor Digitale Zaken geïnstalleerd op basis van aanbevelingen van de Tijdelijke Kamercommissie Digitale Toekomst in 2020. Deze commissie bepaalt nu het werkterrein en hieronder vallen onder meer de NDS, digitale overheid en cyberveiligheid. Belangrijke vraag is hoe het kabinet zich tot deze Commissie zal gaan verhouden.
- EZK werkt ten behoeve van de ambities in de NDS nauw samen met coalities uit het bedrijfsleven, kennisinstellingen en (mede-) overheden zoals het Beraad Nederland Digitaal (bestuurders uit bedrijfsleven, onderzoek/onderwijs en maatschappelijke domeinen), ECP (platform voor de informatiesamenleving), de Nederlandse Blockchain coalitie, de Nederlandse AI coalitie en een 5G-Innovatienetwerk.
- Ieder jaar organiseert EZK mede op verzoek van de Kamer de *Conferentie NL Digitaal*. Dit jaar vond de conferentie plaats van 8 t/m 10 februari 2021 i.s.m. BZK en JenV en in compleet digitale vorm en had ruim 1800 deelnemers. De conferentie zetten we in om het belang en de resultaten van de NDS over het voetlicht te brengen, (nieuwe) coalities te smeden en nieuwe vraagstukken met bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties te bespreken.

EU digitaal

- Digitalisering is voor de Commissie Von der Leyen topprioriteit. Naast een Executive Vice President voor mededinging en digitaal, Margrethe Vestager, heeft ze ook een Commissaris benoemd voor de interne markt en industrie, Thierry Breton en een Commissaris voor Justitie, Didier Reynders die zich ook bezig houden met digitalisering.

- Minister EZK is vanuit het kabinet eerstverantwoordelijke voor de relevante (vak)Raden: de Telecomraad (2x per jaar) en de Raad voor Concurrentievermogen (4x per jaar).
- In februari 2020 heeft de Commissie de EU Digitale strategie "Shaping Europe's Digital Future" uitgebracht. Centraal thema in deze strategie is digitale soevereiniteit. De Commissie wil Europa -vanuit geopolitiek oogpunt-minder afhankelijk maken van derde landen en wil investeren in eigen competenties op terreinen als AI, data- en cloud, quantum, halfgeleiders, 5G en 6G. De Commissie zet ook in op een eerlijke (platform)economie o.a. met de Digital Services Act en Digital Markets Act. Tegelijkertijd met deze strategie heeft de Commissie een AI witboek en datastrategie gelanceerd.
- De Digital Services Act (DSA) biedt de mogelijkheid om de rol en verantwoordelijkheid van online platforms (Facebook, Amazon, etc.) te herzien bij de bestrijding van illegale en onrechtmatige informatie. De Digital Markets Act is gericht op het stimuleren van concurrentie op digitale markten en moet ertoe leiden dat poortwachters-platforms zich eerlijk gedragen tegenover ondernemers die hun producten of diensten aanbieden op een platform.
- De Commissie heeft op 20 april jl. als follow-up op het AI-witboek de Artificial Intelligence Act gelanceerd (hierna AI conceptverordening) en een herziening op het gecoördineerd plan AI gepresenteerd. Het doel van de AI conceptverordening is om het eerste wetgevende kader van AI te creëren waarbij er wordt gezorgd dat er veilige AI-systemen de interne markt op komen en de bescherming van fundamentele rechten wordt gewaarborgd. Het gecoördineerde plan AI schetst noodzakelijke beleidswijzigingen en investeringen die de lidstaten zouden moeten doorvoeren om de leidende positie van Europa in de ontwikkeling van betrouwbare AI te versterken.
- Met de *datastrategie* wil de Commissie de economische en maatschappelijke waarde van Europese data beter benutten met oog voor privacy en grip op gegevens. Data is ook een belangrijke randvoorwaarde om de ambities op het terrein van AI mogelijk te maken. De Commissie heeft – in navolging van de datastrategie – in november 2020 de *Data Governance Act* (DGA) gepubliceerd met als doel om een regelgevend kader voor datadeling te creëren. Dit voorstel bevindt zich in triloogfase. De Data Act wordt begin 2022 verwacht en zal zich richten op een betere balans in de dataketen tussen alle partijen.
- Ook wil de Commissie met de *Europese Cybersecuritystrategie* en een *Vaardighedenagenda* werken aan een cyberveiliger en een digitaal vaardiger Europa.
- In de mededeling *Digitaal Kompas 2030* van maart 2021 heeft de Commissie haar prioriteiten op het terrein van digitalisering nader geconcretiseerd: gekwantificeerde doelstellingen om burgers en bedrijven beter weerbaar te maken voor de digitale maatschappij en economie die in de komende tien jaar gevormd wordt. Prioriteiten zijn hierbij het verbeteren van digitale vaardigheden van burgers en werknemers, investeringen in technologie en infrastructuur en een versterkte toepassing van digitalisering door bedrijfsleven en overheid.
- In het op 15 september jl. verschenen Beleidsprogramma *Weg naar een Digitaal Decennium 2030* heeft de Commissie deze doelstellingen nader uitgewerkt. De Commissie zet hierbij stevig in op Meerlandenprojecten: door gezamenlijk initiatieven te ontplooien waardoor doelstellingen dichterbij komen. Verder zal er een jaarlijks rapportagemoment zijn waar de Staat van het *Digitaal Decennium* en marge van de Staat van de Unie gepubliceerd wordt. De Commissie probeert hiermee druk op de ketel te houden voor voortgang en bijdragen van lidstaten.
- De feitelijke onderbouwing van de doelstellingen komt uit de *Digitale Economy and Society Index*, de jaarlijkse, invloedrijke ranking die de Commissie geeft. Nederland scoort jarenlang stabiel een plek 3 of 4. In de jongste editie, die op 12 november jl. gepubliceerd is heeft Nederland een 4e plek net achter Denemarken, Finland en Zweden. De ranking is opgebouwd op basis van vier indicatoren waarop Nederland als volgt scoort: Menselijk kapitaal: 3; Connectiviteit: 2; Integratie digitale technologie: 5; Publieke dienstverlening: 8.
- Later dit jaar zal de Commissie nog komen met een inter-institutionele verklaring over Digitale principes en rechten waarbij een 'Europese weg', gebaseerd op de Pijler van Sociale Rechten, zal worden vastgelegd. Uitgangspositie voor Nederland is dat dit geen alternatief of verzwakking van universele principes en fundamentele rechten mag betekenen.
- De meerjarenbegrotingvan de EU 2021-2027 en het Europees herstelinstrument (waaronder de Recovery and Resilience Facility) zijn voor investeringen in digitaal ook van belang. Specifiek gaat het binnen het MFK om middelen uit het Kaderprogramma voor onderzoek en innovatie Horizon Europe ter grootte van 90 miljard euro waarvan 10 miljard euro voor digitaal (o.a. AI, data, 5G), uit het Digital Europe Programme (DEP) ter grootte van 6,7 miljard euro en uit de Connecting Europe Facility (CEF) ter grootte van 1,8 miljard euro voor digitale infrastructuur. Tot slot dient 20% van de Recovery and Resilience Facility, ter grootte van 672,5 miljard euro, aan digitaal te worden besteed om zo de digitale transitie in lidstaten te

Dossier **Cluster Strategie en internationaal**
Directie Digitale Economie

bevorderen. Voor NL betekent dit dat minimaal 1,2 mld van het voor NL beschikbare budget (6 mld) aan digitalisering besteed moet worden. Ten behoeve hiervan zijn ambtelijk voor de zomer voorstellen geïnventariseerd die aan de formatie zijn aangeboden. Op dit moment werken we aan een nadere prioritering van de digitale voorstellen, zodat na installatie van een nieuw kabinet snel een Recovery and Resilience Plan kan worden gemaakt dat bij de Commissie kan worden ingeleverd.
- Ten slotte, Europese grensoverschrijdende samenwerking wordt steeds belangrijker voor financiële stimulering van belangrijke sectoren, bijv. de clouddiensten en halfgeleiders via de IPCEIs.

Internet governance
- Om de kansen van digitalisering te benutten is het van belang dat het internet veilig, open en vrij blijft. Nederland staat voor een multi-stakeholderbenadering van het beheer van het internet, waarbij overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties gezamenlijk over het gebruik en toekomst van het internet besluiten, zonder dominante invloed van statelijke actoren. Hiervoor pleiten we binnen en buiten Europa, onder andere bij het Internet Governance Forum (IGF), de International Telecommunications Union (ITU) en ICANN. ICANN beheert het centrale internetadressenbestand, waardoor iedereen bereikbaar is.
- Vanuit meer autoritaire overheden wordt de multi-stakeholderbenadering onder druk gezet en een grotere rol van overheden bepleit. Dit moet worden vermeden, evenals een situatie waarin een beperkt aantal grote commerciële ondernemingen de spelregels van en op het internet bepalen. Recentelijk heeft RUS twee zeer controversiële voorstellen ingediend om ITU (multilaterale organisatie) meer zeggenschap en sturing te geven m.b.t. Internet Governance en de publieke kern van het Internet. Om dergelijke voorstellen te pareren werkt EZK/Digitale Economie nauw samen met BZ, de Europese Commissie en likeminded landen.

Internationale samenwerking en handelsbevordering
- Digitalisering vraagt om internationale samenwerking wereldwijd. In samenwerking met het Innovatie-attachésnetwerk van EZK wordt voor AI bilateraal een samenwerking opgezet met landen als de VS, Canada en Japan. Met Singapore is een bilaterale werkgroep digitalisering opgezet met onderwerpen als Cybersecurity, Blockchain, 5G en AI, waarbij doel is een meerjarige samenwerking te starten, wat kansen biedt voor NL bedrijven en onderzoekers.
- De relatie met de VS heeft een nieuwe impuls gekregen met de oprichting van de EU-U.S. Technology and Trade Council (TTC) om de relatie te verbeteren en bestendigden rond (digitale) technologie en handel.

Beleidsdoelen & prioriteiten
- Wij voeren regie over de Nederlandse Digitaliseringsstrategie en organiseren de Conferentie NL Digitaal
- We dragen bij aan een open, vrij en veilig internet
- We behartigen de Nederlandse belangen op digitaal vlak binnen en buiten de EU
- We signaleren nieuwe digitale ontwikkelingen, dragen bij aan (interdepartementale) strategische trajecten en agenderen nieuwe vraagstukken en kansen op het terrein van digitalisering

Voor 2021 liggen de prioriteiten bij:
- Uitvoering van de NDS en verzending van laatste update van dit kabinet naar Kamer op 26 april jl. en organisatie Conferentie NL Digitaal in februari 2021 (inmiddels gereed);
- Voorbereiden nieuwe digitaliseringsstrategie en toekomstige governance digitalisering met hierin centrale rol voor EZK;
- Voorbereiding van de Conferentie Nederland Digitaal eind 2022 of begin 2023;
- Standpuntbepaling en beïnvloeding van Europese Commissie, lidstaten (Raad) en Europees Parlement voor de bovengenoemde genoemde Europese wetgevings-trajecten en Beleidsprogramma *Weg naar een Digitaal Decennium 2030*. Tevens de banden aanhalen met aankomend voorzitterschap van de EU Frankrijk (2022-I); en daarna Tsjechië (2022-II).
- Opstellen van een nationale regeling voor uitvoering van het Digital Europe Programme en het tot stand brengen van een nationaal Recovery and Resilience Plan met een stevig digitaal onderdeel;
- Herziening (op basis van evaluatie in 2021) van het convenant met de Stichting Internet Domeinnamen Nederland (SIDN), die NL- domeinnamen uitgeeft. Het huidige convenant loopt tot eind 2022.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- Het opstellen van een nieuwe digitaliseringsstrategie (voortbordurend op NDS en de toekomstverkenning ter ondersteuning) en het goed positioneren van EZK in de toekomstige governancestructuur zijn belangrijke uitdagingen.

Dossier **Cluster Strategie en internationaal**
Directie Digitale Economie

- Start onderhandelingen AI wetsvoorstel en verdere (triloog) onderhandelingen over EU-wetsvoorstellen zoals: DSA, DMA, DGA, NIS2, CER en Roaming verordening. Start onderhandelingen rondom het beleidsprogramma Digitaal decennium.
- Uitbreiding van de inzet van Nederland in Europees verband op digitale standaarden in internationale standaardisatie-organisaties. Het ontwikkelen van standaarden is geopolitiek geworden, onder meer door de inzet van China op veiligheidsstandaarden (waaronder 5G en gezichtsherkenning).

Onderwerp **Frequentiebeleid en digitale connectiviteit**
Directie(s) Digitale Economie

Achtergrond

Elke moderne vorm van draadloze communicatie gebruikt elektromagnetische velden (EMV) om communicatiesignalen van zender naar ontvanger te krijgen. Te denken valt aan WIFI, 1/2/3/4/5G, radiozenders, satellietcommunicatie maar ook de babyfoon of het op afstand openen van de auto. Elektromagnetische golven verplaatsen zich door de ruimte met een bepaalde golflengte op een daaraan gekoppelde frequentie. Per frequentie(band) kan er een toepassing worden toegewezen. De Rijksoverheid beheert het gebruik van frequentiebanden voor draadloze communicatie om verstoringen tussen verschillende gebruikers te voorkomen en deze schaarse 'grondstof' zo te verdelen dat het de (brede) welvaart van Nederland ten goede komt.

Digitale connectiviteit is essentieel voor onze economie en samenleving. Zowel onze vaste als mobiele netwerken scoren internationaal erg goed blijkt onder andere uit de Digital Economy and Society Index (Nederland scoorde in 2021 tweede plaats in EU op de deelscore connectiviteit).[1] Het is belangrijk om deze digitale infrastructuur van wereldklasse te behouden en uit te bouwen.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Frequentiebeleid

EZK streeft het volgende doel na: een zo doelmatig mogelijk frequentiegebruik dat van een zo groot mogelijke toegevoegde waarde is voor de inwoners van Nederland. Toezichthouder en uitvoerder hiervan is het Agentschap Telecom.

Om dat doel te bereiken richten we onze activiteiten in langs drie werkstromen:

3. Frequentieruimte bestemmen: het toewijzen van frequentiebanden aan gebruikersgroepen; bijvoorbeeld voor gebruik voor mobiele telefonie en/of voor satellietcommunicatie. Dit bestemmen van banden aan specifieke toepassingen gebeurt veelal op internationaal niveau omdat de signalen niet stoppen bij de landsgrenzen. Gremia zijn bijvoorbeeld de World Radio Conference (Verenigde Naties), de Conference of European Postal & Telecommunications CEPT en de Radio Spectrum Policy Group (EU).
4. Frequentiebanden verdelen: dit is het *binnen* (her) bestemde banden toebedelen van gebruiksrechten aan specifieke gebruikers (vaak bedrijven). Een voorbeeld van verdelen is het veilen van frequentiebanden die bestemd zijn voor mobiele communicatie tussen de telecombedrijven. De multibandveiling uit 2020 en de nog te houden 3,5 GHz-veiling zijn hier voorbeelden van. De frequenties die geveild zijn in 2020 en worden in de 3,5 GHz veiling zijn essentieel voor ontwikkeling en uitrol van 5G.
5. Frequentieruimte goed laten benutten. Hiertoe behoren activiteiten als:
   a) lokaal beleid: gemeenten ondersteunen bij het vormgeven van lokaal beleid rondom het plaatsen van antennes.
   b) EMV: zorgdragen voor een goede kennisbasis over mogelijke gezondheidseffecten van elektromagnetische velden, deze kennis op een goede manier incorporeren in beleid en het publiek daarover informeren, het stellen van blootstellingslimieten in een Antenneconvenant en wettelijke verankering ervan in de Telecomwet, metingen door Agentschap Telecom (AT).
   c) c) AT: het optreden als opdrachtgever van uitvoeringsorganisatie en toezichthouder Agentschap Telecom v.w.b. het domein van de draadloze communicatie.
   d) d) Innovatie: het faciliteren van innovatie, waaronder d.m.v. 5/6G.

Omroep

Een deel van het frequentiespectrum is specifiek bestemd voor omroeptoepassingen, met name voor publieke en commerciële digitale ethertelevisie (via DVB-T) en voor publieke en commerciële radio (landelijk, niet-landelijk, lokaal), zowel analoog (FM en AM) als digitaal (DAB+). Publieke omroepen hebben een voorkeursrecht bij de uitgifte van omroepfrequenties. Aangezien frequenties voor omroep in de regel schaars zijn worden deze voor commerciële omroep in beginsel verdeeld via het instrument veiling of door middel van een vergelijkende toets. De wet bepaalt dat verlengen alleen aan de orde is als daar zeer specifieke redenen aan ten grondslag liggen. In 2003 zijn de commerciële radiovergunningen verdeeld door middel van een vergelijkende toets. Daarna zijn deze vergunningen door tussenkomst van de Tweede Kamer twee keer verlengd (in 2011 respectievelijk in 2017). De commerciële radiovergunningen lopen af op 1 september 2022.

Digitale connectiviteit

Met het actieplan digitale connectiviteit creëren we de randvoorwaarden voor het realiseren van (a) kwalitatief hoogwaardige connectiviteit (b) die een grote diversiteit aan vraag kan bedienen en (c) altijd en overal beschikbaar is (d)

1 https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi

Onderwerp **Frequentiebeleid en digitale connectiviteit**
Directie(s) Digitale Economie

tegen concurrerende tarieven. Dit vraagt in de eerste plaats een goed concurrerende telecommarkt (zie separaat fiche "Het ordenen van markten voor digitale infrastructuur en diensten").

- Voor vast internet is het doel dat in 2023 alle adressen kunnen beschikken over een verbinding van tenminste 100 Megabit per seconde (Mbps)[2] en een meerderheid over Gigabit-snelheid. Er heeft de afgelopen jaren veel uitrol van glasvezel plaatsgevonden in de buitengebieden. Inmiddels is er ook volop verglazing in dorp- en stadskernen door zowel KPN (die het kopernetwerk gaat afschakelen) als diverse andere marktpartijen. Daarnaast waardeert VodafoneZiggo het kabelnetwerk op naar Gigabit-snelheid. In 2020 kon 99% van de huishoudens beschikken over een vaste verbinding van tenminste 100 Mbps en circa de helft over Gigabit.[3] De abonnements-snelheid waar consumenten voor kiezen ligt vaak lager dan de maximaal beschikbare snelheid. Met andere woorden, er wordt nog onvoldoende gebruik gemaakt van de snelste netwerken die er liggen.
- Voor mobiel internet is een dekkingseis opgelegd in de multibandveiling van 2020. Die verplicht KPN, T-Mobile en VodafoneZiggo om in elke Nederlandse gemeente een geografische buitenhuisdekking van 98% te realiseren (m.u.v. Natura2000 gebieden) met een minimale snelheid van 8 Mbps voor iedere gebruiker in 2022, en 10 Mbps in 2026. De drie mobiele netwerkproviders hebben in 2020 hun 5G-netwerk geactiveerd.
- De inzet van EZK is gericht op het ondersteunen van gemeenten om faciliterend lokaal beleid te maken voor een soepele uitrol van zowel vaste als mobiele netwerken. Het afgelopen jaar is de samenwerking met lokale overheden verder versterkt door de oprichting van een gemeentelijke taskforce digitale connectiviteit. Ook is de informatievoorziening vanuit EZK naar gemeenten geïntensiveerd, onder meer via de website overalsnelinternet.nl.
- Deze acties sluiten goed aan bij de onlangs gepubliceerde EU Toolbox Connectiviteit[4] met best practices om de uitrol van telecomnetwerken te bevorderen. Deze toolbox is door de lidstaten opgesteld naar aanleiding van de aanbeveling van de Europese Commissie van september 2020.
- Het digitale ecosysteem omhelst naast de telecominfrastructuur ook bedrijven zoals datacenters. Dit zijn bedrijven die de opslag en doorvoer van data regelt en de sector groeit hard. Het is niet essentieel dat datacenters in Nederland staan maar ze zijn wel essentieel voor de digitalisering. Onder leiding van het Ministerie van BZK wordt er gewerkt aan de uitvoering van de Nationale Omgevingsvisie. Binnen dat kader worden er aanvullende afspraken gemaakt met provincies om integraal vestigingsbeleid voor deze grootschalige datacenters uit te werken en dit te borgen in het provinciale omgevingsbeleid. Dat gaat om selectieve planning en aanwijzing van locaties waar zogenoemde hyperscales zich eventueel in de toekomst kunnen gaan vestigen, en ook afspraken over condities waaronder die vestiging kan plaatsvinden.
- Ook internationale connectiviteit is van belang. Het gaat dan met name over de (trans-Atlantische) zeekabelverbindingen tussen Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Ierland naar de Verenigde Staten. Het beschikbaar blijven van voldoende capaciteit wordt in de gaten gehouden en het vergunningstraject voor het aanlanden van een zeekabel in Nederland is in kaart gebracht.

2 Nederland heeft deze EU-doelstelling voor 2025 twee jaar naar voren gehaald. Het nieuwe EU-doel voor 2030 is Gigabit-snelheid voor iedereen.
3 www.overalsnelinternet.nl/breedbandkaart
4 Deze nieuwe toolbox dient niet te worden verward met de EU toolbox voor 5G cybersecurity, die ziet op de veiligheid van de netwerken.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

Frequentiebeleid:

- 3,5 GHz-veiling: naar aanleiding van een uitspraak van de rechter wordt een adviescommissie ingesteld om de 3,5 GHz-band zo snel als mogelijk beschikbaar te stellen voor landelijk, mobiel gebruik (5G). Dit onder borging van continuïteit van dienstverlening van het nood-, spoed- en veiligheidsverkeer . Op basis van het advies van de adviescommissie (verwacht uiterlijk 1 mei 2022) zal een nieuw besluit worden genomen. Daarin zal zowel het belang van het gebruik van de 3,5 GHz-band voor 5G als het belang van het nood-, spoed- en veiligheidsverkeer zijn meegenomen. Met dit besluit kunnen de regelgeving en verdere voorbereidingen van de veiling van de 3,5 GHz-band worden getroffen. Het is noodzakelijk om, naast zorgvuldigheid, snelheid op het proces te houden gelet op het belang van deze frequentieband voor de toepassing van 5G-technologie in Nederland en daarmee voor de digitalisering van maatschappij en economie.
- Beleidsvoorbereiding voor het beschikbaar maken van frequentieruimte in o.a. de 3,5 GHz-band en voor het gebruik door bedrijven in hun bedrijfsprocessen, zoals voor de haven van Rotterdam en Schiphol en zelfrijdende voertuigen ('bedrijfsspecifieke toepassingen').
- Verder onderzoeken van de moeilijkheden die mobiele operators zeggen te ondervinden bij de plaatsing van antennes voor mobiele communicatie. Een eerste stap is

Onderwerp **Frequentiebeleid en digitale connectiviteit**
Directie(s) Digitale Economie

nader overleg met mobiele operators, gemeenten, EZK en mogelijk BZK op basis van een position paper van de operators en een marktstudie van de ACM (naar de markt voor antenne-opstelpunten).

Omroep
De Tweede Kamer heeft onlangs gevraagd om een derde verlenging (vanwege de economische gevolgen van de coronacrisis) van de vergunningstermijn. Deze is door het kabinet toegezegd (voor een periode van drie jaar: 2022-2025). De ministeriele regeling waarin de zgn. verlengingsprijzen zijn vastgelegd is geconsulteerd. Dit zijn de bedragen die de houders van de vier meest waardevolle landelijke commerciële FM-vergunningen moeten betalen voor een verlenging van drie jaar. Een aantal partijen heeft rechtsmiddelen aangewend tegen dit besluit. Dit betekent dat de rechter moet oordelen of een derde verlenging op rij in overeenstemming is met de wettelijk uitgangspunten.

Connectiviteit
- EZK beziet met provincies de mogelijkheden om de meest uitdagende buitengebieden ook te voorzien van snel vast internet (ca. 20.000 adressen) en zal de Tweede Kamer begin 2022 informeren over de uitvoering van de motie Van Dijk c.s. die verzoekt te onderzoeken welke technologische alternatieven er zijn om ervoor te zorgen dat alle huishoudens in Nederland kunnen beschikken over snel internet. De telecomsector heeft in oktober een oproep en gezamenlijk voorstel gedaan om hier middelen uit de Recovery and Resilience Facility voor in te zetten.
- EZK en de Autoriteit Consument en Markt (ACM) gaan verder in gesprek met de VNG en gemeenten over de coördinatie/regierol van gemeenten bij de uitrol van glasvezel, naar aanleiding van het glasvezelrapport van de ACM van mei 2021.
- Met gemeenten en marktpartijen wordt gewerkt aan harmonisatie van lokaal beleid, bijvoorbeeld door het opstellen of hernieuwen van standaarden (o.a. op gebied van leges en degeneratiekosten).
- De Europese Commissie zal naar verwachting in Q2 2022 een voorstel uitbrengen voor de herziening van de Richtlijn kostenreductie breedband.

Onderwerp **Het ordenen van markten voor digitale infrastructuur en diensten**
Directie(s) Digitale Economie

Achtergrond

Telecommarkt en digitale markt

- In de jaren '90 is de liberalisering van de Nederlandse telecommarkt ingezet. Vanuit een overheidsmonopolie is een concurrerende markt ontstaan met keuzevrijheid voor eindgebruikers. Dit heeft geresulteerd in een dynamische markt met veel spelers (in totaal ca. 2300 geregistreerde telecomaanbieders op de consumentenmarkt en zakelijke markt, ACM.nl). Het heeft ook geleid tot een goed presterende telecominfrastructuur tegen concurrerende prijzen en met keuzevrijheid voor consumenten en bedrijven die het gebruiken. De liberalisering heeft ook geresulteerd in hoogwaardige netwerken.
- De concurrentie heeft twee dimensies. Er is infrastructuur-concurrentie, oftewel tussen verschillende netwerken, en er is dienstenconcurrentie, tussen verschillende diensten-aanbieders op die netwerken.
- Een belangrijke trend in deze markt is consolidatie: door fusies en overnames ontstaan er grotere spelers (o.a. fusie UPC-Ziggo, joint venture Vodafone en Ziggo, overname Tele2 door T-Mobile). Een andere belangrijke trend is bundeling: consumenten nemen steeds vaker abonnementen voor vast en mobiel netwerk af bij dezelfde aanbieder.
- Er zijn twee aanbieders die zowel een landelijk vast netwerk als landelijk mobiel netwerk hebben: KPN en VodafoneZiggo. En er is één aanbieder die een landelijk mobiel netwerk heeft en een beperkt vast netwerk: T-Mobile. T-Mobile biedt vast internet aan via het netwerk van KPN en rolt samen met investeerders ook zelf glasvezel uit.
- Daarnaast zijn er diverse mobiele aanbieders zonder netwerk (MVNO's – Mobile Virtual Network Operators), vaste aanbieders zonder netwerk en regionale of lokale aanbieders met een vast netwerk.
- Digitale platforms spelen een steeds grotere rol in de samenleving. Hieruit ontstaan veel kansen, maar ook risico's die worden geadresseerd met nieuwe Europese regelgeving.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Instrumentarium EZK

- Naast de generieke Mededingingswet, heeft EZK twee sectorspecifieke instrumenten om de telecommarkt concurrerend te houden met het oog op beschikbaarheid, betaalbaarheid en keuzevrijheid van telecominfrastructuur voor consumenten. Ten eerste toegangsregulering door de Autoriteit Consument en Markt (ACM). Dit houdt in dat een aanbieder verplicht wordt om het netwerk open te stellen zodat andere aanbieders daarover hun diensten kunnen aanbieden. Ten tweede de verdeling van schaarse frequenties door EZK zelf voor de mobiele netwerken.
- Er is nu geen gereguleerde toegang. De rechter heeft vorig jaar namelijk het besluit van de ACM vernietigd waarmee de ACM toegang had opgelegd tot de vaste netwerken van zowel KPN als VodafoneZiggo. Er is nog wel vrijwillige toegang tot het netwerk van KPN. De ACM heeft op 9 juli 2021 aangekondigd een nieuwe marktanalyse uit te voeren waarin beoordeeld wordt of bepaalde aanbieders beschikken over aanmerkelijke marktmacht en zo ja, op welke wijze toegang tot de vaste telecomnetwerken moet worden gereguleerd.
- De Telecommunicatiewet biedt het regulerende kader voor de telecommarkt en bevat o.a. regels voor het gebruik van frequenties en de bescherming van eindgebruikers. De Telecommunicatiewet betreft overwegend implementatie van Europese regelgeving. Die is gericht op harmonisatie ten behoeve van de digitale interne markt. Met de zogenoemde Telecomcode van eind 2018 is dit Europese telecomkader gemoderniseerd.
- Nederland heeft net als de meeste andere Lidstaten de implementatiedeadline van 21 december 2020 voor deze richtlijn helaas niet gehaald en de EC heeft in het kader van de begin dit jaar gestarte ingebrekestelling op 23 september jl. een met redenen omkleed advies gegeven. Een gedeelte is al wel in de Telecommunicatiewet geïmplementeerd. Het tweede implementatiewets-voorstel is in oktober als hamerstuk aangenomen door de Tweede Kamer en aanhangig in de Eerste Kamer .
- Er is ook Europese regelgeving (netneutraliteitsver-ordening) om een vrij en open internet te waarborgen. Internetaanbieders mogen geen onderscheid maken in het internetverkeer dat over hun netwerken gaat door bijvoorbeeld bepaald verkeer te blokkeren, te vertragen of te veranderen. Hierdoor hebben eindgebruikers zonder beïnvloeding vanuit de internetaanbieders toegang tot de internetdiensten van hun keuze.
- Ook is via een Europese verordening geregeld dat je in de EU kunt *roamen* zoals in Nederland zonder extra kosten (*roam-like-at-home*). Deze regels gelden tot medio 2022. De Europese Commissie heeft begin 2021 een voorstel gedaan voor nieuwe regulering voor een periode van tien jaar,

Onderwerp **Het ordenen van markten voor digitale infrastructuur en diensten**
Directie(s) Digitale Economie

waarover nu wordt onderhandeld in de triloog met het Europees Parlement.[5]
- EZK maakt verder de nummerplannen, waarin de bestemmingen van telefoonnummers zijn vastgelegd. Op nummerterrein werkt EZK onder andere aan het tegengaan van *phishing*[6] en *spoofing*[7] met een combinatie van zelfregulering en wetgeving. Ook werkt EZK aan strengere regels voor doorschakeldiensten, die consumenten misleiden en tegen een hoog tarief doorverbinden naar bijvoorbeeld het gratis telefoonnummer van de Belastingdienst.

Regulering van digitale platforms
- De Europese Commissie heeft eind 2020 twee grote voorstellen uitgebracht om digitale markten en diensten te reguleren: de Digital Markets Act (DMA, die in het desbetreffende fiche van directie Mededinging en Consumenten wordt behandeld) en de Digital Services Act (DSA).[8] Hierover lopen de onderhandelingen in Brussel. Het Sloveense voorzitterschap heeft de ambitie uitgesproken om op de Raad voor Concurrentievermogen van november tot een algemene oriëntatie te komen.
- De DSA is een herziening van de eCommerce-richtlijn, die de basis vormt voor de Europese interne markt in digitale diensten , en algemene kaders zet voor de verantwoordelijkheid van tussenpersonen zoals internetaanbieders, hosting- en platformbedrijven, voor illegale inhoud die via hun diensten wordt verspreid.
- De DSA herziet die verantwoordelijkheid. De DSA stelt regels voor de wijze waarop wordt omgegaan met het verwijderen van illegale inhoud. De DSA bepaalt niet wat er verwijderd moet worden, dat wordt bepaald door nationaal en relevant EU recht. Vooral voor online platforms komen er aanzienlijk meer regels.. Zoals de verplichting om een contactpersoon te hebben voor opsporingsdiensten en toezichthouders, de mogelijkheid bieden aan gebruikers om vermeend illegale inhoud te melden, de verplichting om bij het verwijderen van illegale inhoud daar tekst en uitleg over te geven, verplichtingen om je zo veel als mogelijk te vergewissen van de identiteit van handelaren zodat malafide handelaren beter vindbaar worden, en meer.
- De zwaarste verplichtingen gaan gelden voor online platforms met meer dan 45 miljoen maandelijks actieve gebruikers in de EU. Zogenaamde *very large online platforms* ('VLOPs') en *very large online search engines* ('VLOSEs'). De *very large online platforms* moeten onder meer jaarlijks een risicoanalyse verrichten om te bekijken voor welke systemische risico's hun dienstverlening vatbaar is. Zoals het systematisch verspreiden van illegale inhoud, of het misbruiken van de dienst voor het ondermijnen van democratische processen. Naast deze eigen analyse moeten ze ook onafhankelijke auditors inhuren om zo'n zelfde risicoanalyse te maken. Als uit deze analyses blijkt dat er systemische risico's bestaan moet het online platform maatregelen nemen om daar iets aan te doen. Hiermee wordt voorkomen dat deze online platformen enkel financiële belangen dienen ten koste van de maatschappij.
- Voor het toezicht en de handhaving van de DSA wordt een hybride stelsel voorzien. Elke lidstaat is vrij in de organisatie van het toezicht. Dat kun dus ook worden belegd bij diverse toezichthouders. Wel moet elke lidstaat een Digitale Dienstencoördinator ('DDC') aanwijzen. Die moet het toezicht en de handhaving in een lidstaat coördineren en neemt op EU-niveau deel aan een groep van DDC's. Die moet onder meer zorgen voor een consistente uitleg en toepassing van de DSA door de EU, en samenwerking tussen toezichthouders ondersteunen. Daarnaast krijgt de Europese Commissie bevoegdheden om zelf toezicht te houden en te handhaven waar het de VLOPs en VLOSEs betreft. Dat bestaat naast de bevoegdheid van de toezichthouder(s) uit het land waar die VLOP is gevestigd.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
De implementatie van de Telecomcode zal worden afgerond als het wetsvoorstel door de Eerste Kamer is aangenomen en de bijbehorende lagere regelgeving is afgerond. De twee AMvB's zijn voor (spoed)advies verzonden naar de Raad van State. De Europese Commissie zal besluiten over het intrekken dan wel doorzetten van de ingebrekestelling.
- De ACM verwacht in het najaar een ontwerpbesluit te consulteren voor de regulering van de vaste telecomnetwerken.
- Er wordt onderhandeld in Brussel over de Digital Services Act en de nieuwe roamingverordening. Voor de DSA is er een algemene oriëntatie bereikt in de Raad in november

5 BNC-fiche: https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2021/02/24/fiche-3-herschikking-verordening-roaming
6 Phishing is een overkoepelende term voor alle vormen van (financiële) fraude waarbij gegevens van een gebruiker onrechtmatig op afstand worden verkregen. Hierbij worden verschillende kanalen ingezet: telefoongesprekken, sms-phishing, waarbij ook alfanumerieke tekens (namen) worden gebruikt als afzenderinformatie, email en internetcommunicatietoepassingen zoals Whatsapp en berichtendiensten die worden gebruikt bij online marktplaatsen.
7 Spoofing houdt in dat door misbruik van het systeem voor nummerdoorgifte een niet-toegekend nummer, zoals een telefoonnummer, of het nummer van iemand anders getoond wordt als het nummer van de beller/afzender in het adresveld van een oproep of bericht. De fraudeur gebruikt bijvoorbeeld het telefoonnummer van een bank of overheidsinstelling om potentiële slachtoffers mee te bellen.
8 BNC-fiche: https://www.rijksoverheid.nl/documenten/richtlijnen/2020/12/15/fiche-2-verordening-inzake-digitale-diensten-en-wijziging-richtlijn-2000-31-eg-digital-services-act

Onderwerp **Het ordenen van markten voor digitale infrastructuur en diensten**
Directie(s) Digitale Economie

2021 en zal begin 2022 onder Frans EU-voorzitterschap worden gestart met de triloog met het Europees Parlement, voor de roamingverordening loopt de triloog met het Europees Parlement.
- EZK zal internetconsultaties starten over de nieuwe wetgeving over nummerbeleid en het tegengaan van *spoofing* en strengere regels voor doorschakeldiensten.

Onderwerp **Onderzoek en innovatie digitale technologie**
Directie(s) Digitale Economie

Achtergrond
Een belangrijke randvoorwaarde voor de digitale transitie is de ontwikkeling en toepassing van kennis over digitale technologieën (zoals artificiële intelligentie, blockchain, 5/6G). Dit biedt ondernemers, kennisinstellingen, en organisaties mogelijkheden om te vernieuwen en bij te dragen aan nieuwe digitale toepassingen in economie en maatschappij. Van slimme verkeerslichten, tot eHealth-toepassingen, Industrie 4.0 en drones/robots die ingezet kunnen worden voor precisielandbouw. Digitale innovatie is daarom een belangrijk onderdeel van het missiegedreven Topsectoren- en Innovatiebeleid. Het Topteam ICT is daarbij ingesteld om publiek-private samenwerking aan te jagen.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Artificiële Intelligentie (AI)
AI is een beleidsprioriteit in de Nederlandse Digitaliseringsstrategie, van kennisinstellingen en bedrijven en staat hoog op internationale beleidsagenda's. Het Strategisch Actieplan voor AI (SAPAI) bevat de ambities, doelstelling en acties voor Nederland. Dit plan wordt uitgevoerd en verder doorontwikkeld. De Nederlandse AI-Coalitie (op dit moment ruim 450 deelnemende organisaties) heeft een belangrijke rol bij het realiseren van plannen en projecten via publiek-private samenwerking.

Prioritaire activiteiten:
- Uitvoering van een nieuw investeringsvoorstel groeifonds (publiek-privaat)
- Nieuw Europees beleid (recente mededeling en verordening op het gebied van AI).

Digitale vaardigheden en de digitaliseringsagenda onderwijs (i.s.m. OCW)
Al jaren bestaat er in Nederland een nijpend tekort aan digitaal geschoolden en ICT specialisten (UWV, CBS, ESB). Naarmate de digitale transitie voortzet, mede als gevolg van de Corona-crisis, is de verwachting dat dit tekort alleen maar groter wordt. Via verschillende acties wordt dit tekort geadresseerd. De digitaliseringsagenda primair en voortgezet onderwijs is een gezamenlijke agenda met OCW gericht op het versterken van digitalisering in en van het onderwijs. De *human capital* agenda ICT voor beroepsonderwijs van het Topteam ICT richt zich op het versterken van regionale samenwerking tussen beroepsonderwijs en bedrijfsleven en op het bevorderen van kennis over (nieuwe) digitale technologieën, zoals AI, data en blockchain. Dit moet bijdragen aan meer digitaal geschoolden op de arbeidsmarkt.

Prioritaire activiteiten:
- Uitvoering nieuw investeringsvoorstel groeifonds: oprichting van een innovatielab voor het funderend onderwijs (onderdeel van EZK begroting, vanwege focus op R&D)
- Opschaling van *best practices* voor omscholing en leven lang leren (voorstel RRF)

Delen van data tussen ondernemers (B2B)
Mondiaal, Europees en nationaal zijn er steeds meer ontwikkelingen op het gebied van (het delen van) data. Data is in toenemende mate een strategisch productiemiddel. Uit onderzoek blijkt dat in vergelijking bijvoorbeeld met de VS, ondernemers in Europa en Nederland de potentie van data nog onvoldoende benutten en dat er met name tussen sectoren (bijvoorbeeld tussen agro-sector en de logistiek) belemmeringen zijn voor het delen van data. Centraal in het programma staat de doelstelling om het veilig en verantwoord delen van data tussen bedrijven en daarmee de beschikbaarheid en bruikbaarheid van data te bevorderen. Bijvoorbeeld ten behoeve van toepassingen als AI. Het programma data-delen en de ontwikkeling van een sectoroverstijgend afsprakenstelsel moet bijdragen aan groei en concurrentie in een (opkomende) markt. Een belangrijk nieuw thema is het creëren van meer vertrouwen in de data economie (grip op gegevens) en het organiseren van meer (Europese) samenwerking.

Prioritaire activiteiten:
- Opzetten van een sectoroverstijgend afsprakenstelsel voor veilig en verantwoord delen van data (primair door publiek-private coalitie)
- Nieuw Europees beleid (o.a. data governance act, data act, deelname NL aan GAIA-X en IPCEI Cloud)

Vanwege de brede toepasbaarheid van digitale technologieën, zijn deze een belangrijke onderdeel van het specifieke innovatiebeleid (topsectorenbeleid). Digitalisering is een dwarsdoorsnijdend thema in dat beleid met een apart Topteam dat de samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden aanjaagt.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
Zie hierboven, waarvan de meest belangrijke de verschillende Europese voorstellen zijn met mogelijk grote maatschappelijke impact. Daarnaast zijn verschillende investeringsvoorstellen gemaakt voor het groeifonds (AI; digitalisering funderend onderwijs) en het Europees herstelfonds (o.a. 5/6G en (om)scholing ICT specialisten).

Onderwerp **Economische veiligheid en continuïteit telecominfrastructuur**
Directie(s) Digitale Economie

Achtergrond

Een veilige en betrouwbare digitale infrastructuur is onmisbaar voor de digitale economie en samenleving. Dat blijkt eens te meer tijdens de coronacrisis. Was die infrastructuur vroeger slechts een middel om te kunnen bellen of internetten, tegenwoordig is het onmisbaar voor het functioneren van Nederland. Door dit toenemend belang neemt de rol van EZK, als sectorverantwoordelijk departement, en de verantwoordingsroep over hoe de (economische) veiligheid, integriteit en continuïteit zijn geregeld toe. Zeker in een context waarin geopolitieke verhoudingen verschuiven en statelijke actoren de telecom-infrastructuur steeds meer als belangrijk doelwit zien voor spionage of sabotage activiteiten.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Economische Veiligheid
De verwevenheid van de internationale economie biedt Nederland kansen, maar ook bedreigingen. Door overnames van en investeringen in vitale digitale infrastructuur of gebruik van bepaalde technologie, kan een ongewenste afhankelijkheid van andere staten ontstaan met risico voor het functioneren van de Nederlandse samenleving. De continuïteit van onze vitale processen kan in het geding komen of vertrouwelijke of gevoelige informatie kan weglekken.

De aanpak op economische veiligheid wordt gekenmerkt door maatwerk en het zoeken naar een balans tussen economische, diplomatieke en nationale veiligheids-belangen. Daartoe is in 2019 een Task Force Economische Veiligheid (TFEV) opgericht en worden verschillende instrumenten ingezet. Zo is in 2020 wetgeving (WOZT) van kracht geworden om de telecomsector te beschermen tegen ongewenste zeggenschap en is in 2021 regelgeving opgesteld die nadere eisen stelt aan mobiele netwerken (zowel ten aanzien van de levering van de kritieke netwerkinfra-structuur als ook ten aanzien van de daaraan gerelateerde beheersmaatregelen) om de veiligheid te verhogen. Verder willen we met name in Europees verband meer gaan inzetten op innovatie om daarmee de afhankelijkheid van bepaalde leveranciers te verminderen.

Prioritaire activiteiten:
- Mobiele netwerk operators zijn in oktober 2021 per ministeriële regeling verplicht om aanvullende technische en organisatorische beveiligingsmaatregelen te nemen om de weerbaarheid tegen dreiging die uitgaat van statelijke actoren te verhogen.
- Mobiele netwerk operators zijn in april 2021 per beschikking verplicht om in de kritieke onderdelen van hun netwerk enkel gebruik te maken van vertrouwde leveranciers van diensten en producten.
- Er wordt onder de TFEV een structureel proces ingericht waarbinnen de overheid en telecomaanbieders dreigings-informatie delen en op basis daarvan risicobeoordelingen verrichten.
- Verder vormgeven gemeenschappelijke Europese aanpak op het gebied van veiligheid en 5G. Waaronder het verder in kaart brengen van ongewenste strategische afhanke-lijkheden binnen de digitale infrastructuur en het opstellen van een stimuleringsagenda om deze afhankelijkheden te verminderen .

Continuïteit telecom
De doelstelling is dat Nederland beschikt over een robuuste en betrouwbare digitale infrastructuur die weerbaar is tegen diverse risico's (zoals cyberaanvallen, graafschade, overstro-mingsrisico's door klimaatverandering etc.). De werkzaamheden richten zich op het voorkomen van uitval van netwerken- en diensten en het bij uitval snel weer beschikbaar krijgen. Daartoe is ook een crisisorganisatie ingericht. Veel beleid is op Europese regelgeving gestoeld.

Prioritaire activiteiten:
- Er komt een nieuwe Netwerk- en Informatie Beveiligingsrichtlijn die een aanscherping betreft van de geldende beveiligingseisen voor aanbieders van essentiële diensten en deze van toepassing verklaart op een groter aantal partijen. De onderhandelingen over deze richtlijn zijn in 2021 gestart. Er wordt gepoogd eind dit jaar tot een Algemene Oriëntatie te komen in de Telecomraad.
- De ontwikkelingen in de markt van partijen die een belangrijke rol spelen in het verzorgen van de digitale infrastructuur gaan snel. Dat betekent dat opnieuw beoordeeld gaat worden welke partijen als vitaal moeten worden gekenmerkt (met bijbehorende rechten en plichten), naast de traditionele telecombedrijven. Als eerste wordt beoordeeld welke datacenters en Domain Name Service providers moeten worden aangewezen als vitaal.
- Mede naar aanleiding van een rapport van de WRR over 'Voorbereiden op digitale ontwrichting' is gestart met een interdepartementaal programma op de versterking van de cyberweerbaarheid van vitale processen.
- Telecomaanbieders verzorgen de afhandeling van 112 oproepen naar de alarmcentrales van de hulpdiensten. In

Onderwerp **Economische veiligheid en continuïteit telecominfrastructuur**
Directie(s) Digitale Economie

2019 was er een grote storing op 112. Opvolging wordt gegeven aan de aanbevelingen uit diverse onderzoeksrapporten (waaronder van inspecties en de Onderzoeksraad voor Veiligheid) naar deze storing om de robuustheid van de afhandeling van 112 oproepen te vergroten.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
Toenemende aandacht voor veiligheid bij digitalisering:
- De gedigitaliseerde samenleving wordt als maar kwetsbaarder voor bedreigingen. Uitval of het gecorrumpeerd raken van de digitale infrastructuur leidt tot grote gevolgen in een steeds verder digitaliserende samenleving. Versterkt door het grensoverschrijdende karakter van de bedreigingen neemt de noodzaak van beleidsvorming en de roep om regulering rond de veiligheid en continuïteit van digitale infrastructuur en diensten toe. Rapporten van diverse instituties (zoals WRR) versterken dit. De Onderzoeksraad voor Veiligheid deed in 2021 een onderzoek naar de governance van digitale veiligheid.
- In een context waarin geopolitieke verhoudingen verschuiven en statelijke actoren de telecominfrastructuur steeds meer als belangrijk doelwit zien voor spionage of sabotage activiteiten, wordt onder de Task Force Economische Veiligheid en onder leiding van EZK en de NCTV gewerkt aan het inrichten van een structureel proces waarbinnen de overheid en telecomaanbieders dreigingsinformatie delen en op basis daarvan risicobeoordelingen verrichten. Dit kan leiden tot nieuwe maatregelen. Deze maatregel vloeit voort uit de eerdere risicoanalyse van de Task Force Economische Veiligheid van 2019.
- Aangezien dit vaak voor de nationale veiligheid gevoelige informatie raakt, is een openbaar debat niet altijd goed mogelijk. Vertrouwelijke technische briefings aan de Kamer over de dreiging, risicobeoordeling en daaruit volgende maatregelen kunnen dit gat opvullen. De afgelopen jaren zijn diverse vertrouwelijke technische briefings georganiseerd over de veiligheid en integriteit van de telecommunicatienetwerken. Door de bewindspersonen van EZK is een nieuwe vertrouwelijke technische briefing aangeboden om vragen over de genomen maatregelen, in het bijzonder de beschikkingen, nader toe te lichten.
- Er is een toenemende aandacht voor de veiligheid van zeekabels. Zoals staat verwoord in het openbare dreigingsbeeld statelijke actoren gaat een specifieke dreiging uit tegen onderzeese infrastructuur (bijvoorbeeld onderzeekabels). Russische entiteiten brengen deze infrastructuur in kaart en ondernemen activiteiten die mogelijk duiden op spionage en op voorbereidingshandelingen voor verstoring en sabotage. Op 2 juli en 6 december 2021 heeft SEZK respectievelijk MEZK een Kamerbrief gestuurd over de regulering van de veiligheid van zeekabels. Interdepartementaal loopt een traject naar de beveiliging van onderzeekabels.

Onderwerp Cybersecurity en privacy
Directie(s) Digitale economie

Achtergrond

Cybersecurity en privacy zijn essentiële randvoorwaarden voor de digitale economie en de samenleving. Het maatschappelijk niveau van cybersecurity en privacy schiet daarentegen tekort, en de dreigingen nemen toe in ernst, intensiteit en complexiteit. De doelstelling is dan ook het verhogen van de digitale weerbaarheid en het borgen van de privacy zodat burgers en bedrijven veilig en vertrouwd gebruik kunnen maken van digitale producten en diensten om daarmee bij te dragen aan duurzame economische groei en een inclusieve samenleving.

EZK heeft hier een rol in te spelen. EZK is namelijk politiek-bestuurlijk (systeem)verantwoordelijk voor de telecom- en ICT-sector, het bedrijfsleven, consumentenbeleid en voor kennis- en innovatiebeleid. Hiermee heeft EZK de beleidsmatige mogelijkheden om op en via deze beleidsterreinen de digitale weerbaarheid van bedrijfsleven en burgers te verhogen. Dit uiteraard in nauwe samenwerking met betrokken departementen, JenV in het bijzonder.

Concreet betekent dit dat het aanbod van ICT-producten en diensten veiliger moet worden, dat burgers en bedrijven zich meer bewust zijn van digitale dreigingen en risico's en hoe ze hierop kunnen reageren en dat de e-privacy is gewaarborgd. Hierop wordt nationaal en in internationaal (EU-) verband op ingezet met partners in het bedrijfsleven, wetenschap, maatschappelijke organisaties en andere ministeries.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Kennis en innovatie cybersecurity

Het versterken van het nationale en internationale (Europese) ecosysteem van bedrijfsleven, overheid en kennisinstellingen om kennisontwikkeling en innovaties in de hele keten van fundamenteel onderzoek tot en met nieuwe producten en diensten te realiseren.

- Inrichting en on**twikkeling van het publiek-private samenwerkingsplatform dcypher voor kennis en innovatie cybersecurity en gezamenlijke onderzoeksprogrammering.**
- **Bijdragen aan d**e ontwikkeling van een Europees ecosysteem met behulp van het recent opgerichte EU cybersecurity *competence centre* en oprichten van een nationaal *coordination centre*.

Veilige ICT-producten en diensten

Op basis van de Roadmap Digitaal Veilige Hard- Software het verhogen van de cybersecurity van ICT-producten en diensten, inclusief het Internet of Things in de hele productlevenscyclus.

- Invoering van en toezicht houden op EU wettelijke markttoegangseisen aan slimme apparaten via de Radio Equipment Directive.
- De implementatie van de EU Cyber Security Act voor certificering van ICT-producten, -diensten en -processen zoals clouddiensten en 5G netwerkapparatuur.
- Uitvoering geven aan publiekscampagnes en het bieden van handelingsperspectief aan burgers. Een volgende ronde van de campagne 'Doe je updates' gepland in het najaar.

Digitale weerbaarheid bedrijfsleven

Het verhogen van de digitale weerbaarheid van de +/- 1.8 miljoen bedrijven die *niet* behoren tot de zogenoemde vitale sectoren (van zzp´er tot en met het grootbedrijf) via het Digital Trust Center (DTC) en het Computer Security Incident Response Team voor digitale dienstverleners (CSIRT-DSP).

- Het versterken van het DTC als informatie- en adviespunt voor het niet-vitale bedrijfsleven in het Landelijk Dekkend Stelsel voor cybersecurity informatiedeling.
- Het verstevigen van de wettelijke basis van het DTC om operationele informatie te kunnen ontvangen, verwerken en delen met partners via de DTC informatiedienst.
- In september is een zogenaamde OKTT-status toegekend aan het DTC door het ministerie van JenV om operationele informatie te kunnen ontvangen van het Nationaal Cyber Security Centrum.
- Het DTC draagt bij aan het complementeren, continueren en versterken van samenwerkingsverbanden van bedrijven in het Landelijk Dekkend Stelsel o.a. d.mv. een subsidieregeling.
- Het verder ontwikkelen en professionaliseren van het CSIRT DSP.

Interceptie en encryptie

Opsporings- en inlichtingendiensten maken voor de uitoefening van hun taken gebruik van telecom gerelateerde gegevens. Verplichtingen voor telecomaanbieders zijn vastgelegd in de Telecommunicatiewet waarvoor EZK verantwoordelijk is. Deze verplichtingen gelden niet voor aanbieders van over-de-top (OTT) communicatiediensten zoals *Whatsapp*, *Facebook Messenger*, *Signal* e.d. Mogelijk vergelijkbare verplichtingen kunnen negatieve gevolgen hebben ten aanzien van de encryptie. Behoud van goede

Onderwerp **Cybersecurity en privacy**
Directie(s) Digitale economie

encryptie is van essentieel belang voor het waarborgen van de beveiliging en vertrouwelijkheid van de communicatie en van fundamentele rechten, zoals privacy.

- In samenwerking met JenV en stakeholders het adresseren van het vraagstuk hoe interceptie ten behoeve van opsporing en nationale veiligheid mogelijk te maken en tegelijkertijd sterke encryptie te behouden in relatie tot over- de-top (OTT) communicatiediensten. Dit onderwerp is door de Kamer controversieel verklaard in de demissionaire periode. Beleidsbepaling is aan het volgende kabinet.
- In samenwerking met JenV de aanpassing van wet- en regelgeving voor aftapverplichtingen voor telecomaanbieders met het oog op de invoering van 5G.

E-privacy
Het moderniseren van de Europese e-privacy wet- en regelgeving voor de verwerking van de elektronische communicatiegegevens van eindgebruikers door marktpartijen met voldoende privacy waarborgen.

- Bijdragen aan de herziening van de e-privacy richtlijn in een e-privacyverordening die ook van toepassing zal zijn op OTT-communicatiediensten. De huidige richtlijn is niet opgesteld met het oog op de toepasbaarheid van de regels op OTT aanbieders, aangezien deze richtlijn stamt uit het jaar 2002, ruim vóór de opkomst van deze diensten.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

Nieuwe interdepartementale strategie cybersecurity
- Op basis van het regeerakkoord zal interdepartementaal een nieuwe integrale cybersecuritystrategie worden ontwikkeld en rond de zomer 2022 worden gepresenteerd.

Kennis en innovatie cybersecurity
- Het samenwerkingsplatform dcypher en de gezamenlijke onderzoeksprogrammering wordt met de diverse stakeholders vorm gegeven. Roadmaps voor cryptocommunicatie en automated vulnerability research worden ontwikkeld en uitgerold. Samen met de partners uit het veld worden nieuwe roadmaps opgezet.
- Er worden voorbereidingen getroffen om het nationaal *coordination centre* op te richten als onderdeel van een EU-breed netwerk, en deze aan te laten sluiten op het samenwerkingsplatform.

Veilige ICT-producten en diensten
- Invoering van wettelijke minimumeisen voor slimme apparaten onder de Radio Equipment Directive via een gedelegeerd handeling zijn voorzien voor eind dit jaar.
- Plenaire behandeling van de implementatiewet cyberbeveiligingsverordening is in de Kamer dit najaar voorzien. De uitvoeringswet richt het Nederlandse stelsel in voor cybersecurity certificering onder de EU Cyber Security Act.
- De Voorzitter van de Europese Commissie heeft horizontale regulering van ICT-producten aangekondigd, een Cybersecurity Resilience act. Een Europees wetgevingsvoorstel wordt in 2022 verwacht. EZK werkt aan proactieve beïnvloeding van dit voorstel, o.a. via een non-paper.
- De Roadmap Digitaal Veilige Hard- en Software zal tussentijds extern worden geëvalueerd. Dit zal input vormen voor een herijking van het beleid voor de komende kabinetsperiode.

Digitale weerbaarheid bedrijfsleven
- Afgelopen zomer heeft de consultatie voor het wetsvoorstel bevordering digitale weerbaarheid bedrijven plaats gevonden. Aanbieden van het wetsvoorstel aan de Raad van State is dit najaar voorzien.
- Het Digital Trust Center is gestart met een informatiedienst om operationele dreigingsinformatie van partners te ontvangen, verwerken en door te delen. Op dit moment zijn 262 bedrijven ongevraagd geïnformeerd bij 9 incidenten.
- Het DTC is gestart met een pilot voor gevraagd notificeren van bedrijven. Het DTC matcht concrete dreigingsinformatie waar de overheid over beschikt met bedrijven die hun technische gegevens hebben doorgegeven.
- Dit najaar worden aanvragen voor de subsidieregeling cyberweerbaarheid voor komend jaar geselecteerd. De subsidie stimuleert het opzetten van samenwerkingsverbanden van bedrijven. In de zomer van 2022 volgt een nieuwe ronde.

Interceptie en encryptie
- Op 19 mei jl. heeft de minister van JenV een gesprek gevoerd met een deel van de initiatiefnemers van een petitie ‘stimuleer encryptie’ uit het bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties, wetenschap en cybersecurity experts. Daarna hebben op ambtelijk niveau twee sessies met het veld plaats gevonden. Hier was EZK ook bij aanwezig. In september heeft er ook een sessie

plaats gevonden georganiseerd door het veld. De Cyber Security Raad is zich ook over het vraagstuk aan het buigen. De Cyber Security Raad is een onafhankelijk publiek-privaat adviesorgaan van de overheid waar de DG Bedrijfsleven en Innovatie van EZK lid van is.

- In Europees verband is de Europese Commissie samen met internetdienstverleners en de wetenschap een inventarisatie aan het uitvoeren naar technische mogelijkheden voor rechtmatige toegang tot versleuteld bewijs zonder daarbij de encryptie af te zwakken.
- Ten aanzien van aftapverplichtingen voor telecomaanbieders met het oog op de invoering van 5G wordt door JenV in samenwerking met EZK een wetsvoorstel gemaakt. Daarbij gaat het om een inspanningsverplichting voor telecomaanbieders om communicatie van buitenlandse gebruikers in Nederland (roamers) mogelijk te maken.

E-privacy
In de EU vinden trilogen plaats over de e-privacyverordening tussen de Europese Raad, de Europese Commissie en het Europees Parlement. De verordening is geen prioriteit voor het Sloveens voorzitterschap. De verwachting is dat de onderhandelingen het volgende jaar in zullen gaan.

Dossier Evaluatie TO2's
Directie Innovatie en Kennis

Achtergrond
Het ministerie van EZK is het systeemverantwoordelijk departement voor de Toegepast Onderzoek Organisaties (TO2's). De TO2-instellingen (TNO, Wageningen Research, NLR, Deltares en Marin) ontvangen een structurele bekostiging van de Rijksoverheid, de zogenoemde 'rijksbijdrage', om hun wettelijk vastgelegde hoofdtaken uit te voeren. De Rijksbijdrage betreft voor TNO, WR, NLR, Deltares en Marin voor 2021 respectievelijk : € 251,7 mln, € 179,6 mln, € 28,8 mln, € 20,3 mln en € 9,1 mln. Deze rijksbijdrage loopt via de begroting van het ministerie van EZK. M.u.v. de rijksbijdrage aan WR die via de begroting van het ministerie van LNV loopt.

De TO2-taken begeven zich op het vlak van het ontwikkelen, toepassen en verspreiden van kennis t.b.v. het oplossen van maatschappelijke vragen, het ondersteunen van overheidstaken en -beleid en het versterken van de innovatiekracht en concurrentiepositie van Nederland (in het bijzonder voor de Topsectoren). Daarnaast zijn de instellingen verantwoordelijk voor het beheren van strategische onderzoeksfaciliteiten. In de afgelopen jaren zijn programma's die TO2-instellingen uitvoeren voor maatschappelijke uitdagingen en voor de economische kracht beter aan elkaar verbonden. Het missiegedreven topsectoren- en innovatiebeleid heeft daarbij geholpen.

Tussen september 2020 en maart 2021 zijn de vijf Nederlandse TO2-instellingen door een externe commissie geëvalueerd. De evaluatie richtte zich op de periode 2016-2019. De eindrapportage van deze commissie is 29 april 2021 aan de Tweede Kamer verstuurd, bestaande uit vijf instellingsrapporten (één per TO2) en een syntheserapport over de totale TO2-onderzoeksportfolio. De evaluatie onderstreept dat toegepast onderzoek een belangrijke bijdrage levert aan oplossingen voor de grote maatschappelijke uitdagingen. Dit komt duidelijk tot uitdrukking in de titel van het rapport 'Excellent toegepast onderzoek voor maatschappelijke missies'. Een eerste kabinetsreactie op de niet-controversiële onderwerpen is halverwege december 2021 nog aan de Tweede Kamer opgestuurd.

Beleidsdoelen & prioriteiten
De hoofdvraag van de evaluatie is om de kwaliteit, impact en vitaliteit van het TO2-onderzoek in de periode 2016 – 2019 te bepalen op het niveau van iedere TO2 instelling en het totaalbeeld.

Een belangrijke vraag hierbij is of door de inzet van de rijksbijdrage de beoogde (maatschappelijke en economische) doelen worden behaald (doeltreffendheid), en wat hierbij de toegevoegde waarde van de TO2-instellingen is (doelmatigheid).

Volgens de Evaluatiecommissie TO2 onder leiding van Wim van Saarloos verrichten de Nederlandse TO2-instellingen 'excellent toegepast onderzoek voor maatschappelijke missies'. We hebben ze keihard nodig voor het oplossen van de grote maatschappelijke uitdagingen. De commissie identificeert meerdere knelpunten en doet verschillende aanbevelingen hoe de positie van de TO2's in ons kennis- en innovatie-ecosysteem duurzaam te versterken.

De belangrijkste knelpunten uit de evaluatie:

Door het gebrek aan middelen raken kernfaciliteiten verouderd en/of zijn de TO2 niet in staat om nieuwe terreinen grootschalig op te pakken. Per onderzoeksfaciliteit gaat het vaak om forse (eenmalige) bedragen (meerdere miljoenen per faciliteit).

De toegankelijkheid van de TO2 voor het Mkb blijft een belangrijk knelpunt. Ten eerste blijken Mkb'ers moeilijk de weg te vinden naar de TO2 en er lijken grote cultuurverschillen te bestaan tussen de hands-on mentaliteit van veel Mkb-ondernemers en de onderzoeksaanpak van de TO2. Een tweede belangrijk knelpunt is de tariefstelling: de tarieven van TO2 worden veelal (te) hoog gevonden, en zeker Mkb bedrijven die nog nooit de voordelen van de toegang tot kennis van de TO2 hebben ervaren worden hierdoor afgeschrikt.

Voor de grote maatschappelijke uitdagingen is internationale samenwerking voor de TO2 van groot belang, niet alleen met het oog op de impact in Nederland, maar ook voor vergroting van kwaliteit en vitaliteit en het volgen van internationale ontwikkelingen. Echter, de beperkte hoeveelheid beschikbare matchingsmiddelen voor deelname in Europese programma's zet soms te grote druk op participatie in Europese kaderprogramma's. Gedeeltelijke compensatie van de matchingsmiddelen via een matchingsfonds verdient aanbeveling.

Het KIA-proces heeft de maatschappelijke vraagarticulatie verbeterd, maar overheid en TO2 geven beide aan dat de kennis van de TO2 nog niet overal optimaal wordt aangesproken. Ook heeft de commissie geconstateerd dat de opdrachtgever-opdrachtnemer relatie tussen diverse

Dossier **Evaluatie TO2's**
Directie Innovatie en Kennis

ministeries en TO2 nog suboptimaal is, onder meer door de verschillende rollen die ministeries ten opzichte van TO2 hebben en de grote diversiteit in aansturing.

De evaluatiecommissie is van mening dat enige mate van dynamisering van het institutenportfolio bevorderlijk zal zijn voor de vitaliteit van het toegepast onderzoek in Nederland en het maximaliseren van de impact daarvan. Dynamisering kan ook herverkaveling van bestaande onderdelen of activiteiten van de TO2 betreffen, wanneer door samenvoeging meer synergie en kracht bereikt kan worden.

Verwachte ontwikkelingen in 2022 -2025
De uitkomsten van de recente evaluatie o.l.v. de Cie van Saarloos leiden mogelijk tot nieuwe afspraken in het volgende RA. We hopen op extra middelen om de mogelijkheden om te investeren in toegepaste onderzoeks-faciliteiten te vergroten, de participatie van TO2 in Europese onderzoeksprogramma's op pijl te houden (matching), en de toegankelijkheid van TO2 voor het Mkb te vergroten (kennisvoucherregeling).

Naar aanleiding van de evaluatie zijn in de Tweede Kamer twee moties aangenomen. De ene (D66) betrof de knelpunten voor erkenning van watertechnologie-instituut Wetsus (Leeuwarden) als TO2-instelling. Voorafgaand aan de begrotingsbehandeling EZK is, zoals toegezegd aan de Kamer, hierop gereageerd. De brief is feitelijk ingestoken, en biedt geen oplossing voor de financieringsproblematiek waarmee Wetsus zich geconfronteerd ziet. In het debat is er op gewezen dat een volgend kabinet moet beslissen over eventueel extra middelen voor Wetsus. Indien dit niet in het RA wordt geregeld, is de verwachting dat (de lobby van) Wetsus begin 2022 opnieuw aan de bel gaat trekken, omdat overbruggingsfinanciering (ca. € 5 mln. op jaarbasis, deels ook te financieren door andere partijen als de regio en betrokken kennisinstellingen) nodig is om te voorkomen dat vanaf medio 2022 begonnen moet worden met het afbouwen van bepaalde activiteiten.

De tweede motie (CDA) betreft de regionale spreiding van toegepaste kennis in Nederland. In het debat is toegezegd dat een volgend kabinet hierop zal reageren in combinatie met diens antwoord op (de uitkomsten van) de TO2-evaluatie. Omdat de formatie meer tijd in beslag nam dan verwacht, is in overleg met StasKeijzer en MinBlok, een brief verzonden aan de Tweede Kamer met daarin een reactie van het (demissionaire) kabinet. Dit besteedt naast de betreffende motie, aandacht aan de noden van het TO2-stelsel (conform de uitkomsten van de TO2-evaluatie) en de niet-controversiële onderwerpen uit de evaluatie. Tevens wordt daarin, conform toezegging aan de Kamer, melding gemaakt van de goedkeuring van de strategische plannen van de TO2's voor de periode 2022-2025.

Onderwerp **Innovatie instrumenten**
Directie(s) Innovatie en Kennis

Achtergrond
Innovatie staat voor vooruitgang en is de sleutel tot herstel. Innovatie creëert namelijk nieuwe oplossingen, die een uitkomst kunnen bieden voor maatschappelijke uitdagingen. Bovendien is innovatie de motor achter een grotere arbeidsproductiviteit en draagt het daarmee bij aan een groter verdienvermogen op de lange termijn. Daarom stimuleert EZK innovatie met generiek innovatiebeleid en bijbehorende instrumenten. Daarnaast wordt specifiek beleid gevoerd, zoals het Missiegedreven Topsectoren en Innovatiebeleid (MTIB). Het doel van dit beleid is het koppelen van maatschappelijke missies aan verdien-vermogen. Er zijn vijf maatschappelijke thema's opgesteld, die de basis vormen voor Kennis- en Innovatieagenda's (KIA's). De specifieke innovatie-instrumenten zijn gericht op specifieke doelen of doelgroepen. Een belangrijk instrument om innovatie te bevorderen is het Nationaal Groeifonds (NGF), waarvan R&D en Innovatie één van de drie pijlers is. Hieronder volgt een toelichting op de R&D en Innovatie-pijler van het NGF (naast het aparte fiche over het gehele fonds), een toelichting over de generieke instrumenten WBSO en Innovatiekrediet en de specifieke instrumenten MIT, PPS-toeslag en SBIR. Ook worden de ontwikkelingen rondom een instrument op procesinnovatie toegelicht.

Het Nationaal Groeifonds pijler R&D en innovatie
De coördinatie op de pijler R&D en innovatie binnen het NGF ligt primair bij directie I&K. Dit houdt in dat I&K verantwoordelijk is voor de coördinatie binnen EZK, interdepartementaal en met het veld op het terrein R&D en innovatie, bijvoorbeeld bij de ontwikkeling en uitvoering van (toegekende) voorstellen. Er is voor gekozen om zo snel mogelijk te starten met het NGF, terwijl kaders (zoals de Instellingswet) nog werden en worden uitgewerkt. De voorstelontwikkeling en uitvoeringsfase van ronde 1 en 2 vormen een soort pilots binnen een verder nog in te richten proces. Het doelmatig en rechtmatig uitgeven van toegekende NGF-middelen staat voor EZK als subsidieverstrekker centraal bij de uitvoering van de NGF-voorstellen, inclusief de daarbij behorende checks en balances van subsidieverlening.

In de eerste ronde van het Nationaal Groeifonds is vanuit EZK in totaal voor €1,3 miljard aan voorstellen op het gebied R&D en innovatie toegekend. Dit gaat om vijf voorstellen die door EZK zijn ingediend: Quantum Delta NL, AiNed, RegmedXB, Health-RI en GroenvermogenI. Deze voorstellen zijn nu in de uitvoeringsfase.

Anders dan bij de eerste ronde konden in de tweede ronde alle ministeries indienen op de R&D en Innovatiepijler, en mocht EZK ook indienen op de twee andere pijlers. Voor de tweede ronde heeft EZK op gebied van R&D en innovatie 7 voorstellen ingediend en is bij 7 andere voorstellen sterk betrokken, die formeel door een ander departement zijn ingediend. Tevens heeft EZK twee voorstellen ingediend op zowel het gebied Kennisontwikkeling als (Energie)-Infrastructuur. Voorstellen op R&D en Innovatie-pijler zijn veelal complexe langetermijn investeringsprogramma's die verschillende activiteiten en projecten bundelen (thematische 'ecosysteem' versterking). Op dit moment loopt de beoordelingsfase voor de tweede ronde.

Als handvat voor de pijler R&D en innovatie van het NGF heeft het Kabinet in 2020 de strategie *Versterken van onderzoeks- en innovatie-ecosystemen* ontwikkeld. Hierin hebben EZK en OCW de lead. De strategie geeft handvatten aan consortia en departementen om tot kansrijke voorstellen te komen. Tevens beschrijft de strategie uitdagingen die kunnen worden opgepakt, waaronder via het Groeifonds. Als actie uit de strategie - en om een motie Wiersma/Verhoeven uit te voeren – wordt er een **Learning Community Ecosystemen (LCE)** opgericht met verschillende 'learning labs' en een conferentie ecosystemen in eerste helft 2022.

De **Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk** (WBSO) is een generieke fiscale innovatieregeling, waar alle bedrijven die aan R&D doen en daarmee (trachten om) technisch nieuwe innovaties tot stand te brengen, een beroep op kunnen doen. Bedrijven dienen voorafgaand aan de werkzaamheden een plan in dat door RVO wordt beoordeeld. Indien het plan aan de voorwaarden voldoet, mag een percentage van alle (loon)kosten en uitgaven die rechtstreeks samenhangen met de werkzaamheden in mindering worden gebracht op de door het bedrijf verschuldigde loonheffingen. Het doel van de WBSO is om te zorgen voor een robuuste basis van innovatieve bedrijven.

Een terugkerend knelpunt rond de WBSO is dat het een regeling is met een vast (niet geïndexeerd) budget. Bij een trendmatig groeiende omvang van de hoeveelheid R&D bij bedrijven in Nederland en gelijktijdig stijgende lonen en prijzen, staan(/t) (de stabiliteit van) de parameters van de regeling periodiek onder druk. In de formatiefiches wordt dan ook voorgesteld dit aan te passen; indien dit niet binnen de formatie gebeurt, speelt deze problematiek vermoedelijk

Onderwerp **Innovatie instrumenten**
Directie(s) Innovatie en Kennis

in uw ambtstermijn weer op. Het beschikbare WBSO budget in 2022 bedraagt € 1.336 mln.

Het **Innovatiekrediet** is een generiek instrument voor de ontwikkeling van veelbelovende en uitdagende innovaties met een uitstekend marktperspectief. Alle bedrijven, zowel starters als gevestigde bedrijven (groot of klein), kunnen profiteren van het Innovatiekrediet. De overheid vult met het Innovatiekrediet een gat op de kapitaalmarkt, waarbij innovatieve projecten niet geheel uit eigen middelen of door de markt kunnen worden gefinancierd. In deze fase is er nog geen omzet en zijn ondernemers druk doende om iets werkend te krijgen. Het krediet financiert maximaal 25 tot 50 procent van het ontwikkelingsproject, afhankelijk van o.a. de omvang van de onderneming (grote bedrijven moeten zelf meer geld meebrengen). Het budget voor 2022 is vastgesteld op € 60 miljoen: € 40 miljoen voor technische ontwikkelingsprojecten en € 20 miljoen voor klinische ontwikkelingsprojecten. Er is tien miljoen achter de hand gehouden die kan worden toegevoegd aan het budget waar de middelen het best kunnen worden ingezet. De grootte van het bedrijf bepaalt voor welk percentage krediet het in aanmerking komt. Het maximale krediet voor klinische ontwikkelingsprojecten is € 5 miljoen. Voor technische ontwikkelingsprojecten is het maximale krediet € 10 miljoen. Eind 2021 is de rentestructuur van het krediet aangepast: de jaarlijks te betalen is verlaagd, maar bedrijven moeten wel een vaste éénmalige opslag meenemen in de aflossing. Dit leidt ertoe dat succesvolle bedrijven die snel het krediet terugbetalen relatief meer betalen, terwijl bedrijven die langer doen over terugbetaling minder last hebben van oplopende rentelasten.

Het doel van de **PPS-toeslag regeling** is het versterken van de samenwerking tussen ondernemingen en kennisinstellingen door het vergroten van de private bijdragen aan kennisinstellingen in PPS-verband binnen de thema's van het MTIB en de KIA's. Op de private bijdragen aan kennisinstellingen (grondslag) wordt dertig procent toeslag verleend. Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI-)bureaus zetten deze toeslag vervolgens weer in voor nieuwe onderzoek- en innovatieprojecten in PPS-verband. In 2020 is €154 miljoen PPS-toeslag verleend aan de TKI's.

De **Mkb-innovatiestimulering Regio en Topsectoren** (MIT) stimuleert innovatie bij het midden- en kleinbedrijf over regiogrenzen heen. De MIT-regeling kent vijf instrumenten: de Kennisvouchers, Haalbaarheidsprojecten, R&D-samenwerking, TKI-Netwerkactiviteiten en TKI-Innovatiemakelaars. De MIT-regeling is in 2021 in lijn gebracht met het MTIB in combinatie met de sleuteltechnologieënaanpak. Voor de uitvoering en financiering van de MIT wordt samengewerkt met alle 12 provincies, die in hun nieuwe *Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation* (RIS3'en) ook de missies en sleuteltechnologieën als prioritair hebben benoemd. In totaal is er in 2021 vanuit EZK € 40 mln. beschikbaar en vanuit de provincies € 25,65 mln. De MIT is een populaire regeling die jaarlijks overvraagd wordt. EZK en de provincies werken jaarlijks samen aan eventuele verbeteringen binnen het instrumentarium en/of de voorwaarden van de MIT.

Met **Innovatiegericht Inkopen** kan de overheid kan als grote opdrachtgever de ontwikkeling en implementatie van innovaties in de markt direct stimuleren. Methoden hiervoor zijn o.a. **Small Business Innovation Research (SBIR) en het Innovatiepartnerschap** (uitzondering op de Aanbestedingswet 2012 voor onderzoek- en ontwikkelingsdiensten). Met SBIR en het Innovatiepartnerschap daagt de overheid startende en gevestigde bedrijven via een innovatiecompetitie uit om innovatieve producten, processen of diensten te toetsen in haalbaarheidsstudies en mogelijk verder te ontwikkelen in een prototype. Met als doel om maatschappelijke uitdagingen op te lossen en/of publieke taken effectiever, efficiënter, veiliger, sneller, duurzamer of betrouwbaarder uit te kunnen voeren. Vooral het MKB is actief in SBIR en het Innovatiepartnerschap; voor die bedrijven bieden de methoden mogelijkheden om via innovaties nieuwe markten aan te boren. EZK heeft vorige kabinetsperiode in totaal 11,5 miljoen euro beschikbaar gesteld voor financiële ondersteuning van SBIR's en Innovatiepartnerschappen. Sinds 2019 wordt deze ondersteuning geboden voor SBIR's/ Innovatiepartnerschappen die bijdragen aan het Missiegedreven Topsectoren- en Innovatiebeleid (MTIB) en/ of het verlichten van maatschappelijke gevolgen van de Coronacrisis. Daarnaast is ingezet op uitvoeringsondersteuning door RVO, voorlichting en communicatie en bijeenbrengen van partijen (bijv. via het PIANOo-congres en Wetenschapsmiddag).

Beleidsdoelen & prioriteiten

De verschillende instrumenten worden ingezet om de doelstellingen van het innovatiebeleid te halen, zowel waar het gaat om de missies als om het doel om 2,5 procent van het BBP aan uitgaven aan R&D te besteden. Dit doel is meer dan 10 jaar geleden gesteld en is vergelijkbaar met wat andere landen in de Europese Unie doen. Waarbij de Europese Commissie een streefpercentage van 3 hanteert.

Onderwerp **Innovatie instrumenten**
Directie(s) Innovatie en Kennis

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- In 2022 zullen de ogen gericht zijn op de eerste resultaten van het **Nationaal Groeifonds**. Enerzijds de verdere uitvoering en inbedding van eerste ronde voorstellen en de start van de uitvoering van toegekende tweede ronde voorstellen, anderzijds de verwachtte coördinatie op de pijler R&D&I voor de derde indieningsronde en het opnieuw ontwikkelen van kansrijke voorstellen in de derde ronde. Een belangrijk aandachtspunt hierbij zijn het proactief signaleren en oppakken van uitdagingen die ontstaan in het onderzoeks- en innovatie-landschap in Nederland, sinds de invoering van het Nationaal Groeifonds. De rol van EZK als indienende partij wordt mede bepaald door de eventuele invoering van subsidieregelgeving.
- Binnen de **WBSO** is er een uitzonderingspositie voor uitbestede werkzaamheden door de farmaceutische industrie, vastgelegd in de zogenoemde farmaciebrief. Deze staat op gespannen voet met het generieke karakter van de WBSO. Hierover zal een beslisnota aan de nieuwe bewindspersoon worden voorgelegd.
- Daarnaast is er discussie over de ondersteuning van programmatuur binnen de **WBSO**. Met het bedrijfsleven wordt verkend of en hoe de regeling daaromtrent verruimd kan worden naar aanleiding van een kritisch rapport rond dit onderwerp. De Tweede Kamer wil weten welke beleidsmatige gevolgen hieraan verbonden worden. Mocht in de formatie geen extra geld vrijkomen voor programmatuur, zal een eventuele verruiming moeten worden gevonden binnen het huidige budget.
- De **PPS-toeslag** is in 2021 geëvalueerd, het eindrapport met de conclusies en aanbevelingen is in september 2021 aan de Tweede Kamer aangeboden. Een nadere appreciatie van de evaluatie, waarin wordt aangegeven hoe opvolging wordt gegeven aan de aanbevelingen, zal in 2022 worden opgesteld, met voorstellen voor wijzingen van de regeling per 2023.
- Er waren signalen dat de private bijdragen aan kennisinstellingen onder druk zou komen te staan vanwege de COVID-19 crisis. De aangevraagde **PPS-toeslag** zou hiermee lager komen uit te vallen. De uiteindelelijk aangevraagde toeslag in 2021 bleek echter hoger te zijn dan in 2020. We houden de vinger aan de pols of een terugval in 2022 optreedt en of actie hierop nodig is.
- Hierbij speelt dat het volume aan **PPS-toeslag** mogelijk ook zal afnemen als gevolg van de grote nieuwe programma's, zoals die onder het **Nationaal Groeifonds**. Private investeringen zullen (gedeeltelijk) worden aangewend voor de financiering van deze programma's, in plaats van worden ingezet als grondslag voor PPS-toeslag. Ook hierdoor zal de PPS-toeslagregeling voor het begrotingsjaar 2023 mogelijk moeten worden aangepast om het niveau van uitgekeerde PPS-toeslag op peil te kunnen houden.
- **Innovatiegericht inkopen:** In april 2021 is eenmalig 1,5 miljoen euro beschikbaar gesteld voor nieuwe **SBIR's en Innovatiepartnerschappen** (als onderdeel van het totaal van 11,5 miljoen). Er zijn 8 voorstellen ingediend door andere overheden, waarvan er 3 op de korte termijn starten. Over het resterend budget zijn we nog met de overige indieners in gesprek. Nadat de 1,5 miljoen euro is ingezet is het budget voor innovatiegericht inkopen vrijwel uitgeput. Het besluit over nieuwe middelen voor innovatiegericht inkopen is aan een nieuw kabinet. Tevens moet verder uitvoering worden gegeven aan de motie Bruins, die de regering onder meer vroeg om binnen de Rijksoverheid streefcijfers vast te leggen met betrekking tot innovatiegericht inkopen. Er is een werkgroep Innovatiegericht inkopen ingericht die o.a. kijkt naar de wenselijkheid en eventuele voorwaarden van streefcijfers.
- Naar aanleiding van een motie die de regering verzocht een **procesinnovatie-stimuleringsinstrument** buiten de WBSO te verkennen, is september 2021 een door Technopolis uitgevoerde verkenning met de Kamer gedeeld. Zeker vanuit de Metaalunie wordt gelobbyd voor zo'n instrument; in 2022 zal moeten worden besloten over vervolgstappen.

Dossier **Internationale innovatiesamenwerking: Europese fondsen gericht op O&I en instrumenten voor bilaterale innovatiesamenwerking**

Directie Innovatie en Kennis

Achtergrond

1. Onder I&K vallen de volgende Europese fondsen:

i) Europese Structuur- en Investerings (ESI) fondsen:

- **Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO),** voor landen als NL richt zich dit op het vergroten van de concurrentiekracht door te investeren innovatie en vergroening. EFRO wordt in NL uitgevoerd door de provincies in samenwerking met EZK[9]. In de periode 2014-2020 ontvangt NL in totaal € 510 mln.. Aanvullend, in het kader van Recovery Assistance for Cohesion and the Territories of Europe (**REACT-EU**), een verlenging van de huidige EFRO-programma's met een periode van twee jaar, nog eens € 220 mln. euro voor 2021 met het oog op korte termijn bestrijding van de gevolgen van de huidige COVID-19 pandemie. De bijdrage voor 2022 is inmiddels ook bekend, voor EFRO €. 60 mln. Voor de volgende EFRO periode, 2021-2027, zal NL € 506 mln. ontvangen.
- Naast landsdelig EFRO neemt NL deel aan een aantal grensoverschrijdende programma's; **Interreg**. EZK is verantwoordelijk voor de A-programma's, samenwerking tussen landen die direct aan elkaar grenzen. De middelen die hieruit aan NL kunnen worden toegerekend zijn ongeveer € 300 mln. voor 2014-2020 en € 275 mln. euro voor 2021-2027**.** Ook hiervoor zet EZK zich in dat deze middelen zo veel mogelijk worden ingezet voor innovatie en de groene transitie, maar deze middelen worden ook breder ingezet voor bijvoorbeeld het verminderen van de barrièrewerking van grenzen.
- **Just Transition Fund (JTF),** dit is een nieuw EU fonds gericht op een rechtvaardige klimaattransitie waarbij de negatieve gevolgen, zoals baanverlies, worden verzacht. De Europese Unie richt zich op een rechtvaardige transitie waarbij nieuwe banen worden gecreëerd ten gunste van een duurzame economie. Dit fonds zal gezamenlijk door EZK, SZW en regionale partijen uitgevoerd worden. Nederland ontvangt €623 miljoen .

De hierboven genoemde bedragen zijn de middelen uit EU programma's. Nationale cofinanciering (privaat/publiek) is bij al deze programma's, m.u.v. REACT-EU, verplicht. EZK legt ook cofinanciering bij: voor de periode 2014-2020 € 170 mln. en voor de periode 2021-2027 € 150 mln.

-MEZK is (momenteel) verantwoordelijk voor de horizontale coördinatie van alle Europese fondsen in gedeeld beheer[10] in NL. Ook is hij de ministerieel vertegenwoordiger in Europese raden.

ii) Horizon Europe: dit betreft het 9e Europese kaderprogramma voor Onderzoek en innovatie en is in beheer van de Europese Commissie. Het programma is gericht op samenwerking binnen en buiten Europa op het gebied van onderzoek en innovatie door de hele keten heen: van fundamenteel wetenschappelijk onderzoek t/m bijvoorbeeld het stimuleren van toegepast onderzoek, scale-ups, disruptieve innovatie en doorbraaktechnologie. De verantwoordelijkheid voor coördinatie van de NL inzet ligt bij EZK en OCW gezamenlijk. De ondersteuning van NL belanghebbenden ligt bij RVO. Voor Horizon Europe (2021-2027) bedraagt het totale budget €95,5 mld. Nederland heeft in totaal ruim € 5,3 miljard ontvangen van de € 67,5 miljard die de Europese Commissie heeft toegekend in het kader van Horizon 2020 (2014-2020, de voorloper van Horizon Europe). Het retourpercentage voor NL komt daarmee op 7,9% van het EU budget en staat daarmee op de 6e plaats binnen de EU. Belangrijkste criteria voor toekenning van middelen zijn excellentie en impact.

iii) Daarnaast is er nog sprake van bredere internationale innovatie samenwerking via het intergouvernementele programma **Eureka** (46 landen)**.** NL was van juli 2019 – juli 2020 voorzitter van het Eureka programma. Het MKB programma Eurostars (gedeeld beheer met EC) en Eureka clusters (industriële thematische R&D samenwerking) zijn aantrekkelijk voor NLse bedrijfsleven. Samenwerking met non-European landen is een actueel thema. NL heeft voor deze programma's ca. 34 mln (20 mln Eureka clusters 14 mln Eurostars) per jaar beschikbaar.

2. I&K bevordert naast de multilaterale Europese ook bilaterale innovatiesamenwerking. Hiervoor onderhoudt het een netwerk van Innovatie Attachés (kosten € 8,5 mln p.j.) van plm 60 medewerkers op 22 diplomatieke posten (ambassades, consulaten) in de 17 landen (Brazilië, China, Duitsland/Zwitserland, Frankrijk, India, Israël, Japan, Rusland, Singapore, Taiwan, Turkije, VK, VS/Canada, Zuid-Korea en Zweden) die als prioritair zijn aangemerkt voor innovatiesamenwerking. Hierbij wordt o.a. gebruik gemaakt van de beleidsinstrumenten Innovatiemissies (€ 0,5 mln p.j.) en GlobalStars subsidies (€ 2 mln p.j.) met niet-Eu-rekalanden. Met deze beperkte middelen kunnen enkele gezamenlijke R&D- en Innovatieprojecten worden gefinancierd, maar zeker geen meerjarige innovatiepro-gramma's.

9 In Nederland opgesplitst in 4 landsdelen: Noord (Groningen, Friesland, Drenthe), Oost (Overijssel en Gelderland), Zuid (Zeeland, Limburg, Noord-Brabant) en West (Noord- en Zuid-Holland, Flevoland, Utrecht).

10 Naast de Structuur- en Investeringsfondsen (EFRO, JTF, Europees Sociaal Fonds (ESF), Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij (EFMZV) en de Migratie- en Veiligheidsfondsen, en voor de periode 2014-2020 nog Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO)).

Dossier **Internationale innovatiesamenwerking: Europese fondsen gericht op O&I en instrumenten voor bilaterale innovatiesamenwerking**
Directie Innovatie en Kennis

Voor bilaterale innovatiesamenwerking met Eureka-landen als Duitsland en Frankrijk ontbreken momenteel financiële middelen te enenmale. Deze landen beschikken zelf wel over bilaterale middelen en zijn zeer geïnteresseerd in bilaterale innovatiesamenwerking met Nederland, op grond van het kennis- en innovatieniveau van Nederlandse kennisinstellingen en bedrijven.

Beleidsdoelen & prioriteiten

1. Europese fondsen

EU verband
Europees zet NL er op in dat de ESI-fondsen beperkt worden en zich richten op de regio's die ze het hardst nodig hebben (i.c. de armste lidstaten) en dat de fondsen die wel naar welvarende gebieden gaan zich richten op innovatie, digitalisering en de groene transitie.

NL is voorstander van een significant budget voor Horizon Europe (betreft modernisering EU-begroting), wat gericht zal moeten zijn op excellentie en impact. Horizon Europeis na de WBSO regeling de belangrijkste financieringsstroom voor NLse kennisinstellingen en bedrijven.

Nationaal
Nu de budgetten zijn vast gesteld, zal EZK er bij EFRO (incl. Interreg) en JTF op toe zien dat de uitgaven hieruit zo goed mogelijk aansluiten bij het nationale missiegedreven topsectoren- en innovatiebeleid (MTIB) en ons klimaatakkoord. Hierop zal ook de EZK cofinanciering van (delen van) deze fondsen zich richten.

2. Bilaterale innovatiesamenwerking

Doel: Versterking van de bilaterale innovatiesamenwerking ter vergroting van het Nederlandse concurrentievermogen, i.h.b. ten dienste van bedrijven, kennisinstellingen en overheden in het kader van het missiegedreven topsectoren- en innovatiebeleid, door middel van inzet van de grote kracht van Nederland op het gebied van publiek-private samenwerking in onderzoek, ontwikkeling en innovatie (de Innovatiehelix). **Door bilaterale innovatiesamenwerking kan worden samengewerkt met de beste kennispartners in de wereld.**

Prioriteit: primair een versterking van het bilaterale innovatie-instrumentarium, zoals de mogelijkheid bilaterale innovatieprogramma's met partnerlanden op te zetten. Een specifiek bilateraal R&D-samenwerkingsinstrument ontbreekt sinds 2011. Ook EU-Landen als Duitsland en Frankrijk wensen naast EU-samenwerking **bilaterale** R&D-projecten en vooral meerjarige innovatieprogramma's met NL te doen.

Prioriteit: verdere versterking van het Innovatie Attaché netwerk, in de eerste plaats door versterking van de bestaande posten.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

1. Europese fondsen

Over de verdeling van de **EFRO** middelen voor de periode 2021-2027 is een besluit genomen. We zijn nog met regionale partijen in overleg over de toekomstige verdere invulling en uitvoering van deze programma's. Informele versies ervan zijn gedeeld met de EC. Beoogd is ze nog dit jaar(2021) formeel in te dienen, waarna na goedkeuring door de EC de uitvoering voorjaar 2022 kan starten. Parallel loopt vanaf dit jaar in het kader van de programmaperiode 2014-2020 de uitvoering van REACT-EU, met een focus op investeringen in de transitie naar een groene, weerbare en digitale economie in reactie op de COVID-19 crisis.

NL heeft voor 2021-2027 drie **Interreg** programma's; Vlaanderen-Nederland, Duitsland-Nederland en Euregio Maas Rijn, ook daarvoor is een verdeling gemaakt wat vanuit Nederland naar deze programma's gaat (Het huidige programma Twee Zeeën vervalt met de Brexit). Ook hiervoor worden de nieuwe programma's momenteel opgesteld en zodra mogelijk worden deze programma's (uiterlijk Q1 2022) bij de EC ingediend voor goedkeuring, en na deze goedkeuring de uitvoering te starten.

JTF is een nieuw EU fonds waarvoor EZK samen met SZW vanuit Rijk lidstaatverantwoordelijk is naast regionale partijen. Er zijn 6 regio's aangewezen waarover de EU middelen verdeeld worden te weten: de hele provincie Groningen, regio IJmond, Groot Rijnmond, Zeeuws-Vlaanderen, West-Brabant en Zuid-Limburg. Momenteel wordt gewerkt aan indiening van het JTF plan bij EC (één gezamenlijk programma van Rijk-regio met centrale aansturing en regionale betrokkenheid), momenteel ligt gebiedsselectie voor ter EC goedkeuring. Vervolgens wordt een Operationeel (werk)Programma en een JTF regeling opgesteld.Start uitvoering verwacht in Q2 / Q3 2022. Aandachtspunt is m.n. de governance- en de uitvoeringsstructuur. Politiek (regionaal) ligt dit fonds gevoelig; er wordt een convenant Rijk-regio opgesteld waarvoor een bestuurlijk

Dossier **Internationale innovatiesamenwerking: Europese fondsen gericht op O&I en instrumenten voor bilaterale innovatiesamenwerking**
Directie Innovatie en Kennis

overleg (DGSZI Herstel, DG B&I Vijselaar) op 22 december 2021 is belegd.

Het definitieve Horizon Europe-akkoord is op 12 mei jl. gepubliceerd. Daarmee is het programma van start gegaan en zijn de calls vanuit de diverse werkprogramma's opengesteld. RVO heeft in maart 2021 startevents georganiseerd om zo veel mogelijk stakeholders op de hoogte te stellen van het nieuwe Horizon programma. Het streven is om de periode 2021-2027 ten minste een zelfde retourpercentage te behalen als in de periode 2014-2020 onder Horizon 2020 (circa 7,9%). Partnerschappen, grootschalige publiek-private of publiek-publieke samenwerkingsverbanden, zijn een belangrijk instrument binnen Horizon Europe om maatschappelijke uitdagingen te adresseren met behulp van onderzoek en innovatie. Een aantal zgn. geïnstitutionaliseerde partnerschappen kent een eigen rechtsbasis. De verordening (Single Basic Act) voor deze partnerschappen werd in november 2021 gepubliceerd na afronding van de onderhandelingen. Missies zijn een ander instrument binnen Horizon Europe. Een Commissiemededeling over de missies werd in september 2021 gepubliceerd waarmee de implementatie kan starten.

Het nieuwe **Eurostars programma**, onder de noemer European Partnership for Innovative SMEs, een initiatief voor het innovatieve mkb van Eureka en de Europese Commissie, is vanaf september jl. van start gegaan.

2. Bilaterale innovatiesamenwerking
Prioritair is de opbouw van een meerjarige innovatiesamenwerking met Frankrijk en Duitsland, waarop topsector HTSM een strategie heeft ontwikkeld. Begin 2021 hebben Nederland en Duitsland een publiek-privaat Innovatiepact gesloten als basis voor de bilaterale innovatiesamenwerking. Structurele middelen hiervoor ontbreken nog aan Nederlandse kant. Daarnaast de verdere uitbouw van de innovatiesamenwerking met India, waarmee in 2019 een Tech Summit is gehouden tijdens het NL staatsbezoek en waarmee nu een Water Agriculture Health agenda wordt gemaakt voor de komende tien jaar. Hierbij wordt effectief samengewerkt met NWO. Ook met de andere prioritaire landen, zoals Japan en Zuid-Korea zou Nederland graag een meerjarige innovatiesamenwerking aangaan. EZK heeft voor de instrumentering van bilaterale innovatiesamenwerking claims gedaan van € 25 mln p.j., op het EU Recovery and Resilience Fund (RRF) en voor het Regeerakkoord, om concrete invulling te geven aan genoemde prioriteiten en aan de innovatiesamenwerking met de 15 prioriteitslanden.

Een belangrijke ontwikkeling die zich in 2022 versterkt zal voortzetten is die van het belang van **Economische veiligheid** (strategische verhouding VS-China-EU inzake kritische technologieën als semicon en AI). Technologie en innovatie zijn een **geopolitieke factor** geworden. Nederland staat als leidend innovatieland zeer in de belangstelling van het buitenland en zet deze positie actief in, ook in landen waarmee de politieke verhoudingen moeizaam zijn, zoals Rusland en Turkije (**economische diplomatie**). En ook met het VK, post-BREXIT. Het Innovatie Attaché netwerk van EZK speelt hierin een steeds prominentere rol.

Dossier **Kennisbescherming en -Benutting (intellectuele eigendom)**
Directie Innovatie en Kennis

Achtergrond

- Verantwoordelijke departementen voor Intellectueel Eigendom (IE):
- EZK (octrooirecht, merken en modellen, bedrijfsgeheimen, handhaving); LNV (kwekersrecht, geografische aanduidingen) J&V (auteursrecht).
- Binnen EZK is IE onderdeel van het innovatiebeleid: draagt bij aan een klimaat waarin ondernemingen en kennisinstellingen worden geprikkeld tot het doen van innovaties:
- IE-rechten maken het mogelijk om investeringen in innovaties te beschermen
- en om kennis gecontroleerd te delen en samen te werken op het terrein van R&D en productontwikkeling. Concrete toepassing: spelregels m.b.t. IE voor publiek-private samenwerking.IE-rechten stellen bedrijven in staat handhavend op te treden tegen namaak en piraterij, in toenemende mate in het digitale domein. Dat speelt ook een rol in EU-dossiers zoals de Digital services Act, de Data Act en de AI Act.
- Voor een kennisintensieve economie als de Nederlandse zijn IE rechten belangrijk. NL scoort internationaal verhoudingsgewijs hoog als het gaat om aantallen IE-rechten. Met een belangrijke vestiging van het Europees Octrooibureau (Rijswijk, ca 4.000 werknemers) en een goede infrastructuur (rechtspraak, advocatuur, gemachtigden) is NL een belangrijke speler maar staat dit wel onder druk: andere landen groeien sneller en doorlooptijden in de rechtspraak lopen op.
- In het IE-beleid staat voorop de balans tussen enerzijds innovaties beschermen en anderzijds voorkomen dat door een te sterke bescherming vervolginnovaties worden belemmerd of te sterke machtsposities ontstaan.
- Een spanningsveld is voorts dat een stabiel, voorspelbaar IE systeem belangrijk is voor een aantrekkelijk innovatie-en vestigingsklimaat, terwijl in het publieke debat de nadruk veelal ligt op het inperken en verder reguleren van IE rechten. Een goed voorbeeld hiervan is de farma sector, waar IE-bescherming essentieel is voor het doen van investeringen voor innovatieve medicijnontwikkeling, maar ook de emoties hoog kunnen oplopen. Het debat daarover wordt in Nederland scherp en niet altijd even zorgvuldig gevoerd.

Beleidsdoelen & prioriteiten

- Het IE-beleid draagt bij aan een gezond innovatieklimaat voor ondernemingen en bevordert publiek-private onderzoekssamenwerking en kennisvalorisatie.
- Prioriteiten zijn het verbeteren van de toegankelijkheid van het octrooisysteem voor het MKB, het verbeteren van de voorlichting door OCNL (het Nederlandse octrooibureau, onderdeel van RVO) en (internationaal) de realisering van het unitair octrooi en het eengemaakt octrooigerecht (één octrooi en één octrooirechtbank voor vrijwel alle EU-landen).

Verwachte ontwikkelingen in 2022

De internetconsultatie over het wetsvoorstel modernisering Rijksoctrooiwet zal naar verwachting medio 2022 plaatsvinden.

- Naar verwachting zal (na ommekomst van het advies van de Raad van State) het initiatiefwetsvoorstel Ploumen/ Ellemeet tot introductie van een dwanglicentiebevoegdheid voor de minister van VWS worden behandeld in de Tweede Kamer . Ook overigens wordt veel aandacht voor de relatie octrooirecht/medicijnontwikkeling verwacht.
- De realisatie van het unitair octrooi/eengemaakt octrooigerecht zal (na de positieve uitkomst van juridische procedures in Duitsland) waarschijnlijk eind 2022/begin 2023 plaatsvinden.
- Op EU-niveau staan op de agenda de hervorming van de design-regelgeving, de mogelijke uitbreiding van de bescherming van geografische aanduidingen tot niet-landbouwproducten en het ondersteunen van MKB om gebruik te maken van IE-rechten.

Dossier **Missiegedreven Topsectoren- en Innovatiebeleid**
Directie Innovatie en Kennis

Achtergrond

Publiek-private samenwerking voor innovatie
Kennisontwikkeling en innovatie worden steeds urgenter voor het aanpakken van de maatschappelijke uitdagingen op onder meer klimaat en gezondheid, voor ons verdienvermogen en het versterken van onze concurrentiepositie. Sinds eind 2019 werken bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid samen aan de realisatie van maatschappelijke missies, die zowel bijdragen aan de groei van onze economie als waardevolle oplossingen bieden voor grote maatschappelijke uitdagingen. Dit doen we met het missiegedreven topsectoren- en innovatiebeleid (MTIB). Het kabinet heeft voor vier thema's missies opgesteld, zoals een broeikasgas reductie met 49% in 2030, vijf meer gezonde jaren voor elke Nederlander in 2040, klimaatneutrale landbouw in 2050.

De inzet vanuit het bedrijfsleven is sinds 2011 gecentreerd in negen innovatieve sectoren (het "Topsectorenbeleid"): Agri & Food, Chemie, Creatieve Industrie, Energie, High Tech Systemen & Materialen, Life Science & Health, Logistiek, Tuinbouw & Uitgangsmaterialen en Water & Maritiem. Het kabinet heeft per sector een 'Topteam' (bestaande uit een boegbeeld, een wetenschapper, een MKB'er en een topambtenaar) benoemd en overlegt met hen over hun agenda's voor kennis en innovatie, human capital en internationalisering. ICT is geen Topsector, maar heeft als dwarsdoorsnijdend thema wel een Topteam.

Het gaat in het MTIB om middelen en instrumenten van EZK en andere departementen en kennisinstellingen waarmee binnen de 'Innovatiehelix' oplossingen van maatschappelijke opgaven worden ontwikkeld. Dat doen we in publiek-private samenwerking (PPS). De belangen van bedrijven gaan steeds meer parallel lopen met de grote maatschappelijke uitdagingen. Binnen deze PPS-aanpak staan centraal: de combinatie van economische kansen en maatschappelijke uitdagingen, de sleuteltechnologieën en sleutelmethodologieën die daaraan bijdragen, de toepassing van de nieuwe kennis en de sociale en maatschappelijke aspecten daarbij. Dit wordt ook nauw aangesloten op de Europese programma's (zoals de innovatiemissies in Horizon Europe) en de regionale activiteiten voor innovatie en toepassing van kennis (zoals samenwerking met ROMs en provincies en de EFRO programma's).

Proces tot nu toe
In de brief van 26 april 2019 (Kamerstuk 33009, nr. 70) informeerde de Staatssecretaris van EZK de Kamer over de 25 gekozen maatschappelijke missies op de vier thema's. Elk thema kreeg z'n beslag in Kennis- en Innovatie Agenda's (KIA's): Energietransitie en Duurzaamheid; Landbouw, Water en Voedsel; Gezondheid en Zorg; en Veiligheid. Het succes van deze missies hangt nauw samen met de verdere ontwikkeling van sleuteltechnologieën (zoals AI, fotonica, nanotechnologie, quantum). Daarom is als vijfde KIA ingezet op sleuteltechnologieën. Daarnaast is er nog een zesde KIA die primair het maatschappelijk verdienvermogen en de innovatieversnelling dient (17 oktober 2019, Kamerstuk 33009, nr. 81). Deze KIA's hebben een looptijd van 4 jaar (2020-2023) en vormen de leidraad voor de PPS in onderzoek en innovatie.

Voortbouwend op die KIA's hebben overheden, bedrijven en kennispartners een Kennis- en innovatieconvenant (KIC) gesloten (11 november 2019, Kamerstuk 33009, nr. 82). Daarin bekrachtigen ruim 30 partners hun inzet op de belangrijke innovatiethema's voor de komende jaren. Het KIC bevat afspraken met ruim 2.200 bedrijven, kennisinstellingen en overheden om gezamenlijk circa 4,9 miljard euro per jaar te investeren in economische kansen van maatschappelijke uitdagingen en sleuteltechnologieën. Daarvan komt 2,05 miljard van bedrijven en 2,85 miljard uit publieke middelen.

In 2020 is de governance ingericht met themateams en kernteams voor de zes KIA's en is gestart met de uitrol van de meerjarenprogramma's van de KIA's. Ondanks de coronacrisis is de inzet van middelen goed op peil gebleven. De samenwerking in de Innovatiehelix blijkt ook een prima voedingsbodem te zijn voor het samen ontwikkelen van voorstellen voor het Nationale Groeifonds, zoals AI, Quantum, medische technologie etc. De samenwerkingsstructuur van universiteiten, bedrijven, onderzoekinstellingen, regio's, departementen en andere organisaties staat nu als een huis.

Op 15 oktober 2021 (Kamerstuk 33009, nr 102) heeft minister Blok namens het kabinet een voortgangsbrief aan de Tweede Kamer gestuurd. Deze laat zien dat de partners van het KIC het MTIB waarderen om drie redenen. Het zorgt voor meer cross-sectorale en publiek-private samenwerking op onderzoeks- en innovatieprojecten hetgeen consortiumvorming makkelijker maakt. De missies werken sturend bij de inzet van middelen en zorgen voor gemeenschappelijke agendering en een meer programmatische aanpak. Tot slot is de private cofinanciering in het algemeen aanzienlijk, wat zorgt voor een hefboomeffect waardoor met publieke middelen meer kan worden bereikt.

Dossier **Missiegedreven Topsectoren- en Innovatiebeleid**
Directie Innovatie en Kennis

Ook internationaal wordt de Nederlandse aanpak geprezen. De OECD vergelijkt innovatiemissies in een groeiend aantal landen en noemt de Nederlandse aanpak "*among the most ambitious mission-oriented strategic frameworks*", vooral omdat het economische sectoren en maatschappelijke missies bijeen brengt. De maatschappelijke thema's van het MTIB sluiten tevens nauw aan bij internationale prioriteiten zoals de *Sustainable Development Goals*, en komen terug in Europese programma's, zoals de innovatiemissies in Horizon Europe.

De brief concludeert: 'Continuïteit van het MTIB is van belang om met dit sterke fundament voortgang te blijven boeken op de missiedoelen, en de kennis- en innovatie-ecosystemen in Nederland te versterken'.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Bedrijven en publieke partijen bundelen hun krachten voor concurrentievermogen en oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen, nationaal en internationaal. Dat zijn kernprioriteiten voor DG B&I en EZK. Nederland loopt internationaal voorop met deze koppeling van het versterken van topsectoren en het bieden van oplossingen voor maatschappelijke thema's. Dit bijeen brengen van twee invalshoeken is weliswaar complex, maar essentieel om zowel het economisch verdienvermogen te versterken als de maatschappelijke uitdagingen aan te pakken.

Ter illustratie enkele voorbeelden van inzet op maatschappelijke thema's en economisch groeivermogen: inzet op quantum biedt naar verwachting veilig internet en nieuwe rekenkracht; op medtech langer zelfstandig thuis wonen; op kringlooplandbouw gezond, veilig en duurzaam voedsel; op circulaire economie halvering van het grondstofverbruik; op terugdringen nationale CO_2 uitstoot een gebouwde omgeving die van het gas af is en op cybersecurity digitale veiligheid. De bedrijven die dergelijke oplossingen ontwikkelen kunnen daarmee ook goed terecht op de wereldmarkt. Bij Nederlandse handels- en innovatiemissies naar het buitenland en bij inkomende missies (fysiek of digitaal) blijken de maatschappelijke thema's zoals schoon water, energiebesparing, gezond voedsel, en de sleuteltechnologieën zoals AI of fotonica wereldwijd herkenbaar voor alle partijen.

Ontwikkelingen
De eerste resultaten van de monitoring van de activiteiten voor de KIA's en de missies zijn door RVO opgeleverd. De Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKIs) en de Toegepaste Onderzoeksinstellingen (TO2s) hebben daartoe op een aantal core KPI's hun projectresultaten aangeleverd. Daarnaast is het KIC geëvalueerd met een enquête onder de 30 KIC partners.

Dit heeft geleid tot een positief beeld. Het KIC zorgt voor meer cross-sectorale en publiek-private samenwerking. Daarbij werken de missies sturend bij inzet van de middelen. Dit zorgt voor gemeenschappelijke agendering en een meer programmatische aanpak. Private cofinanciering is in het algemeen aanzienlijk, hetgeen zorgt voor hefboom effect waardoor met publieke middelen meer kan worden bereikt. Ook wordt een aantal aanbevelingen voor verbetering aangedragen. Deze zien op vereenvoudiging van de governance, verdieping van de samenwerking en verbreding van de scope.

De EU heeft dit najaar vijf grote innovatiemissies gestart rond klimaat, milieu en gezondheid, met een basis in het Horizon Europe programma. Deze sluiten goed aan op onze nationale missies. De komende jaren zullen die twee groepen elkaar gaan versterken.

Het nieuwe kabinet en het nieuwe regeerakkoord zijn natuurlijk van groot belang voor de vormgeving van het missiegedreven innovatiebeleid en de middelen die daarvoor beschikbaar komen.

Onderwerp **KVK (beleidsmatige aansturing ZBO)**
Directie(s) Ondernemerschap

Achtergrond
De Kamer van Koophandel (KVK) is een ZBO van EZK. Beleidsmatig is de KVK van groot belang voor de uitvoering van ondernemerschapsbeleid.

Ondernemingen en rechtspersonen zijn verplicht zich in te schrijven in o.a. het Handelsregister en UBO-register. KVK beheert deze registers en verzorgt alle informatieverstrekkingen die daaruit voortvloeien.

De diverse door KVK gehouden (basis)registers spelen een rol in de informatiepositie van de overheid t.b.v. o.a. toezicht, belastingheffing en misbruikbestrijding. De openbaar toegankelijke delen van de registers zijn van belang voor transparantie en veilig zaken doen en verschaffen feitelijke informatie over de Nederlandse economie. De afgelopen jaren neemt de politieke druk en maatschappelijke druk op KVK sterk toe, juist vanwege de (gedeeltelijke) openbaarheid van gegevens. Vanuit de EU en voorstanders van Open Data is er vraag naar nóg meer openbaarheid en gratis verstrekking van data. Vanuit geregistreerde ondernemers en de TK wordt juist aangedrongen op afscherming, bijvoorbeeld van adresgegevens. Een complicerende factor in de discussie is de bekostiging van het Handelsregister, die deels steunt op de opbrengst van geleverde dataproducten.

Daarnaast informeert en adviseert de KVK ondernemers o.a. op het gebied van regelgeving en overheids-voorzieningen, bijvoorbeeld door middel van het Corona-loket.

Beleidsdoelen & prioriteiten
1. De registers van KVK spelen een rol in de implementatie van wet- en regelgeving zowel op nationaal als op Europees niveau. Dit stelt grote eisen aan de IT-capaciteit, die deels modernisering behoeft en aan de uitvoeringsorganisatie. Dit zal in de komende kabinetsperiode belangrijke inspanningen vergen.
2. Inhoudelijk is er veel spanning tussen beleidswensen van transparantie, het delen van overheidsdata en innovatie op basis van data enerzijds en zorgen omtrent privacy en veiligheid van geregistreerde personen anderzijds. EZK en KVK zijn een traject gestart om te komen tot een datavisie die de hiermee gemoeide dilemma's duidt en er oplossingen voor formuleert. Op 10 december jl. is een informerende brief over de scope van dit project naar de TK gestuurd. Het traject wordt vervolgd met de uitwerking van concrete beleidsvoorstellen.
3. KVK streeft daarnaast naar voortgaande digitalisering van haar dienstverlening om het bereik en gebruiksgemak zo hoog mogelijk te maken. In de komende kabinetsperiode zal het aantal fysieke vestigingen volgens plan sterk worden gereduceerd, totdat er 5 Ondernemerspleinen en 1 hoofdkantoor over blijven. Dit draagt bij aan kostenefficiëntie.
4. Er wordt gewerkt aan een voorstel om het proces van oprichting van vennootschappen en overdracht van (niet-beursgenoteerde) aandelen te stroomlijnen. Dit maakt het eenvoudiger om de daarvoor benodigde informatie digitaal en eventueel zonder verplichte notariële tussenkomst te vinden en te verwerken. De registratie in het Handelsregister resp. een (toekomstig) Centraal Aandeelhoudersregister fungeert dan als oprichtingshandeling resp. overdrachtshandeling.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
Ad. 1 Bij de ontwikkeling van nieuwe wet- en regelgeving moet voldoende aandacht voor de uitvoeringspraktijk bij KVK gewaarborgd worden. Hiervoor zijn in Q4'20 en Q1'21 nieuwe interdepartementale afstemmingprocessen geformuleerd. Het invoeren daarvan, dat in volle gang is, zal naar verwachting soms discussie opleveren tot op politiek niveau.

Ad. 2. De Kamer is op 10 december geïnformeerd over de Datavisie middels een brief. Daarin is de beleidsruimte geschetst voor het formuleren van oplossingen waarmee tegemoet kan worden gekomen aan de in de verkenning (zomer 2021) geschetste behoeften en problemen. Komend voorjaar wordt, opnieuw met een interactief proces, een concreet beleidsvoorstel geformuleerd inzake transparantie en privacy dat aan zoveel mogelijk betrokken belangen zoveel mogelijk recht doet.

Het ligt in de rede dat uitwerking gepaard zal gaan met aanpassingen van wetgeving en dus met een parlementaire behandeling. Eveneens zijn (belangrijke) gevolgen voor automatisering bij KVK mogelijk.

Heroverweging van de financiering van KVK ligt op de weg van het nieuwe kabinet. De Kamerbrief bevat ook daarvoor aanzetten.

Ad. 3 In het verleden hebben sluitingen van KVK-balies aanleiding gegeven tot interventies van de TK. Het is niet uit te sluiten dat dit opnieuw gebeurt wanneer in de loop van deze kabinetsperiode een verdere afbouw van het aantal fysieke vestigingen wordt doorgevoerd. We trachten dit te

Onderwerp **KVK (beleidsmatige aansturing ZBO)**
Directie(s) Ondernemerschap

ondervangen door zeer tijdige en grondig onderbouwde aankondiging.

Ad. 4 De beleidsontwikkeling t.b.v. vereenvoudigde oprichting ven vennootschappen en overdracht van aandelen is nog pril. Consultatie van een beleidsnotitie op hoofdlijnen is voorzien voor begin 2022. Afhankelijk van de reacties wordt het traject verder vormgegeven. Indien het traject succesvol is, zal het leiden tot wetgeving en een technische implementatie.

Onderwerp **MKB Financieringsbeleid**
Directie(s) Ondernemerschap, Cluster Financieringsbeleid en Cluster Financieringen en Deelnemingen

Achtergrond

Herstel na COVID crisis
Tot 2020 stond Nederland er economisch gezien goed voor. Maar dat dat geen garantie voor de groei van morgen is, is het afgelopen anderhalf jaar wel gebleken. Ondanks dat de economie in het derde kwartaal voor het eerst weer boven het niveau van voor de crisis, zitten we in de vijfde golf die met een gedeeltelijke lockdown ook weer negatieve consequenties kent voor diverse bedrijven. Daarnaast hebben diverse bedrijven, getroffen direct of indirect door de contactbeperkende maatregelen, ondanks de enorme steunpakketten van de overheid, schulden opgebouwd en ingeteerd op hun eigen vermogen.

Het herstel van balansen (afbouw schulden, verbetering eigen vermogen) is van belang om weer te kunnen investeren (uitbreiding/groei, vernieuwing, verduurzaming en digitalisering).

Groei en realiseren transities
Nederlandse bedrijven hebben zich afgelopen jaren wel staande gehouden in een omgeving die onderhevig is aan verschillende transities, zoals digitalisering, globalisering, en op het gebied van duurzaamheid en klimaat. Onderdeel van deze transities is een versnelling van vernieuwing, disrupties, bedrijfscycli en productcycli. Daarmee nemen ondernemers-risico's toe. Mkb-ondernemers zullen zich niet alleen staande moeten houden, maar werk moeten maken van een nieuwe manier van groeien, waarin investeren in hun structurele groeivermogen centraal staat. Om groei en transitie te realiseren zijn er meer investeringen nodig, die veelal een risicovoller karakter hebben.

Voor zowel herstel na de COVID crisis als investeren in groei en het realiseren van transities is het enerzijds van belang dat er goede proposities (plannen van ondernemers) zijn en anderzijds dat er voldoende aanbod van extern eigen en vreemd vermogen beschikbaar is.

Het investeren in groei en transities moet gebeuren tegen de achtergrond van een aantal (al voor COVID aanwezige) knelpunten op de mkb-financieringsmarkt:
1. De sterke dominantie op de mkb-financieringsmarkt door enkele grootbanken.
2. Het beperkte aandeel van alternatieve financiering.
3. De relatief beperkte beschikbaarheid van pre-seed en venture capital.
4. Voor groeibedrijven (scale-ups) met een grote kapitaal-behoefte is het een uitdaging om deze te vervullen binnen Europa

Relevante Kamerbrieven: MKB actieplan (2018) en haar voortgangsrapportages (2019 en 2020), de visie MKB financiering (2019) betreffende de werking van de mkb financieringsmarkt en overheidsinterventies daarop en Kamerbrief over Diverse Financieringsonderwerpen (2021).

Beleidsdoelen & prioriteiten
Doel is dat ondernemers toegang hebben tot voldoende en passende financiering (extern eigen vermogen en vreemd vermogen) om hun plannen om te starten, te vernieuwen/ innoveren, te groeien/op te schalen te kunnen bewerkstelligen. Het beleid grijpt aan bij het aanbod, vraag en betere werking mkb financieringsmarkt.

EZK heeft een uitgebreid en samenhangend financieringsinstrumentarium dat voorziet in garanties om een deel van kredietrisico van banken en alternatieve financiers over te nemen zodat deze marktpartijen bepaalde risicovollere kredieten, bijvoorbeeld aan het mkb, toch verstrekt.

Een tweede categorie van het financieringsinstrumentarium zijn de risicokapitaalregelingen waarbij eigen vermogen wordt verstrekt aan bedrijven, bijvoorbeeld in een vroege fase van ondernemerschap. Dit vermogen is van de onderneming waar hij/zij vrij over kan beschikken, maar wat risicodragend is omdat dit wanneer het niet goed gaat met het bedrijf, dit kapitaal wordt aangesproken. Als het goed gaat, daarentegen wordt bij een conversie van aandelen-kapitaal verdiend. Dat is de reden dat venture capital fondsen vaak investeren in startups of scale ups.

Een derde categorie is het zelf of laten verstrekken van financiering. Dit is vaak dan een specifieke doelgroep zoals bij Qredits of de Corona overbruggingsleningen via de regionale ontwikkelingsmaatschappijen.

Hieronder staan de beleidsinzet op het mkb financieringsbeleid opgesomd.

1. *Financieringsinstrumenten*: deze zijn gericht op het vergroten van het aanbod van financiering door met garanties of co-financiering van de overheid de risico's te verlagen voor verschillende ondernemers/ ondernemers-plannen. Dit betreft oa Borgstelling MKB (BMKB), GO, Qredits Microfinanciering, InvestNL, Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen (ROMs), Seed Capital regeling, Vroege Fase Financiering, Dutch Venture

Onderwerp **MKB Financieringsbeleid**
Directie(s) Ondernemerschap, Cluster Financieringsbeleid en Cluster Financieringen en Deelnemingen

Initiative (DVI), de Groeifaciliteit, Deep Tech Fonds (lancering eind 2021), Dutch Alternative Credit Instrument (DACI) en het Dutch Future Fund (DFF).

Naast directe steun (TVL, NOW) aan bedrijven in de coronacrisis zijn ook zogenaamde overbruggingskredieten mogelijk gemaakt door de Staat via garanties aan Financiers via BMKB-C, GO-C en KKC en middelen via Qredits en de ROMs voor respectievelijk overbruggingskredieten aan kleinere ondernemers en COL (Corona-OverbruggingsLeningen) aan startups/scale ups en innovatief MKB. De BMKB-C, GO-C, KKC en de overbruggingskredieten via Qredits lopen door t/m Q4 2021. De COL is getopt.

2. *Flankerend beleid* gericht op de vraag (bijv. goede ondernemersplannen) en de werking van de markt (transparantie, toetreding, vraag een aanbod bij elkaar brengen).

   - Steun Stichting MKB financiering (SMF) t.b.v. verdere professionalisering alternatieve financieringsmarkt en bijdrage aan zelfregulering afgelopen 3 jaar en komende 3 jaar. Zo heeft SMF in 2019 een gedragscode alternatieve financiers gelanceerd. In 2021 heeft SMF het keurmerk Erkend Financieringsadvies MKB Financiering geïntroduceerd.
   - Verkennen kredietregister t.b.v. lagere fundingkosten voor alternatieve financiers. Gezien de oprichting van een kredietregister nog veel afwegingen en stappen vergt, is er meer onderzoek nodig. Daarom is het aan het volgende kabinet gelaten om de aanbevelingen uit het onderzoeksrapport na nader onderzoek op te pakken.
   - Inzet EZK heeft bijgedragen aan opzetten van regionale Financieringstafels (in 2020 gesubsidieerd door EZK) om vraag en aanbod bij elkaar brengen, het versterken van de financieringsvraag via bijv. investor readiness programma's ROMS (met subsidie EZK programma One single Hub fonds), Financieringsdesk van de KvK (waar ondernemer met vragen over financiering terecht kunnen).
   - Uit het rapport van AFM[11] en uit stakeholdersgesprekken door MINFIN naar aanleiding van het onderzoeksrapport Niet-bancaire kredietverlening, een blik in de black box'[12], komt naar voren dat ondernemers niet altijd over de juiste kennis beschikken om te overzien welke vorm van financiering in het financieringslandschap het best zou passen bij hun specifieke situatie. Met name zzp-ers zijn kwetsbaar.
   - Naar aanleiding van deze rapporten is SMF voornemens bijeenkomsten te organiseren met zowel Nederlandse kredietverstrekkers als buitenlandse kredietverstrekkers met een werkmaatschappij in Nederland om zelfregulering van de grond te krijgen die aansluit bij deze specifieke groep financiers. Medio 2022 zal duidelijk moeten zijn of – bovenop de bestaande beleidsinitiatieven - de geadresseerde problemen door de sector zelf kunnen worden weggenomen. Daarvoor is nodig dat een gedragscode is opgemaakt waar genoeg partijen zich aan hebben gecommitteerd. Het is aan het volgende kabinet om dan een nieuwe afweging te maken of aanvullende maatregelen nodig zijn.

11 Verkenning naar non-bancaire mkb-financiering: Groeiende financieringsmarkt met risico's voor kleine ondernemers (2021), AFM.
12 Niet-bancaire kredietverlening, een blik in de black box (2020), Radboud Universiteit.

3. *Onderzoek en monitoring:*

   Daarnaast is monitoring & onderzoek, goed zicht op Europese initiatieven en contacten met relevante stakeholders essentieel voor mkb financieringsbeleid.

   - Financieringsmonitor: CBS voert jaarlijks voor EZK de Financieringsmonitor uit. Dit is enquête onder ondernemers over hun financieringsbehoefte en de mate waarin ze financiering verkrijgen.
   - Doorontwikkeling aanbodszijde financieringsmonitor (nog op te zetten): inzicht in de ontwikkelingen in de mkb-financieringsmarkt (structuur, gedrag en prestaties ervan). Dergelijk inzicht kan in de toekomst gaan bijdragen aan de monitoring van ondernomen initiatieven en eventuele maatregelen.
   - Beleidsevaluaties en specifieke onderzoeken naar knelpunten.

4. *Europees MKB* financieringsbeleid

   - Acties die volgen uit Kapitaalmarktunie actieplan
   - INVEST EU programma met verschillende cofinanciering en garanties
   - Financiering /programma's van EIB en EIF

Relevante stakeholders: Nederlandse Vereniging van Banken (NVB), Nederlandse vereniging van Participatiemaatschappijen (NVP), Techleap/capital team, MINFIN/Financiële markten, MKBNL/VNO, ONL, stichting

Onderwerp **MKB Financieringsbeleid**
Directie(s) Ondernemerschap, Cluster Financieringsbeleid en Cluster Financieringen en Deelnemingen

MKB financiering (SMF), de Europese Commissie, de Europese Investeringsbank (EIB) en het Europees Investeringsfonds, ACM, AFM, DNB, CPB, CBS, OESO, SME Envoy netwerk.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- Versterking solvabiliteit: Het Comité voor Ondernemerschap heeft 1 november advies uitgebracht om de toegang tot risicovollere financiering voor het mkb te vergroten. Deze is aan de Tweede Kamer gestuurd, met de notie dat een volgend kabinet hierop zal reageren.
- Versterking van het eigen vermogen van kleine en microbedrijven zorgt voor een structurele versterking van het Nederlandse mkb omdat er meer ruimte ontstaat om te investeren en ook de transities te financieren (o.a. op het gebied van verduurzaming en digitalisering
- Het Comité stelt daarom voor een fonds op te richten dat gericht is op het verstrekken van achtergestelde leningen die zo zijn vormgegeven dat zij bijdragen aan het versterken van het eigen vermogen van het mkb. Bedrijven krijgen zo meer financieringsmogelijkheden en worden minder afhankelijk van bancaire financiering.
- Evaluaties Qredits, BMKB, ROM's (begin 2022 afgerond en gezamenlijk naar de TK – incl. analyse knelpunten mkb financieringen en oplossingen (motie van Strien, begrotingsbehandeling EZK)
- Motie Amhaouch: plan van aanpak Kredietregister (Q4 2021)
- Opzet doorontwikkeling aanbodszijde financierings-monitor mkb-financiering (Q4 2021 en Q1 2022)
- Lancering Deep Tech Fonds (Q4 2021). In navolging van het Deep Tech Fonds, worden nu ook op Europees niveau (EC en EIF) de mogelijkheden verkend voor een pan-Europees tech fonds. NL wordt gezien als belangrijke partner voor de oprichting van een dergelijk fonds.
- Naar aanleiding van eerdere motie (Dutch Acadamic Impact Fund) wordt gekeken hoe financieringsknelpunten voor kennisintensieve startups in de vroege fase verder weggenomen kunnen worden en hoe private initiatieven hierbij een rol kunnen spelen. Hiervoor lopen gesprekken met kennisinstellingen, Techleap en ROM's. Uitgangspunt is dat in de eerste plaats moet worden gezocht naar aanpassing of intensivering van bestaande instrumenten (Q4 2021 en Q1 2022).
- Met het Nederlands consulaat in San Francisco wordt gewerkt aan de start van een acceleratorprogramma voor NL'se start-ups om hun mogelijkheden tot internationale expansie te vergroten en gebruik te maken van de aanwezige kennis en netwerken in Silicon Valley (Q1 2021). Dit wordt ook gezien als eerste stap naar een meer strategische samenwerking tussen NL en de Silicon Valley Bank, waarbij de totstandkoming van een venture debt fonds een concrete uitkomst kan zijn.
- Verkenning verduurzaming funding voor Qredits (Q4 2021)

Deelnemingen
Naast de inzet voor bedrijfsfinanciering zijn er een aantal specifieke dossiers die bijdragen aan verbetering van MKB-financiering. Dit betreft::
- Invest-NL (de ontwikkeltak)
- Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen (deelnemingen ROM's en subsidierelatie voor de Ontwikkelingstak)

Invest-NL
Invest-NL is als staatsdeelneming een zelfstandige en privaatrechtelijke instelling. Uitoefening van de aandeelhoudersrol ligt bij het ministerie van Financiën. Investeringen moeten passen binnen de wettelijke kaders die gelden voor Invest-NL en zijn vastgelegd in de Machtigingswet Invest-NL waar EZK op toeziet. De hoofdtaken van de instelling bestaan uit het financieren van maatschappelijke gewenste transities en het bieden van toegang tot ondernemingsfinanciering. De tweede hoofdtaak dient dan ook het beleidsdoel om ondernemingen toegang te geven tot mkb-financiering. De instelling heeft voor beide taken twee dochters tot haar beschikking; de investeringstak (i.c. Capital die uiteindelijk een verwachte omvang krijgt van € 1,7 mld.) en de ontwikkeltak (i.c. Business Development waar EZK jaarlijks een subsidie aan verstrekt van €10 mln.). Capital is de investeringstak van de instelling, Business Development is bedoeld om bijvoorbeeld business proposities juist te helpen ontwikkelen.

ROM's
De ROM's zijn er primair om mkb-bedrijven toegang tot mkb-financiering te verschaffen en innovatief ondernemerschap te ontwikkelen en aan te jagen. De ROM's zijn vanaf de jaren '70 opgericht om bepaalde regio's economisch verder te versterken door in te zetten op innoverende bedrijvigheid middels financiële participatie in de bedrijven zelf of business development van veelbelovende mkb bedrijven. Voorts houden ROM's zich ook bezig met het aantrekken van buitenlandse bedrijven onder regie van NFIA (RVO/EZK) in hun regio's. Het is deze regionale inbedding van de ROM's samen met hun contact met kennispartijen, wat hun toegevoegde waarde bewijst. Inmiddels zijn de provincies en andere lokale overheden ook aandeelhouder geworden van de ROM's. EZK is doorgaans een substantiële minderheidsaandeelhouder in deze ROM's

Onderwerp **MKB Financieringsbeleid**
Directie(s) Ondernemerschap, Cluster Financieringsbeleid en Cluster Financieringen en Deelnemingen

(40-49%). Met de oprichting van de ROM Noord-Holland (8 oktober) is het rom-netwerk landsdekkend. Het idee is dat de ROM's revolverend zijn en hun kosten vanuit hun opbrengsten kunnen voldoen. In de functie van subsidient wordt er wel gestuurd op beleidsdoelen. Te denken valt aan het MKB- actieplan vanuit onze eigen directie het missiegedreven innovatiebeleid vanuit I&K. De ROM's maken ook werk van het 'investor readiness' maken van hun klanten. Voorts sluiten steeds meer ROM's zich aan bij Trade & Innovate initiatief olv RVO om hun bedrijven internationaal bij te staan in het zakendoen.

Onderwerp **Ondernemersklimaat**
Directie(s) Ondernemerschap

Achtergrond

Samenhang in aanpak van stimuleren en faciliteren ondernemerschap
Het kabinet heeft in het ondernemerschapsbeleid van de afgelopen vier jaar een sterk accent gezet op het stimuleren van het mkb. Daarbij heeft het, mede op aandringen van de Tweede Kamer, ook samenhang aangebracht met het zogeheten MKB-actieplan. Daarin kwamen de volgende thema's aan bod: menselijk kapitaal, financiering, digitalisering, toepassing innovatie, internationaal ondernemen, regelgeving en fiscaliteit. Elk jaar kreeg de Tweede Kamer een update van dit MKB-actieplan, over de voortgang en de bereikte resultaten van alle partners. Hierbij werd tevens gebruik gemaakt van de analyses en adviezen van het Comité voor Ondernemerschap. Het MKB-actieplan als samenhangend overzicht is afgerond met het uitbrengen van de Voortgangsrapportage 2020.Het laatste jaar is gedomineerd door de steunpakketten vanuit de overheid als gevolg van de coronacrisis.

Digitalisering MKB
Een van de grootste veranderingen van deze eeuw is de verdergaande transitie naar een digitale economie. Door digitalisering ontstaan nieuwe diensten, nieuwe toetreders, nieuwe markten en nieuwe toepassingen. De pandemie heeft digitalisering tijdelijk in een stroomversnelling gebracht. Zo hebben mkb-bedrijven massaal geïnvesteerd in (de professionalisering van) hun websites, in hun online marketing en digitaal klantcontact. Dit helpt hen de huidige crisis te overleven maar het blijft, zeker voor het brede mkb, een uitdaging om snel genoeg vervolgstappen te zetten. Vooral kleinere ondernemers hebben vaak niet de tijd, kennis en middelen om deze ontwikkelingen zelf, naast hun dagelijkse activiteiten, op te pakken. Met gerichte aandacht hiervoor van het mkb zelf én van de overheid kunnen deze knelpunten worden aangepakt.

Verduurzaming MKB
De transities naar een groene en duurzame economie hebben steeds meer gevolgen, ook voor het midden- en kleinbedrijf. De coronacrisis doet niets af aan de urgentie om de doelen te realiseren, maar versterkt wel de kwetsbaarheden voor het behalen van de verduurza-mingsopgave. De investeringsruimte van veel mkb-ondernemers is afgenomen en dat remt de opbouw van kennis en capaciteit. Naar verwachting speelt het mkb een belangrijke rol in de versnelling van duurzame transities, namelijk als onderdeel van strategische waardeketens, in innovatieve ecosystemen of als potentiële markt.

Nederlands Comité voor Ondernemerschap
Het Nederlands Comité voor Ondernemerschap is ingesteld door EZK en zet zich in voor duurzame groei van het midden- en kleinbedrijf in Nederland en zal hiertoe haar nationale en internationale kennis, ervaring en netwerken inzetten. Het Comité bestaat uit zes leden, waaronder Hare Majesteit Koningin Máxima, en heeft een onafhankelijke rol in het monitoren, onderzoeken en duiden van trends en ontwikkelingen in het midden- en kleinbedrijf.
Actuele data over het Nederlandse mkb worden gedeeld via www.staatvanhetmkb.nl. Het Comité brengt hierover jaarlijks verslag uit in het Jaarbericht Staat van het MKB. EZK voert het secretariaat van het Comité.

Kennisplatform Ondernemerschap
Voortbouwend op de activiteiten van het Comité werkt EZK in samenwerking met kennisinstellingen en het bedrijfsleven aan de oprichting van een Kennisplatform Ondernemerschap. Dit richt zich op de nog betere onderbouwing van het ondernemerschapsbeleid met wetenschappelijke kennis, onderzoek en data. Het gaat daarbij om het identificeren van kennisvragen vanuit beleid, het delen van bestaande kennis en data, en het eventueel uitzetten van onderzoek op de kennishiaten.

Maatschappelijk Ondernemerschap
Als uitwerking van het regeerakkoord uit 2017 is ingezet op de uitwerking van passende regels en meer ruimte voor ondernemingen met sociale of maatschappelijke doelen met behoud van een gelijk speelveld. Maatschappelijke ondernemingen kunnen een rol spelen bij het aanpakken van maatschappelijke vraagstukken op het terrein van bijvoorbeeld energie en klimaat, zorg, onderwijs en veiligheid. Dat geldt in beginsel voor alle ondernemingen, maar vanwege hun focus op maatschappelijke impact nemen maatschappelijke ondernemingen hierbij een bijzondere positie in.

Familiebedrijven
Familiebedrijven hebben in de Tweede Kamer de warme aandacht van een aantal politieke partijen, met name het CDA. Familiebedrijven zijn van belang, omdat ze een krachtige en stabiele motor van onze economie zijn. Vragen en moties worden vaak kamerbreed aangenomen. Ruim tweederde van het Nederlandse bedrijfsleven is een familiebedrijf en ze vertegenwoordigen een grote economische waarde. Daarnaast zijn familiebedrijven een

Onderwerp **Ondernemersklimaat**
Directie(s) Ondernemerschap

voortrekker op het gebied van duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). Ze scoren hoog op het vlak van liefdadigheid en sociaal verantwoordelijkheidsgevoel.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Digitalisering MKB
De ambitie van het nieuwe programma *Opschaling digitalisering* MKB is een schaalsprong in de benutting van digitale toepassingen in het mkb, zodat de productiviteit van in de kern gezonde bedrijven over de volle breedte stijgt. Vanuit de voorloper, het *programma Versnelling digitalisering MKB*, dat onderdeel was van de Nederlandse Digitaliseringsstrategie, is met de totstandkoming van een landelijke infrastructuur van 19 digitale werkplaatsen een stevig fundament gelegd om het brede mkb te ondersteunen. In de werkplaatsen worden ondernemers door studenten van het mbo, hbo en wo geholpen bij het maken van een digitaliseringsslag. Door opschaling en verbreding van het programma wordt de benodigde schaalsprong gerealiseerd. Nieuwe acties waarmee investeringen in ICT worden vergroot, knelpunten aan de vraag- en aanbodkant opgelost worden, voorlichting aan ondernemers wordt verbeterd, en opschaling en doorontwikkeling van de digitale werkplaatsen.

Verduurzaming MKB
- De verduurzaming van het mkb is een bredere opgave en een dwarsdoorsnijdend thema. Binnen EZK zijn er daarom meerdere directies bij deze opgave betrokken. De verduurzamingsopgave voor het mkb omvat de klimaat- en energietransitie en de overgang naar een circulaire economie.
- De kansen op een haalbare en betaalbare transitie liggen in duurzame beslissingen die mkb-ondernemers nemen tijdens natuurlijke investerings- en vervangingsmomenten. Het uitgangspunt is dat ondernemers het verduurzamen van hun bedrijf internaliseren in het denken.
- Daarom zet de directie Ondernemerschap zich in voor het ondersteunen en stimuleren van duurzame keuzes door het verbeteren van de noodzakelijke randvoorwaarden zoals kennis over verduurzaming, vaardigheden om de transitie uit te voeren (zoals technisch opgeleid personeel), ‘think small first’ bij klimaat-, energie- en grondstoffenbeleid en toegang tot financiering van duurzame investeringen.
- Samen met regionale overheden versterken we de kennisontwikkeling en verspreiding van informatie over hoe ondernemers haalbaar en betaalbaar kunnen verduurzamen. We stimuleren de wisselwerking tussen het onderwijs en het bedrijfsleven via publiek-private samenwerking en we zoeken naar mogelijkheden voor een breder financieringsaanbod voor (kleine) investeringen en groen herstel.

Nederlands Comité voor Ondernemerschap
- Het Nederlands Comité voor Ondernemerschap is een onafhankelijk comité dat zich inzet om groei van het Nederlandse mkb te bevorderen. Dat sluit aan bij de doelstellingen van de directie Ondernemerschap en vertoont raakvlakken met het EZK-beleid. Het Comité handelt en adviseert vanuit een onafhankelijke positie.
- De prioriteiten van het Comité in 2021 zijn gericht op het adviseren van het ministerie op de onderwerpen financiering (investeren in herstel en groei van het mkb), arbeidsmobiliteit en versterking ondernemerschap (dienstverlening aan ondernemers, digitalisering, internationalisering, enz.).
- Daarnaast heeft het Comité als taak om de stand en ontwikkelingen van het mkb te monitoren (o.b.v. CBS data). Hierover publiceren zij jaarlijks het Jaarbericht over de Staat van het MKB.

Kennisplatform Ondernemerschap
- Stimuleren dat het Nederlandse bedrijfsleven over de volle breedte vernieuwend, wendbaar en weerbaar is om productiviteitsgroei mogelijk te maken en zo een onmisbare bijdrage aan de brede welvaart te kunnen leveren.
- Hiertoe werkt het platform aan kennisverdieping, op basis van een kennisagenda opgesteld in samenwerking met overheden, kennisinstellingen en bedrijfsleven; door verdiepend onderzoek en vernieuwende dataprojecten, en door gefundeerde inzichten en ervaringen te delen via de kenniscommunity.

Maatschappelijk Ondernemerschap
In de op 10 juli 2020 verstuurde Kamerbrief heeft het kabinet uiteengezet wat de inzet van het kabinet is om maatschappelijke ondernemingen beter op de kaart te krijgen en te faciliteren.
- Spoor 1: de ontwikkeling van een wettelijke regeling, die ondernemers de mogelijkheid biedt te kiezen voor een maatschappelijke BV met het oog op de erkenning en een betere herkenning van het maatschappelijke karakter van

Onderwerp **Ondernemersklimaat**
Directie(s) Ondernemerschap

de onderneming die door een dergelijke BV wordt gedreven.
- Spoor 2: onderzoek naar de knelpunten die maatschappelijke ondernemingen ervaren. Dit zijn: 1) het meten van en rapporteren over maatschappelijke impact, 2) de versterking van het ecosysteem rondom maatschappelijke ondernemingen en 3) monitoring en rapportage.

Familiebedrijven
- Het kabinet heeft oog voor de knelpunten die familiebedrijven ervaren bij bedrijfsopvolging. Daartoe bestaan voorzieningen in de belastingwetgeving, waaronder de Bedrijfsopvolgingsregeling (BOR), die gericht is op een (gedeeltelijke) vrijstelling van de schenk- en erfbelasting. De inzet van het beleid is tevens om ondernemers bewust te maken van het belang van (tijdige) bedrijfsopvolging, bedrijfsoverdracht en bedrijfsovername. De KVK en het Ondernemersplein helpen ondernemers bij het proces van bedrijfsoverdracht door voorlichting en informatie te geven. Hierbij is aandacht voor specifieke zaken rondom familiebedrijven.
- Tevens zijn er in 2020 twee MKB-deals gesloten met de provincies Overijssel en Limburg, waarbij specifiek aandacht is voor de ondersteuning van familiebedrijven. De uitvoering van deze MKB-deals loopt door in 2022.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

Digitalisering MKB
- De coronacrisis heeft bedrijven in het mkb extra hard geraakt, digitalisering is een noodzakelijke bouwsteen voor deze bedrijven om sterker uit de crisis te komen. De komende maanden wordt gewerkt aan de operationalisering van de nieuwe acties uit het programma, zoals een digi-subsidie waarmee mkb'ers digitaliseringsoplossingen kunnen aanschaffen, sectorale routekaarten waarmee het aanbod van digitaliseringsoplossingen voor het mkb inzichtelijk wordt gemaakt, en de doorontwikkeling van de digitale werkplaatsen.
- Voor de bekostiging van de opschaling en verbreding van het programma zijn de gelden uit het *Recovery and Resilience Fund* (RRF) van de EU beoogd.

Verduurzaming MKB
- In 2022 wordt de kennis over de verduurzamingsopgave van het mkb verder uitgebouwd. In 2021 is hiermee een start gemaakt i.s.m. het Ondernemerspanel van EZK en het Kennisplatform Ondernemerschap. In 2022 is het doel om met deze kennis de doelgroep(en) binnen het mkb te bepalen, zodat voor deze groep gericht beleid kan worden gemaakt.
- Daarnaast wordt bepaald welke vorm het programma Verduurzaming mkb krijgt en welke concrete acties in gang moeten worden gezet binnen de verschillende randvoorwaarden om te kunnen verduurzamen (kennis/dienstverlening, menselijk kapitaal, beperking van de regeldruk, en financiering).

Nederlands Comité voor Ondernemerschap
- Het Comité werkt momenteel aan een aantal adviezen. Het eerste advies over 'Versterking van het eigen vermogen van het mkb' is gepubliceerd in oktober 2021 en adviseert een privaat fonds (aangejaagd door de overheid) ter versterking van het eigen vermogen van het mkb. Het advies over 'versterking dienstverlening aan ondernemers' wordt naar verwachting begin 2022 aangeboden aan het ministerie van EZK. Daarnaast werkt het Comité (samen met de SER) aan een advies over arbeidsmobiliteit (ook in opdracht van SZW), het is nog niet duidelijk in welke vorm en op welke termijn dit zal worden uitgebracht.
- Het Comité overhandigde op 18 november 2021 het rapport Staat van het mkb aan de Minister van EZK, met daarin de actuele data over de stand van het Nederlandse mkb. EZK maakt gebruik van deze rapportage bij de totstandkoming van beleid.
- Besluitvorming over het nieuwe mandaat voor het Comité is noodzakelijk. Hoewel aan de instelling hiervan geen einde is verbonden, verloopt de benoeming van de leden op 1 april 2022. Er wordt momenteel gewerkt aan een voorstel dat kan worden voorgelegd aan de nieuwe bewindspersoon. De drie prioritaire thema's (toegang tot financiering, toegang tot talent en versterking ondernemerschap) blijven ook relevant in de komende mandaatsperiode (2022-2025), met daarbij een focus op inclusiviteit en verduurzaming.

Kennisplatform Ondernemerschap
- Om de aanpak van het Kennisplatform uit te proberen is in oktober 2021 gestart met drie themagroepen: verduurzaming van het mkb; inclusief ondernemerschap; opschaling beleidsinstrumenten naar brede mkb. Deelnemers zijn kennisinstellingen, beleid en bedrijfsleven.
- In 2022 wordt het Kennisplatform als meerjarig programma gelanceerd. Daarvoor is een plan van aanpak in voorbereiding. Het programma baseert zich op een Kennisagenda met daarin (strategische) kennisvragen op de verschillende thema's rond het ondernemerschapsbeleid.

Onderwerp **Ondernemersklimaat**
Directie(s) Ondernemerschap

Maatschappelijk Ondernemerschap

- Spoor 1: het voorontwerp van de wettelijke regeling BVm was in consultatie tot 30 april 2021. De verschillende reacties worden momenteel geanalyseerd en gebruikt om de regeling verder uit te werken. Beoogd wordt in 2022 een concept-wetsvoorstel gereed te hebben.
- Spoor 2: in 2021 is de City Deal Impact Ondernemen gelanceerd. Deze City richt zich op het versterken van impact ondernemers in Nederland om samen een duurzame en inclusieve betekeniseconomie te realiseren. Binnen deze City Deal werken steden, provincies en het Rijk (waaronder EZK) samen met impact ondernemers om barrières rondom impact ondernemen te overwinnen. Dit ecosysteem wordt in 2022 verder uitgebouwd. Een van de activiteiten voor het komende jaar is de verbetering van de meting van en het rapporteren over maatschappelijk impact. Dit is o.a. relevant voor maatschappelijke ondernemers voor hun deelname aan aanbestedingen en het verkrijgen van financiering.

Familiebedrijven

- Recentelijk is de evaluatie van de fiscale regelingen gericht op bedrijfsopvolging (BOR) en -beëindiging gestart. Naar verwachting wordt de evaluatie in Q1 2022 afgerond.
- Naar aanleiding van het Notaoverleg Initiatiefnota Familiebedrijven (Palland) op 11 oktober 2021 zijn er zes moties aangenomen. Deze gaan over: het verkennen van betere financiering voor familiebedrijven; het instellen van een loket familiebedrijven bij de Belastingdienst (uitgevoerd); mogelijkheden om bedrijfsoverdracht beter onder de aandacht te brengen bij ondernemers (gaande); verkennen van decentrale initiatieven rondom familiebedrijven (gaande); het verrichten van periodiek onderzoek naar familiebedrijven samen met het CBS en andere kennispartners (uitgevoerd) en de bescherming van de privacy van aandeelhouders in het UBO-register. De moties zijn/zullen in verschillende kamerbrieven op verschillende momenten worden afgedaan.

Onderwerp **Aanpak Regeldruk / Programma Betere Regelgeving en dienstverlening voor bedrijven**
Directie(s) Ondernemerschap

Achtergrond

- Het ministerie van Economische Zaken en Klimaat heeft in de afgelopen kabinetsperiodes een coördinerende rol gehad binnen het kabinet inzake de beperking van regeldruk voor bedrijven. Zowel ten aanzien van nationale regelgeving als EU regelgeving is gewerkt aan het verbeteren van het proces van totstandkoming van regelgeving en het terugdringen van regeldruk in bestaande regelgeving door concrete knelpunten op te lossen.
- Een belangrijk speerpunt in het beleid van het kabinet Rutte III voor het mkb was dat ondernemers zo min mogelijk hinder (regeldruk) ondervinden in hun contacten met de overheid. Daarbij gaat het niet alleen om knelpunten als gevolg van wet- en regelgeving, maar ook om uitvoering, toezicht en communicatie.
- Het kabinet Rutte III heeft er vier jaar geleden bewust voor gekozen om de aanpak van regeldruk niet langer enkel te richten op de reductie van de kosten van regels. Centraal in het betere regelgevingsbeleid stond een meer kwalitatieve aanpak waarbij ondernemers veel sterker bij het beleid worden betrokken en waarbij we ons richten op het oplossen van door hen aangedragen knelpunten en problemen.
- Vanuit MKB-NL is de laatste maanden steeds meer kritiek te horen op deze aanpak. MKB-NL heeft recent een ‘Zwartboek regeldruk’ aangeboden aan de Tweede Kamer met als doel om de druk op te voeren om een stevig regeldrukprogramma in het nieuwe regeerakkoord te krijgen. MKB-NL is groot voorstander voor het opnieuw invoeren van een kwantitatieve aanpak van de regeldrukkosten in de vorm van de zogenoemde ‘one in one out systematiek’. In de praktijk betekent deze systematiek dat iedere toename van de regeldruk als gevolg van nieuwe regelgeving gecompenseerd moet worden met een afname. Een groot deel van de regeldrukkosten die ondernemers ervaren is echter het gevolg van Europese regelgeving. Een alerte opstelling richting Europese regelgeving is hiermee dan ook gewenst.
- Voor deze kabinetsperiode zal een nieuw regeldruk-programma worden opgesteld conform de afspraken hierover in het regeerakkoord.

Beleidsdoelen & prioriteiten

In gesprek blijven met ondernemers om ervaren regeldruk in kaart te (blijven) brengen

- Het aanpakken van regeldruk is een doorlopende opgave, en hoewel in de afgelopen periode heel gericht is gewerkt aan het aanpakken van door ondernemers ervaren knelpunten, krijgen we nog steeds nieuwe signalen van ondernemers dat zij tegen problemen in de regelgeving aanlopen.
- Het is van belang dat we in gesprek blijven met ondernemers om in kaart te brengen op welke terreinen ondernemers regeldruk ervaren, maar vooral ook inzicht te krijgen in wat de onderliggende oorzaken zijn. Op deze manier kunnen in relatief korte tijd praktische oplossingen worden gevonden voor knelpunten waar sommige ondernemers al langer tegenaan lopen.

Verbeteren informatievoorziening / communicatie

- Een belangrijk aandachtspunt betreft de informatievoorziening over de toepasbaarheid van wet- en regelgeving. Ondernemers wijzen op het belang van vindbaarheid, toegankelijkheid, taalgebruik en de eenduidigheid van informatie.
- We gaan hierover zoveel mogelijk het gesprek aan met ondernemers en brancheorganisaties om te komen tot praktische oplossingen.
- Afhankelijk van de afspraken in het regeerakkoord zal dit verder worden aangevuld.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- Vormgeven nieuw regeldrukprogramma
  Mede op basis van de afspraken in het regeerakkoord zal – in samenspraak met de betrokken departementen en brancheorganisaties – een nieuw regeldrukprogramma worden opgesteld.
- Evaluatie MKB-toets
  In het tweede kwartaal is de MKB-toets geëvalueerd. Het globale beeld is dat zowel departementen als ondernemers het als een nuttig instrument ervaren om beter rekening te kunnen houden met de mogelijke effecten van nieuw beleid en regelgeving voor het kleine mkb. De evaluatie is net voor de Begrotingsbehandeling aan de Kamer gestuurd. De uitkomsten van de evaluatie zullen worden gebruikt om de werking van de MKB-toets verder te verbeteren. De kabinetsreactie op de aanbevelingen in het rapport zal aan het nieuwe kabinet worden overgelaten.
- Nieuw mandaat ATR
  Het Adviescollege Toetsing Regeldruk (ATR) is een onafhankelijke ‘regeldrukwaakhond’ die alle nieuwe regelgeving toetst op regeldrukeffecten. Momenteel wordt de besluitvorming voorbereid rond het nieuwe mandaat van ATR. Het huidige mandaat loopt tot 1 december 2022. Tot nu toe was ATR een tijdelijk

Onderwerp **Aanpak Regeldruk / Programma Betere Regelgeving en dienstverlening voor bedrijven**
Directie(s) Ondernemerschap

adviescollege. Insteek van het nieuwe mandaat is om er een permanent adviescollege van te maken. Dat betekent dat de opvolger van ATR per wet ingesteld moet worden. Dit traject duurt ongeveer een jaar. Derhalve moet bij voorkeur uiterlijk 1 dec 2021 de opzet van de opvolger (in wetstekst) duidelijk zijn.
Idee is om de werkzaamheden zeer globaal in een instellingswet te zetten en nader uit te werken in een ministeriële regeling. Momenteel is een brief in voorbereiding waarmee de Kamer zal worden geïnformeerd over deze voornemens.

Onderwerp **Startup en Scale-up Beleid**
Directie(s) Ondernemerschap

Achtergrond
Startups en scale-ups zijn jonge innovatieve technologie gedreven bedrijven met een schaalbaar product of dienst en een groeiambitie. Deze bedrijven kenmerken zich door flexibel ondernemen en zijn gericht op snelle groei. Bij een deel van deze bedrijven - de kennisintensieve startups en scale-ups - vormt kennis de basis van het competitieve voordeel. Veel van deze kennisintensieve startups komen voort uit de kennisinstellingen en ontwikkelen toepassingen op basis van hoogtechnologische kennis.

Succesvolle startups en scale-ups zijn de innovatieve koplopers van morgen. Zij dragen sterk bij aan de innovatiekracht van Nederland, jagen de productiviteitsgroei aan en creëren veel werkgelegenheid. Startups en scale-ups zijn daarmee cruciaal voor onze concurrentiepositie en voor het toekomstig verdienvermogen van Nederland. Daarnaast dragen startups en scale-ups bij aan het oplossen van maatschappelijke uitdagingen. Om de groei van hun risicovolle activiteiten te financieren gebruiken startups vaak durfkapitaal. Daarnaast maken startups veelvuldig gebruik van aandelen(opties), waarbij het personeel meedeelt in successen. Dit maakt het voor startups makkelijker om schaars personeel aan te trekken en te behouden.

Startups en scale-ups floreren in sterke ecosystemen waarin ze toegang hebben tot goed opgeleid personeel, financiering, kennis en technologie en hechte netwerken van klanten, kennisinstellingen, corporates en investeerders. Daarom richt het startup en scale-up beleid zich op het versterken van het ecosysteem door de toegang tot kapitaal, talent, kennis, netwerken, (internationale) markten en netwerken en de overheid voor startups te verbeteren. Hierbij is specifiek oog voor benutting van de kennis (valorisatie) vanuit de kennisinstellingen, door het opzetten en doorgroeien van academische startups en het verspreiden van kennis naar het MKB.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Met het startup en scale-up beleid zetten wij ons in om het ecosysteem voor startups en scale-ups tot de beste van Europa te maken door de toegang tot kapitaal, talent, kennis, netwerken, (internationale) markten en netwerken en de overheid voor startups en scale-ups te verbeteren. Binnen het startupbeleid vervult het tot en met 2023 door EZK gesubsidieerde Techleap.nl programma (met Constantijn van Oranje als special envoy) een rol als kenniscentrum en aanjager. Dit gebeurt in samenwerking met relevante regionale, nationale en internationale partijen.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
In 2022 blijven we ons inzetten voor de versterking van het ecosysteem, en hebben daarbij specifieke aandacht voor het bevorderen van doorgroei van startups, het stimuleren van kennisintensieve startups en het stimuleren startups met maatschappelijke impact. Daarnaast zal in 2022 een review van Techleap programma worden uitgevoerd met oog op het vervolg.

Aandelenopties als loon: We hebben samen met het ministerie van Financiën gewerkt aan een door de sector gewenste en eerder door Stas EZK aan de TK toegezegde aanpassing van de fiscale regeling voor aandelenopties. Voorstel biedt de mogelijkheid om het moment waarop belasting moet worden betaald over opties uit te stellen voor alle werknemers en maakt het daarmee voor startups/MKB eenvoudiger om talent aan te trekken. Bij de behandeling van het pakket Belastingplan 2022 in de Tweede Kamer heeft StasFIN Belastingen voorgesteld, na twijfel over de maatregel bij enkele fracties, het wetsvoorstel aan te houden en de regeling enkel toe te spitsen op startups, scale-ups en het mkb om onbedoeld gebruik uit te sluiten. Dit moet leiden tot een meer specifieke regeling per 2023.

Impuls op valorisatie: We werken aan een impuls voor kennisbenutting/valorisatie, om de maatschappelijke en economische waarde van de wetenschap te vergroten. Recent heeft KTO-Nederland – een samenwerking van de kennistransfer-offices van de kennisinstellingen –een valorisatieplan aangeboden aan de directeur generaal van EZK om de valorisatie-ondersteuning binnen de kennisinstellingen te versterken. Naar aanleiding van dit plan is de motie Van Strien aangenomen waarin EZK wordt gevraagd om te verkennen welke inzet nodig is om de ambities uit het valorisatieplan te verwezenlijken. Eerder is ook de motie Wiersma/Verhoeven aangenomen waarin EZK wordt gevraagd worden om de financiering in de vroege fase voor kennisintensieve startups te verbeteren. Inzet is om de moties uit te werken tot een gedragen voorstel waarmee we valorisatie in Nederland kunnen verbeteren. Daarnaast werken we ook plannen uit voor het RRP. Een impuls voor valorisatie is opgenomen op de lijst met kansrijke investeringsplannen. Een onderdeel hiervan is de faculty of impact, een intensief begeleidingsprogramma voor PHD's om een propositie met een hoog markt- en technologisch risico en een grote maatschappelijke en economische potentie verder te ontwikkelen in een startup (bv t.a.v. energie-transitie).

Onderwerp **Techniekpact en het bredere human capital-beleid**
Directie(s) Ondernemerschap

Achtergrond
De beschikbaarheid van goed opgeleide en flexibele werknemers staat onder druk. Al jaren kampen we met structurele tekorten in o.a. technische en ICT-beroepen en deze krapte neemt naar verwachting verder toe. Dat zorgt niet alleen voor minder groei- en innovatiekansen maar belemmert ook de uitvoering van belangrijke maatschappelijke uitdagingen als de klimaat- en energietransitie, digitalisering en de woningbouw.

Dit zogenoemde menselijk kapitaal wordt opgebouwd vanaf de vroegste jeugd, waarbij onderwijs bijdraagt aan talentontwikkeling, vakmanschap, ondernemerschap en innovatie (zowel sociaal als technologisch). Investeren in mensen moet worden bijgehouden en uitgebouwd gedurende het werkzame leven (Leven Lang Ontwikkelen) en wordt steeds belangrijker omdat onder invloed van technologische vernieuwingen de eisen die aan werkenden worden gesteld continu veranderen en omdat het omscholen van mensen noodzakelijk zal zijn om voldoende mensen beschikbaar te hebben.

Human capital is dan ook onderdeel van het sociale domein/arbeidsmarktbeleid, het onderwijsveld en het economische beleid. Om die reden werken we op dit onderwerp nauw samen met de ministeries van OCW en SZW. Dat komt onder meer tot uiting in de interdepartementale LLO(Leven Lang Ontwikkelen)-aanpak, Techniekpact en de maatregelen in het sociaal pakket voor van-werk-naar-werk.

Beleidsdoelen & prioriteiten
De afgelopen jaren is er vanuit de directie Ondernemerschap ingezet op betere matching tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. De aanbodzijde komt tot stand vanuit het onderwijs, omscholers en het aantrekken van arbeidspotentieel vanuit het buitenland. Dit gebeurt veelal onder de vlag van en met de partners van het Techniekpact: Een brede netwerkaanpak waarbinnen iedere partner eigen activiteiten heeft om de doelen van het pact te bereiken met een regionale aanpak als fundament. Alle partners van het Techniekpact hebben op 18 juni 2018 vier urgente thema's aangewezen, waarop een collectieve inspanning nodig is om versneld resultaten te boeken:
- instroom techniek en technologie verhogen;
- grotere betrokkenheid van het bedrijfsleven bij het technisch onderwijs;
- bevorderen van Leven Lang Ontwikkelen in de techniek en technologie;
- docententekort in de techniek verminderen, ook via hybride docenten.

Op dit moment werkt EZK zelf onder meer aan 1000 nieuwe mkb'ers die zich duurzaam aansluiten bij PPS'en met het onderwijs, aan MKB!dee, aan mkb-routes in het hbo en aan het aantrekken van internationaal talent.

Prioriteit is het omscholen van werknemers naar de techniek, bouw en ICT. Zeker gezien de belangrijke transities waar we als EZK verantwoordelijk voor zijn. Om verschillende redenen komt dit moeizaam tot stand. In 2021 is de regeling omscholing naar kansrijke beroepen in de ict en techniek voor het eerst opengesteld waarmee werkgevers €3750,- kunnen aanvragen om een (nieuwe) medewerker om te scholen naar een technische of ict baan. In 2022 komt nogmaals 40 mln voor deze regeling beschikbaar.

Lopende ontwikkelingen
- Uitvoering kabinetsinzet Techniekpact 2022 (EZK doet projectleiding)
- Lancering programma vrouwen in techniek
- Uitbouwen activiteiten van het programma voor internationaal talent
- Voortgang interdepartementale LLO beleid met OCW, SZW en de SER met o.a. aanjager skills, routekaart leren en ontwikkelen, verwerkingen adviezen Borstlap en uitvoering crisismaatregelen (NL leert door, regionale mobiliteitsteams en aanverwante dossiers)
- Uitvoering en uitbreiding programma MKB route in HBO
- Afronding vierde tender MKB!dee en uitreiking prijswinnaars (februari 2022). Tevens opschaling van de 61 afgeronde en kansrijke MKB!ideeën en op het breder toepasbaar maken van deze ideeën.
- Nieuwe openstelling regeling voor omscholing naar kansrijke beroepen (begin 2022)
- Opschalen en monitoren Katapultnetwerk (succesvolle PPS'en met onderwijs)
- Uitbouwen activiteiten O2LAB voor ondernemende vaardigheden

Verwachte ontwikkeling en prioriteit in 2022
Komen tot een aanvalsplan (motie Amhaouch c.s., 35925 XIII, nr. 38) om de tekorten in de technische sector structureel op te lossen. Deze motie kan worden gezien in het licht van de toegenomen aandacht en urgentie omdat

Onderwerp **Techniekpact en het bredere human capital-beleid**
Directie(s) Ondernemerschap

het tekort aan technisch personeel de uitvoering van belangrijke transities in gevaar brengt. Het aanvalsplan zal daar dan ook meer op focussen en wellicht een andere focus of vorm kennen dan het huidige Techniekpact.

Dossier **Actieprogramma ‘Nieuwe kansen voor Topsector LSH’ (EMA Actieprogramma) en programma Future Affordable Sustainable Therapies**

Directie Topsectoren en Industriebeleid

Achtergrond

- De maatschappelijke, wetenschappelijke en economische kansen die de komst van het Europees Geneesmiddelen Agentschap (European Medicines Agency, EMA) voor Nederland opleveren zijn de aanleiding geweest voor het Actieprogramma ‘Nieuwe kansen voor Life Sciences & Health (LSH)’. Daarmee spraken EZK en VWS de ambitie uit om het LSH ecosysteem in Nederland te versterken oa door één samenhangende nationale propositie neer te zetten voor de Nederlandse LSH-sector, specifiek op het terrein van farma en biotech.
- De TK is begin 2019 geïnformeerd over het Actieprogramma door de Staatssecretaris van EZK mede namens de Minister voor Medische Zorg en Sport (MZS).[13] Ook is aan de Kamer gemeld dat EZK en VWS werken aan een nationaal platform innovatieve therapieontwikkeling Future Affordable Sustainable Therapies (FAST) om innovatieve therapieën sneller te (laten) ontwikkelen en beschikbaar te hebben voor patiënten door meer samenhang te creëren in de inzet vanuit de verschillende departementen. Bijvoorbeeld op het terrein van wet- en regelgeving.
- Eind 2019 is de TK geïnformeerd over het benoemen van Clémence Ross-van Dorp per 1 januari 2020 als ambassadeur van het Actieprogramma LSH.[14] In die Kamerbrief is ook de contourenschets van het FAST initiatief benoemd en het feit dat FAST in samenhang met het Actieprogramma LSH wordt uitgewerkt. Op 20 februari 2020 is de TK verder geïnformeerd over FAST en de opdracht die aan ZonMw is gegeven voor nadere uitwerking.[15]
- Op 18 december 2020 zijn aan de TK de rapporten van de ambassadeur van het Actieprogramma en van de kwartiermakers van het initiatief FAST aangeboden.[16] Op 28 mei 2021 is de kabinetsreactie op beide rapporten naar de TK gestuurd.[17]

Beleidsdoelen & prioriteiten

- Nederland scoort hoog op internationale ranglijsten. Zowel op de Global Competitiveness Index (GCI) van het World Economic Forum als op de European Innovation Scoreboard neemt Nederland in 2019 een vierde plaats in. De farmaceutische industrie neemt daarbij een bijzondere plaats in en groeit fors[18]. Als positieve factoren voor het stimulerende LSH klimaat worden genoemd het hebben van een bloeiende sector op het gebied van biowetenschappen en gezondheid, het aantal octrooiaanvragen in de biotechnologie, een goede internationale bereikbaarheid en hoogopgeleide arbeidskrachten.
- Om een rol te blijven spelen op de wereldmarkt zal de biotech- en farma industrie moeten inspelen op innovatie, digitalisering en verduurzaming. De acquisitiestrategie van het kabinet, met een focus op het aantrekken van buitenlandse bedrijven die bijdragen aan innovatie, digitalisering en verduurzaming, sluit daarbij aan. Voor de industrie als geheel is verduurzaming van groot belang. Schonere producten en productieprocessen, met minder schadelijke stoffen en minder grondstofgebruik vergen nieuwe productieprocessen die samengaan met digitalisering. Het verduurzamen van de industrie is niet alleen een uitdaging, maar ook een kans om hierin internationaal koploper te worden.
- Geopolitieke ontwikkelingen en de coronacrisis hebben een aantal risico’s in de economie blootgelegd. De complexiteit van mondiale waardeketens, hoewel economisch voordelig, is kwetsbaar gebleken. Wereldwijd zijn fabrieken stil komen te liggen, waardoor producten niet werden geleverd en ook in Nederland de productie verstoord raakte. In het bijzonder hebben we ervaren dat Nederland afhankelijk is van het buitenland (m.n. Azië) voor de levering van (grondstoffen voor) medicijnen, medische hulpmiddelen en persoonlijke beschermingsmiddelen.
- De Nederlandse LSH-sector heeft de potentie om verder uit te groeien tot een leidende sector in de wereld, specifiek op het terrein van farma en biotech. Het EMA kan als onderdeel van dit ecosysteem zorgen dat deze activiteiten meer zichtbaar worden en internationaal een podium krijgen. Dit kan leiden tot een toename in bedrijvigheid, waardoor zowel de patiënt én de economie baat kunnen hebben bij de komst van dit belangrijke agentschap. Om het gezamenlijk optrekken te stimuleren is het van belang coördinatie te voeren op activiteiten die reeds opgestart zijn of nog zullen starten. De ambassadeur van het Actieprogramma heeft die taak op zich genomen.
- De ontwikkeling van nieuwe geneesmiddelen en medische interventies is sterk in beweging door de opkomst van

13 Kamerstukken 29 477 en 33 009, nr. 540, «Versterken Topsector Life Sciences & Health met de komst van het Europees Geneesmiddelen Agentschap (EMA)»
14 Kamerstukken 29 477 en 33 009, nr. 628, «Voortgang nationaal actieprogramma «Nieuwe kansen voor topsector Life Sciences & Health»
15 Kamerstukken 29 477 en 33 009, nr. 649, «Future Affordable Sustainable Therapies (FAST) over instellen kwartiermaker»
16 Kamerstukken 29 477 en 33 009, nr. 693, «Aanbieden Actieprogramma en advies Future Affordable Sustainable Therapies»
17 Kamerstukken 29 477 en 33 009, nr. 707, «Kamerbrief met reactie kabinet op rapporten actieplan ‘Nieuwe kansen voor Topsector Life Sciences & Health’»
18 https://www.the-scientist.com/bio-business/biopharma-looks-to-the-netherlands-as-european-hub-68356

Dossier **Actieprogramma 'Nieuwe kansen voor Topsector LSH' (EMA Actieprogramma) en programma Future Affordable Sustainable Therapies**
Directie Topsectoren en Industriebeleid

nieuwe behandelvormen (zoals bijvoorbeeld celtherapie en gentherapie), personalised medicine en regeneratieve geneeskunde. Cross-overs tussen de geneesmiddelontwikkeling en medische technologie leiden tot nieuwe toepassingen. Big data en artificiële intelligentie zullen zorgen voor versnelling en nieuwe manieren van wetenschappelijk onderzoek en ontwikkeling van producten. De innovatieve ontwikkelingen die door verschillende departementen worden gefaciliteerd op het terrein van nieuwe geneesmiddelen en medische interventies zoals celtherapieën, regeneratieve geneeskunde en personalised medicine vragen om meer samenhang en daarom werken EZK en VWS aan het nationaal platform innovatieve therapieontwikkeling FAST.

- Het gezamenlijk optrekken van EZK en VWS in de LSH-sector, waar Topteam LSH ook op inzet, is verder versterkt met het Actieprogramma en FAST en ook van belang bij recente ontwikkelingen waarmee het LSH-ecosysteem verder ondersteund kan worden. Met het Nationaal Groeifonds investeert het kabinet in projecten die zorgen voor economische groei voor de lange termijn. Met een eventuele Important Projects of Common European Interest (IPCEI) Health kan een belangrijke bijdrage worden geleverd aan economische groei, banen en concurrentievermogen voor de industrie en economie van de Unie. IPCEI's maken het mogelijk om kennis, expertise, financiële middelen en economische actoren in de hele Unie samen te brengen.

Resultaten

(1) Actieprogramma

Nationale propositie op basis van sterke regionale waardeketens
In 2020 heeft de ambassadeur via een bottom up benadering gesproken met relevante partijen in het LSH-ecosysteem waaronder het Rijk, gemeenten, bedrijven, gezondheidsfondsen, patiëntenverenigingen, universiteiten en klinische centra, en zij bezocht de regionale clusters. Uit de gesprekken met de bestuurders en stakeholders in de regionale LSH-clusters, zijn zeven thema's als de belangrijkste sterktes in het Nederlandse LSH-ecosysteem naar voren gekomen. Deze zeven thema's vormen de pijlers die de nationale propositie 'dragen' en worden breed in het LSH-ecosysteem herkend. Ze zijn een logisch gevolg van de forse inzet door publieke en private partijen op deze thema's in het verleden. In het Actieprogramma zijn ook concrete acties geformuleerd om de internationale positie van de sector te versterken, het vestigingsklimaat te verbeteren en maatschappelijke, economische en wetenschappelijke kansen te verzilveren. Door deze acties kan Nederland uitgroeien tot een van de sterkste LSH-hubs wereldwijd.

Activiteiten van de ambassadeur in 2021
De activiteiten van de ambassadeur stonden in 2021 in het teken van het versterken van de samenwerking tussen regio's, de internationale positionering en het versterken van de economische footprint van de LSH-sector in Nederland. Dat doet zij nadrukkelijk samen met andere stakeholders in het LSH-ecosysteem zoals het Invest in Holland LSH-team, Topteam LSH, Health~Holland en regionale partijen. Daarbij signaleert zij samen met andere stakeholders op het juiste niveau knelpunten in vestigingsklimaat. De ambassadeur zet zich ook in voor een sterk nationaal LSH-ecosysteem door zich in te spannen voor acties op dwarsdoorsnijdende thema's die essentieel zijn voor een goed vestigingsklimaat: data-cohorts, versoepelen van de ontwikkeling van laboratorium tot patiënt/markt (valorisatie), relatie met EMA, en wet- en regelgeving, en verbindt partijen op deze vier thema's, signaleert kansen en knelpunten en adresseert deze in nauwe samenwerking met FAST, Topteam LSH en Health~Holland.

Resultaten Actieprogramma en volgende fase
De afgelopen twee jaar is er, met het aanstellen van de ambassadeur voor het Actieprogramma en met de door haar ingezette benadering, veel in gang gezet. Na twee jaar is het een goed moment om stil te staan bij de opbrengsten van het Actieprogramma en vooruit te kijken naar een volgende fase en wat daarvoor nodig is. Samen met EZK en VWS en andere belangrijke stakeholders (Health~Holland, ZonMw en NFIA) organiseert de ambassadeur een Manifestatie op 16 februari 2022 om dat te markeren.

(2) FAST

Start maken met FAST
Op 13 juli 2021 gaf VWS (in afstemming met EZK) aan ZonMw de opdracht te starten met de opbouw van FAST als nationaal platform voor innovatieve therapieontwikkeling om therapieën sneller van lab naar patiënt te krijgen. FAST vormt met een integrale aanpak de verbindende schakel tussen beleidsmakers, financiers, (academische) kennisin-

Dossier **Actieprogramma ‘Nieuwe kansen voor Topsector LSH’ (EMA Actieprogramma) en programma Future Affordable Sustainable Therapies**
Directie Topsectoren en Industriebeleid

stellingen en bedrijven, om nieuwe behandelingen, tegen aanvaardbare kosten, zo snel mogelijk bij de patiënt te krijgen. FAST werkt nauw samen met bestaande structuren en organisaties om therapieontwikkeling door de gehele keten heen gericht te stimuleren. Begin 2022 wordt in afstemming met VWS en EZK het plan van aanpak voor de vervolgstappen voor de opbouw van FAST, waaronder de juridische constructie en governance vormgegeven en vastgelegd inclusief de financiering voor 2022 en verder. FAST wordt ingericht als een onafhankelijke organisatie binnen ZonMw.

Inhoudelijk pakket FAST
In de opstartfase van FAST worden voorstellen voor het inhoudelijk pakket uitgewerkt met behulp van voorbereidend onderzoek, overbruggingsactiviteiten en door inventarisaties uit te zetten bij partijen met kennis op het betreffende werkpakket. De verschillende pakketten worden gefaseerd uitgewerkt vanwege de uitwerking van cq. samenhang met specifieke FAST onderdelen binnen NGF aanvragen en de uitwerking van de mogelijke rol van FAST daarin. Er is in de uitwerking van de FAST pakketten prioriteit gegeven aan de uitwerking van een voorstel voor COVID-19 behandeling. De inhoudelijke pakketten zijn onder andere: wegwijsfunctie en meldpunt knelpunten in regelgeving, faciliteren van onderwijs op het gebied van therapieontwikkeling, een financieringsinstrumentarium en incubatorprogramma en COVID-FAST investeringen.

Onderzoek expertisecentrum geneesmiddelontwikkeling
In oktober 2021 heeft de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) een door wetenschap, patiëntenorganisaties en bedrijfsleven breedgedragen rapport uitbracht met concrete aanbevelingen voor het versterken van de Nederlandse positie als hub van medisch onderzoek, gericht op het versnellen van medisch onderzoek en het meer betaalbaar maken hiervan voor alle patiënten. Op 18 november is door de TK de motie ‘Onderzoek expertisecentrum geneesmiddelontwikkeling’ aangenomen waarin aan de regering wordt verzocht om de KNAW, samen met FAST en andere betrokkenen, om een vervolgadvies te vragen over de wijze waarop een operationeel publiek-privaat expertisecentrum ingericht kan worden zodat Nederland haar positie als hub voor medisch onderzoek versterkt.[19]

(3) Nationaal Groei Fonds

Nationaal Groei Fonds – 1e ronde
In de eerste ronde van het NGF zijn investeringen gereserveerd voor twee LSH-projecten. Het initiatief Health-RI is opgezet door de Universitair Medische Centra. Het project heeft als doel het gebruik van data op het gebied van gezondheid te stimuleren en standaardisatie tussen Nederlandse zorginstellingen, kennisinstellingen en bedrijven te bevorderen. Dit maakt het onder meer mogelijk om de diagnostische besluitvorming te verbeteren. In het voorjaar van 2021 werd de investering van het Nationaal Groeifonds van 69 miljoen euro bekend gemaakt. Tegelijkertijd werd een investering van 56 miljoen euro aangekondigd in de pilotfabriek van RegMed XB, dat tot doel heeft vier proeffabrieken voor regeneratieve gezondheidszorg op te zetten. In deze pilotfabriek ontwikkelde behandelingen maken gebruik van het zelfgenezend vermogen van het menselijk lichaam en kunnen worden gebruikt om chronische ziekten aan te pakken of te voorkomen. Het Nederlandse LSH-bedrijfsleven heeft de potentie om hierin voorop te lopen.

19 Kamerstuk 35925-VIII-48, MOTIE VAN HET LID PATERNOTTE C.S, Onderzoek expertisecentrum geneesmiddelontwikkeling

Nationaal Groei Fonds 2e ronde
In een tweede investeringsronde van het NGF werden LSH-projecten op het gebied van medische technologie (MedTechNL), oncologie (Oncode PACT), medicijnontdekking, ontwikkeling en productie (PharmaNL), pandemische paraatheid (ApolloNL) en valorisatie van excellent biotechnologisch onderzoek (Biotech Booster) ingediend. Medio 2022 wordt bekend welke projecten worden gehonoreerd.

(4) IPCEI Health
Op initiatief van Frankrijk is EZK samen met VWS betrokken bij verkennende gesprekken over een mogelijke Important Projects of Common European Interest (IPCEI-) Health. Onderzocht wordt of deze IPCEI kan bijdragen aan: 1) de ontwikkeling van nieuwe en innovatieve medische producten (bijv. AMR, radio-pharmacy, personalised medicine, biotherapie en cel- en gentherapie) en 2) modernisering van productie – duurzame en innovatieve productie processen en technologieën voor LSH-sector. De mogelijke deelname van Nederland aan een IPCEI is afhankelijk van de interesse van de Nederlandse sector en de beschikbaarheid van het benodigde budget voor financiering van toegewezen projecten. De besluitvorming over daadwerkelijke deelname is aan het nieuwe kabinet.

Dossier **De Topsectoren**
Directie Topsectoren en Industriebeleid
Link Video missies voor de toekomst: https://www.topsectoren.nl/missiesvoordetoekomst

Achtergrond
Sinds 2011 is het Nederlandse topsectorenbeleid gecentreerd rondom negen innovatieve sectoren: 1.) Agri & Food, 2.) Chemie, 3.) Creatieve Industrie, 4.) Energie, 5.) High Tech Systemen & Materialen, 6.) Life Science & Health, 7.) Logistiek, 8.) Tuinbouw & Uitgangsmaterialen 9.) en Water & Maritiem. Het kabinet heeft per sector een 'Topteam' beschikbaar. De Topteams bestaan uit een boegbeeld, een wetenschapper, een MKB'er en een Topambtenaar– volgens het gouden driehoek concept. Tot slot, wordt ICT als dwarsdoorsnijdend thema beschouwd met een eigen Topteam, maar heeft formeel geen topsectorstatus.

De topsectorenaanpak heeft succesvolle nationale en internationale publiek-private samenwerkingen opgeleverd (o.a. RegMedXB, Oncode en Photon Delta) en de roadmap 'Human Capital Topsectoren 2020-2023', waarin de Topsectoren de krachten bundelen en inzetten op het verbinden van werken, leren en innoveren in 'Learning Communities'. De topsectorenaanpak, via het ecosysteem van de gouden driehoek, heeft de snelheid en impact van de samenwerking verbeterd – op mondiaal niveau is deze aanpak uniek. Ook in de coronacrisisrespons heeft het hetzelfde ecosysteem ervoor gezorgd dat stakeholders elkaar goed konden bereiken voor een maatschappelijke bijdrage. Een goed voorbeeld is de productie van persoonlijke beschermingsmiddelen en beademingsapparatuur op Nederlandse bodem. Een ander typerend voorbeeld is de creatieve industrie. Bedrijven binnen deze sector reageerden snel en werken samen met verschillende sectoren aan verrassende oplossingen voor ingewikkelde uitdagingen door het coronavirus.

De totstandkoming van efficiënte samenwerking tussen partners uit verschillende topsectoren is niet uit zichzelf ontstaan. De overheid heeft hier structureel meerjarig in geïnvesteerd, via lange-termijn projecten en samenwerkingen, om de gouden driehoek te laten consolideren. In 2011 werd de eerste stap gezet om partijen bij elkaar te krijgen en ze van gedachten te laten wisselen over behoeften. In 2015 vond de tweede stap plaats, waarin het bedrijfsleven verder intensiever werd betrokken in publieke R&D. Prioriteiten werden gesteld en er werd gekeken naar unieke samenwerkingsverbanden op een topsectorenbreed niveau. Door deze fase werd duidelijk welke talenten nodig zijn om doelstellingen te halen. In 2019 heeft het kabinet 25 missies geformuleerd om de innovatiekracht van de topsectoren te koppelen aan het oplossen van maatschappelijke uitdagingen (zie onder). De missies zijn ambitieuze stippen aan de horizon en gaan verder dan concrete beleidsdoelen behalen.

Beleidsdoelen & prioriteiten
In 2019 zijn de kennis- en innovatie-agenda's (KIAs) opgesteld voor de thema's: 1.) Energietransitie en Duurzaamheid, 2.) Landbouw, Water en Voedsel, 3.) Gezondheid, Zorg, en Veiligheid. Voor sleuteltechnologieën en onderwerpen voor het maatschappelijk verdienvermogen van Nederland zijn twee aparte agenda's gemaakt. Bedrijven, kennisinstellingen en de overheid hebben hiervoor €4,9 mrd. aan publiek-private middelen samengebracht in het Kennis- en Innovatieconvenant (KIC).

De missies maken de specifieke behoefte aan onderzoek en innovaties duidelijk. Wetenschappers kunnen dit bijvoorbeeld aangrijpen voor nieuw onderzoek naar ziektes data, en grondstoffen, zodat we beter weten hoe we ze moeten genezen, behandelen of gebruiken. Ondernemers spelen vervolgens een sleutelrol om deze kennis te vertalen naar concrete toepassingen en producten. Zij zorgen bovendien voor onze werkgelegenheid en voor economische verdienkansen in Nederland en het buitenland.

Dwarsdoorsnijdend is het belang van sleuteltechnologieën: technologieën die de oplossingen voor de verschillende uitdagingen mogelijk maken. Door hier in te investeren zorgen we voor een toekomstbestendig Nederland. Op deze manier stimuleren we gezamenlijk baanbrekende innovaties en nemen we hindernissen weg om 'time-to-market' van deze nieuwe producten te verkorten. De overheid draagt bij door te investeren in onderzoek, door wet- en regelgeving aan te passen, door publiek-private partnerschappen aan te gaan, zelf in te kopen, financiële regelingen beschikbaar te stellen en nieuwe markten te creëren. De Nederlandse historie bevat veel voorbeelden van succesvolle samenwerking tussen overheid, wetenschap en ondernemers.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
De kabinetsformatie is belangrijk voor de continuering van het MTIB. Nu de missies en de KIA's zijn opgesteld, het KIC is ondertekend en de bijbehorende governance is opgezet, is het van belang om ook gedurende de volgende kabinetsperiode op de ingeslagen weg verder te gaan. Ook is het van belang dat nieuwe (innovatie)middelen zoals het Nationaal Groeifonds, het RRF en IPCEI's goed worden ingepast in het beleid en bijbehorend financierings-

Dossier **De Topsectoren**
Directie Topsectoren en Industriebeleid
Link Video missies voor de toekomst: https://www.topsectoren.nl/missiesvoordetoekomst

landschap. Tot slot, wordt er momenteel aan een nieuwe communicatiestrategie voor het MTIB gewerkt. De term 'Innovatiehelix' zal steeds meer gebruikt worden i.p.v. het MTIB. De toevoeging van de term 'innovatiehelix' biedt de mogelijkheid om in combinatie met de bekendheid en reputatie van de naam Topsectoren, de breedte en het belang eenduidiger uit te dragen vanuit alle betrokken partijen.

Thema's	Missies
Energietransitie en Duurzaamheid	- Vermindering van de nationale broeikasgasuitstoot met 49% in 2030, op weg naar 95% minder uitstoot in 2050 ten opzichte van 1990. - Een volledig CO_2-vrij elektriciteitssysteem in 2050. - Een CO_2-vrije gebouwde omgeving in 2050. - Een klimaatneutrale industrie met hergebruik van grondstoffen en producten in 2050. - Emissieloze mobiliteit voor mensen en goederen in 2050. - Een duurzame en volledig circulaire economie in 2050, met in 2030 halvering van het grondstoffengebruik.
Landbouw, water, voedsel	- Vermindering van grond- en hulpstoffen in de land- en tuinbouw in 2030. Alle eind- en restproducten worden zo hoog mogelijk tot waarde gebracht (kringlooplandbouw). - In 2050 is het systeem van landbouw en natuur netto klimaatneutraal (gedeelde missie met Energietransitie en Duurzaamheid). - Nederland is in 2050 klimaatbestendig en waterrobuust. - In 2030 produceren en consumeren we gezond, veilig en duurzaam voedsel en verdienen ketenpartners, inclusief de boer een eerlijke prijs. - Een duurzame balans tussen ecologische draagkracht en waterbeheer vs. hernieuwbare energie, voedsel, visserij en andere economische activiteiten. Die balans moet er in 2030 zijn voor mariene wateren er in 2050 voor rivieren, meren en estuaria. - Nederland is en blijft de best beschermde en leefbare delta ter wereld, met tijdige, toekomstbestendige maatregelen tegen beheersbare kosten.
Gezondheid en zorg	- In 2040 leven alle Nederlanders tenminste vijf jaar langer in goede gezondheid, en zijn de gezondheids-verschillen tussen de laagste en hoogste sociaal-economische groepen met 30% afgenomen. - In 2040 is deziektelast door een ongezonde leefstijl en -omgeving met 30% afgenomen. - In 2030 wordt zorg 50% meer (of vaker) in de eigen leefomgeving georganiseerd, in plaats van in zorginstellingen. - In 2030 kunnen mensen met een chronische ziekte of levenslange beperking naar wens en vermogen beter meedoen in de samenleving (+25%). - In 2030 is de kwaliteit van leven van mensen met dementie met 25% toegenomen.
Veiligheid	- In 2030 is georganiseerde criminaliteit in Nederland te riskant en slecht lonend, door meer zicht op illegale activiteiten en geldstromen. - In 2035 beschikt Nederland over de marine van de toekomst. In staat om flexibel te reageren op onvoorspelbare en onvoorstelbare ontwikkelingen. - In 2030 heeft Nederland een operationeel inzetbare ruimtevaartcapaciteit voor defensie en veiligheid. - Cyberveiligheid. Nederland is in staat om op een veilige wijze de economische en maatschappelijke kansen van digitalisering te verzilveren. - In 2030 werkt de krijgsmacht volledig genetwerkt met andere diensten en met integratie van nieuwe technologieën om sneller en effectiever te kunnen handelen dan de tegenstander. - Vraag en aanbod worden sneller bij elkaar gebracht om kort-cyclisch succesvolle innovaties te implementeren. - In 2030 verzamelen veiligheidsorganisaties nieuwe en betere data, waardoor men de dreiging steeds een stap voor is. - Het vak van veiligheidsprofessional behoort in 2030 tot de top 10 van meest aantrekkelijke beroepen in Nederland.

Onderwerp **Economische Veiligheid**
Directie(s) Topsectoren en Industriebeleid

Achtergrond
Een open economie en vrije handel liggen sinds jaar en dag aan de basis van de Nederlandse welvaart. Goede afspraken over concurrentieverhoudingen via multilaterale organisaties hebben daarvoor de basis gelegd. De wereld is echter in rap tempo aan het veranderen en geopolitiek, economie en veiligheid raken steeds meer met elkaar verweven. De geopolitieke context en de coronacrisis hebben kwetsbaarheden van open en vrije markten meer zichtbaar gemaakt. Ook woedt onderliggend aan de handelsoorlog tussen China en de VS een geopolitieke strijd die kan leiden tot de ontvlechting van hightech waardeketens, wat in potentie de Nederlandse en Europese industrie hard kan raken. Tegelijkertijd zien we ook op het Europese toneel een kentering in denken over strategische autonomie, *security of supply chains* en strategisch technologiebeleid.

Nederland staat in de top van vele innovatieranglijstjes, dankzij onze kenniseconomie en innovatieve ecosystemen. Door ongewenste overnames kunnen ongewenste strategische afhankelijkheden ontstaan en kan hoogwaardige kennis weglekken, met gevolgen voor onze concurrentiekracht en in sommige gevallen, nationale veiligheid. In de maatregelenrespons maakt Nederland onderscheid naar dreiging, impact en weerbaarheid.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Nederland en de EU borgen de economische veiligheid met offensieve (promote) en defensieve (protect) instrumenten. Het kabinet neemt op deze manier proportionele maatregelen om de economische openheid, onze welvaart en nationale veiligheid op de lange termijn te beschermen. Het motto daarbij is: '*open waar het kan, gesloten waar het moet*'.

- In het offensieve spoor werkt het kabinet aan het versterken van het Nederlandse en Europese concurrentie- en verdienvermogen met een modern innovatie- en industriebeleid. Een innovatieve en concurrerende economie is immers een minder kwetsbare economie. Voorbeeld hiervan zijn de IPCEIs.
- Vervolgens vraagt het onze kwetsbaarheden op proportionele wijze te beschermen. In Europees verband, met het oog op het gelijke speelveld en ons vestigingsklimaat. Een effectief defensief beleid is nodig met een versterkt wettelijk kader dat overheidsingrijpen bij risico's voor de nationale veiligheid mogelijk maakt.
- Het eerste doel is de invoering van een stelsel van investeringstoetsing, waarvan de Wet Veiligheidstoets Investeringen, Fusies en Overnames (VIFO) het hoofdbestanddeel vormt. Investeringen, fusies en overnames bij bedrijven die vitale processen aanbieden, of werken met technologie die gevolgen kan hebben voor de nationale veiligheid (z.g.n. sensitieve *dual-use* technologie) worden getoetst op risico's voor de nationale veiligheid.
- We richten een overlegtafel in met bedrijven en kennisinstellingen in de topsectoren op economische veiligheid. Enerzijds hebben bedrijven en kennisinstellingen behoefte aan informatie en richtsnoeren, waaronder over risico's op cyberdiefstal en spionage, anderzijds heeft de Rijksoverheid behoefte aan een klankbord voor ontwikkeling van beleid.
- We werken aan kennisopbouw over technologieën die gevolgen kunnen hebben voor de nationale veiligheid en daarmee als "sensitief" worden beschouwd. Samen met het ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) en de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) richt het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) een werkwijze in om tot een lijst van dergelijke technologieën te komen, en een periodieke update daarvan. De resultaten bespreken we aan de overlegtafel met de topsectoren, waarna we de randvoorwaarden van wet- en regelgeving kunnen aanpassen (onder meer de reikwijdte van de investeringstoets).
- We werken aan betere benutting en aanscherping van huidige wet- en regelgeving. Instrumenten worden tegen het licht gehouden en waar nodig aangepast op risico's voor de economische veiligheid. Zo kijken we naar innovatie-instrumenten in relatie tot derde landen, en naar randvoorwaarden bij aanbestedingsregels.
- We dragen bij aan interdepartementale beleidsvorming op economische veiligheid, statelijke dreigingen en strategische autonomie.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- De wet VIFO is voor het zomerreces 2021 aan de Tweede Kamer aangeboden. De AMvB behorend bij wet VIFO is in voorbereiding en wordt in het voorjaar van 2022 in internetconsultatie gebracht.
- Uitwerking van de exacte reikwijdte sensitieve technologie vindt plaats middels in een traject met externe experts vanuit de overheid, het bedrijfsleven en kennisinstellingen.
- Andere trajecten in samenwerking met andere departementen:
  - I.s.m. met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), traject voorlichting en regelgeving

Onderwerp **Economische Veiligheid**
Directie(s) Topsectoren en Industriebeleid

in het kader van kennisveiligheid, met universiteiten en kennisinstellingen (o.a. oprichting loket kennisveiligheid bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland in Q1 2022);
  - I.s.m. NCTV is een “versnellingstraject” (inhoud STG/ DEP-V) gestart ten aanzien van een statelijke dreiging, met als doel het opstellen van een advies risicobeheersing.
- Voor uitvoering van het stelsel van investeringstoetsing is in het najaar 2020 Bureau Toetsing Investeringen (BTI) opgericht dat in 2021 en 2022 verder wordt geoperationaliseerd.
- Met de toolkit Economische Veiligheid, die in april 2021 is gepubliceerd (intern EZK), worden doorlopend individuele EV-casussen behandeld. Deze toolkit wordt in 2022, in samenwerking met Rijksdienst voor Ondernemend Nederland en de Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) uitgewerkt voor bredere toepassing.

Dossier Gastvrijheidseconomie
Directie Topsectoren en Industriebeleid

Achtergrond
Tot de uitbraak van Covid-19 groeide toerisme wereldwijd en ook in Nederland. De laatste paar jaar zien we dat (krimp) regio's willen inspelen op deze ontwikkeling terwijl in grote steden (Amsterdam) en toeristische hotspots de balans tussen lusten en lasten voor bewoners uit evenwicht raakt.

Binnen het rijk is EZK het eerste aanspreekpunt voor de sector. Recreatie en toerisme zijn onderdeel van ruimtelijk economisch beleid dat op de eerste plaats belegd is bij provincies. Vanuit de sector en de Tweede Kamer is er behoefte aan een stevigere coördinerende en initiërende rol van EZK.

De sector wordt gekenmerkt door veel MKB bedrijven. In totaal zijn er 790.000 mensen werkzaam in de sector en is de gastvrijheidseconomie goed voor een omzet van 87,5 mld euro (2019).

Corona heeft de sector stevig geraakt door deels verplichte sluitingen, beperkte capaciteit i.v.m. de 1,5 m samenleving, sluiten van de grenzen en het inreisverbod. De verschillen in de sector zijn groot. Een aantal subsectoren heeft een goed zomerseizoen gedraaid (bijv. vakantieparken en campings). Met name bedrijfstakken die afhankelijk zijn van inkomend toerisme zoals de congresbranche en grote delen van de horeca zijn zwaar geraakt en zullen deels hun verdienmodel moeten aanpassen.

Beleidsdoelen & prioriteiten
De beleidsinzet is erop gericht om het organiserend vermogen en de samenwerking van de sector te versterken.

Hiertoe is juni 2020 de Taskforce Gastvrijheidseconomie door de sector opgericht. In de taskforce werken branches, overheden (rijk, provincies, gemeenten) kennisinstellingen en NBTC samen.

Op de korte termijn is de inzet erop gericht de crisis zo goed mogelijk door te komen en op een verantwoorde manier weer op te starten. Op de (middel-)lange termijn is het doel een robuuste vorm van samenwerking vorm te geven tussen gelijkwaardige partijen. De uitvoering van de visie van de sector 'Perspectief 2030' staat hierbij centraal en de samenwerking is gericht op onderwerpen als kennis& data, bezoekersmanagement en bestemmingsontwikkeling.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
2022 zal voor een groot deel in teken staan van herstel van de sector en nasleep van de COVIG-19 crisis. Beleidsmatig zal vanuit de nieuw oprichtte samenwerking verder worden gewerkt aan de agenda die begin 2021 is neergezet.

Inzet bewindspersoon:
- Kennismaking met het NBTC. Deze organisatie ontvangt jaarlijks circa 9 mln subsidie van EZK om Nederland in het buitenland op de kaart te zetten als zakelijke en toeristische bestemming. Geleidelijk wordt de koers van de organisatie verlegd, van nadruk op marketing naar het meer faciliteren van regio's bij hun bestemmingsont-wikkeling en het versterken van de kennisfunctie.
- Deelname in de bestuurlijke Taskforce 2 keer per jaar
- 26 januari heeft de TK een CD toerisme ingepland

Dossier Hightech maakindustrie
Directie Topsectoren en Industriebeleid

Achtergrond
Directie Topsectoren en industriebeleid (TOP) draagt bij aan een sterke en toekomstbestendige hightech maakindustrie in Nederland. TOP onderhoudt hiervoor nauwe banden met de strategische partners uit het bedrijfsleven voor belangrijke thema's zoals: innovatie, digitalisering, energie-transitie, duurzaamheid en aangelegenheden gerelateerd aan economische veiligheid en strategische autonomie. In samenwerking met bedrijven, kennisinstellingen en overheid wordt gewerkt aan de ontwikkeling en uitvoering van ambitieuze publiek-private agenda's t.a.v. innovatie, digitalisering en circulaire economie. In het team Hightech maakindustrie krijgen deze thema's vorm en inhoud voor de maakindustrie.

Beleidsdoelen & prioriteiten
In het kader van het missiegedreven topsectoren en innovatiebeleid (MTIB) draagt de topsector Hightech Systemen en Materialen (HTSM) in sterke mate bij aan de ontwikkeling van sleuteltechnologieën en maatschappelijke thema's. De sectordoelstelling is een exportverdubbeling door uitvoering van ambitieuze publiek-private actieagenda's op het gebied van onderzoek, valorisatie, human capital en internationalisering. Nuttige kamerbrieven om te lezen zijn de 'strategische visie op de (maak)industrie' van oktober 2020 en 'visie op de basisindustrie' van mei 2020.

Het implementatieprogramma Smart Industry (SI) versnelt de digitalisering van de maakindustrie en richt zich vooral op het (innovatieve) MKB. Centraal staat de vertaling van technologische kennis naar de praktijk. Dat gebeurt in fieldlabs waarin bedrijven, kennisinstellingen en onderwijs-instellingen samenwerken op onderzoek, valorisatie en onderwijs.

Het uitvoeringsprogramma Circulaire Maakindustrie (UPCM) stimuleert bedrijven en kennisinstellingen stappen te zeten in de transitie naar een circulaire maakindustrie. Belangrijke doelen zijn milieudrukverlaging en waardevergroting van diensten en producten, en de leveringszekerheidsvergroting van (kritieke) grondstoffen.

Recente ontwikkelingen

Strategisch accountmanagement
- Uitbreiding van het huidige relatienetwerk (van in hoofdzaak *corporates*) met snel groeiende innovatief midden- en kleinbedrijf (MKB) die actief zijn op het terrein van sleuteltechnologieën.
- Inrichting *medtech*-account en bijdragen aan een strategische productievisie van medische hulpmiddelen en het stimuleren van innovatieprogramma's die fundamenteel zijn voor duurzame productie in Nederland en de EU.
- Mogelijkheden onderzoeken om de positie van Tata Steel Nederland, in nauwe samenwerking, als duurzame en concurrerende staalproducent te versterken en veilig te stellen.
- Sectorstudie uitvoeren naar de positie en kansen voor de Nederlandse halfgeleiderindustrie. Dit als basis voor verdere beleidsvorming in onder andere groeifondsvoor-stellen en IPCEI Micro-elektronica II.

Smart Industry
- Het implementatieprogramma Smart Industry loopt eind dit jaar af. Het programma is inmiddels geëvalueerd en het evaluatierapport is dit voorjaar aan de TK aangeboden. Met het programma is een krachtige infrastructuur ontstaan van fieldlabs op basis waarvan met succes is gewerkt aan awareness raising en kennisoverdracht.
- Momenteel werkt de stuurgroep Smart Industry (waarin EZK als partner deel neemt) aan een nieuw program-mavoorstel. De belangrijkste opgave voor het vervolg is meer industriële bedrijven daadwerkelijk te laten investeren in (verregaande) digitalisering.
- Er is een co-financieringsregeling opgesteld t.b.v. Nederlandse voorstellen voor European Digital Innovation Hubs. Dit in aanvulling op een stimuleringsmaatregel van de Europese Commissie, om Nederlands *fieldlabs*-beleid extra te stimuleren en beter te laten aansluiten om Europese initiatieven en netwerken.

Circulaire maakindustrie
- Implementatie van het 'Uitvoeringsprogramma Circulaire Maakindustrie (UPCM)'. Doelstellingen van dit programma zijn (1) uitfaseren uitstroom kritieke grondstoffen en materialen in de (maak)industrie tegen 2030, (2) verdubbeling van koolstof hergebruik t.o.v. 1990 en (3) streven naar volledig circulair ontwerp en herbruik-baarheid van productengroepen en diensten door inzet van sleuteltechnologieën en -methodologieën tegen 2025.
- Belangrijke opgave is dit transitieprogramma beter in te bedden in het EZK-beleid, van bijzonder belang is de koppeling met het missiegedreven topsectoren- en

Dossier **Hightech maakindustrie**
Directie Topsectoren en Industriebeleid

innovatiebeleid en de implementatieagenda Smart Industry.

Topsector High Tech Systemen en Materialen (HTSM)

- Verdere versterking HTSM kennis & innovatie ecosysteem en programmering op maatschappelijke thema's en sleuteltechnologieën (KIA's).
- Uitvoering geven aan KIA's, met focus op Veiligheid en Sleuteltechnologieën inspelend op mogelijkheden Groeifonds en RFF. Ondersteuning geven aan de uitwerking en implementatie van diverse groeifondsvoorstellen zoals Quantum, Medtech, Fotonica en Next Generation High Tech.
- Financiering 'deep tech' startups en scale-ups verbeteren door verbetering beschikbaarheid 'smart and patient capital' en grotere tickets. E.e.a. in nauwe samenwerking met directie Ondernemerschap en Invest-NL.
- Internationalisering bevorderen met focus op Europa en focuslanden met doel meer business en banen. Specifieke inzet via landenplannen op Duitsland en Frankrijk.
- Tekorten goed geschoold technisch personeel terugdringen, o.a. via 'learning communities' (bijv. skillslabs /Smart Industry) en vernieuwing MBO-curricula.

R&D-regeling mobiliteit

- Voor de mobiliteitssectoren (i.e. industrie Automotive, Luchtvaart en Maritiem is in nauwe samenwerking met dir IenK een subsidieregeling ontwikkeld waarmee deze sectoren de mogelijkheid krijgen hun R&D-investeringen op peil te houden ondanks de negatieve impact van de coronacrisis op deze sectoren.

IPCEI Micro-elektroninca II

- Nederland zet in op deelname in Europese industrie-allianties en gezamenlijke grensoverschrijdende R&D&I-projecten (IPCEIs), waar dit past bij de sterktes en ambities van de industrie. Er lopen IPCEI-projecten voor micro-elektronica, Cloud en Waterstof.
- Verschillende NL consortia hebben hun interesse kenbaar gemaakt om deel te nemen aan IPCEI-micro-elektronica II. Hoofdthema's van de Nederlandse voorstellen zijn lithografie/machinebouw, ontwikkeling en productie van meet- en testapparatuur, packaging (i.e. behuizing van chips) en materiaaltechnologie (applied nanolayers en sand grain).
- Voor de Nederlandse bijdrage aan de IPCEI micro-elektronica II is Euro 230 mln gereserveerd. Voor het einde van het jaar zal een subsidieregeling worden gepubliceerd op basis waarvan we een selectie zullen maken van projecten die we in EU-verband aandragen voor (pre)-notificatie bij de EC.

Dossier **Important Projects of Common European Interest (IPCEI)**
Directie Topsectoren en Industriebeleid

Achtergrond
IPCEI's zijn grote projecten van gemeenschappelijk Europees belang waarin meerdere landen en private partijen samenwerken door meerdere nationale projecten – met nationaal geld - te integreren in één groot project op Europese (€-miljarden)schaal. De Europese Commissie/DG COMP kan dan staatssteun goedkeuren. IPCEI's spelen toenemend een sleutelrol bij het realiseren van de Europese ambities op het gebied van offensief industriebeleid, bij klimaat, digitalisering en bij het versterken van de Europese open strategische autonomie.

Bij IPCEI toekenning gelden deze steunplafonds niet en kan een lidstaat (LS) tot 100% van de – pre-commerciële – subsidiabele kosten aan projecten uitkeren. Projecten worden gefinancierd op het gebied van R&D&I, maar ook bij de eerste industriële toepassing (FID) en infrastructuur, waardoor grootschalige pre-commerciële opschaling mogelijk wordt gemaakt. Hiertoe maken sommige LS, met name DUI en FRA tot wel miljard(en) euro's beschikbaar per IPCEI om hun bedrijfsleven te ondersteunen.

Criteria waaraan onder andere voldaan dient te worden:
- Het project dient op een concrete manier bij te dragen aan één of meer doelen van de EU en significant bij te dragen aan de concurrentiekracht van de Unie, aan duurzame groei en/of het adresseren van maatschappelijke uitdagingen;
- Het project moet meerdere LS en duidelijke EU brede spillover effecten omvatten;
- Vanuit de markt moet cofinanciering van de betrokken partners komen;
- Een project moet aantoonbaar wereldwijd *beyond state-of-the-art* innovatief zijn;
- Ondersteuning voor de FID, denk grootschalige pilot fabrieken, zijn beperkt tot projecten met een fundamenteel innovatief productieproces.

Op dit moment participeert Nederland in 3 IPCEI's: Micro-Elektronica 2 (ME2); Cloud (CIS); en Waterstof (H2). Hiervoor zijn op Prinsjesdag 2021 ook gelden gereserveerd, namelijk 230 mln. voor ME2; 70 mln. voor CIS; en 35 mln. voor H2.

Ook neemt Nederland deel aan verkennende gesprekken voor een IPCEI Gezondheidszorg, die op initiatief van Frankrijk zijn gestart.

Beleidsdoelen & prioriteiten
- Nederland is positief over het IPCEI instrument, maar is terughoudend in het gebruik hiervan om een wildgroei te voorkomen. Zo probeert het ervoor te zorgen dat er alleen IPCEI's gestart worden op strategische gebieden waar een duidelijk marktfalen is geïdentificeerd. Hierbij heeft het medestand van gelijkgezinde landen als de Scandinavische en Baltische landen. Frankrijk en Duitsland zijn juist voorstander van het veelvuldig gebruikmaken van het instrument om hun industrie met miljarden te kunnen steunen. Nederland heeft samen met de gelijkgezinde landen een non-paper gepubliceerd die waarschuwt voor de gevaren hiervan op het gelijkspeelveld binnen de interne markt, tussen grote en kleinere lidstaten[20].

20 https://www.government.se/4a5b67/contentassets/18ac0881oaba-41c3aa73e30cb6f2042e/non-paper-on-a-smart-and-selective-use-of-the-ipcei-instrument.pdf

- Vele lidstaten hebben al geruime tijd, soms substantiële bedragen gereserveerd voor de drie lopende IPCEI projecten waar NL aan deelneemt. NL heeft tijdens Prinsjesdag 2021 deelbedragen gereserveerd, maar die zijn lager dan de behoefte: a. ME2 230 mln. <> 1,45 mld.; b. CIS 70 mln. <> 350 mln.; en H2 35 mln. <>1,5-2,5 mld. Als NL op een relatief gelijkwaardige manier wilt deelnemen, dan is het nodig dat er meer budget vrijgemaakt wordt, om ervoor te zorgen dat NL bedrijven niet achter raken op Europese concurrenten. Voor H2 is voorzien dat dit gat (gedeeltelijk) gedekt wordt vanuit RRF, 1e ronde. Voor de overige IPCEI's waren in het voorjaar 2021 de project-gegevens niet beschikbaar en bestaat een financieringsgat.
- Ook voor potentiële IPCEIs, bijv. Health en Low Carbon Industry, is geen financiering voorzien.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- In september 2021 is de IPCEI H2 begonnen aan de (pre) notificatie procedure bij de Europese Commissie/DG Competition. Op basis van deze (pre)notificatieprocedure wordt toestemming verleend tot staatsteun door lidstaten aan bedrijven. De planning is dat voor de IPCEI ME2 deze (pre)notificatie procedure december 2021 van start gaat en voor IPCEI CIS per februari 2022. Toekenning IPCEI status vindt dan plaats na 6-12 maanden of langer.
- In relatie tot bijdragen door andere lidstaten zullen de per Prinsjesdag gereserveerde budgetten niet toereikend zijn. Hierdoor zal het Nederlandse bedrijfsleven op achterstand gezet worden ten opzichte van andere Europese bedrijven. Van de BWP wordt gevraagd zich in te zetten voor meer

Dossier **Important Projects of Common European Interest (IPCEI)**
Directie Topsectoren en Industriebeleid

budget in het regeerakkoord, deels financierbaar via adaptatie van de Recovery & Resilience Faciliteit plannen.

- Om in te kunnen spelen op de ontwikkelingen en het opkomen van nieuwe IPCEI initiatieven is het wenselijk een algemeen budget te hebben waaruit geput kan worden; de complexe Europese IPCEI processen maken een goede aansluiting op de NL begrotingscyclus vrijwel onmogelijk. De BWP kan hierin een rol spelen.
- In de Tweede Kamer bestaat brede steun voor het IPCEI instrument. Zo had de IPCEI motie-Amhaouch (Kst 32637, nr. 459) steun van CDA, VVD, D66, CU, SP, GL, BIJ1, Volt, DENK, PvdA, Fractie Den Haan, SGP, JA21, BBB en PVV.

Onderwerp **Programma Infrastructuur Duurzame Industrie (PIDI)**
Directie(s) Programma aangestuurd door DGB&I en DG K&E
Bijlagen Kamerbrief TIKI

Achtergrond
Het Programma Infrastructuur Duurzame Industrie (PIDI) heeft een oorsprong in het Klimaatakkoord, specifiek het onderdeel Industrie. In het akkoord is een CO_2-heffing opgenomen om te borgen dat de industrie de CO_2-doelstelling haalt.. De Industrie heeft de overheid op het reële risico geattendeerd dat de benodigde energie-infrastructuur, voor vergroening, niet tijdig beschikbaar is. Hierdoor loopt de industrie risico de uitstootreductiedoelen niet bijtijds te kunnen halen, terwijl de industrie wel zal moeten betalen voor de uitstoot.

De Taskfore Infrastructuur Klimaat en Industrie is in het leven geroepen om de knelpunten te inventariseren en oplossing te vinden voor het infra-probleem. TIKI erkent het probleem en adviseert het Rijk meer regie te nemen om tijdig de noodzakelijke energie-infrastructuur te realiseren. Instrumenten hierbij zijn het Nationaal Programma Industrie Duurzame Infrastructuur (PIDI) en het Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat.. Dit is vergelijkbaar met het MIRT van het ministerie van I&W. Het kabinet heeft eind 2020 positief gereageerd op het advies van TIKI.

Inmiddels is het programma PIDI volop actief en wordt/is het 1e MIEK gepubliceerd

Het 1e MIEK 2021 omvat projecten van nationaal belang die voortkomen uit de Cluster Energie Strategien Deze projecten moeten a tempo gerealiseerd worden, om de noodzakelijke verduurzaming van de industrie in 2030 te kunnen realiseren PIDI zal de projecteigenaren helpen om knelpunten uit de weg te ruimen om de infra op tijd beschikbaar te hebben. In de Stuurgroep PIDI zijn vertegenwoordigdVNG, EnergieNederland, IPO, VEMWE, Industrietafel, MinFin, Gasunie en TenneT. Binnen EZK wordt het programma aangestuurd door de 2 DG's (DGK&E en DGB&I) gezamenlijk..

Het 1e MIEK omvat de nationale backbones die aangedragen zijn door de industrie-clusters. Dit is op zich logisch omdat de industrie de 'enabler' is van zowel het energiesysteem als de klimaatdoelstellingen. In het 2e MIEK 2022 zullen ook projecten van nationaal belang van andere sectoren worden opgenomen. Daarnaast is essentieel dat er in 2022 regionale pendanten van het MIEK komen waarin regionale projecten komen die snel moeten worden aangelegd. Dit is ook van belang voor cluster 6, waarvan het CES begin 2022 wordt verwacht. .

De volgende projecten zijn toegelaten tot het 1e MIEK:
1. Landelijke waterstofinfrastructuur
2. E-netverzwaring Noordzeekanaalgebied
3. E-netverzwaring Chemelot
4. E-netverzwaring Zeeland/Schelde-Deltaregio
5. E-netverzwaring Noord-Nederland/Delfzijl
6. E-netverzwaring Rotterdam-Moerdijk
7. Deltacorridor
8. Porthos
9. Carbon Connect Delta

Dit zijn stuk voor stuk grote projecten, waar nog veel knelpunten moeten worden weggewerkt om ze tijdig te kunnen realiseren. De kennisinstellingen PBL, TNO, RVO hebben aangegeven dat deze projecten onmisbaar zijn als Nederland de huidige industrie wil behouden en wil ondersteunen in de transitie naar een emissieloze toekomst. Een dergelijk infra maakt Nederland ook aantrekkelijk voor bedrijven die behoefte hebben aan CO_2-neutrale energie en grondstoffen.

Beleidsdoelen & prioriteiten
1. Tempo realiseren van de projecten uit MIEK 2021 door knelpunten weg te nemen
2. Regionale pendanten van het MIEK stimuleren
3. Actualisatie CESsen 2022
4. Publiceren verbreed MIEK 2022

Verwachte ontwikkelingen in 2022
1. Parlementaire behandeling 1e MIEK
2. Inventarisatie knelpunten en wegnemen hiervan. Dit zal soms ook tot politieke besluitvorming nopen
3. CES-sen vernieuwen
4. MIEK verbreden
5. Bestuurlijk Overleg MIEK 2022

Dossier Retail
Directie Topsectoren en Industriebeleid

Achtergrond
Het Nederlandse winkellandschap is erg divers en is, in ieder geval in Europa, uniek door de positie van de binnensteden en het ontbreken van grootschalige shopping malls aan de randen van de stad. Nederland kent een van de hoogste winkeldichtheden voor fysieke retail van Europa. Online-winkels hebben de wind mee.

Binnen het Rijk is EZK het eerste aanspreekpunt voor de sector. Retail maakt deel uit van het ruimtelijk economisch beleid dat sinds 2003 op de eerste plaats belegd is bij gemeenten en provincies.

In de Nederlandse retail werken ruim 880.000 mensen in meer dan 95.000 ondernemingen, die voor 95% kleiner dan 10 medewerkers zijn. Ruim 70% van het winkelbestand bestaat uit zelfstandige ondernemers. Samen realiseert de retail een omzet van meer dan 110 mld euro ex BTW en is verantwoordelijk voor ongeveer 9% van de werkgelegenheid.

De impact van corona op de retail pakt verschillend uit voor de verschillende branches. De omzet van de supermarkten groeide stevig met meer dan 10% en ook de doe-het-zelf winkels draaiden grote omzetten (+40%). Daartegenover kregen mode en schoenen enorme klappen met een omzetverlies tot 80% in het voorjaar van 2020. Deze laatste branches vertegenwoordigen meer dan 60% van het winkelaanbod in de binnensteden. De grote steden kregen tijdens de coronacrisis de zwaarste klappen.

Retail heeft vooral in de binnensteden een sterke relatie met toerisme, de gastvrijheidseconomie en het lokale aanbod aan activiteiten en cultuur. Samen met de ruimtelijke kwaliteit bepaalt deze mix de aantrekkelijkheid van de Nederlandse binnensteden voor inwoners en bezoekers.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Retail staat al langere tijd onder druk door de gevolgen van langjarige trends als bevolkingskrimp, vergrijzing, technologische ontwikkelingen die online winkelen mogelijk maken en andere voorkeuren van de consument als het gaat om hoe hij wil winkelen en meer algemeen de invulling van zijn vrije tijd.

Minister Kamp heeft in 2015 de aanzet gegeven voor de start van de Retailagenda, een PPS-samenwerking van landelijke marktpartijen, gemeenten, provincies en onderwijs- en onderzoeksinstituten, waarbij EZK het Rijk vertegenwoordigd. Het was voor alle partijen duidelijk dat de sector door een lastige transitiefase heen moet en dat dit grote gevolgen zal hebben voor de leefbaarheid van de Nederlandse steden. Het is duidelijk dat de transitie voor een belangrijk deel op lokaal niveau plaats moet vinden. De landelijke partijen binnen de Retailagenda zetten zich daarom in om lokale obstakels te slechten en randvoorwaarden te scheppen voor een toekomstbestendige sector, door kennisuitwisseling en -ontwikkeling te bevorderen op het gebied van transformatie, digitalisering en innovatie en human capital. EZK ondersteunt de Retailagenda, naast incidentele kosten voor onderzoek en advies, met de inzet van menskracht, een bijdrage in de proceskosten van 200.000,-/jaar en het betalen van de kosten voor de onafhankelijk voorzitter. De Tweede Kamer onderkent het belang van de Retailagenda en heeft aangegeven te verwachten dat de Retailagenda het voortouw neemt bij de noodzakelijke veranderingen in de sector en de binnensteden.

September 2020 werd duidelijk dat het kabinet 100 miljoen euro gereserveerd had op de Aanvullende Post voor de herstructurering van winkelgebieden. Hiervoor is in nauwe samenwerking met BZK en een breed samengestelde groep van inhoudelijk deskundigen een bestedingsplan uitgewerkt: de Impulsaanpak winkelgebieden. Dit plan is in mei 2021 goedgekeurd door het Ministerie van Financiën, waarna deze gelden zijn overgemaakt naar de begroting van EZK. De Kamer is hierover begin juni 2021 bericht. Sindsdien wordt gewerkt aan de implementatie van de Impulsaanpak.

Verwachte ontwikkelingen 2022
Impactanalyses laten zien dat de crisis bestaande trends versnelt. De verwachte gedwongen sluiting van winkels in binnensteden blijft vooralsnog binnen de perken, al loopt leegstand wel op. De winkelgebieden in de grote steden hebben het zwaar, onder meer door het wegvallen van toerisme. De sector, vooral de kwetsbare branches mode en schoenen, heeft stevige klappen gekregen en kan geen grote tegenslagen meer verdragen.

Begin 2020 is de Retailagenda gestart met een nieuwe samenwerkingsronde van 4 jaar. Breed wordt een gevoel van urgentie gedeeld om aan de slag te gaan met de binnensteden en te investeren in een toekomstbestendige sector.

Dossier **Retail**
Directie Topsectoren en Industriebeleid

De Impulsaanpak winkelgebieden richt zich op de herstructurering en fysieke transformatie van (delen van) winkelgebieden in binnensteden door een gebiedsgerichte, integrale aanpak mogelijk te maken. De Impulsaanpak maakt daarmee niet alleen de aanpak van de winkelpanden in de plint mogelijk, maar ook de bovenliggende woonlagen. Daarmee wordt een integrale kwaliteitsslag mogelijk voor het betreffende gebied. De Impulsaanpak rust op 3 pijlers: Een subsidie op de onrendabele top voor investeringen van zowel gemeenten als private investeerders, het aanbieden van kennis en expertise en door het actief ophalen en verbreiden van opgedane kennis en ervaring naar alle gemeenten en geïnteresseerde particuliere partijen, met als doel een vliegwieleffect te bereiken. Het gaat om een innovatieve aanpak en de eerste openstelling kost meer tijd dan vooraf gehoopt. De eerste openstelling voor projecten wordt nu begin 2022 verwacht. Daarna volgen nog openstellingsrondes in september 2022, 2023 en 2024, om zo ook gemeenten en private partijen een kans te geven projecten te ontwikkelen die nu nog met de voorbereiding moeten starten.

Inzet bewindspersoon:
- Kennismakingsgesprek met de voorzitter van de Retailagenda, Marijke van Hees. Daarbij zouden ook enkele vertegenwoordigers vanuit de Stuurgroep Retailagenda aan kunnen sluiten.
- De subsidieregeling voor de Impulsaanpak zit in de afrondende fase en zal binnenkort worden aangeboden aan de bewindspersoon ter goedkeuring, waarna publicatie in de Staatscourant volgt. Daarmee wordt de eerste openstelling mogelijk gemaakt. Hierover zal de Tweede Kamer worden bericht.
- De Tweede Kamer heeft aangegeven stevig in te willen zetten op transformatie vanwege de kansen voor wonen en te werken aan een nationaal transformatieplan (motie Smeulders en van Eijs, 35517, nr 64, maart 2021). Samen met BZK wordt momenteel gekeken hoe transformatie naar wonen kan worden gestimuleerd, waarbij ook gekeken wordt naar mogelijkheden om de Impulsaanpak te verbreden en te verdiepen. Op dit moment wordt gewerkt aan een gezamenlijke Kamerbrief.

Onderwerp **Steunverzoeken individuele bedrijven**
Directie(s) Topsectoren en Industriebeleid / Ondernemerschap

Achtergrond
Individuele bedrijven staan soms voor uitdagingen die het voortbestaan van (delen van) de onderneming kunnen bedreigen. Een deel van deze bedrijven keert zich tot de overheid met steunverzoeken die verder reiken dan het voorzieningsvermogen van het generieke instrumentarium. In het algemeen steunt de overheid individuele bedrijven in moeilijkheden niet. Alleen in uitzonderlijke situaties zal het kabinet extra inspanningen overwegen, middels maatwerk, voor bedrijven met grote continuïteitsproblemen.

Op 1 mei 2020 hebben de ministers Hoekstra en Wiebes het *Afwegingskader bij steunverzoeken individuele bedrijven* aan de Tweede Kamer gestuurd. Dit kader schetst de uitgangspunten en afwegingen bij de behandeling van steunverzoeken. Expliciet uitgangspunt is dat het maatschappelijke belang groter moet zijn dan het bedrijfsbelang.

Bedrijven in eventuele problemen komen eerst binnen bij directie TOP. Daar wordt bekeken wat de opties zijn van het regulier instrumentarium, soft power, et cetera. Indien wordt overgegaan tot een staatssteun project dan treedt het proces 'steunverzoeken individuele bedrijven' in werking via directie O. Daar is een team aangesteld om deze steunverzoeken op basis van het afwegingskader te behandelen. Waarbij vaak ook in multidisciplinaire projectteams wordt gewerkt en bijvoorbeeld specifieke expertise van sector en bedrijven vanuit TOP of andere directies/ departementen wordt meegeleverd. Ook steunverzoeken van andere departementen kunnen hier worden begeleid. Het andere departement blijft echter budgettair en procesmatig verantwoordelijk voor de afhandeling van het steunverzoek.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Het doel van eventuele overheidsinterventies bij individuele bedrijven die voor grote problemen staan, is het voorkomen of dempen van significante negatieve gevolgen van die problemen op de Nederlandse economie en maatschappij. Overigens kan ook bij grote kansen voor specifieke bedrijven uit maatschappelijk-economisch perspectief steun overwogen worden.

Het afwegingskader is aanvankelijk ontwikkeld voor individuele steunverzoeken van bedrijven die vanwege de coronacrisis in de problemen zijn gekomen en waar het generiek instrumentarium niet lijkt te volstaan. Het kader wordt thans gebruikt voor alle steunverzoeken van bedrijven, ook die door een andere reden dan de coronacrisis in de problemen zijn gekomen.

De '*Concretisering van het afwegingskader*' is de leidraad voor een consistente aanpak, zowel inhoudelijk als procesmatig. De aanpak onderscheidt drie fases:
1. Politiek-maatschappelijke toets: vaststellen of er voldoende aanleiding is voor individuele steun aan de betreffende onderneming, aanvullend aan bestaande generieke steunmaatregelen.
2. Bedrijfseconomische toets: vaststellen in hoeverre vanuit bedrijfseconomisch oogpunt het wenselijk is om een bedrijf te steunen.
3. Instrumentarium en voorwaarden: doorlopen *bail-in-ladder*, uitwerken precieze vorm en voorwaarden steunverlening.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
Met de voornaamste bedrijven die op voorhand van overstijgend politiek-maatschappelijk belang voor Nederland worden geacht vindt actief en doorlopend relatiemanagement plaats, inclusief periodieke afstemming op hoog ambtelijk/bewindspersonenniveau.

Daarnaast spelen er momenteel diverse bedrijvendossiers, met (mogelijke) betrokkenheid van bewindspersonen. Omwille van bedrijfsvertrouwelijkheid wordt in deze notitie geen nadere informatie verstrekt over lopende individuele casussen en de status daarvan. U wordt hierover apart geïnformeerd.

Onderwerp **Verduurzaming Industrie**
Directie Topsectoren en Industriebeleid
Bijlagen Kamerbrief met visie kabinet op verduurzaming basisindustrie 2050; Kamerbrief Waterstof; Klimaatakkoord hoofdstuk industrie

Achtergrond
De Nederlandse industrie staat voor een grote transitie met een indicatieve CO_2-emissiereductie-opgave van 14,3 Mton in 2030 (of meer, afhankelijk van uitwerking RA) en klimaat-neutraliteit in 2050, zoals vastgelegd in het Klimaatakkoord van juni 2019. Daarnaast werkt EZK met IenW aan circulariteit in de industrie, om ook de inzet van grondstoffen te verduurzamen en minder afhankelijk te zijn van het buitenland. Dit draagt ook bij aan emissiereductie (scope 3). De focus ligt bij basismetaal, chemie, raffinage, voedingsmiddelen en bouwmaterialen. Tegelijkertijd is het doel om bij te dragen aan toekomstig verdienvermogen, door het opbouwen van nieuwe (internationale), circulaire productieketens en de ombouw en afbouw van bestaande fossiele bedrijfsactiviteiten, zoals beschreven in de visie basisindustrie 2050 (zie bijlage 1).

Beleidsdoelen & prioriteiten

Koploperprogramma's
Op initiatief van de industrie zijn zes regionale koploperprogramma's opgesteld. Elk programma richt zich op een industriecluster (o.a. Rotterdam en het Noordzeekanaalgebied) en de koplopers die daarin actief zijn (o.a. Shell en Tata Steel). Per cluster is een routekaart uitgewerkt naar het doel, een klimaatneutrale competitieve industrie. Deze vormen de basis voor Cluster Energie Strategieën waaruit de behoefte aan infrastructuur blijkt (zie PIDI).

Instrumentenmix
De overheid beschikt over een instrumentenpakket om alle ontwikkelfasen van een klimaatinvestering te kunnen ondersteunen. Deze innovatie en opschalingsinstrumenten focussen op o.a. circulariteit, proces-efficiency, elektrificatie en waterstof. Het instrumentarium is nog niet compleet waar het gaat om grotere projecten met vernieuwende technieken (zie verwachte ontwikkelingen). Voor het halen van extra emissiereductieopgave wil het kabinet maatwerkafspraken met grote bedrijven, die extra emissiereductie koppelt aan brede ondersteuning (o.a. ontzorging, infra, financieel).

CO_2-heffing
Verder beschikt de overheid over een beleidsinstrumentarium om bedrijven te prikkelen tot actie. Een daarvan is de nationale CO_2-heffing (er is ook een gelijksoortig Europees instrument, genaamd ETS (Emission Trading System). Deze nationale heffing borgt de klimaatopgave voor de industrie door de te vermijden CO_2-uitstoot steeds zwaarder te belasten. Zodoende wordt het aantrekkelijker om te investeren in emissiereductie. De concurrentiepositie van de bedrijven wordt zoveel mogelijk gewaarborgd doordat de grondslag van de heffing en het tarief geleidelijk richting 2030 toenemen. Tevens biedt de overheid subsidie voor emissie-reducerende projecten.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
Inzet op het maken van voortgang voor de implementatie van het Klimaatakkoord via 1.) uitvoeringsprogramma industrie i.s.m. de zes industrieclusters, 2.) inzet van opschalingsinstrumenten, 3.) uitwerking maatwerkafspraken en 4.) uitrol programma circulaire industrie en IPCEI Raw Materials.

Dossier **Brainport Nationale Actieagenda (BNA)**
Directie Regio

Achtergrond

- Met de Brainport Nationale Actieagenda (hierna: BNA) zijn het Rijk, de provincie Noord-Brabant en Brainport Eindhoven in juli 2018 een samenwerking aangegaan. Basis hiervoor is het Regeerakkoord uit 2017.
- De Brainportregio is een belangrijk internationaal innovatie-ecosysteem. Onderwijs, onderzoeks- en kennisinstellingen, overheden, startups, scale-ups, MKB en grote bedrijven dragen samen bij aan voor Nederland belangrijke sleuteltechnologie en industrieel leiderschap.
- De Regio Deal Brainport Eindhoven (€ 130 mln. van het Rijk en € 240 mln. van de regio) fungeert als een belangrijk vliegwiel voor de uitvoering van de BNA. Deze draagt bij aan het voorzieningenaanbod, het aantrekken en behouden van talent en innovaties met maatschappelijke impact. 2021 is het laatste jaar dat financiële bijdragen aan de Regio Dealprojecten worden toegekend, de uitvoering van de projecten loopt door tot in 2025.
- Interdepartementaal is de samenwerking met IenW en BZK een factor van belang, afspraken uit het BO-MIRT dragen bij aan de bereikbaarheid, vestigingsklimaat en verstedelijking.
- SEZK heeft in juni 2021 als coördinerend bewindspersoon, mede namens LNV, IenW, BZK en OCW de Tweede Kamer geïnformeerd over de voortgang van de BNA.
- Het afgelopen rapportagejaar (juni 2020-mei 2021) van de BNA is -ondanks corona- afgesloten met buitengewoon goede resultaten voor de Brainportregio. Successen zijn bereikt op het gebied van bijvoorbeeld batterijtechnologie, fotonica, talentontwikkeling, startup klimaat. Door de bijdragen uit de Regiodeal kan Eindhoven op het gebied van voorzieningen o.a. het futurelab, een nieuw congrescentrum en een nieuw museumpark realiseren. Kortom het gaat goed in de Brainportregio, de regio is booming.
- De stuurgroep onder voorzitterschap van de directeur Directie Regio adresseert en faciliteert de voortgang van de BNA.

Beleidsdoelen & prioriteiten

- Op basis van de Brainport Nationale Actieagenda geven Rijk en regio samen invulling aan de uitwerking van de mainportstatus van Brainport Eindhoven en zodoende aan de brede welvaart en het verdienvermogen van Nederland.
- De uitvoering van de Actieagenda gebeurt langs 5 pijlers, te weten:
  - Aantrekken, behouden en ontwikkelen van talent
  - Kennis, innovatie en ondernemen
  - Vestigingsklimaat
  - Digitalisering
  - Maatschappelijke innovaties
- Drager onder de aanpak is het Kabinetsbeleid om bestaande ecosystemen te versterken en nieuwe toonaangevende ecosystemen te stimuleren, zoals op sleuteltechnologieën en het oplossen van maatschappelijke uitdagingen.

Verwachte ontwikkelingen

- De huidige samenwerking binnen de BNA is gebaseerd op een politiek besluit (met andere regio's heeft EZK geen *gezamenlijke* agenda).
- Het Rijk zal zich afhankelijk van een nieuw Regeerakkoord moeten bezinnen op vorm en inhoud van een volgende generatie van samenwerking met de Brainportregio.
- Evident is dat het Rijk sowieso met de Brainportregio blijft samenwerken.
- EZK heeft het initiatief genomen om vanuit de regio de gezamenlijke belangen en thema's te adresseren waarop samenwerking ook los van een Regeerakkoord evident is. Dit zal worden behandeld in de vergadering van de BNA stuurgroep op 7 december 2021.
- Meer aandacht voor ondernemerschap, weerbaarheid van kennis en technologie, een gerichtere aanpak op talentwerving in Zuid-Europa en meer focus op de doorontwikkeling van voor Nederland belangrijke (sleutel) technologie en waarde creatie kunnen helpend zijn aan deze volgende generatie van samenwerking met de Brainportregio.

Dossier Economisch Samenwerkingsplatform Rijk-regio
Directie Regio

Achtergrond

- Op het economische domein zijn in de afgelopen jaren diverse samenwerkingen tussen EZK en regionale overheden in gang gezet. Deze samenwerkingen hebben op verschillende manieren vorm gekregen, bijv. in gezamenlijke agenda's of programma's of door middel van convenanten of een set afspraken. Voorbeelden zijn het Techniekpact, de Retailagenda, het MKB-Actieplan, het Kennis- en Innovatieconvenant, Techleap en de MKB-Samenwerkingsagenda. De gemeenschappelijke ambitie in deze samenwerkingen is om beleid, aanpakken en instrumenten van het Rijk en regionale overheden op het economisch domein te verbinden.
- Medio 2019 is in diverse strategische overleggen tussen EZK en provincies gewerkt aan vernieuwende inzichten t.a.v. focus, inhoud en aanpak van de samenwerking. Het heeft geleid tot een gemeenschappelijk beeld dat de huidige samenwerkingen, die vooral gericht waren op thema's (bijv. stimulering mkb, onderwijs-arbeidsmarkt, retail) en vooral instrumenteel van aard waren, naar een strategischer niveau kon. Door economische kansen voor maatschappelijke uitdagingen meer centraal te stellen, en door op die maatschappelijke thema's naast concrete aanpakken en instrumenten ook te werken aan gezamenlijke beleidsanalyse en beleidsvorming. De beoogde vernieuwing in de samenwerking Rijk-regio is niet in de plaats gekomen van de huidige thematische focus maar is daar aanvullend op.
- Voor het faciliteren van de dialoog met de regionale overheden is sinds begin 2020 een Economisch Samenwerkingsplatform tussen EZK en provincies ingericht.

Beleidsdoelen & prioriteiten

- Het faciliteren en voeren van de dialoog tussen EZK en provincies, gemeenten en mkb-organisaties op diverse ontwikkelingen op het economisch domein is het hoofddoel van het economisch samenwerkingsplatform. Bij de aanvang van het platform begin 2020 zijn drie inhoudelijke sporen benoemd voor de dialoog tussen Rijk en regio, namelijk 1. stimulering van het (innovatieve én brede) mkb, 2. samenwerking op maatschappelijke thema's, zoals digitalisering, human capital, circulaire economie) en 3. arrangementen voor regio-specifieke opgaven en kansen.
- Sinds maart 2020 is de agenda van het platform grotendeels bepaald door de economische gevolgen van de Corona-crisis. In eerste instantie betrof het informatiedeling over de noodpakketten aan Rijkskant en de steunmaatregelen vanuit provincies resp. gemeenten. Al snel daarna is het vizier gedraaid richting economisch herstel en hoe daarin gezamenlijk op te trekken. Het herstelplan van de gezamenlijke provincies (IPO Herstelplan) van begin september 2020 voor de versterking van de regionale economieën heeft een belangrijke impuls gegeven aan de gezamenlijke dialoog daarover. Die dialoog is gevoerd in een Directeurenoverleg Economisch Samenwerkingsplatform Rijk-regio waarin EZK, BZK, IPO/provincies, VNG/gemeenten, G4, G40, ROM's, MKB-NL en mkb/topteams deelnemen. Dit overleg komt maandelijks bijeen.
- Op grond van de motie Heerma/Segers over dit IPO Herstelplan zijn eind 2020 op vier thema's afspraken gemaakt over koppeling van inzetten, aanpakken en instrumenten van decentrale overheden en Rijk. De Tweede Kamer is hierover medio december 2020 geïnformeerd. Deze thema's (incl. onderliggende opgaven) zijn:
  - human capital: 1. verstevigen van de samenwerking binnen arbeidsmarktregio's; 2. ontwikkelen van banen en talenten van de toekomst;
  - breed mkb: 1. groter doelbereik bestaand instrumentarium voor mkb-stimulering; 2. meer mkb meenemen in ontwikkeling (boven)regionale investeringsprojecten; 3. efficiënte en effectieve inrichting mkb-dienstverleningsstructuur.
  - gebiedsontwikkeling: 1. herstructurering winkelgebieden van binnensteden;
  - ontwikkelkracht/innovatie: 1. versterken van bovenregionale investeringsvoorstellen door benoemen van mogelijke verbindingen met nationale initiatieven en mogelijke financiële bronnen van EU, Rijk en regio voor ondersteuning. Voor dit type reflecties is een programmeringstafel ingericht.
- Voor de invulling van de afspraken zijn op elk van de vier herstelthema's opgavegroepen ingesteld met inhoudelijk deskundigen van EZK, provincies, gemeenten, MKB-Nederland en (zo mogelijk) ROM's. De opgavegroepen rapporteren aan het Directeurenoverleg Economisch Samenwerkingsplatform.

Verwachte ontwikkelingen

- Goede samenwerking Rijk-regio blijft van belang om onze strategische en maatschappelijke opgaven te kunnen uitvoeren.
- In het laatste BO op 1 juli jl. is afgesproken in te zetten op samenhangend programmeren en investeren (op inhoud

Dossier **Economisch Samenwerkingsplatform Rijk-regio**
Directie Regio

en qua instrumentarium EU/Rijk/regio). Dit doen we onder andere door programmeringstafels, waarbij we investeringsprogramma's en -projecten met een bovenregionaal karakter een versnelling geven door goede verwijzingen naar ontwikkelingen binnen regio's of departementen. Maar bijvoorbeeld ook door te kijken naar bovenregionale inzet van ons landsdekkend instrument Regionale Ontwikkelingsmaatschappij (ROM's).

- Hiernaast werken we aan een actieagenda op het gebied van MKB (innovatief en breed).
- Veel aandacht nu en in de toekomst voor gebiedsontwikkeling, d.w.z. voldoende kwantitatief en kwalitatief bedrijventerreinen en vitale binnensteden.
- Een volgend Bestuurlijk Overleg Regionale Economie wordt gepland na afronding van de Kabinetsformatie.

Inhoudsopgave

EU klimaat (Green Deal, fit-for-55%-pakket, klimaatwet) 80
(i) Klimaatwet en (ii) Klimaatnota/Klimaat- en Energieverkenning (KEV) 84
Mondiale klimaatafspraken UNFCCC (COP) 85
Uitvoering Urgenda-vonnis 86
Biogrondstoffen 93
CO_2-afvang en -opslag (CCS) 96
Datacenters 98
Energiebesparing (bedrijven en instellingen) 100
Mijnbouw en Draagvlak 102
Ondergrondse energieopslag 105
Regionale Energie Strategie 107
Stikstof EZK 109
Verkenning aanlanding windenergie op zee (VAWOZ) en Netten op zee (NOZ) 111
Wet collectieve warmtevoorziening (WCW, werktitel: Warmtewet 2) 113
Afbouw Salderingsregeling 115
EU -richtlijn hernieuwbare energie (RED) 117
EU-richtlijn energiebesparing (EED) 118
TEN-E Verordening 119
Internationaal Energie Agentschap (IEA) 120
Clean Energy Ministerial (CEM) 121
Energy Charter 122
Energie- en klimaatinnovatie (subsidieregelingen) 123
Energierekening 124
Programma Energiesysteem 125
Energiewet 127
EU -richtlijn hernieuwbare energie (RED) 129
EU-richtlijn energiebesparing (EED) 130
Gasmarkt en voorzieningszekerheid 131
Internationaal Energie Agentschap (IEA) 133
Kernenergie: marktconsultatie en scenariostudie 134
Levensduurverlenging Kerncentrale Borssele 135
Netcapaciteit / maakbaarheid van de elektriciteitsnetten 136
SDE++ 137
CO_2-vrije waterstof 139
Windenergie op zee 142
Afbouw gaswinning Groningen 145
Geschillen met NAM over de kosten van schadeherstel en versterking in Groningen 150
Afhandeling van schade als gevolg van bodembeweging door gaswinning uit het Groningenveld en gasopslag Norg 151
Versterking gebouwen Groningen: veiligheidskaders, voortgang en wetgeving 156
Toekomstagenda en Bestuurlijke afspraken 158
Vangnet voor individuele situaties 160
Overzicht organisaties & commissies: gaswinningsdossier Groningen 164

Dossier EU klimaat (Green Deal, fit-for-55%-pakket, klimaatwet)
Directie Klimaat

Achtergrond

De **Europese Green Deal** (een groeistrategie, in de vorm van een routekaart, die de EU moet transformeren in een klimaatneutrale, circulaire en grondstofefficiënte economie, waarmee Europa concurrerend blijft) vormt de basis voor de beleids- en wetgevingsagenda van de Commissie Von der Leyen. Hierbij dienen alle sectoren een rol te spelen in de **transitie naar klimaatneutraliteit in 2050**. De Green Deal bevat voorstellen en strategieën voor: klimaat, energie, gebouwde omgeving, industrie, circulaire economie, mobiliteit, voedselsystemen, landbouw, biodiversiteit, zero pollution, financiering, onderzoek & innovatie en onderwijs. Dit moet op een eerlijke ('just transition') en inclusieve manier worden gerealiseerd. NL is positief over de Green Deal. Ter uitvoering is afgesproken dat de middelen van het **MFK en het herstelpakket gezamenlijk voor minstens 30% naar klimaat** moeten gaan.

In december 2020 heeft de Europese Raad o.b.v. het Climate Target Plan van de Commissie het nieuwe **klimaatdoel voor 2030 van ten minste 55% netto reductie** aangenomen, mede dankzij de actieve inzet van NL samen met de kopgroep bestaand uit FIN, LET, ZWE, DK, NL, LUX, FRA, SPA, POR. Dit doel is vervolgens opgenomen in de geüpdate NDC (Nationally Determined Contribution) van de EU, die eind vorig jaar is ingediend bij de UNFCCC, conform afspraak onder het Parijsakkoord, en is ook opgenomen in de **Europese Klimaatwet** waarover in april 2021 een akkoord is bereikt. In de Europese Klimaatwet is ook het EU doel voor 2050 – klimaatneutraliteit - wettelijk vastgelegd.

De voorstellen voor de precieze instrumentering om het nieuwe 2030-doel te behalen zijn in juli 2021 gepubliceerd (het '**fit-for-55%'-pakket**). De beleidsarchitectuur van het EU-klimaatbeleid borgt het tempo van de transitie en bestaat uit 3 pijlers: **het emissiehandelssysteem (ETS)**, **de Effort Sharing Regulation (ESR)** voor niet ETS sectoren, en de **verordening voor landgebruik, landgebruiksverandering en bosbouw (LULUCF)**. Het EU-doel wordt onderverdeeld in deze pijlers, met elk een eigen reductiedoel op EU of nationaal niveau. Daarnaast is **Europees bronbeleid** het belangrijkste directe instrument om broeikasgassen te reduceren. Dit bronbeleid stelt Europese emissiestandaarden en energie-efficiëntieverplichtingen voor o.a. apparatuur, verlichting, voertuigen en huizen.

Het FF55-pakket bevat voorstellen voor bestaande en nieuwe wet- en regelgeving:

1. **Aanscherpen bestaande wetgeving** om het opgehoogde doel (van 40 naar 55%) te implementeren, waaronder ETS, ESR, LULUCF, Richtlijn Hernieuwbare Energie (RED), Energiebesparingsrichtlijn (EED), infrastructuur voor alternatieve brandstoffen (AFID) aanscherpen bronbeleid (CO_2-emissies voertuigen, bijmengverplichtingen scheep- en luchtvaart).
2. Nieuwe voorstellen zoals een **ETS-systeem voor gebouwde omgeving en wegtransport (ETS-BRT)**, een **koolstofheffing aan de grens (Carbon Border Adjustment Mechanism)**.
3. Financiële onderdelen, zoals EU-brede minimum belastingtarieven voor brandstoffen en elektriciteit (**Energy Taxation Directive**), het inrichten van een **sociaal klimaatfonds (SCF)** met inkomsten uit het nieuwe ETS, ophogen van het moderniseringsfonds en innovatiefonds onder het huidige ETS.

Daarnaast komt in december 2021 nog een deel van het FF55 pakket op gebied van gebouwen (Energy Performance of Buildings Directive), energie (decarbonisatiepakket), methaan (in de energie en landbouwsector) en koolstofvastlegging (in bodems en industrieel).

Beleidsdoelen & prioriteiten

Voor EZK zijn de volgende dossiers van belang:

- Klimaatwet : legt het EU 2050-doel van klimaatneutraliteit, plus streven naar negatieve emissies daarna, en 2030-doel van tenminste 55% (netto) reductie wettelijk vast. Hierover is in april overeenstemming bereikt met de Europese Raad en het Europees Parlement. Het 2030-doel is een nettodoel, wat inhoudt dat zowel emissiereductie als het vastleggen van koolstof in bodems/bossen (sinks) wordt meegenomen. De bijdrage van deze koolstofvastlegging aan het doel is gelimiteerd. Ook is daarbij afgesproken om uiterlijk in 2023 een nieuw emissiedoel te formuleren voor 2040, mede gebaseerd op een broeikasgasbudget. Een onafhankelijk wetenschappelijk comité adviseert over de voortgang van het doelbereik. De Nederlandse klimaatwet zal aangepast moeten worden om deze in lijn te brengen met de Europese klimaatwet.
- Emissiehandelssysteem (ETS): Het EU Emissiehandelssysteem is een EU-breed instrument om de uitstoot in de industrie, energiesector en intra-EU luchtvaart te verminderen. Doordat vragers en aanbieders handelen in emissierechten, krijgt broeikasgasuitstoot een prijs. In het ETS geldt een emissieplafond op Europees niveau. Het plafond daalt jaarlijks met de lineaire reductiefactor (LRF), waardoor de emissies in de EU dalen. Een deel van de rechten onder het plafond wordt via veilingen op de markt gebracht, een deel wordt gratis

Dossier **EU klimaat (Green Deal, fit-for-55%-pakket, klimaatwet)**
Directie Klimaat

toegewezen aan bedrijven om koolstoflekkage te voorkomen. NL zet in op aanscherping van het ETS en wil het liefst zoveel mogelijk van de 55% via het ETS realiseren. Een hogere Europese CO_2-prijs in het ETS maakt verduurzaming aantrekkelijker in Europa en helpt een Europees gelijk speelveld.

- ETS-BRT (EZK gezamenlijk dossierhouder met BZK en IenW): De Commissie heeft ook een nieuw, apart ETS voor de gebouwde omgeving en mobiliteit voorgesteld, start per 2026. Hier staat NL in principe open tegenover, met een aantal aandachtspunten. CO_2-beprijzing heeft een belangrijke rol in een gebalanceerde beleidsmix, en sluit daarmee ook aan bij mogelijke nationale beleidskeuzes in het kader van de opgehoogde doelen. Het voorstel draagt bij aan een kostenefficiënte transitie en zorgt voor een duidelijk dalend plafond aan de emissies op EU-niveau, wat de kans op halen van de doelen voor de EU sterk vergroot. Een ETS-BRT kan uiteindelijk een belangrijke bijdrage leveren richting klimaatneutraliteit in 2050. Tevens genereert het middelen die kunnen worden ingezet voor verdere verduurzaming. Daarnaast zorgt het voor meer convergentie tussen lidstaten (de nationale doelstellingen komen dichter bij elkaar te liggen): het grootste effect valt te verwachten in landen waar nationale CO_2-beprijzing in deze sectoren nog relatief laag is (NL zit daar niet bij). Het zorgt zo voor een gelijker speelveld. Bovendien is het voorstel effectief vormgegeven: zo wordt bijvoorbeeld de handel in emissierechten neergelegd bij energieleveranciers in plaats van direct bij de consument. Gezien het belang van maatschappelijk draagvlak, vermijden dat ETS-BRT leidt tot onevenredige hogere energierekening, brandstof-prijzen of een disproportionele impact op burgers. Ook mag het ETS-BRT niet ten koste gaan van aanscherpen van bronbeleid. NL zal blijven inzetten op ambitieuzere CO_2-standaarden voertuigen.
- Effort Sharing Regulation (ESR): Onder de ESR vallen mobiliteit, landbouw, gebouwde omgeving en het niet-ETS deel van de industrie. Het ESR doel wordt vertaald naar nationale doelen op basis van BBP per capita. Voor kleinere, rijke landen vindt een kleine correctie plaats op basis van kosteneffectiviteit. Hierdoor zijn er grote verschillen tussen lidstaten, de huidige spreiding is 40%. Onder Fit for 55 is voorgesteld om de ESR op te hogen: EU breed van 30% naar 40% reductie t.o.v. 2005. Voor Nederland betekent dit een nieuw doel van 48% t.o.v. 2005 (was 36%). NL is teleurgesteld dat de verdeelsleutel, die bepaalt hoeveel de nationale inspanning van lidstaten in niet-ETS sectoren moet zijn, nauwelijks is aangepast. De spreiding tussen de laagste en hoogste doelstelling blijft 40%: dat betekent dat de individuele doelen van lidstaten niet naar elkaar toegroeien. Dat kan een probleem gaan vormen ná 2030: alle lidstaten moeten immers richting klimaatneutraliteit in 2050 om dit op EU-niveau te bereiken. Inzet op aanpassing is met name tactisch: kans op succes is gering want een lagere opgave voor NL vereist hogere opgave voor andere lidstaten om het ambitieniveau van het gehele pakket te borgen (zero sum game). Grote aanpassingen zullen niet gedaan worden.
- Sociaal Klimaatfonds (SCF): Onderdeel van FF55 is een voorstel voor een nieuw fonds onder het MFK (72,2 mld. t/m 2032; 23,7 mld in MFK 2021-2027 en 48,5 mld in volgend MFK) gevoed met EM-inkomsten uit nieuwe ETS-BRT, inhoudelijk ook sterk gekoppeld aan het nieuwe ETS, gericht op verduurzaming in de relevante sectoren en compenseren van energiearmoede van nieuwe ETS. Doel is sociale impact van verwachte stijging van de brandstofprijs als gevolg van een EU uniforme CO_2 prijs voor wegvervoer en gebouwde omgeving te compenseren. Fonds gericht op directe inkomenssteun en financiering van CO_2-reducerende maatregelen. De verdeelsleutel is o.a. gebaseerd op het risico om in armoede te belanden. Hierdoor zullen minder vermogende landen via de EU-begroting meer middelen ontvangen. Voor NL geraamd op 800 mil. Op dit moment is er op de EU-begroting geen ruimte voor dit fonds. Hiervoor zal de Commissie in het najaar een aanpassing van de MFK-plafonds presenteren (eigen middel besluit). NL is terughoudend over een nieuw fonds, er zijn al veel middelen vanuit MFK en EU herstelpakket naar klimaat gegaan. Daarnaast lijkt het dat de lidstaten die de minste extra opgave in de ESR hebben gekregen, wel de meeste middelen krijgen uit dit fonds. NL wil meer duidelijkheid, o.a. over de governance van het fonds, de noodzaak voor aanvullende middelen, de verdeelsleutel, en vragen stellen bij de wenselijkheid en effectiviteit van directe inkomenssteun i.p.v. investeren in CO_2-besparende maatregelen.
- Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM, dossierhouder MinFin): voorstel voor een CO_2-grensheffing om koolstoflekkage naar derde landen tegen te gaan als gevolg van aanscherpen van eigen CO_2-beprijzing in de EU. Importeurs betalen een koolstofprijs aan de grens op basis van de ETS-prijs, door fictieve ETS-rechten te kopen voor de geïmporteerde goederen. Aan de grens moet een importeur kunnen aantonen dat er voldoende fictieve ETS-rechten zijn gekocht voor de geïmporteerde goederen. CBAM zal van

Dossier **EU klimaat (Green Deal, fit-for-55%-pakket, klimaatwet)**
Directie Klimaat

toepassing zijn op staal, aluminium, kunstmest, elektriciteit, cement. Nederland staat open tegenover het voorstel van een CBAM als klimaatmaatregel dat koolstoflekkage tegengaat. (n.a.v. aangenomen motie Van der Lee (GL)). Randvoorwaarden zijn WTO conformiteit, stapsgewijze aanpak en beperken van administratieve lasten, en inachtneming geopolitieke context. Voor NL zijn hierbij m.n. de effecten op de eigen staal, ijzer en kunstmest industrie van belang. Exportlekkage is een aandachtspunt. Er wordt nu wel een gelijk speelveld op de EU markt gecreëerd, maar niet op de wereldmarkt. Dat kan alsnog leiden tot het verplaatsen van productie naar buiten Europa en dus tot koolstoflekkage. Daarnaast zal de CIE in het najaar een apart voorstel presenteren voor een CBAM als nieuw eigen middel (EM-voorstel).
- EU Herstelplan en MFK: Ten minste 30% van het MFK en het herstelplan gezamenlijk moeten bijdragen aan klimaat en alle EU uitgaven moeten in lijn zijn met Parijs. In het EU herstelplan (recovery and resilience facility) staan de groene en digitale transities centraal. Ten minste 37% van het EU herstelplan moet bijdragen aan klimaat. Daarnaast moeten investeringen in lijn zijn met het 'do no harm'-principe (investeringen mogen geen significante schade veroorzaken aanklimaat, milieu). Hier heeft NL sterk voor gelobbied.

Belangrijke strategieën waar andere departementen hoofdverantwoordelijk voor zijn:
- LNV: Farm to Fork-strategie ('van Boer tot Bord strategie'). Positie NL positief. Ambitie en systeemaanpak voedsel geeft ook een (indirect) positief effect op klimaat/milieu. Speciaal aandachtspunt is vastleggen klimaatrelevantie in GLB.
- LNV: Biodiversiteitsstrategie 2030. NL staat neutraal t.a.v. de EBS en heeft aangegeven dat de precieze uitwerking bepalend wordt voor de definitieve kabinetsbeoordeling. Verder heeft Nederland in oktober 2020 ingestemd met de Raadsconclusies over de EBS waarin de Raad de EBS op hoofdlijnen onderschrijft.
- LNV: Landgebruiksverordening (LULUCF): onderdeel van EU klimaatarchitectuur en FF55-pakket. LULUCF omvat alle emissies en vastleggingen uit landgebruik. EU-breed moet 225 mton worden vastgelegd via LULUCF. Deze opgave is verdeeld onder lidstaten op basis van hun historische emissies/vastleggingen uit LULUCF. Er is een flexibiliteit tussen LULUCF en ESR om een overschot aan gerealiseerde uitstoot in de LULUCF te compenseren met tekorten in de ESR en andersom.
- IenW: CO_2 normen voertuigen, onderdeel van FF55. NL voorstander van aanscherpen CO_2-normen, wil uitfaseerdatum van nieuwverkoop fossiele verbrandingsmotoren per 2030. Voorstel is nu per 2035.
- IenW: Circulair Economie Actieplan. NL positie is positief, moet duidelijke koppeling zijn met Industriestrategie. Momenteel wordt gewerkt aan beter koppelen CE-keteneffecten aan klimaatopgave/ CO_2 reductie, en de consultatie voor de duurzame productenrichtlijn (inclusief herziening Ecodesign Richtlijn).
- IenW: Strategie duurzame mobiliteit. NL zet in op o.a. strengere CO_2-emissienormen voor lichte en zware voertuigen, alternatieve duurzame brandstoffen, versterking spoorvervoer, en een modal shift voor realisatie klimaatdoel.
- IenW: Europese klimaatadaptatiestrategie. Positieve beoordeling, verankering in klimaatwet. NL zet in op brede ambitieuze uitwerking ('mainstreaming').
- IenW: Zero Pollution Ambition,. NL positief over de ambitie met o.a. nadruk op bronbeleid, safe-by-design, en aandacht voor combinatie-effecten van chemische stoffen.
- BZK: Renovatiegolf-strategie: NL is positief over de Renovatiegolf en de ambitie om de renovatiegraad van gebouwen in de EU te verdubbelen tegen 2030.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
Op dit moment lopen op alle voorstellen onder het FF55-pakket de onderhandelingen in de raadsformaties. Naar verwachting zal het Franse voorzitterschap volgend jaar flink druk zetten op een aantal dossiers om hier voortgang op te maken. Focus zal liggen op de CBAM en op het ETS, mogelijk ook op een aantal transportdossiers.

Eerst zal binnen de relevante Raden verder onderhandeld worden om individuele dossiers technisch zo ver mogelijk te brengen richting gedragen compromissen voor een algemene oriëntatie. Dit is in de meeste gevallen op basis van gekwalificeerde meerderheid.

Nadat algemene oriëntaties zijn aangenomen in de Raad, zullen de trilogen met het Europees Parlement worden opgestart. Daarna pas kan gesteld worden dat de onderhandelingen zijn afgerond en wordt de wetgeving definitief. Ergens in het proces zal waarschijnlijk ook de Europese Raad nog een rol krijgen, zoals afgesproken in de conclusies van de Europese Raad van december 2020, toen de doelstelling van ten minste 55% voor 2030 werd afgesproken. Het is nu nog niet duidelijk welke rol precies en wanneer dat zal zijn.

Dossier **EU klimaat (Green Deal, fit-for-55%-pakket, klimaatwet)**
Directie Klimaat

Het lijkt niet waarschijnlijk dat alle dossiers onder het Franse voorzitterschap tot een (al dan niet gedeeltelijke) algemene oriëntatie van de Raad zullen komen, een aantal zal doorlopen onder Tsjechisch en/of Zweeds voorzitterschap.

Dossier (i) Klimaatwet en (ii) Klimaatnota/Klimaat- en Energieverkenning (KEV)
Directie Klimaat

Achtergrond

In de *Nederlandse Klimaatwet* (i) zijn de broeikasgasreductiedoelen voor 2030 en 2050 vastgelegd, (ii) is opgenomen dat het beleid en de maatregelen die nodig zijn om die doelen te realiseren wordt vastgelegd in het Klimaatplan, dat elke 5 jaar opnieuw wordt vastgesteld en (iii) is de cyclus voor de borging, monitoring en bijsturing van het beleid openomen.

Volgens die cyclus stuurt het kabinet jaarlijks, eind oktober, de *Klimaatnota* aan de Staten-Generaal die de kabinetsappreciatie bevat van de *Klimaat- en Energieverkenning (KEV)* en de Monitor Klimaatbeleid. De Monitor klimaatbeleid schetst de voortgang van het klimaatbeleid. De KEV van PBL geeft jaarlijks een beeld of Nederland naar verwachting aan de klimaat- en energiedoelen voldoet (prognose doelbereik).

Beleidsdoelen & prioriteiten

- Urgendavonnis: 25% reductie van broeikasgassen in 2020 (en de jaren daarna) tov 1990
- Doel Klimaatwet: 49% reductie in 2030 en 95% in 2050 tov 1990. De doelen uit de Nederlandse
- Klimaatwet moeten in lijn gebracht worden met de Europese klimaatwet.
- De 49% uit de Klimaatwet vormt het uitgangspunt van het Klimaatakkoord (zie apart stuk).

Verwachte ontwikkelingen in 2022

De Nederlandse Klimaatwet wordt op korte termijn aangepast om er voor te zorgen dat deze niet strijdig is met de Europese Klimaatwet. Daarna zal een tweede aanpassing plaatsvinden om het nationaal reductiedoel uit het regeerakkoord in de Nederlandse Klimaatwet te verwerken en om invulling te geven aan verschillende moties die zich richten op de inhoud en planning uit de klimaatwet.

Over de voorstellen voor de invulling van de Europese aanscherping van het Europese doel van 55% reductie tov 1990 wordt onderhandeld tussen lidstaten. Definitieve vaststelling daarvan vindt mogelijk plaats in 2022. Voorgesteld is in ieder geval een fors hogere nationale reductieopgave in de ESR-sectoren. De studiegroep ‘Invulling klimaatopgave Green Deal’ heeft in haar rapport (2020) beleidsopties voor de invulling van een mogelijke aanvullende nationale opgave gepresenteerd.

Om zowel te voldoen aan de nationale ambities als aan de internationale verplichtingen zal aanvullend beleid geformuleerd moeten worden en nadere afspraken worden gemaakt over de organisatie en borging van het klimaatbeleid.

De Klimaatnota wordt met de KEV2021 en met als bijlage de monitor Klimaatbeleid op 31 oktober of 1 november aan de Eerste en Tweede Kamer gestuurd. Die dag is de Klimaatdag en vormt de aftrap voor de jaarlijkse Nationale Klimaatweek (NKW).

Dossier Mondiale klimaatafspraken UNFCCC (COP)
Directie Klimaat

Achtergrond
De bewindspersoon verantwoordelijk voor klimaat is ook verantwoordelijk voor de mondiale klimaatafspraken, die in de VN-organisatie voor klimaat, de UNFCCC, worden gemaakt. Deze bewindspersoon vertegenwoordigt het kabinet als politiek delegatiehoofd van de Nederlandse onderhandelingsdelegatie tijdens de jaarlijkse mondiale klimaattop: de COP. De bewindspersoon maakt ook onderdeel uit van de politieke EU-delegatie, die naar een COP afreist, voorgezeten door Vicevoorzitter van de Europese Commissie Frans Timmermans en de minister van het land dat het EU-voorzitterschap heeft.

Een COP duurt twee weken. In week een vinden de technische onderhandelingen plaats op ambtelijk niveau. Dan worden de politieke besluiten voorbereid en worden zoveel mogelijk openstaande punten opgelost. In week twee vinden de politieke onderhandelingen plaats.

Ministers of in hun plaats topambtenaren zijn dan direct betrokken bij de onderhandelingen. De EU onderhandelt als een blok en stelt voor de COP een gezamenlijke onderhandelingsinzet vast. Dit gebeurt vooraf in de Europese Milieuraad en tijdens een COP in het EU-coördinatieoverleg. Een COP eindigt met multilaterale besluiten die door alle landen die partij zijn bij het UNFCCC Klimaatverdrag en het Parijs Akkoord met een consensus moeten worden aangenomen.

De meest recente klimaattop, COP26, is op 13 november afgerond. De uitkomsten van deze COP, die in het teken stond van ambitie en het 1.5 graden streefdoel uit het Parijs Akkoord van 2015, zijn beter dan vooraf verwacht. In het overkoepelend COP-besluit staat stevige tekst over mitigatie en de noodzaak om de 1,5 gradendoelstelling van het Parijs Akkoord binnen bereik te houden. T/m de volgende COP in 2022 moeten landen die dat nog niet hebben gedaan aangescherpte nationale plannen indienen (de EU was een van de eersten die dit al gedaan hebben). Er wordt ook voor het eerst in een COP-besluit opgeroepen tot het afbouwen van subsidies voor fossiele brandstoffen en het verlagen van 'unabated' kolenenergie.

COP26 heeft ook een volledig *rulebook* voor het Parijs Akkoord opgeleverd. Met de afronding van de laatste regels over internationale samenwerking via emissiehandel en rapportages door landen waar bij de vorige COPs in 2018 en 2019 geen besluit over kon worden genomen, beschikken landen nu over alle regels om de afspraken uit het Parijs Akkoord te kunnen implementeren. De regels die zijn afgesproken bij COP26 zijn robuust en zorgen voor een vergelijkbaar multilateraal systeem voor alle landen aangesloten bij het Parijs Akkoord.

Voor klimaatadaptatie is er een 2-jarig werkplan voor het verder uitwerken van de mondiale adaptatiedoelstelling aangenomen, een belangrijk aandachtspunt voor ontwikkelingslanden. Daarnaast zijn er ook afspraken gemaakt over schade en verlies als gevolg van effecten van klimaatverandering die nu al optreden. Zo komt er technische assistentie voor kwetsbare ontwikkelingslanden. Ook wordt in aanloop naar de volgende COP dit onderwerp verder uitgewerkt, waarbij ook naar financiering wordt gekeken.

Klimaatfinanciering voor ontwikkelingslanden Had een centrale rol tijdens deze COP. Op financiering voor adaptatie zijn toezeggingen gedaan voor meer financiering voor ontwikkelingslanden (verdubbeling). Ook moeten de donorlanden hun afspraak om van 2020 – 2025 USD 100 miljard financiering per jaar te verstrekken nog nakomen. Tot nu toe bleef de teller stekken op 80 miljard. De inschatting is dat dit doel per 2023 wordt gehaald. Er is internationaal brede erkenning dat veel meer geld nodig is. Voor na 2025 moet uiterlijk in 2024 een nieuw doel afgesproken worden.

Beleidsdoelen & prioriteiten
- Inzet in aanloop naar COP27 in november 2022 in Egypte, inclusief zichtbare politieke rol voor de bewindspersoon klimaat.
- Ambitieverhoging door grote uitstoters van broeikasgassen (G20-landen) die nu achterblijven, o.a. via klimaatgezant en klimaatdiplomatie.
- Nederlandse reactie op oproep van ontwikkelingslanden tot meer klimaatfinanciering (komt uit ODA-budget Buitenlandse Handel & Ontwikkelingssamenwerking).

Verwachte ontwikkelingen in 2022
Voorbereiding van de inzet voor COP27 van 7 t/m 18 november 2022, in samenwerking met de EU voor wat betreft de klimaatonderhandelingen en met gelijkgezinde landen voor wat betreft de klimaatdiplomatie richting landen die een extra inspanningen moeten leveren voor het 1,5 graden doel. Naast ambitie op mitigatie, zal COP27 naar verwachting voor een groot deel in het teken staan van klimaatadaptatie in ontwikkelingslanden door de klimaatverandering die nu al optreedt en klimaatfinanciering om deze ontwikkelingslanden te ondersteunen.

Onderwerp **Uitvoering Urgenda-vonnis**
Directie(s) Klimaat

Achtergrond
Op 20 december 2019 heeft de Hoge Raad het cassatieberoep van de Staat in de procedure tussen Stichting Urgenda en de Staat, verworpen. Als gevolg hiervan is het reductiebevel dat de rechtbank Den Haag aan de Staat in juni 2015 heeft opgelegd onherroepelijk geworden. Dit bevel houdt in dat de Staat eraan gehouden is het gezamenlijke volume van de jaarlijkse Nederlandse emissies van broeikasgassen eind 2020 met minimaal 25% te verminderen ten opzichte van 1990. Ook na 2020 moet minimaal 25% emissiereductie worden gerealiseerd.

Om aan de uitvoering van het vonnis te voldoen heeft het kabinet in de afgelopen jaren op diverse momenten aanvullende maatregelen aangekondigd, die in 2020 en daarna tot extra CO_2-reductie leiden[21][22][23][24]. De maatregelen die de komende jaren het grootste effect sorteren betreffen de maatregelen gericht op kolencentrales: de Hemwegcentrale is sinds 1 januari 2020 gesloten en de komende jaren wordt de CO_2-uitstoot van de overige kolencentrales tot 35% teruggebracht. In aanvulling daarop is nog een call for proposals opengesteld om één van de drie moderne kolencentrales in Nederland de mogelijkheid te geven om vrijwillig te sluiten met behulp van een subsidie[25]. Hier wordt op korte termijn een besluit over verwacht.

Daarnaast worden in de andere sectoren aanvullende maatregelen getroffen. Dit betreffen o.a. (i) gerichte maatregelen in de industrie, op basis van vrijwilligheid, bijvoorbeeld op gebied van lachgasreductie, en (ii) ondernemers en huishoudens worden gestimuleerd om zelf reductiemaatregelen te nemen die ook in hun eigen portemonnee iets opleveren. De maatregelen in deze laatste categorie komen voor een (belangrijk) deel overeen met de maatregelen die Stichting Urgenda zelf heeft voorgesteld in de afgelopen jaren. In de bijlage is een overzicht van maatregelen opgenomen die het kabinet de afgelopen jaren heeft ingezet en aangekondigd.

21 Kamerstuk 32 813 nr. 341
22 Kamerstuk 32 813, nr. 400
23 Kamerbrief Uitvoering Urgenda-vonnis 24 april 2020
24 Kamerbrief Klimaat- en Energieverkenning 2020 en uitvoering Urgenda-vonnis 9 december 2020
25 Kamerstuk 32813, nr. 568

Beleidsdoelen & prioriteiten
De voorlopige cijfers van CBS/RIVM laten zien dat de Staat in 2020 met een reductie van 25,4% naar verwachting voldoet aan de uitvoering van het Urgenda-vonnis. De emissiestatistieken over 2020 worden begin 2022 definitief vastgesteld.

Ook in de jaren na 2020 moet minimaal 25% emissiereductie gerealiseerd worden, maar de scenario's die het PBL schetst, onderstrepen dat de onzekerheid over de ontwikkeling van de CO_2-emissies groot is. In de KEV 2021 geeft PBL een raming van de emissies in 2021 en verder. Weersinvloeden, de ontwikkelingen op de energiemarkten en de inzet van hernieuwbare elektriciteit kunnen van jaar op jaar grote verschillen veroorzaken in de uitstoot. Daarom onderscheidt PBL een hoog en een laag scenario, waarbij wordt aangenomen dat deze factoren zich zodanig ontwikkelen dat de uitstoot van de emissies hoog dan wel laag is. Het hoog scenario komt voor 2021 uit op 19% reductie ten opzichte van 1990. Het laag scenario komt uit op 24% reductie ten opzichte van 1990. In 2022 en de jaren daarna daalt de verwachte uitstoot verder als gevolg van het ingezette beleid, onder andere door het effect van de maatregelen gericht op kolencentrales die op korte termijn in werking zullen treden.

Omdat de komende jaren nog onzekerheid blijft bestaan of een emissiereductie van 25% gerealiseerd zal worden, heeft het kabinet in de Miljoenennota extra maatregelen aangekondigd die ook een bijdrage leveren aan de doelen voor 2030 en 2050.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
Begin 2022 zal het CBS de uitstoot in 2020 definitief vaststellen. Daarnaast worden in maart 2022 de voorlopige emissiecijfers voor 2021 verwacht. In de KEV2022 (najaar 2021) zal PBL een nieuwe raming publiceren voor de ontwikkeling van de CO_2-emissies de komende jaren.

Bijlage Urgenda-vonnis– Overzicht maatregelen gericht op korte termijn
Hieronder is een toelichting opgenomen van de stand van zaken van de uitvoering van maatregelen die het kabinet in het kader van het Urgenda-vonnis heeft aangekondigd in de kamerbrieven van 28 juni 2019, 24 april 2020 en 9 december 2020.[26] Ook zijn maatregelen opgenomen die het kabinet op 21 september 2021 in de Miljoenennota 2022 heeft aangekondigd en die op korte termijn een CO_2-reductie realiseren. De maatregelen die op 21 september zijn aangekondigd op het gebied van infrastructuur en de uitvoering van het Klimaatakkoord zijn niet in volgende tabel opgenomen.

26 Kamerstukken 32 813, nrs. 341, 496 en 644

Onderwerp **Uitvoering Urgenda-vonnis**
Directie(s) Klimaat

Maatregel	Toelichting
Industrie	
Aanpak affakkelen olie- en gaswinning Kamerbrief 28 juni 2019	Zowel in de olie- en gaswinning als in de petrochemische industrie wordt o.a. methaangas weggeblazen zonder verbranding of worden gassen verbrand via een fakkel. In overleg met de sector zijn afspraken gemaakt gericht op de monitoring en reductie van emissies. In het convenant Offshore Methaanemissiereductie 2019-2020 is de concrete afspraak opgenomen om de uitstoot van methaan op de Noordzee in twee jaar te halveren. De beoogde reductie is met 57% inmiddels ruimschoots gerealiseerd. Momenteel vindt er in samenspraak met de sector en het SodM een evaluatie plaats. In het convenant is tevens afgesproken om samen verder te onderzoeken op welke wijze een verdere emissiereductie kan worden gerealiseerd. Mede op basis van de bevindingen uit de evaluatie wordt bezien hoe hier verder vorm te geven aan te geven. Voor verdergaande methaanemissiereductie lijkt elektrificatie van de offshore-productieplatforms op dit moment een effectieve optie. Naar verwachting zullen in het najaar de resultaten van deze evaluatie worden opgeleverd.
Stimulering specifieke investeringen in de industrie Kamerbrief 28 juni 2019 Kamerbrief 24 april 2020	Het kabinet heeft in 2019 en 2020 verschillende projecten geïdentificeerd waarmee op korte termijn kosteneffectief CO_2-reductie kon worden gerealiseerd. De eerste projecten zijn in de loop van 2020 gerealiseerd en zien toe op procesoptimalisatie, installatie van CO_2-arme technieken en reductie van lachgasemissies. Met een financiële prikkel heeft het bedrijf Fibrant op het chemiecluster Chemelot geïnvesteerd in een installatie om lachgas te reduceren. Deze is in juli 2021 in gebruik genomen en verminderd de emissie met 0,6 Mton per jaar. Met andere bedrijven op Chemelot die ook lachgas uitstoten wordt bezien met welke instrumenten ik daar mogelijk deze investeringen kan versnellen. Enkele projecten hebben vertraging opgelopen omdat ze moesten wachten op goedkeuring van de Europese Commissie. Komend half jaar kunnen deze bedrijven daar hopelijk definitieve investeringsbesluiten over nemen.
Stimulering CO_2-reductie industrie Kamerbrief 28 juni 2019	In augustus 2019 is de VEKI-regeling geopend, waarbij concrete CO_2-reductiemaatregelen in de industrie worden gestimuleerd. Het gaat om het stimuleren van het toepassen van reeds bestaande technieken of installaties voor CO_2-reductie met een terugverdientijd van 7 tot 12 jaar.
Actieplan financiering energiebesparing Kamerbrief 24 april 2020	Er is een nieuwe subsidieregeling voor inhuur van externe energie-experts (TSE studies, module proces efficiëntie) opgezet. Met een gedegen haalbaarheidsonderzoek kan het bedrijf een goed overwogen investeringsbeslissing nemen[27]. Ook is fase 3 van het kennisprogramma project 6-25 owndersteund. Komend jaar worden bedrijven in de industrie en leveranciers van installaties via intensieve kennisuitwisseling met elkaar verbonden. wDe regeling is opnieuw en met een ruimere looptijd opengesteld op 1 september 2020 tot en met eind december 2021 met een budget van 28 miljoen en was medio 2021 uitgeput. De VEKI regeling is met een hoger maximale subsidie van 15 miljoen euro en met extra budget van 54 miljoen euro opnieuw opengesteld vanaf 1 september tot en met 14 december 2021.

27 https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/topsector-energiestudies-industrie

Onderwerp **Uitvoering Urgenda-vonnis**
Directie(s) Klimaat

Maatregel	Toelichting
Verbreding energiebesparingsplicht naar ETS-bedrijven Miljoenennota 2022	Op 21 september 2021 heeft het kabinet aangekondigd de energiebesparingsplicht te verbreden zodat ook ETS-bedrijven onder deze verplichting vallen. Hiermee wordt het ook voor deze bedrijven verplicht om CO_2- en energiebesparende maatregelen te treffen die zich binnen 5 jaar of minder terugverdienen. Hiervoor is de komende jaren €10 miljoen gereserveerd voor het opbouwen en uitvoeren van toezichtcapaciteit bij Omgevingsdiensten. De benodigde juridische wijzigingen zullen in het stelsel van de Omgevingswet worden doorgevoerd. Verwacht wordt dat de verplichting vanaf 2023 in werking treedt.
Elektriciteit	
Maatregelen gericht op kolencentrales Kamerbrief 28 juni 2019 Kamerbrief 24 april 2020	De wet verbod op kolen is inwerking getreden in december 2019 en de Hemwegcentrale van Vattenfall NV is per 1/1/2020 gesloten. In aanvulling hierop heeft het kabinet een wettelijke productiebeperking voor kolencentrales voor de jaren tot en met 2024. De wijziging van de Wet verbod op kolen met de productiebeperking is op 7 juli gepubliceerd in het Staatsblad. De algemene maatregel van bestuur (AMvB) voor bepaling van de nadeelcompensatie is begin september voorgelegd aan de Staten-Generaal middels een voorhangprocedure. Daarna zal de AMvB voor advies worden voorgelegd aan de Raad van State. Inwerkingtreding van de productiebeperking en AMvB gebeurt per Koninklijk Besluit als beiden zijn afgerond. Daarnaast werkt het kabinet op dit moment aan een subsidie voor de vrijwillige sluiting van de Power Plant Rotterdam kolencentrale van Onyx. Op moment van schrijven is een voorgenomen subsidiebesluit voor een feitelijke toets bij Onyx, de eigenaar van de kolencentrale, neergelegd. Het kabinet verwacht dit najaar het definitieve subsidiebesluit te kunnen nemen, onder de opschortende voorwaarden van 1) de staatssteuntoets door de Europese Commissie en 2) overeenstemming tussen de centrale en de vakbonden over een sociaal plan. Sluiting van de centrale gebeurt zo snel mogelijk nadat aan deze voorwaarden is voldaan.
Netverzwaring Kamerbrief 28 juni 2019	Er zijn maatregelen genomen die op de korte en middellange termijn de capaciteit op het elektriciteitsnet verhogen waarmee de voorziene aansluitbeperkingen voor reeds beschikte en nieuwe projecten deels kunnen worden verholpen. De "AmvB n-1", waarmee extra ruimte wordt gecreëerd op de zogenaamde vluchtstrook van het hoogspanningsnet, is in werking getreden.
Extra budget SDE++ Kamerbrief 24 april 2020 Miljoenennota 2021	Het budget voor de voorjaarsronde 2020 is opgehoogd met 2 miljard euro naar 4 miljard euro, waarmee de uitrol van hernieuwbare energie is gestimuleerd. Op 21 september 2021heeft het kabinet aangekondigd het budget voor de verbrede SDE++ met €3 miljard te verhogen, die over meerdere jaren tot uitbetaling komt. Het doel van de ophoging van de SDE++-regeling is om met meerdere technologieën bij te dragen aan de verduurzaming van onder andere de gebouwde omgeving, mobiliteit, glastuinbouw en industrie.

Onderwerp **Uitvoering Urgenda-vonnis**
Directie(s) Klimaat

Maatregel	Toelichting
Gebouwde Omgeving	
Versterking en ondersteuning uitvoering energiebesparingsverplichting Kamerbrief 28 juni 2019 Kamerbrief 24 april 2020 Kamerbrief 9 december 2020 Kamerbrief 6 september 2021 Miljoenennota 2022	Via de Erkende Maatregelenlijsten worden bedrijven ondersteund om maatregelen te treffen die kostenbesparend zijn en die zich in 5 jaar terugverdienen. Met deze additionele middelen worden achterblijvers nadrukkelijker aangespoord en ondersteund de informatie aan te leveren en de energiebesparingsmaatregelen te treffen. In totaal gaat het om € 19,5 miljoen dat via de VUE-ondersteuningsfaciliteit beschikbaar gesteld wordt voor extra toezichtcapaciteit. Het gaat hierbij om externe capaciteit. De laatste aanvraagronde VUE zal begin 2022 openen[28]. Op 21 september 2021 heeft het kabinet aangekondigd het budget voor de komende 5 jaar structureel te verhogen met 9 miljoen per jaar (totaal 46 miljoen). Het voornemen is om deze middelen via een Specifieke Uitkering rechtstreeks aan de Omgevingsdiensten te verstrekken. Hiermee zal intern bij de Omgevingsdiensten toezichtcapaciteit structureel uitgebreid en versterkt kunnen worden. Vanaf 2022 zullen deze middelen beschikbaar komen.
Maatregelen voor verduurzaming van koop- en huurwoningen – Nationaal isolatieprogramma Brief Min BZK 12 juni 2020 (TK 32813, 532) Kamerbrief 28 juni 2019 Kamerbrief 24 april 2020 Miljoenennota 2022	Het kabinet heeft in 2019 en 2020 diverse maatregelen aangekondigd die toezien op de verduurzaming van eigen woningen. Zo is de subsidieregeling energiebesparing eigen huis (SEEH) vanaf augustus 2019 opengesteld voor eigenaar-bewoners en is het instrumentarium voor de koopsector op om zo de mogelijkheden om woningen te verduurzamen te vergroten. Vanaf 1 januari 2021 vindt de subsidiëring van isolatiemaatregelen door eigenaar-bewoners plaats vanuit de ISDE-regeling. In de regelgeving rond de verhuurderheffing is de mogelijkheid opgenomen om de heffing te verminderen wanneer een (sociale) huurwoning met ten minste 3 (energie) labelstappen wordt verbeterd. Het kabinet heeft in 2020 besloten de regeling opnieuw open te stellen om een versnelling van de verduurzaming bij huurwoningen mogelijk te maken. Op 21 september 2021 in de begroting (extra) middelen beschikbaar gesteld voor isolatie van huur- en koopwoningen.
Maatregelen voor reductie van energiegebruik bij huishoudens en het mkb Brief Min BZK 12 juni 2020 (TK 32813, 532) Kamerbrief 28 juni 2019 Kamerbrief 24 april 2020	In 2019 is een regeling opgesteld die gemeenten de mogelijkheid bood subsidie aan te vragen om eigenaar-bewoners te ondersteunen bij het reduceren van hun energiegebruik (de regeling reductie energiegebruik). Ook voor het mkb geldt dat veelal eenvoudige maatregelen, bijvoorbeeld een betere afstelling van installaties, een flinke reductie van het energiegebruik en daardoor een besparing in de energiekosten kunnen opleveren. Op 1 oktober 2021 wordt de subsidieregeling verduurzaming mkb (SVM) geopend en is €28,2 miljoen voor 1 jaar beschikbaar gesteld, voor een energieadvies in combinatie met minimaal één energiebesparende maatregel.
Maatregelen voor verduurzaming maatschappelijk vastgoed Brief Min BZK 12 juni 2020 (TK 32813, 532) Kamerbrief 24 april 2020 Miljoenennota 2022	Er is een ontzorgingsprogramma voor kleine maatschappelijk vastgoedeigenaren ingericht, om verduurzaming te versnellen (Regeling specifieke uitkering ontzorgingsprogramma maatschappelijk vastgoed, Staatcourant 50645). Dit programma loopt via de provincies van 2021 t/m 2023. Op 21 september 2021 is in totaal €525 miljoen extra budget beschikbaar gesteld voor verduurzaming van het maatschappelijk vastgoed de komende jaren.
Stimuleren hybride warmtepompen Miljoenennota 2022	Het kabinet heeft op 21 september aangekondigd extra middelen (€288 miljoen) beschikbaar te stellen in de periode tussen 2022-2024 voor de stimulering van hybride warmtepompen zodat de komende jaren een versnelling van CO_2-reductie wordt gerealiseerd. Deze middelen worden bijna volledig ingezet in de reeds bestaande ISDE regeling. Een klein deel (€3 miljoen) wordt gereserveerd om de komende drie jaar een publiekscampagne op te zetten.

28 De voortgang van de eerste twee VUE-rondes worden hier gemonitord: https://vue.databank.nl/dashboard/dashboard-vue/samenvatting-nederland-2/

Onderwerp **Uitvoering Urgenda-vonnis**
Directie(s) Klimaat

Maatregel	Toelichting
Landbouw	
Ophoging budget subsidieregeling Energie-efficiëntie Glastuinbouw (EG-regeling) en uitbreiding met LED-belichting Kamerbrief 28 juni 2019 Kamerbrief 24 april 2020	Het budget van de bestaande subsidieregeling Energie-efficiëntie Glastuinbouw (EG) is verhoogd en uitgebreid met LED-belichting per 18 juni 2021. De EG- is gericht op het stimuleren van een aantal specifieke investeringen in energiebesparing die CO_2-reductie tot gevolg hebben. Door de uitbreiding met-LED belichting wordt de vervanging van SON-T belichting in bestaande kassen en de installatie van LED-belichting in nieuwe kassen gestimuleerd.
Reservering warmtesysteem Westland (AP) Miljoenennota 2022	In de Miljoenennota 2022 zijn middelen gereserveerd voor ophoging van het budget om de capaciteit van het warmtenet van het Trias2 aardwarmteproject in Westland te vergroten.
Reservering subsidieregeling CO_2-levering glastuinbouw (AP) Miljoenennota 2022	In de Miljoenennota 2022 zijn middelen gereserveerd voor een subsidieregeling die CO_2-levering aan de glastuinbouw moet stimuleren. Voldoende externe CO_2-levering is een belangrijke voorwaarde voor de verdere verduurzaming van de glastuinbouw.
Openstelling en ophoging budget subsidieregeling sanering varkenshouderijen Kamerbrief 28 juni 2019 Kamerbrief 24 april 2020 (als onderdeel van stikstof maatregelen)	De subsidieregeling sanering varkenshouderijen (Srv) is inmiddels gesloten. Op 1 april 2021 hadden 278 varkenshouderijen een overeenkomst ondertekend voor beëindiging van hun bedrijf. Het verwachte aantal door te halen varkensrechten op basis van de getekende overeenkomsten bedraagt 580.447, dit is 6,7% van het totale aantal varkensrechten in 2020.
Maatregelen in de landbouw gericht op reductie van stikstofdepositie	Het kabinet heeft de afgelopen jaren op diverse momenten maatregelen aangekondigd gericht op reductie van stikstofdepositie in de landbouw (o.a. op 7 februari en 24 april 2020 respectievelijk Kamerstuk 35334, nr. 44 en Kamerstuk 35334 nr. 82). Met deze maatregelen wordt de emissie van zowel stikstof als broeikasgassen verminderd. De eerste tranche van de Maatregel gerichte opkoop (Mgo) is verdeeld over de provincies. De openstelling van de tweede tranche is voorzien op 1 januari 2022, daarna volgt nog een derde tranche. De Landelijke beëindigingsregeling veehouderijen (Lbv) zal naar verwachting in 2022 worden opengesteld.
Mobiliteit	
Extra inzet biobrandstoffen Aangekondigd in: Kamerbrief 28 juni 2019	Er is afgesproken om binnenvaart per 2022 onder de jaarverplichting te laten vallen waarmee Nederland de RED (II) verplichting voor vervoer beoogt te realiseren. Dat betekent dat in Nederland brandstofleveranciers aan binnenvaart verplicht een aandeel aan hernieuwbare energie moeten realiseren. Er is afgesproken om brandstofleveranciers aan binnenvaart per 2022 verplicht een aandeel aan hernieuwbare energie te laten realiseren. Dit wordt verankerd in de RED II implementatie.
Gedragsmaatregelen duurzame mobiliteit Kamerbrief 28 juni 2019 Miljoenennota 2022	De afgelopen jaren heeft het kabinet middelen ingezet gericht op communicatie- en gedragsmaatregelen voor het verduurzamen van mobiliteitsgedrag. Op 21 september 2021 heeft het kabinet hiervoor wederom aanvullende middelen vrijgemaakt, waarmee wordt beoogt om het potentieel van de eerder in gang gezette gedrag- en communicatiemaatregelen op het gebied van duurzame mobiliteit volledig te benutten door deze voort te zetten en te intensiveren.

Onderwerp **Uitvoering Urgenda-vonnis**
Directie(s) Klimaat

Maatregel	Toelichting
Walstroom zeehavens Miljoenennota 2022	De Rijksbegroting 2022 is op Prinsjesdag aan de Tweede Kamer aangeboden. Daarin zijn voor de uitrol van walstroom voor zeeschepen in zeehavens voor in totaal €182 miljoen aan aanvullende middelen gereserveerd. Op dit moment wordt in een programma “Aanpak Walstroom” nader uitgewerkt hoe hier uitvoering aan wordt gegeven, waarbij rekening wordt gehouden met het Fit for 55-pakket van de Europese Commissie.
Stimulering elektrisch vervoer Miljoenennota 2022	In de periode 2022 tot en met 2025 worden naar verwachting circa 77 duizend emis-sievrije personenauto’s meer verkocht dan verwacht in het Klimaatakkoord. Op 21 september 2021 heeft het kabinet aangekondigd €600 miljoen te reserveren (een deel van) de hogere kosten van de EV-stimulering te dekken (242 miljoen euro) en om de subsidiebudgetten voor de subsidieregeling emissievrije bestelauto’s (SEBA) en de subsidieregeling voor particuliere emissievrije personenauto’s (SEPP) te verhogen. De precieze invulling van de hoogte van de subsidiebedragen is nader uitgewerkt en op 22 september in een brief ‘Wijzigingen en extra stimulering elektrische voertuigen en aanbieding tussenevaluatie SEPP’ aan de Tweede Kamer gezonden.
Circulaire Economie	
Belasten van het verbranden en storten van buitenlands afval Aangekondigd in: Kamerbrief 28 juni 2019	Met deze maatregel is het verbranden en storten van afval afkomstig uit het buitenland in de afvalstoffenbelasting betrokken. Deze maatregel is opgenomen in het Belastingplan 2020 en is per 1 januari 2020 van kracht.
Toepassing CO_2-reducerende circulaire maatregelen in de grond- weg en waterbouw Aangekondigd in: Kamerbrief 28 juni 2019 Kamerbrief 24 april 2020	Het kabinet heeft de afgelopen jaren middelen vrijgemaakt om in contracten van Rijkswaterstaat de toepassing van meer CO_2 reducerende circulaire maatregelen te stimuleren.
Stimulering recycling en CO_2-reducerende maatregelen circulaire economie Aangekondigd in: Kamerbrief 28 juni 2019	Hiervoor is de subsidieregeling DEI+CE (voor bedragen onder de €3 miljoen per project) opgezet. De eerste ronde liep van augustus 2019 tot september 2020. De tweede ronde loopt van juni 2021 tot januari 2022. Tot nu toe zijn tientallen projecten gehonoreerd, waarvan een groot deel ook al is afgerond. Van alle projecten richt zich het merendeel op recycling, en een kleiner aantal projecten op biobased materialen en op hergebruik. Het merendeel van de aanvragers zijn mkb-ondernemingen. Daarnaast worden met deze maatregel via de MIA/Vamil-investeringen in duurzame innovatieve bedrijfsmiddelen gestimuleerd, gericht op CO_2-reductie en circulaire economie. Het hiervoor gereserveerde budget is benut voor CO_2-reducerende en CE-technieken.
Retourpremie Koel- en vrieskasten Aangekondigd in: Kamerbrief 24 april 2020	De maatregel ziet toe op het inzamelen en recyclen van oude koel- en vrieskasten met toepassing van een retourpremie van minimaal €35 per oude koel- of vrieskast. De maatregel is inmiddels vormgegeven door de producentenorganisatie Stichting OPEN. De in de IenW begroting 2021 gereserveerde rijksbijdrage aan de communicatie campagne is beschikbaar gesteld. De actie retourpremie zal in het voorjaar 2022 door het bedrijfsleven worden uitgevoerd.

Onderwerp **Uitvoering Urgenda-vonnis**
Directie(s) Klimaat

Maatregel	Toelichting
Stimulering toepassing biobased en gerecyclede plastics Aangekondigd in: Kamerbrief 24 april 2020	De maatregel ziet toe op meer toepassing van biobased en gerecyclede plastics en sturen op betere kwaliteit van het gerecycled materiaal zodat het hoogwaardiger toegepast kan worden. Dit is vormgegeven via de regeling DEI+CE, z ie hierboven.
Subsidieregeling circulaire ketenprojecten Aangekondigd in: Miljoenennota 2022	In 2021 zijn mede dankzij Urgendamiddelen met de subsidieregeling circulaire economie meer dan 54 ketenprojecten (meer dan 220 mkb-ers) ondersteund bij het besparen van grondstoffen en CO_2 over bedrijfsgrenzen heen. Het kabinet heeft op 21 september 2021 aangekondigd de komende jaren €30 miljoen vrij te maken voor het uitbreiden en opschalen van circulaire ketensamenwerking via de subsidieregeling circulaire economie.
Overig	
Strengere controle F-gassen Aangekondigd in: Kamerbrief 24 april 2020	Met deze maatregel wordt de controle door de Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT) op lekkages van koelinstallaties en op illegale handel in F-gassen geïntensiveerd. In de Kamerbrief van 9 december 2020 is reeds vermeld dat capaciteitsuitbreiding is gerealiseerd. Dit heeft geleid tot meer onderscheppingen van illegale handel en een grotere zichtbaarheid van dit thema bij bedrijven. De maatregel richt zich tevens op onderzoek naar de stimulering van natuurlijke koudemiddelen. Er heeft onderzoek plaatsgevonden naar een innovatieve methode waarbij water wordt gebruikt als koudemiddel. De positieve resultaten vormen input voor de jaarlijkse aanpassing van de stimuleringsinstrumenten EIA en Vamil/MIA.
Terugdringen gebruik narcosegassen ziekenhuizen Miljoenennota 2022	Op 21 september 2021 heeft het kabinet middelen vrijgemaakt om het gebruik van narcosegassen in ziekenhuizen terug te dringen. Het ministerie van VWS is in overleg met relevante partijen uit de sector hoe hier zo snel mogelijk uitvoering aan te geven. Mogelijkheden hiervoor liggen in een combinatie van enerzijds gedrag- en communicatiemaatregelen en anderzijds technische en innovatiemaatregelen.
Tijdelijke ophoging budget MIA/VAMIL Miljoenennota 2022	Het kabinet heeft aangekondigd dat voor de jaren 2022, 2023 en 2024 het budget voor de MIA/Vamil wordt verhoogd. Hiermee worden investeringen die bijdragen aan onder andere CO_2-reductie, de circulaire economie, klimaatadaptatie, duurzame mobiliteit en verduurzaming van de bouw en landbouw bevorderd. Hiervoor is in totaal € 90 miljoen gereserveerd plus uitvoeringskosten (€ 3 miljoen).

Dossier Biogrondstoffen
Directie Klimaat / Warmte en Ondergrond

Achtergrond
De inzet van duurzame biogrondstoffen (ook wel: biomassa) nu en richting 2030 en 2050 is noodzakelijk voor de verduurzaming van onze economie en het realiseren van de klimaatopgave. Er is veel discussie in de Tweede Kamer, de pers en de samenleving over biogrondstoffen. Dit gaat grotendeels om een beperkt deel van de inzet ervan: namelijk de verbranding van houtachtige stromen voor elektriciteit en warmte (laagwaardige toepassingen). Biogrondstoffen zijn breder dan dat, bijvoorbeeld ook het gebruik van hout in de bouw, het vervangen van fossiele grondstoffen in de industrie en biobrandstoffen voor het verkeer. Over deze toepassingen is minder politieke discussie.

Als onderdeel van het Klimaatakkoord is besloten een duurzaamheidskader op te stellen voor alle typen biogrondstoffen. Dit is in oktober 2020 aangeboden aan de Tweede Kamer. Dit kader is opgesteld in nauwe samenwerking met IenW, en in overleg met LNV, BHOS, BZ, en BZK. De beleidsinzet in het duurzaamheidskader ziet toe op:
1. De afbouw van laagwaardige toepassingen (lage temperatuurwarmte, elektriciteit);
2. De ombouw van transitietoepassingen (hoge temperatuurwarmte, brandstoffen voor lucht- en zeevaart en zwaar wegtransport); en
3. De opbouw van hoogwaardige toepassingen (materialen voor de bouw (houtbouw) en als grondstof voor de chemie).

Afgelopen jaar is het duurzaamheidskader verder ontwikkeld, waarbij regulier een brief naar de kamer wordt gestuurd over de voortgang.

In met name de gebouwde omgeving en de glastuinbouw is de inzet van houtige biogrondstoffen belangrijk voor het duurzaam opwekken van lage temperatuur warmte (<100oC). Over deze inzet bestaat maatschappelijke en politieke discussie:
1. De herkomst van het hout – zogenaamde houtpellets (staafjes) worden geïmporteerd uit met name de Baltische staten en de Verenigde Staten. Critici van biogrondstoffen claimen het kappen van oerbossen en kaalkap voor Nederlandse houtpellets. Het huidig systeem is erop gericht dit te voorkomen via privaatrechtelijke certificaten en publiekrechtelijke toezicht.
2. De uitstoot van biogrondstoffen - volgens internationale afspraken wordt de uitstoot van duurzame biogrondstoffen als nul gerekend, omdat dit kort-cyclische koolstofketens zijn (groeiende boom slaat CO_2 op, bij verbranding komt CO_2 vrij, nieuwe boom slaat CO_2 weer op, etc). Echter komt bij de verbranding van biogrondstoffen voor bijvoorbeeld energieopwekking wel CO_2 uit de schoorsteen. Deze wrijving leidt tot achterdocht wat betreft de duurzaamheid van het gebruik van duurzame biogrondstoffen voor lage- en hogetemperatuurwarmte.
3. Luchtkwaliteit – door biogrondstoffen te verbranden in kleinere installaties (voornamelijk lokaal snoeihout voor gebouwverwarming) kunnen er effecten zijn op de lokale luchtkwaliteit. Deze kleinere installaties moeten al aan strenge eisen voldoen en deze eisen worden momenteel verder aangescherpt (dit dossier ligt primair bij IenW).

Afbouwpad laagwaardige toepassingen
Met de motie Sienot c.s. (32 813, nr. 537) van juli 2020 heeft de Kamer de regering onder andere verzocht om in 2020 te komen tot een voortvarend afbouwpad voor de inzet van houtige biogrondstoffen voor warmte, inclusief een einddatum voor de afgifte van nieuwe subsidies. Dit betreft dus alleen een afbouwpad voor de afgifte van nieuwe subsidies voor de laagwaardige toepassing van houtige biogrondstoffen. De einddatum heeft gevolgen voor de haalbaarheid en betaalbaarheid van het realiseren van de klimaatdoelen in 2030 in met name de gebouwde omgeving en de glastuinbouw.

Het kabinet heeft in het duurzaamheidskader van oktober 2020, in lijn met het SER-advies, de ambitie uitgesproken *"om zo snel als dat haalbaar en betaalbaar mogelijk is, de subsidiëring van houtige biogrondstoffen voor lage temperatuurwarmte te beëindigen"*. PBL is gevraagd nader in beeld te brengen welke alternatieven er beschikbaar zijn voor houtige biogrondstoffen en hoe dit zich verhoudt tot de haalbaarheid van de transitie. PBL heeft 18 december 2020 haar advies uitgebracht. De kern van het PBL advies is dat uitfasering voor 2030 risicovol is met het oog op de haalbaarheid en betaalbaarheid van de transitie. PBL benadrukt in het bijzonder dat 1) het op de korte termijn niet aannemelijk is dat alternatieven zo snel op te schalen zijn dat de doelen uit het Klimaatakkoord ook zonder biogrondstoffen haalbaar zijn en 2) het nu niet tijdig beginnen met het ontwikkelen van warmtenetten (waarvoor biogrondstoffen nu de enige grootschalige en schaalbare duurzame bron zijn), ook na 2030 de transitie kan vertragen door vertraagde aanleg van deze netten.

Ook TNO heeft onderzoek gedaan naar de consequenties van het versneld stoppen van subsidiëring van lagetemperatuurswarmte. TNO stelt vast dat de grootschalige toepassing van alternatieven nog uitdagingen kent, waardoor de

Dossier **Biogrondstoffen**
Directie Klimaat / Warmte en Ondergrond

toepassing van deze alternatieven onzeker is met het oog op het realiseren van de Klimaatakkoorddoelen. Wanneer uitgegaan wordt van de hypothese dat alternatieven voor 2030 in significante mate opschaalbaar zijn - hetgeen zowel PBL als TNO betwijfelen - zullen de kosten van het Rijk in de periode tot 2045 naar verwachting stijgen met ca. 1,5 miljard euro wanneer in 2025 (i.p.v. 2030) gestopt wordt met de subsidiëring van deze bronnen. Wanneer nog eerder gestopt wordt, zullen de kosten hoger uitvallen. Omdat de SDE++ via de ODE op de energierekening gefinancierd wordt, zullen stijgende SDE++-uitgaven een stijgend effect hebben op de energierekening.

Het advies van het PBL is door de Tweede Kamer controversieel verklaard. Dit, gecombineerd met de demissionaire status van het vorige kabinet, betekent de motie Sienot niet uitgevoerd kon worden en het huidige kabinet moet beslissen over de einddatum voor het afgeven van nieuwe subsidiebeschikkingen voor de productie van lagetemperatuurwarmte uit houtige biogrondstoffen.

Naast de motie Sienot c.s. speelt ook de motie Van Esch c.s. die op 25 februari jl. is aangenomen, waarin de Kamer het kabinet oproept om geen SDE++ subsidie te verstrekken voor het gebruik van houtige biogrondstoffen zolang het afbouwpad niet gedeeld is met de Kamer. In reactie op deze motie is besloten om de SDE++ in 2021 niet open te stellen voor lagetemperatuurtoepassingen van houtige biogrondstoffen, middels een 100 °C-temperatuureis in de SDE++-regeling.

Tot slot is op 29 juni jl. de motie Koffeman c.s. in de Eerste Kamer aangenomen, die oproept om helemaal met de subsidiëring van biogrondstoffen te stoppen. Het vorige kabinet heeft aangegeven zich op deze motie te beraden.

Ombouw en opbouw voor hoogwaardige toepassingen
Voor sommige transitietoepassingen zijn alternatieven nog niet binnen handbereik en wordt daarom ingezet op ombouw. De verwachting is dat voor luchtvaart, scheepvaart, zwaar wegtransport en hoge temperatuurwarmte nog voor langere tijd de inzet van biobrandstoffen nodig zal zijn, vanwege gebrek aan alternatieven die in voldoende mate kunnen worden ingezet. Wanneer er op de langere termijn wel alternatieven op de markt komen, zal dit leiden tot een afbouw van de inzet van biobrandstoffen in deze sectoren.

Voor toepassingen die passen in het eindbeeld van een klimaatneutrale economie, zoals bijvoorbeeld duurzame grondstoffen voor de chemie (bijvoorbeeld ter vervanging van olie bij de productie van plastics) en materialen voor de bouw (houtbouw) wordt ingezet op opbouw. Voor deze toepassingen is veelal nog onvoldoende instrumentarium beschikbaar (met uitzondering van hout als bouwmateriaal). Voor de opbouw van deze toepassingen is het noodzakelijk dat er additioneel instrumentarium ontwikkeld wordt.

Herkomst houtige biogrondstoffen - Estland
Er is de afgelopen jaren ook veel discussie geweest over houtkap in Estland. Volgens een rapport door SOMO (Stichting Onderzoek Multilaterale Ondernemingen) in opdracht van Greenpeace leidt de inzet van reststromen Ests hout in o.a. Nederlandse biogrondstoffencentrales tot kaalkap van oerbossen en bomen met speciale culturele waarde. Het vorig kabinet heeft aan de Nederlandse Emissie-autoriteit gevraagd om een onafhankelijk onderzoek uit te voeren naar aanleiding van deze rapporten, waarin ook stakeholders zoals NGO's worden meegenomen. Dit onderzoek zal bekijken of het systeem van certificering goed functioneert. Naar verwachting wordt een concept van het rapport voor het eind van het jaar opgeleverd en wordt het rapport volledig uitgebracht rond het eind van het voorjaar.

Belangrijke uitgangspunten in deze discussie zijn:
1. Nederland stimuleert alleen duurzaam bosbeheer door middel van de duurzaamheidseisen verbonden aan de SDE++. De nationale eisen die in Nederland gelden behoren tot de strengste ter wereld en leidt vooral tot het gebruik van reststromen.
2. Alle biogrondstoffen die naar Nederland komt, moet gecontroleerd worden door een conformiteitsbeoordelingsinstantie (CBI). Deze kan controleren door te certifiëren of door te verifiëren.
3. Uit informatie van het Estse ministerie blijkt dat de hoeveelheid bos toeneemt. Dit blijkt ook in de LULUCF-rapportage uit 2019. Volgens de huidige cijfers is het oppervlakte bos in Estland de afgelopen 70 jaar 1,5 keer groter geworden. Estland heeft een grote bosbouwsector. Er wordt dus bos gekapt voor de houtindustrie, maar er wordt meer bijgeplant.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Opstellen uitfaseringsstrategie afgifte subsidies op houtige biogrondstoffen voor lage temperatuur warmtetoepassingen

Dossier **Biogrondstoffen**
Directie Klimaat / Warmte en Ondergrond

Verder uitvoeren en uitwerken van het duurzaamheidskader (meerjarenprogramma)

Verwachte ontwikkelingen
Er wordt gewerkt aan de doorvertaling van de motie Sienot c.s. t.a.v. de uitfasering van subsidies op houtige biogrondstoffen voor lage temperatuurwarmte. Het nieuwe kabinet moet hierover een besluit nemen en hierna de Kamer informeren.

Dossier CO_2-afvang en -opslag (CCS)
Directie Warmte en ondergrond / Topsectoren en Industriebeleid

Achtergrond

- **Carbon Capture and Storage** (CCS), of **CO_2-afvang en -opslag**, is met name voor de industrie een kostenefficiënte methode om aan de Nederlandse klimaatdoelen te voldoen. De afgelopen jaren was de inzet van CCS omstreden.
- De inzet van CCS is vastgelegd in het **Klimaatakkoord** (2019). Er wordt alleen subsidie verleend voor CCS bij emitters in de **industrie** (bv. staal, raffinaderijen, waterstof) waar geen kosteneffectieve en tijdig beschikbare alternatieven bestaan. CCS wordt gezien als **overgangstechnologie voor de industrie**. Op de langere termijn is CCS nodig om negatieve emissies te realiseren, door CCS toe te passen op biogene emissies (bij o.a. AVI's of de inzet van biomassa), ook wel BECCS genoemd. IPCC, IEA en PBL geven aan dat dit nodig is om 1,5 graad te halen. Zodra andere kostenefficiëntere methoden beschikbaar komen, wordt aangenomen dat daarop overgegaan zal worden en zal geen subsidie meer verstrekt worden.
- De opslag zal alleen plaatsvinden op de Noordzee, in uitgeproduceerde olie- en gasvelden.
- CCS wordt gesubsidieerd via de **SDE++** en is op drie manieren begrensd (zie Klimaatakkoord):
  - plafond – gesubsidieerde Mton (7,2 + 3). In 2021 is in de Rijksbegroting aangekondigd dat het subsidieplafond voor CCS met maximaal 2,5 Mton verhoogd zal worden. Besluitvorming hierover vindt eind 2021 plaats, en hangt mede af van de resultaten van de recente SDE-ronde.
  - zeef – alleen subsidie indien geen kostenefficiëntere alternatieven
  - horizon – geen nieuwe beschikkingen na 2035 (wel bij toepassing negatieve emissies)
- Eerste CCS-project in Nederland: **PORTHOS** (havengebied Rotterdam).
  - Samenwerking tussen 3 staatsdeelnemingen (EBN, Gasunie, Havenbedrijf Rotterdam).
  - **4 CO_2-emittenten**: Shell, ExxonMobil, Air Liquide, Air Products. Deze hebben in december 2020 SDE++ subsidie aangevraagd en in 2021 ontvangen (max. €2,1 miljard, maar zeer waarschijnlijk lager door stijgende ETS-prijs).
  - **2,5 Mton** per jaar afvang en opslag. Geplande start in 2024.
- **Krachtenveld**:
  - **NGO's** verdeeld en in beweging: Greenpeace en Milieudefensie in principe tegen maar minder uitgesproken, Natuur en Milieu kritisch maar ook constructief en steunt KA. Het besef dat CCS essentieel is voor het halen van de klimaatdoelen wordt steeds breder gedeeld, alhoewel men publiekelijk dit niet hardop verkondigd. Tweede Kamer deels kritisch, met name op inzet subsidiemiddelen. Coalitiepartijen voor. Sinds besluit Tata rijst de vraag weer of industrie de CCS-stap niet kan overslaan.
  - **EU-lidstaten** verdeeld. Enkele landen uit principe tegen (Lux, Oostenrijk), maar support lijkt toe te nemen. Intensieve samenwerking met Noorwegen. Nieuwe landen pro CCS zijn Zweden, Denemarken en ook Duitsland is sinds kort meer constructief.

Beleidsdoelen & prioriteiten

- Realisatie CO_2-transport en opslaginfrastructuur om toegang tot CO_2-opslag voor industrie mogelijk te maken. Hiervoor zijn aantal besluiten en randvoorwaarden nodig:
  - Rol van **staatsdeelnemingen** in toekomstige CCS-projecten: Doel is (vrije) marktontwikkeling met een sterk business-to-business karakter zonder hele sterke overheidshand. Er wordt geen netbeheerder voor CO_2 aangewezen. Deelname van EBN bij opslag gewenst om publieke belang veiligheid te borgen. Wettelijke borging moet nog plaatsvinden.
  - **Opslagcapaciteit –** de potentie voor CO_2-opslag in lege gasvelden onder de Noordzee is heel groot (~1700 Mton), maar in samenwerking met olie- en gasoperators (en EBN) moet voldoende capaciteit gerealiseerd worden – puzzel in ruimte, tijd en infrastructuur. Tot 2030 zal max. ~17 Mton/jaar kunnen worden opgeslagen i.v.m. voorbereidingen en vergunningaanvragen.
  - **Effectieve communicatie** om publiek en politiek draagvlak te onderhouden en vergroten.
- **Internationale CO_2-transport** mogelijk maken. Naast transport per pijplijn ook per schip, trein of truck. Daarvoor moeten bilaterale verdragen gesloten worden. Nederland onderzoekt dit momenteel samen met Noorwegen (voor hun CCS-project Northern-Lights).

Verwachte ontwikkelingen

- Het ontwerp rijksinpassingsplan en de ontwerp-vergunningen voor **Porthos** hebben ter inzage gelegen. MOB heeft beroep ingesteld tegen het gebruik van de bouwvrijstelling voor de stikstofuitstoot. Porthos is de eerste partij die gebruik maakt van deze vrijstelling.
- Belangrijke mijlpalen Porthos komende maanden:
  - Start terinzagelegging ontwerp-opslagvergunningen (dec. 2021)

Dossier **CO_2-afvang en -opslag (CCS)**
Directie Warmte en ondergrond / Topsectoren en Industriebeleid

- Commercial FID door Porthos dec 2021 → SG EZK geeft aandeelhoudersgoedkeuring hiervoor aan EBN; FIN levert aandeelhoudersgoedkeuring aan Gasunie en HbR.
- FID Porthos: medio 2022 → start aanleg

- **Aramis** is een initiatief van Shell en Total, in samenwerking met EBN en Gasunie en voorziet de aanleg van een **centrale CO_2-infrastructuur op de Noordzee** (trunkline) en de daarbij benodigde aansluiting op de opslaglocaties. Aramis wil op korte termijn starten met de ruimtelijke procedures (RCR). EZK en Aramis treffen gezamenlijk de voorbereidingen om dit in januari 2022 te kunnen starten. Aramis is nodig om de CO_2 die bij de industrie zal worden afgevangen, op te slaan onder de Noordzee. Aramis heeft een minimum volume van 5 Mton nodig voor een rendabele business case. De capaciteit van de Aramis-trunkline zal komende maanden worden bepaald. Mogelijk dat er vanuit het rijk financiële dekking van het vollooprisico nodig is.
- **Carbon Connect Delta** is een Zeeuws CCS-project, waar CO_2 bij Dow, Yara en Zealand Refinery wordt afgevangen en in vloeibare vorm wordt verscheept naar Rotterdam. Daar wordt het in de **CO_2nnect**-terminal (Vopak en Gasunie) overgebracht op de Aramis-pijpleiding.
- Het **subsidieplafond** voor CCS in de SDE++ zal met max. 2,5 Mton worden opgehoogd, zo is aangekondigd in de Miljoenennota dit najaar. Besluitvorming hierover vindt eind 2021 plaats.
- N.a.v. ophoging **EU-klimaatdoelen** (50->55% reductie) eventueel rol van CCS herzien (intensiveren?). Politieke keuze na formatie. Op basis van de door de industrie opgestelde plannen (koplopersprogramma's, CES'sen en de monitor klimaatbeleid) is op te maken dat er tussen de 15 en 20 Mton aan reductie d.m.v. CCS kan worden gerealiseerd voor 2030. Of deze reductie ook zal plaatsvinden is mede afhankelijk van de ETS-prijs en of het kasuitgavenplafond van 550 miljoen voor de industrie in de SDE++ knellend is.

Dossier Datacenters
Directie Warmte en ondergrond / Topsectoren en Industriebeleid

Achtergrond
Digitale technologieën hebben een grote invloed op onze manier van werken en leven (denk aan werken via de cloud). In datacenters staan servers opgesteld die vele digitale processen bij bedrijven, overheden en organisaties ondersteunen. Het is vaak efficiënter, veiliger en goedkoper voor een bedrijf of organisatie om dit aan een datacenter uit te besteden, in plaats van hier zelf inpandig servers voor op te stellen. Naarmate de behoefte aan data wereldwijd blijft groeien, groeit de datacentersector. Nederland is daarbij vanuit internationaal perspectief een aantrekkelijk land voor datacenters. Dat heeft onder meer te maken met een stabiel politiek klimaat, het gematigd geografisch klimaat, het goede energienetwerk, de hoog opgeleide beroepsbevolking en de aanlanding van intercontinentale datakabels.

Typen datacenters
Er zijn grofweg twee typen datacenters: enerzijds co-locatie datacenters, datacenters waarvan de beschikbare ruimte wordt gedeeld door meerdere partijen zoals Nederlandse bedrijven en organisaties. Clusters van co-locatie datacenters kunnen zorgen voor zeer snelle onderlinge verbindingen, zogeheten hyperconnectiviteit. In de regio Amsterdam bevinden zich drie van deze hyperconnectiviteitsclusters. Amsterdam is één van de vijf plekken in Europa waar deze hyperconnectiviteit aanwezig is, dus dit is bijzonder. Deze hyperconnectiviteit trekt ook weer nieuwe bedrijvigheid aan die voor hun dienstverlening van deze hyperconnectiviteit gebruik maken. De directe regionale economische meerwaarde van co-locatie datacenters is relatief beperkt, maar heeft regionaal en nationaal gezien wel belangrijke positieve effecten door de faciliterende rol voor de digitaliseringsbehoefte van Nederlandse bedrijven en organisaties en bijdrage aan hyperconnectiviteit.

Anderzijds zijn er hyperscale datacenters, zeer grootschalige datacenters (vaak meer dan 10 hectare en een vermogen van meer dan 70 megawatt) die worden gebruikt door één partij, vaak grote techbedrijven als Google, Microsoft, Amazon of Facebook. Deze datacenters zorgen voor bulkopslag van data of verzorgen cloudtoepassingen van deze bedrijven (zoals Microsoft Teams). Momenteel zijn er in Nederland drie hyperscale datacenters op twee locaties (Google en Microsoft in Hollands Kroon en Google in de Eemshaven). De maatschappelijke en politieke discussie richt zich grotendeels op deze hyperscale datacenters vanwege het hoge ruimtebeslag en energiegebruik. De directe regionale economische meerwaarde van hyperscale datacenters lijkt relatief beperkt. Omdat hyperscale datacenters niet bijdragen aan de hyperconnectiviteit en primair worden gebruikt voor het opslaan van data of het verlenen van specifieke dienstverlening voor de internationale markt, kan worden gesteld dat de (in)directe regionale en nationale meerwaarde voor de Nederlandse digitalisering en digitale infrastructuur lager is dan bij co-locatie datacenters.

Elektriciteitsverbruik
Het elektriciteitsverbruik van datacenters groeit en wordt in 2019 door het CBS berekend op 2,7 TWh. De Studiegroep Extra opgave schat voor 2030 de mogelijke extra elektriciteitsvraag van de datacentersector in op een bandbreedte tussen de 5-15 TWh. Het beeld is dat deze groei voor het grootste deel uit hyperscale datacenters voortkomt. Het is echter zeer onzeker of deze groei in 2030 daadwerkelijk wordt gerealiseerd. De inschatting houdt bijvoorbeeld geen rekening met schaarse netcapaciteit of aangescherpt vestigingsbeleid. Een positieve ontwikkeling is dat datacenters in toenemende mate bereid zijn te betalen voor groene stroom, wat de businesscase van hernieuwbare energieopwekking versterkt.

Roep om regie
Tegen deze achtergrond heeft de TK sinds 2020 verschillende moties ingediend, onder andere over het beheersen van de impact van datacenters op ruimte en energie via de Nationale Omgevingsvisie, een onderzoek naar het energieverbruik door datacenters een routekaart datawarmte, en over een Nationale Datacenterstrategie. Belangrijke zorgen in de TK betreffen de impact op het landschap (“lelijke blokkendozen”) en het beeld dat de groei van datacenters het behalen van klimaatopgaven belemmert en het draagvlak voor de energietransitie. Deze zorgen zijn opnieuw sterk naar voren gekomen rondom de mogelijke vestiging van een datacenter van Facebook in de gemeente Zeewolde (Flevoland). Hier is momenteel in landelijke en regionale politiek en media veel aandacht voor.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Digitaliseringsambities
De aanwezigheid van een hoogwaardige digitale infrastructuur is van belang voor het investeringsklimaat in Nederland. Recent onderzoek wijst uit dat de Nederlandse digitaliseringsambities op de korte termijn geen gevaar lopen indien de datacentercapaciteit in Nederland niet wordt uitgebreid, er is met andere woorden voldoende datacentercapaciteit voor de digitaliseringsvraag van Nederlandse bedrijven en organisaties. Wel is de datacentermarkt bij

uitstek een Europese en internationale markt, Nederlandse gebruikers maken gebruik van capaciteit in het buitenland en andersom. Daarom is het op de lange termijn wel van belang dat de Europese datacentercapaciteit blijft groeien, om aan de Europese datavraag te blijven kunnen voldoen.

Verduurzaming
Het beleid van EZK is gericht op de verduurzaming van sectoren, i.p.v. het weren van sectoren. EZK stelt kaders en instrumenten op die bedrijven en decentrale overheden helpen om kansen te benutten op het gebied van bijvoorbeeld benutting van restwarmte, of om hernieuwbare en besparende maatregelen te stimuleren. T.a.v. het gebruik van datawarmte biedt het Rijk met o.a. de Warmteatlas, het ophaalrecht in de Wet Collectieve Warmtevoorziening en de SDE++ instrumenten aan decentrale overheden en warmtebedrijven om datawarmte te benutten. Ook krijgen gemeenten gelijktijdig met inwerkingtreding van de Omgevingswet (volgens planning 1 juli 2022) bijvoorbeeld de mogelijkheid om de plaatsing van zonnepanelen op dak te verplichten op gebouwen.

Sturing op datacenters via ruimtelijke ordening
Het zorgvuldig vestigen van datacenters is een ruimtelijk vraagstuk. Via het stelsel van de ruimtelijke ordening, wat onder de bevoegdheid van BZK valt, zijn gemeenten in beginsel bevoegd gezag om datacenters (net als alle andere bedrijven) te vestigen. Verschillende regio's zien veel maatschappelijke meerwaarde in de komst van datacenters, vanuit eigen ambities omtrent digitale economie.

Op nationaal niveau zijn er in de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) ruimtelijke voorkeursrichtingen meegegeven t.b.v. de vestiging van datacenters. Zo wordt er over hyperscale datacenters gesteld dat ze zich bij voorkeur vestigen aan de randen van Nederland, op locaties waar ruimte minder schaars is en waar er geen belemmeringen zijn om ze aan te sluiten op het elektriciteitsnet. De NOVI geeft voorkeurslocaties aan maar heeft geen bindende werking voor decentrale overheden; zij hebben de ruimte om daarvan af te wijken.

Het Rijk beoogt, o.l.v. BZK en EZK, op regionaal niveau mede zorg te dragen voor een zorgvuldige besluitvorming over de vestigingslocaties van datacenters. Dat doen we samen met decentrale overheden in het kader van de uitvoering van de NOVI. Daarbij worden de genoemde voorkeursrichtingen uit de NOVI benut. Dit past ook bij de sturingsfilosofie; het gaat niet om het centraliseren van taken, maar om het aanpakken van opgaven in samenwerking met andere overheden. Het voor de lange termijn aanwijzen van mogelijke vestigingslocaties van datacenters, in afstemming met andere belangen (waaronder het energiesysteem) helpt om de groei van datacenters te beheersen (ook vanuit elektriciteitsverbruik bezien). Daarbij kunnen ook vestigingscondities geformuleerd worden om kansen te benutten voor bijvoorbeeld toepassing van zon-pv of gebruik van restwarmte.

Een nieuw kabinet kan besluiten om via de instrumenten van de Omgevingswet meer regie naar zich toe trekken in het bepalen van vestigingslocaties- en condities voor datacenters. Het inzetten en aanpassen van deze instrumenten valt onder de bevoegdheid van BZK.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
Het voornemen is zoals hiervoor genoemd om in het kader van de Nationale Omgevingsvisie afspraken te maken met provincies over scherper ruimtelijk beleid waarmee invulling gegeven wordt aan een selectievere groei van datacenters en de gevraagde sturing op de komst van datacenters, zoals ook is verzocht door de TK. Dit doet BZK vanuit de verantwoordelijkheid voor ruimtelijke ordening, samen met EZK vanuit de relatie met energie en digitalisering. Er zijn overigens verschillende provincies en gemeenten die zelf dit scherpere ruimtelijke beleid al aan het ontwikkelen zijn. De gedachte is dat het maken van afspraken via provincies snel en effectief tot resultaat kan leiden, ook in vergelijking met aanpassing van de NOVI en onderliggende Rijksregelgeving. Naast bovenstaande worden we als Rijk mogelijk ook geconfronteerd met nieuwe casuïstiek omtrent nieuwe plannen voor vestigingen van datacenters van decentrale overheden.

Dossier **Energiebesparing (bedrijven en instellingen)**
Directie Warmte en Ondergrond

Achtergrond
Energie besparen is van groot belang voor CO_2-reductie en het behalen van de klimaatdoelen. Energie die niet gebruikt wordt hoeft namelijk niet geproduceerd en getransporteerd te worden. Niet alleen vermijdt dit CO_2-uitstoot, maar ook zorgt energie besparen voor lagere maatschappelijke kosten. Denk aan lagere investeringen in de energie-infrastructuur en lagere milieu- en landschapsimpact door minder windmolens en minder investeren in netcapaciteit.

De **coördinatie op het onderwerp energiebesparing** ligt bij de directie Warmte & Ondergrond, maar ook andere directies (bijvoorbeeld bij het DG B&I) en andere ministeries (BZK bouwregelgeving) houden zich bezig met dit onderwerp. Het instrumentarium voor energiebesparing bij EZK richt zich op bedrijven. Voor energiebesparing bij huishoudens, als deel van de verduurzamingsopgave in de gebouwde omgeving, is BZK primair verantwoordelijk.

De **energiebesparingsplicht** uit het Activiteitenbesluit milieubeheer is het belangrijkste instrument voor energiebesparing bij bedrijven. Deze verplichting verplicht bedrijven en instellingen met een verbruik van 50.000 kWh of 25.000 m3 aardgas(equivalent) om alle energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van 5 jaar of minder te treffen. Het toezicht hierop wordt gedaan door gemeenten en regionale omgevingsdiensten. Om de naleving van deze verplichting en het toezicht daarop te versterken is in juli 2019 een vierjaarlijkse informatieplicht ingevoerd. Bedrijven moeten aan de hand van sectorspecifieke lijsten (Erkende Maatregelenlijsten) aangeven welke energiebesparende maatregelen ze getroffen hebben. In het kader van de uitvoering van het Urgendavonnis is sterk ingezet op het verhogen van de naleving van deze plicht door middel van extra capaciteit voor toezicht en handhaving om op korte termijn CO_2-reductie te kunnen realiseren.

Eind 2021 is voor de laatste keer aan de Kamer gerapporteerd over de **energiebesparingsconvenanten MEE en MJA3** met circa 1000 grootverbruikers, onderverdeeld in 112 ETS bedrijven (Meerjarenafspraken Energie-Efficiëntie ETS-bedrijven - MEE) en ongeveer 900 grotendeels niet-ETS bedrijven (Meerjarenafspraken energie-efficiëntie 3 - MJA3). Deze vrijwillige afspraken liepen eind 2020 af en hebben beperkt tot resultaten geleid. Vanaf 2023 valt ook deze doelgroep onder de energiebesparingsplicht. Naast de uit te voeren besparingsprojecten onder deze convenanten is met de MEE-deelnemers afgesproken dat eind 2020 9 PJ additionele besparing gerealiseerd moet zijn. Dit Addendum op de MEE bevat een financieel compensatiemechanisme. Dit Addendum is verlengd tot eind 2021.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Onder de huidige **Energy Efficiency Directive (EED)** is Nederland (1) verplicht om in de periode 2021-2030 0,8% energiebesparing per jaar te realiseren. Ook (2) geeft de EED Nederland een streefdoel voor het (primaire en finale) energieverbruik in 2030. Prognoses in de meest recente KEV laten zien dat Nederland het **besparingsdoel (1)** met huidig en aangekondigd beleid net zou kunnen halen. Voor het **verbruiksdoel (2)** ligt de doelstelling naar verwachting buiten bereik op dit moment.

De **EED wordt herzien** in het kader van de Fit For 55 voorstellen van de Europese Commissie. In de herziening van de EED stelt de Commissie voor de nationale, bindende energiebesparingsdoel (1) op te hogen van 0,8% naar 1,5% per jaar de periode 2024-2030. Alleen nationaal beleid gericht op energiebesparing telt mee om aan dit doel te voldoen. Voor het halen van deze voorgestelde, opgehoogde verplichte doelstelling is aanvullend beleid nodig. Het tweede doel uit de EED, namelijk het energieverbruik (2) in 2030, wordt ook opgehoogd. Dit betekent dit naar verwachting een forse extra opgave voor Nederland.

Naast de doelen uit (de herziening van) de EED en de inpassing van mogelijke gevolgen in het Nederlandse beleid, is het beleidsdoel om zoveel mogelijk bedrijven uit de huidige doelgroep (circa 90.000) te laten **voldoen aan de energiebesparings- en informatieplicht**. 65% van de doelgroep heeft sinds 2019 gerapporteerd, waarbij 40% driekwart van de toepasselijke maatregelen wel genomen heeft en 3% driekwart van de toepasselijke maatregelen niet genomen heeft. Enerzijds kan naleving verhoogd worden door ondersteuning van bedrijven. Anderzijds door inzetten op toezicht door het decentrale bevoegd gezag. De komst van de Omgevingswet en de aanpassing van de energiebesparingsplicht in 2023 zijn hier van invloed op.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
Hoewel de onderhandelingen in Brussel nog bezig zullen zijn in 2022, leidt de **herziening van de EED** tot een hogere Nederlandse opgave voor energiebesparing. In het Klimaatakkoord wordt evenwel gestuurd op CO_2-reductie als hoofddoel en zijn er geen additionele doelen voor energiebesparing opgenomen. Naar verwachting zal de druk toenemen om alsnog extra maatregelen te treffen specifiek gericht op (het subdoel) energie besparing. Daarnaast wordt

Dossier **Energiebesparing (bedrijven en instellingen)**
Directie Warmte en Ondergrond

het monitoren van en rapporteren aan de Commissie over de nationale bindende energiebesparingsplicht bemoeilijkt door het beëindigen van de energiebesparingsconvenanten. Er wordt daarom gezocht naar andere monitoringsinstrumenten. Verder wordt gewerkt aan de implementatie van de **EU EED energie-auditverplichting** voor bedrijven (een systematische, vierjaarlijkse aanpak om informatie te verzamelen over het actuele energieverbruik en de kosteneffectieve besparingsmogelijkheden van een onderneming). Er wordt gekeken naar de mogelijke samenhang met de informatieplicht energiebesparing en het voorgenomen verplichte energiebesparingsonderzoek op basis van de vijfjaar terugverdientijdverplichting.

In 2022 en begin 2023 wordt ingezet om achterblijvende bedrijven te laten voldoen aan de energiebesparings- en informatieplicht. Eind 2023 is de volgende informatieplichtronde waarbij bedrijven moeten rapporteren over de genomen energiebesparende maatregelen. Deze wordt voorbereid. Daarnaast wordt de **bestaande energiebesparingsplicht aangepast.** Vanaf 2023 wordt de doelgroep uitgebreid met EU ETS-bedrijven en zogenoemde vergunningplichtige bedrijven. Ook krijgen grootverbruikers een verplicht energiebesparingsonderzoek. Bovendien worden maatregelen gericht op eigen hernieuwbare opwek onder de verplichting gebracht. Dit laatste heeft nu naar verwachting geen praktisch effect, omdat de terugverdientijd hiervan nu nog boven de 5 jaar ligt. In het kader van deze aanpassing wordt de terugverdientijdmethodiek aangepast en worden de eisen van het energiebesparingsonderzoek momenteel uitgewerkt. Bij het uitbreiden van de doelgroep naar EU ETS-bedrijven moet rekening gehouden worden met een mogelijke interferentie met andere CO_2-reducerende maatregelen die volgen uit het EU ETS en de CO_2-heffing industrie. De Kamer heeft via de motie Erkens/Van der Lee (VVD-GL) gevraagd rekening te houden met de complexiteit van deze doelgroep en in dat kader, in overleg met het bevoegd gezag, een landelijke handhavingsteam op te richten. Hier zal in 2022 naar gekeken worden.

Met sectorspecifieke lijsten van besparingsmaatregelen wordt het voor veel bedrijven duidelijk wat ze moeten doen om te voldoen aan de energiebesparingsplicht. Deze **Erkende Maatregelenlijsten worden momenteel geactualiseerd** met het oog op de aanpassing van de energiebesparingsplicht en de volgende informatieplichtronde in 2023.

Belangrijk aandachtspunt is de **communicatie** en **ondersteuning aan bedrijven** (o.a. via brancheverenigingen) bij het voldoen aan de energiebesparingsplicht. Zo is er jaarlijks in januari een EZK Energy Event en wordt met MKB Nederland gewerkt aan een online tool (Duurzaam Energie Besparend - DEB) die voor ondernemers inzichtelijk maakt wat ze kunnen besparen en hoe. **Het bevoegd gezag voor de energiebesparingsplicht (gemeenten en Omgevingsdiensten) wordt ondersteund** door een ondersteuningsfaciliteit via Rijkswaterstaat (VUE) waarbij externe capaciteit ingezet kan worden voor o.a. bedrijfsbezoeken. Deze faciliteit is een Urgendamaatregel. In 2022 wordt de derde aanvraagronde (9,5 mln.) opengesteld. Daarnaast is met de beleidsrijke begroting 56 miljoen euro tussen 2022-2026 beschikbaar gesteld voor extra toezichts- en handhavingscapaciteit. Begin 2022 wordt uitgewerkt hoe dit geld precies ingezet gaat worden om met name de capaciteit en kennis van omgevingsdiensten op energiebesparingsgebied te versterken.

Met de komst van de **Omgevingswet** in 2022 zal er het een en ander veranderen aan energiebesparingsregels. Zo vallen sommige sectoren (bijvoorbeeld detailhandel) voor procesgebonden energiebesparingseisen onder decentrale regels (gemeente). Er wordt gekeken of negatieve effecten hiervan gemitigeerd kunnen worden.

De **energiebesparingsconvenanten** MEE en MJA zijn afgerond, maar er lopen nog gesprekken met branches over een eventuele opvolger met een bovenwettelijk (meer dan 5 jaar terugverdientijd) karakter. Het **Addendum** op het MEE-convenant, een afspraak om 9 PJ extra energiebesparing bij industriële grootverbruikers te realiseren, loopt nog tot eind 2021, maar in de afronding is het lastig gebleken branches aan hun afspraken te houden. In december 2021 heeft de Staatssecretaris KE vastgehouden aan de afspraken en de bedrijven met een tekort op hun individuele besparingsopgave moeten compensatie betalen.

Op verzoek van de motie Bontebal (CDA) wordt op dit moment onderzocht of een systeem waarbij energieleveranciers de verplichting krijgen om energiebesparing te realiseren bij hun afnemers (zogenoemde **witte certificatensysteem**) toegevoegde waarde heeft in Nederland. Medio 2022 zijn de resultaten bekend.

Achtergrond
In Nederland leven er veel zorgen en weerstand rondom mijnbouwactiviteiten, met name rond gaswinning. Dit uit zich onder meer in de vergunningverlening voor mijnbouwactiviteiten in de vorm van lokaal protest, weerstand van decentrale overheden, zienswijzen, en ook Kamervragen, Commissiedebatten, WOB-verzoeken en gerechtelijke procedures. Hoewel de weerstand voornamelijk ter sprake komt rond procedures van vergunningverlening, gaat het voor een groot deel om kwesties die aan beleid raken, namelijk nut en noodzaak van de mijnbouwactiviteit (m.n. gas- en zoutwinning), schadeafhandeling, veiligheid, grootte van risico's en de inschatting ervan, monitoring van effecten, en de betrouwbaarheid van de (Rijks)overheid in afspraken en het handelen op deze onderwerpen. Deze onderwerpen krijgen ook veel aandacht in het publieke debat. Dit debat wordt grotendeels gevoed door de aardbevingsproblematiek in Groningen. Deze effecten worden niet verwacht bij gaswinning uit kleine velden en andere mijnbouwactiviteiten.

Mijnbouwactiviteiten en de bestaande gasinfrastructuur hebben een belangrijke rol in de energievoorziening van vandaag én die om het energiesysteem richting 2050 te verduurzamen. Zo is er de wens om bijvoorbeeld waterstof in de toekomst te kunnen opslaan, CCS toe te passen en wordt fors ingezet op aardwarmtewinning om de doelstellingen voor de gebouwde omgeving te halen. Op dit moment speelt aardgas een belangrijke rol in ons primaire energieverbruik, namelijk 41% voor de gebouwde omgeving en bedrijven, dit betekent dat aardgas ook de komende decennia als transitiebrandstof noodzakelijk blijft. De bestaande gas infrastructuur is bovendien voor de energietransitie van groot belang, omdat deze hergebruikt kan worden in het kader van de transport en opslag van duurzame energie of CO_2. Draagvlak voor mijnbouwactiviteiten is en blijft daarom noodzakelijk.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Om de zorgen over en weerstand tegen mijnbouwactiviteiten te verminderen wordt er gewerkt aan het verbeteren van 1) informatie, 2) relatie en 3) maatschappelijke randvoorwaarden.

Voor een deel ligt de oorzaak van de weerstand en zorgen met betrekking tot mijnbouwactiviteiten op land bij een gebrek aan wederzijds begrip en kennis, en niet zo zeer aan feitelijke problematiek. Hiervoor wordt gewerkt aan verbetering van informatievoorziening over mijnbouwactiviteiten en -procedures en mijnbouwbeleid op verschillende niveaus: bestuurlijk, ambtelijk, richting omwonenden en algemeen publiek.

Daarnaast weten decentrale overheden en omwonenden enerzijds en het Rijk anderzijds elkaar niet altijd goed te vinden en is er gebrek aan vertrouwen, met als gevolg dat signalen en vragen onvoldoende binnenkomen en informatie niet altijd wordt vertrouwd. Bestuurders maar ook omwonenden voelen zich vaak overvallen door nieuwe plannen voor gaswinning of uitbreiding en verlening van bestaande winningen. Met het ontwikkelen en intensiveren van omgevingsmanagement en organiseren van reguliere contacten met de regio's waarin mijnbouwactiviteiten plaatsvinden wordt de onderlinge relatie verbeterd.

Mijnbouwactiviteiten onder de Waddenzee (gas- en zoutwinning) liggen onder een vergrootglas; veel partijen willen dat deze activiteiten beëindigd worden. Men is bezorgd dat deze activiteiten de unieke natuurwaarden aantasten. Echter, in 2006 is het 'hand aan de kraan beleid' (HadK) ontwikkeld om te voorkomen dat natuurwaarden worden aangetast. Dit betekent kort gezegd dat een gebruiksruimte wordt bepaald waarbinnen gas- en zoutwinning veilig kan plaatsvinden. Partijen, waaronder GL, CU en D66 zijn bezorgd dat dit de natuurwaarden onvoldoende beschermt. Op verzoek van de Tweede Kamer heeft een wetenschappelijk adviescollege zich gebogen over de effectiviteit van het HadK-principe om de natuurwaarden in het Waddengebied te beschermen en de vraag of dit principe toereikend is om de mogelijke langetermijngevolgen voor de beschermde natuurwaarden van het Waddengebied te beheersen. Op 28 juni 2021 is het advies van het wetenschappelijk adviescollege over HadK met een appreciatie aan de Kamer gestuurd. Het adviescollege heeft geconcludeerd dat de afgelopen 15 jaar het beleid heeft voldaan. Ze concludeert echter ook dat de onzekerheden ten aanzien van de verschillende elementen van HadK voor de langere termijn aanzienlijk zijn en adviseert daarom HadK uit te breiden met een betere analyse van de verschillende kenmerkende elementen. Naar de mening van het Adviescollege is het huidige HadK-principe toereikend totdat een nieuwe versie van het HadK-principe kan worden geformuleerd die meer rekening houdt met alle onzekerheden.

Tot slot wordt andere deel van de weerstand en zorgen veroorzaakt door onvrede over maatschappelijke randvoorwaarde waaronder mijnbouwactiviteiten worden

toegestaan en uitgevoerd, specifiek: schadeafhandeling, de verdeling van lusten en lasten, en duidelijkheid over de rol van gas in de energietransitie.

(Verwachte) ontwikkelingen in 2022
Om de ongelijkheid tussen burger en mijnbouwonderneming bij het verhalen van schade op te heffen is per 1 juli 2020 de Commissie Mijnbouwschade (CM) in werking getreden. Op dit moment kunnen burgers die schade ondervinden als gevolg van gaswinning of zoutwinning, zich hier melden. Er wordt gestreefd naar het zo spoedig mogelijk vaststellen van protocollen en overeenkomsten voor de overige mijnbouwsectoren (geothermie, steenkolenwinning) . Vanaf dat moment kan ook schade als gevolg van die mijnbouwactiviteiten gemeld worden bij de CM.

Om te bepalen hoe om te gaan met en communiceren over veiligheidsrisico's van de energietransitie wordt gewerkt aan bijbehorend risicobeleid.

Voorts wordt nagedacht over het ontwikkelen van een ruimtelijk programmatische aanpak waarbinnen alle verwachte activiteiten, denk aan geothermie, opslag waterstof, gaswinning en zoutwinning vast worden gelegd. Zo is aan de voorkant helder wat waar zal gaan plaatsvinden. Uiteraard zal dit in overleg met de regio's plaats moeten vinden. Dit past ook goed bij het gedachtegoed van de omgevingswet. Daarbij wordt ook gekeken naar hoe deze plannen kunnen worden vormgegeven en hoe via gebiedsinvesteringen mogelijke lasten kunnen worden verminderd, inwoners kunnen mee delen in de baten en partijen kunnen worden beloond voor hun geleverde bijdrage aan de energietransitie. Hiervoor zullen aanvullende middelen voor beschikbaar moeten worden gesteld.

Daarnaast zullen er verkennende gesprekken plaatsvinden met de gassector over het maken van afspraken over hoe de gassector kan bijdragen aan de energietransitie, geïnspireerd door de North Sea Transition Deal in het Verenigd Koninkrijk. Dit zou kunnen bijdragen aan meer draagvlak voor aardgas als transitiebrandstof.

Voormalig MEZK Wiebes heeft aan de Kamer aangeboden om met ideeën voor het aanpassen van het vergunningenstelsel te komen, naar aanleiding van een vraag van Kamerlid Van der Lee (GroenLinks) of het huidige vergunningstelsel niet te sterk uitgaat van het faciliteren van een individuele initiatiefnemer. Om de komende decennia nog activiteiten in de ondergrond te mogen uitvoeren is het verstandig om het vergunningstelsel op de schop te nemen waarbij een 'nee- tenzij' principe geldt met maatwerk voor de verschillende activiteiten en aandacht is voor participatie en draagvlak aan de voorkant.

Verder hebben de ontwerpbesluiten voor gaswinning in Ternaard van 27 augustus tot en met 7 oktober 2021 ter inzage gelegen als onderdeel van een procedure onder de Rijkscoördinatieregeling. De minister van EZK is in deze procedure vergunningverlener voor o.a. een besluit op het winningsplan en het bijbehorende meetplan en is samen met de minister van BZK verantwoordelijk voor de ruimtelijke inpassing die nodig is voor de gaswinning (o.a. een nieuwe gasleiding). De minister van LNV is in deze procedure bevoegd gezag voor het verlenen van een vergunning in het kader van de Wet Natuurbescherming.

Tenslotte is de minister van EZK coördinerend minister voor de hele vergunningenprocedure. In deze rol is de minister er verantwoordelijk voor dat de procedure voor het afgeven van alle benodigde vergunningen op een correcte manier wordt doorlopen. De zienswijzen worden momenteel bestudeerd en de definitieve besluitvorming is voorzien in maart 2022. Vanuit de Tweede Kamer is er veel kritiek op de ontwerpbesluiten.

De Tweede Kamer is bezorgd dat de gaswinning onder de Waddenzee tot schade aan de natuur leidt. De Tweede Kamer heeft de Waddenacademie en de Rijksuniversiteit Groningen om advies gevraagd over mogelijkheden om de vergunning af te wijzen en heeft het kabinet per motie opgeroepen om tot die tijd geen onomkeerbare stappen te nemen in het vergunningsproces. Volgens de Waddenacademie moet de vergunning op grond van de Wet Natuurbescherming worden geweigerd omdat onvoldoende zekerheid zou zijn verkregen dat de natuur niet wordt aangetast. De Rijksuniversiteit Groningen concludeert dat er geen aanknopingspunten zijn om de instemming met het winningsplan te weigeren op grond de Mijnbouwwet. Op 26 november jl. Is er een brief aan de Tweede Kamer gestuurd door de minister van EZK mede namens de minister van LNV met een appreciatie van deze adviezen op basis van een reflectie door de landsadvocaat (TK 32670 nr. 204).

Op basis van de Wet milieubeheer is voor de gaswinning Ternaard ook advies gevraagd aan de Commissie voor de milieueffectrapportage (m.e.r.). De Commissie voor de m.e.r. heeft op 6 december jl geconcludeerd bij de toetsing van het MER belangrijke informatie ontbreekt.

Dossier **Mijnbouw en Draagvlak**
Directie Warmte en Ondergrond

Het aanvullen van die informatie is volgens de commissie voor de m.e.r. essentieel om het belang van het milieu en de leefomgeving volwaardig mee te wegen bij de besluiten over de gaswinning in Ternaard. Dit advies biedt als zodanig geen directe grondslag om een vergunning te weigeren. De minister van EZK en LNV hebben de ruimte om te beoordelen welke onderdelen uit het advies van de Commissie voor de m.e.r. zij willen overnemen en kunnen de NAM verzoeken om additionele informatie aan te leveren om zo een zorgvuldig definitief besluit te kunnen nemen. Deze extra informatie kan worden opgenomen in een aanvullende notitie op het MER die tegelijkertijd met de definitieve besluiten ter inzage wordt gelegd. Inmiddels heeft een nadere bespreking plaats gehad met de commissie m.e.r. en daarin is gebleken dat de meeste informatie al is verstrekt dan wel op korte termijn verstrekt kan worden.

UNESCO heeft op 7 mei 2021 en 30 november 2021 op basis van door derden geuite zorgen een brief heeft gestuurd aan de Nederlandse regering met een verzoek om informatie met betrekking tot de voorgenomen gaswinning Ternaard en de aanlanding van Wind op Zee ten noorden van de

Wadden. In het nominatiedossier bij inschrijving op de Werelderfgoedlijst is aangegeven dat nieuwe boringen binnen het Werelderfgoedgebied niet zijn toegestaan. Wel daarbuiten, mits het UNESCO Werelderfgoed niet wordt aangetast. De voorgenomen gaswinning Ternaard wordt

conform deze principes beoordeeld en vormgegeven. Het kabinet is voornemens om in januari 2022 een brief te sturen aan UNESCO met een reactie. In verschillende media werd gemeld dat de Werelderfgoedstatus Waddenzee mogelijk in gevaar vanwege gaswinning. In de brieven van UNESCO wordt echter niks vermeld over het mogelijk intrekken van de Werelderfgoedstatus.

Achtergrond

- De volatiliteit van duurzame energiebronnen leidt tot een grote behoefte aan **flexibiliteit** in het toekomstige energiesysteem. De flexibiliteitsmiddelen die kunnen worden ingezet zijn o.a. uitwisseling met andere landen, vraag- en/of aanbodsturing en opslag.
- Zowel klein- als grootschalige **energieopslag** installaties zijn onmisbaar voor congestiemanagement in het elektriciteitsnet en voor kort- en langdurige opslag.
- Energieopslag is dus één van de vormen van flexibiliteit die nodig is in het toekomstige energiesysteem. Daarbij speelt **ondergrondse energieopslag** een belangrijke rol in het behouden van de balans tussen vraag en aanbod van energie op grote schaal richting 2030 en daarna.
- EZK heeft TNO en EBN de opdracht gegeven om de vraag naar grootschalige ondergrondse energieopslag tot 2050 te analyseren, wat het potentieel hiervoor is in Nederland en wat de mogelijke ruimtelijke consequenties zouden kunnen zijn. De studie helpt bij het nadenken over het gebruik van de ondergrond bij de inrichting van ons toekomstige energiesysteem.
- Als belangrijkste conclusies komen naar voren dat:
  - **Aardgasbuffering** zal nodig blijven in de komende decennia voor de Nederlandse vraag-aanbodbalans van gas, maar in mindere mate dan dat nu nodig is. Ook zijn deze locaties direct inzetbaar voor groen gas. Optioneel kan de opslagcapaciteit voor aardgas en/of groengas worden uitgebreid met extra (strategische) reserves om eventuele langdurige onderbreking van het aanbod op te vangen (bijvoorbeeld stilvallen van aanvoer uit buitenland bij grote importafhankelijkheid). Indicatieve schattingen van de totale opslagcapaciteit lopen daarmee in een enkel geval op tot maximaal de huidige geïnstalleerde opslagcapaciteit.
  - **Ondergrondse waterstofopslag** zal een belangrijke en noodzakelijke technologie zijn voor het behouden van de vraag-aanbodbalans in het toekomstige energie-systeem. Uit de studie komt dat de vraag naar grootschalige opslag van waterstof een groot beslag zal leggen op ondergrondse ruimte. In 2030 zal de waterstofopslag behoefte nog beperkt van omvang zijn en inpasbaar in de capaciteit van 1-4 zoutcavernes. De benodigde opslagcapaciteit tussen 2030 en 2050 zal fors toenemen. Afhankelijk van hoe waterstof wordt toegepast en de mate waarin andere flexibiliteitsopties worden ingezet, kunnen de opslagcapaciteiten variëren tussen 17 tot mogelijk meer dan 200 zoutcavernes. Om praktische redenen is dit niet mogelijk en TNO en EBN gaan ervan uit dat er maximaal 60 zoutcavernes realiseerbaar zijn tussen 2030 en 2050. In dit geval zullen ook gasvelden ontwikkeld moeten worden voor waterstofopslag, waarvan nog niet technisch bewezen is of het mogelijk is.
  - **Ondergrondse warmtebuffers** kunnen een belangrijke rol spelen in het vermijden van het gebruik van secundaire warmtebronnen, zoals gas, biomassa en elektriciteit.
  - **Mechanische energie** in de vorm van gecomprimeerde perslucht (**CAES**) en ondergrondse pompaccumulatie (**O-PAC**) lijken een beperkte rol te gaan spelen in de komende decennia voor de nationale leveringszekerheid van energie. Er zijn namelijk andere aantrekkelijker alternatieven daarvoor die goedkoper en efficiënter flexibiliteitsservices kunnen leveren. Toch kunnen deze technieken belangrijk zijn voor sommige problematieken in bepaalde regio's. CAES kan diensten leveren m.b.t. op korte tijdschalen het elektriciteitsnet te balanceren om het stabiel te houden en is dus geschikt voor congestie management, probleem dat nu al speelt in onderdelen van Noord-Nederland bijv.
- Uitdagingen waar we voor staan:
  - *Eerdere ervaringen in het noorden*: Mogelijkheden voor waterstofopslag in zoutcavernes liggen in het noorden en noordoosten van Nederland, die al zwaar belast zijn met aardgas- en zoutwinning vanuit de ondergrond.
  - *Maatschappelijk draagvlaak* bij het gebruik van de ondergrond (zoutcavernes en lege gasvelden). Het is de verwachting dat dit een issue wordt.
- De Staatssecretaris K&E heeft op 12 oktober 2021 de studie aan de Tweede Kamer aangeboden met een appreciatie van de studie. Daarnaast heeft de Staatssecretaris K&E aanvullende onderzoeken aangekondigd en een beleidskader voor ondergrondse energieopslag.
- In de brief wordt benadrukt dat de uitdagingen gezamenlijk zullen moeten worden aangepakt door de landelijke en regionale overheden, marktpartijen en burgers om ondergrondse energieopslag te kunnen bewerkstelligen.
- Deze brief is voorafgaand besproken met een aantal stakeholders voordat deze werd gepubliceerd. O.a. werden decentrale overheden, SodM, Gasunie, TNO en EBN geconsulteerd en hun feedback is meegenomen in de brief. Op deze manier is er tot een breed gedragen brief gekomen. Iedereen heeft aangegeven tevreden te zijn met deze aanpak en men vraagt ruimte bij het verder ontwikkelen van het beleidskader voor regionale belangen

Dossier **Ondergrondse energieopslag**
Directie Warmte en Ondergrond

en afwegingen en om zorgvuldig om te gaan met de veiligheidsaspecten van energieopslag.

Beleidsdoelen & prioriteiten

- Nader onderzoek te doen naar de (on)mogelijkheden van offshore waterstofopslag, opslag in gasvelden, mogelijkheden voor opslag in het buitenland en de veiligheidsaspecten en mogelijke interferenties tussen verschillende vormen van ondergrondse opslag.
- Opstellen beleidskader voor ondergrondse energieopslag. Hierin zullen de randvoorwaarden moeten worden beschrijven voor de ruimtelijke ordening, vergunningen-procedures, veiligheidsaspecten, taken en rollen van stakeholders, etc.
- Realisatie waterstoftransport en -opslaginfrastructuur om toegang tot waterstof voor industriële en commerciële afnemers mogelijk te maken. Hiervoor zijn aantal besluiten en randvoorwaarden nodig:
  - Duidelijkheid over de rol van **staatsdeelnemingen** in toekomstige waterstofopslag projecten. Hiervoor moet een verkenning worden gericht.
  - **Opslagcapaciteit –** de potentie tot energieopslag in de ondergrond in Nederland is groot, maar in samenwerking met decentrale overheden, operators en marktpartijen moet voldoende capaciteit worden gerealiseerd– puzzel in ruimte, tijd, infrastructuur en maatschappelijke draagvlaak.
  - **Effectieve communicatie** om publiek en politiek draagvlak te creëren en vergroten.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

Resultaten van onderzoeken meenemen in beleid en ze communiceren met een brede publiek

Het beleidskader voor ondergrondse energieopslag ontwikkelen. Het moet een plek krijgen in het Programma energie Hoofdinfrastructuur (PEH) en Programma Energie Systeem (PES)

Er is 35 mln euro gereserveerd voor waterstofopslag in de begroting 2022. Meer middelen moeten worden gevonden (€140 mln als claim ingediend in 2021, maar alleen €35 mln gekregen) om de eerste vier zoutcavernes gekoppeld aan de waterstofbackbone te kunnen ontwikkelen

Dossier **Regionale Energie Strategie**
Directie Warmte en Ondergrond

Achtergrond
Op dit moment worden de volgende afspraken uit het Klimaatakkoord uitgewerkt via 30 regionale energie strategieën (RES'en):
- de afspraak dat er voor hernieuwbare elektriciteit 35 TWh grootschalige opwekking op land (>15kW) in 2030 moet zijn gerealiseerd;
- de regionale warmtetransitie in de gebouwde omgeving;
- en de daartoe benodigde regionale opslag- en energie-infrastructuur.

De verantwoordelijkheid voor het opstellen en beleidsmatig verankeren van de RES'en ligt bij de decentrale overheden. Samen met maatschappelijke partners, netbeheerders van de gas- en elektriciteitsnetten, het bedrijfsleven en bewoners werken zij toe naar regionaal gedragen keuzes. Deze keuzes worden gebaseerd op vier elementen: kwantiteit (35 TWh), systeemefficiëntie, ruimtegebruik, en draagvlak. Het staat de regio's vrij ook de opgaven rond landbouw en landgebruik, industrie en mobiliteit mee te nemen. Het gaat immers om een integrale transitieopgave.

Regio's hebben op 1 juli hun RES 1.0 opgeleverd. Deze wordt vervolgens elke 2 jaar geactualiseerd. De opgave reikt tot 2030 (en daarna). De PBL-analyse van de RES 1.0 laat zien dat de ambities optellen tot 55,1 TWh: 18,9 TWh reeds gerealiseerde projecten, 12,6 TWh pijplijn (met veelal een vergunning en een SDE-beschikking) en 23,6 TWh aanvullende ambitie. PBL geeft aan dat naar schatting tussen 35,4 TWh en 46,4 TWh daadwerkelijk wordt gerealiseerd in 2030, met een middenwaarde van 40,8 TWh. Het doel van 35 TWh lijkt dus haalbaar maar er moeten nog de nodige afwegingen gemaakt moeten worden. Bijvoorbeeld als het gaat om de beschikbare netcapaciteit, de betrokkenheid bewoners en de impact op het milieu, de natuur en het landschap. Tegelijkertijd kan het Fit for 55-pakket en de toenemende energievraag tot een hogere bijdrage van Nederland leiden. Een eventuele ophoging van de 35 TWh zal in samenspraak met de medeoverheden bekeken moeten worden.

Beleidsdoelen & prioriteiten
De 30 RES'en worden ondersteund door het Nationaal Programma RES (NP RES). De ministeries van EZK en BZK en de koepels zijn opdrachtgever van dit programma. Het Rijk is een gecommitteerde partner in het RES-proces, niet alleen vanuit de borging van de afspraken uit het Klimaatakkoord, maar ook vanuit de Rijksverantwoordelijkheden en borging van nationale belangen (halen van de klimaatdoelen, betaalbaarheid en betrouwbaarheid, nationale ruimtelijke belangen). Ook worden de regio's via verschillende programma's door het Rijk ondersteund. Het gaat dan onder andere om actieve betrokkenheid met Rijksgronden in de regio's via het programma 'Opwek Energie op Rijksgronden'. Ook is dit voorjaar de overheidscampagne "Ruimte voor nieuwe energie: niet makkelijk, wel nodig" gestart om meer aandacht te geven aan de klimaat- en energietransitie. Deze campagne wordt opgevolgd door een bredere overheids-communicatie over de nut en noodzaak van duurzame energie.

Het Rijk ondersteunt de regio's ook door, waar dat kan en mogelijk is, de juiste randvoorwaarden te creëren voor de regionale ambities. In de eerste fase van de RES kwamen knelpunten boven die in meerdere RES-regio's speelden. Een belangrijk deel van de knelpunten had te maken met nationale wet en regelgeving, beleidskaders en instrumenten. Voor deze knelpunten zijn oplossingen aangedragen die momenteel verder opgepakt en uitgevoerd worden. Gezamenlijk wordt een samenwerkingsagenda opgesteld met de verschillende departementen en koepels die helpt om richting te geven en creëert houvast voor de komende jaren gericht op het oplossen van knelpunten.

Verwachte ontwikkelingen
- Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) heeft in december de een analyse van de RES'en 1.0 gepubliceert. De Kamer is hier op 9 december jl. over geïnformeerd[29].
- De RES-regio's zijn begonnen met de uitvoering van de RES 1.0 en met het vormgeven van het proces richting de RES 2.0 in juli 2023. Daarin moeten flinke stappen gezet worden. Zoekgebieden moeten worden omgezet in concrete projectlocaties, er is ruimte nodig voor infrastructuur, RES keuzes moeten worden verankerd in het omgevingsbeleid, en de plannen moeten worden omgezet in uitvoeringsagenda's. Dat alles moet plaatsvinden in een permanente maatschappelijke en bestuurlijke dialoog. We zullen bovendien meerdere transities moeten verbinden op regionaal niveau. De RES samenwerking zal zich dan ook geleidelijk verder ontwikkelen richting een platform voor regionale, gebiedsgerichte vraagstukken rond de energietransitie: om concrete systeemintegratie-oplossingen te realiseren, om te investeren in de maatschappelijke meerwaarde, om het maatschappelijk eigenaarschap te vergroten, om besluitvorming te versnellen, en om voeding en bedding te creëren voor het integraal programmeren van

29 Kamerbrief voortgang RES-proces | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl

Dossier **Regionale Energie Strategie**
Directie Warmte en Ondergrond

infrastructuurinvesteringen op nationaal en regionaal niveau.
- Gemeenten hebben een belangrijke rol in de energietransitie, waaronder de RES'en. De gemeenteraadsverkiezingen zullen mogelijk nog voor wijzigingen zorgen in de RES-plannen.
- In de Rijksbegroting voor 2022 zijn middelen zijn opgenomen voor het continueren van de RES. De continuering van de ondersteuning van het RES-proces na 2022 is echter nog niet geborgd. Ook heeft het ROB, in het adviesrapport 'Van Parijs naar praktijk' aangegeven dat voor de uitvoering van het Klimaatakkoord 1,8 miljard euro nodig is voor gemeenten, provincies en waterschappen. Besluitvorming hierover is aan een nieuw Kabinet.

Dossier Stikstof EZK
Directie Klimaat / Warmte en Ondergrond (EZK-breed dossier)

Achtergrond
Stikstofdepositie is één van de belangrijkste oorzaken van achteruitgang in de natuur en biodiversiteit. Nederland is door de EU Vogel- en Habitatrichtlijn (hierna: VHR) gebonden aan de internationale verplichting de biodiversiteit in stand te houden. In mei 2019 is door de Raad van State aangegeven dat de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) niet meer gebruikt kan worden als onderbouwing voor vergunningverlening van activiteiten met stikstofuitstoot. Daardoor stagneert de toestemmingsverlening voor allerlei maatschappelijke en economische projecten. De maatschappelijke kosten van de stagnatie in toestemmingverlening door de stikstofproblematiek zijn groot. Ontwikkelingen van nationaal belang, zoals de uitbreiding van de Tweede Maasvlakte, staan onder druk. Dit heeft economische consequenties, maar ook de verduurzaming van de industrie loopt mogelijk vertraging op, met mogelijke gevolgen voor de bijdrage van beide sectoren aan de klimaatambities. De stroeve vergunningverlening zet ook het vestigingsklimaat onder druk. De Netherlands Foreign Investment Agency constateert in zijn jaarverslag over 2020 dat het aantal bedrijven dat zich in Nederland heeft gevestigd is afgenomen en noemt daarbij de onzekerheid rond de stikstofregels.

Sinds de PAS-uitspraak werkte het vorige kabinet aan oplossingen, deels samen met de provincies. Eerst met een aantal maatregelen zoals de snelheidsverlaging, de saneringsregeling varkenshouderij en de later weer geschrapte veevoermaatregel (nov 2019). Met als doel dat hiermee in elk geval stikstofruimte zou ontstaan voor aantal woningbouw- en grote infraprojecten. Ook is intern/extern salderen (nieuwe uitstoot lokaal compenseren met vermindering bestaande uitstoot) mogelijk geworden. In april 2020 heeft het kabinet ‘de structurele aanpak stikstof’ aangekondigd (kamerbrief 24 april 2020), bestaande uit drie sporen: 1) natuurversterking; 2) natuurinclusieve ruimtelijke inrichting; 3) stikstofreductie via bronmaatregelen. In de bijbehorende wet stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn) is bindend vastgelegd op welk percentage van de hectares met voor stikstofgevoelige habitats in Natura 2000-gebieden de stikstofdepositie onder kritische depositiewaarden (KDW) moet zijn gebracht. In 2025 moet dit gelden voor ten minste 40 procent van de hectares, in 2030 50 procent, en in 2035 74 procent.

Met deze structurele aanpak is de basis gelegd voor het oplossen van de stikstofproblematiek. Tegelijkertijd is er urgentie voor aanvullende (vervolg)stappen, zowel de komende jaren als voorbij 2030. Het blijvend tegengaan van verslechtering van natuurwaarden en het werken aan het bereiken én behouden van de gunstige staat van instandhouding van de natuur vraagt om continue aandacht en mogelijk extra (gebiedsgerichte) inzet. De gebiedsprocessen zullen hier meer duidelijkheid over geven.

Een versterking van de aanpak is ook nodig vanwege de behoefte om te groeien naar een situatie waarin er meer ruimte is om maatschappelijke en economische ontwikkelingen mogelijk te maken. Dit is in aanvulling op het instrumentarium dat reeds door het vorige kabinet is opgesteld, zoals het stikstofregistratiesysteem en de ‘bouwvrijstelling’ (vrijstelling van vergunningplicht voor tijdelijke bouwactiviteiten). Het geven van een stevige impuls aan de natuur is hiervoor essentieel, met als gevolg dat er ook meer mogelijkheden voor toestemmingsverlening kunnen ontstaan. Tot slot zijn voor het behalen van het wettelijke stikstofdoeldoel voor 2035 additionele bronmaatregelen noodzakelijk.

Afgelopen zomer/najaar is benut om de noodzakelijke versterking van de stikstofaanpak verder uit te werken (diverse onderzoeken/doorrekeningen). Dit was de basis voor het huidige regeerakkoord.

Bij de uitwerking van het extra pakket zal de focus moeten liggen op een transitie van de landbouw; in Nederland vindt 44% van de depositie zijn oorsprong in de landbouwsector; 35% komt vanuit het buitenland, zo’n 7% van het verkeer en 2% vanuit de industrie. Een forse krimp van de veestapel verlaagt niet alleen de druk op de stikstofproblematiek, maar zal ook een belangrijke stap zijn voor het realiseren van het Klimaatakkoord. Een recent RIVM rapport laat zien dat de gemiddelde generieke bijdrage van de industrie aan de depositie op Natura 2000-gebieden met 2,1% zeer beperkt is. Lokale maatregelen nemen voor de industrie draagt dus nauwelijks bij aan stikstofreductie op N2000-gebieden. Het RIVM adviseert daarom maatregelen industrie te richten op generiek beleid (ipv gebiedsgerichte aanpak) en de enkele grote emittenten. Dit sluit goed aan op de inzet voor de energietransitie: verduurzaming 6 industrieclusters en inzet op de 12 grote uitstoters. In de industrie wordt sterk ingezet op CO_2-reductie door middel van onder meer elektrificatie, hetgeen ook tot reductie van stikstofuitstoot leidt. Inzet op dergelijke synergiën is de meest effectieve manier om de industrie te doen bijdragen aan de verduurzamingsopgaven die Nederland kent.

Dossier **Stikstof EZK**
Directie Klimaat / Warmte en Ondergrond (EZK-breed dossier)

Beleidsdoelen & prioriteiten

- EZK draagt met drie bronmaatregelen voor industrie en energie bij aan stikstofreductie:
  - Optimaliseren BBT (Best Beschikbare Techniek) aanpak voor emissiereductie in de industrie- en energiesector in samenhang met het Schone Lucht Akkoord (SLA); uitvoering hiervan ligt bij IenW.
  - Additionele vrijwillige stikstofreductie piekbelasters industrie (20mln): er wordt nu gekeken naar alternatieve invulling nav gebleken gebrek aan interesse bij de industrie en het rapport RIVM naar stikstofdepositie industrie
  - Subsidiestop voor pelletkachels en biomassaketels (ISDE); is al doorgevoerd.
- EZK heeft met de andere departementen aan de ontwikkeling van instrumenten gewerkt voor het oplossen van knelpunten in vergunningverlening, zoals de bouwvrijstelling, de afstandsgrens en de stikstofbank. Ook voert EZK regelmatig overleg met de industrie en de energiesector over de consequenties van de beperkte mogelijkheden van vergunningverlening en mogelijke oplossingen.
- EZK werkt met de energiesector aan reductie van emissies in de bouw van energieprojecten, door bijvoorbeeld aanschaf van schonere mobiele werktuigen.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

In het voorjaar van 2022 vindt zowel besluitvorming plaats over inhoudelijke onderdelen als besluitvorming over het programma Stikstofreductie en Natuurverbetering als geheel onder coördinatie van de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Het programma is een belangrijk instrument voor realisatie van de resultaatsverplichtende omgevingswaarden die in de wet zijn opgenomen en bevat een uitvoeringsplicht voor maatregelen van bestuursorganen (incl. EZK) die met het programma hebben ingestemd.

Dit een belangrijke bouwsteen voor de gebiedsplannen die door de provincies moeten worden opgesteld met daarin onder meer maatregelen ten behoeve van het realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen van stikstofgevoelige habitats. Het gebiedsplan komt tot stand met alle betrokken overheden en gebiedspartners. Rijk en provincies maken afspraken over het op- en vaststellen van die gebiedsplannen om zo de stevigheid en kwaliteit van de plannen te borgen.

Op Europees niveau wordt aan de hand van de meest recente aanbevelingen van de WHO gewerkt aan significante aanscherpingen van diverse richtlijnen met betrekking tot industriële emissies waaronder NOx. Die zullen op termijn tot reductie van de depositiebijdragen in Nederland van zowel de eigen als de buitenlandse industrie leiden.

Op de totale opgave en aanpak is ook een nieuwe doorrekening door PBL voorzien in 2022.

Dossier Verkenning aanlanding windenergie op zee (VAWOZ) en Netten op zee (NOZ)
Directie Warmte en Ondergrond / Elektriciteit

Achtergrond

Aanleiding
In het Klimaatakkoord is afgesproken dat voor 2030 49 TeraWatt uur (TWh) wind op zee wordt gerealiseerd, gebaseerd op de EU-klimaatdoelstelling van 49% CO_2 reductie. Hiervoor lopen naast aanbestedingen van windkavels ook ruimtelijke inpassingsprocedures voor de aanlandingen van deze opgewekte windenergie via netten op zee. U bent projectminister voor de ruimtelijke inpassing van het net op zee (via de Rijkscoördinatieregeling) dat wordt aangelegd door TenneT.

Inmiddels is duidelijk dat deze 49TWh niet helemaal wordt gehaald met de lopende wind en net op zee-projecten uit de huidige routekaart wind op zee (2023-2030). Ook is de 49% EU-doelstelling inmiddels verhoogd naar 55%. Om aan deze verhoogde doelstelling te kunnen voldoen zouden extra windparken op zee tot en met 2030 nodig zijn. De afgelopen periode is binnen de Verkenning aanlanding wind op zee (VAWOZ) 2030 samen met de omgeving onderzocht hoe deze energie van, de nog te bouwen, extra windparken op zee het beste aan land kan worden gebracht.

Tegelijkertijd werken we aan de nieuwe opgave voor wind op zee voor de periode 2031-2040. Dit betreft enerzijds de aanwijzing van nieuwe zoekgebieden voor 27 GW duurzame opwek in het Programma Noordzee. Anderzijds verkennen we in afstemming met de omgeving, binnen VAWOZ, kansrijke aanlandingsmogelijkheden voor grote hoeveelheden duurzame energie, zowel in de vorm van elektronen als moleculen. Hierbij anticiperen we op de verduurzamingsvraag vanuit de industriële clusters, waarvoor provincies en industrie graag windenergie van zee willen.

Resultaten verkenning aanlanding wind op zee 2030
In de VAWOZ is onderzocht waar in Nederland extra windenergie van zee aan land kan worden gebracht in de periode rond 2030, bovenop de reeds geplande ruim 11 GW. De wens van de Tweede Kamer is 10 GW extra wind op zee in 2030, hierover besluit een nieuw kabinet in 2022. Op basis van onderzoek en adviezen uit de omgeving lijkt het kansrijk (vanwege synergievoordelen met huidige aanlandings-projecten) om 6 GW extra in 2030 aan te landen en 4 GW extra eind 2031. Hiervoor worden begin 2022 een aantal ruimtelijke procedures gestart:

- 4 GW naar Maasvlakte: hiervan is 2 GW vanuit windgebied IJmuiden Ver reeds in Q1 2021 gestart vanwege synergie-voordelen met de huidige RCR-procedure van IJmuiden Ver Beta. De andere 2 GW aanlanding naar Maasvlakte zal in januari 2022 starten met publicatie van een kennisgeving voornemen en participatie.
- 2 GW naar Borssele: deze aanlanding kent duidelijke synergievoordelen vanwege parallelligging met de huidige aanlanding vanuit IJmuiden Ver Alpha naar Borssele en zal ook in januari 2022 starten met publicatie kennisgeving voornemen en participatie.
- 4 GW naar de Eemshaven in samenhang met de aanlanding van 0,7 GW vanuit het windenergiegebied Ten noorden van de Waddeneilanden (TNW). Hiermee zal de lopende procedure voor het Net op zee TNW overgaan in dit nieuwe ruimtelijke proces. Dit zal een ruimtelijke programma worden onder de Omgevingswet.
- 2 GW naar Geertruidenberg.

Deze laatste 2 aanlandingen naar Eemshaven en Geertruidenberg kennen grote ecologische en technologische uitdagingen. Tegen de achtergrond van deze grote uitdagingen wordt ernaar gestreefd in deze procedures eind 2031 4 GW te realiseren. Dit is de snelst mogelijke planning om zorgvuldig de procedures te kunnen doorlopen en rekening te houden met de druk op de toeleverketen.

Uit nader onderzoek moet blijken welke verbindingen mogelijk zijn en kan blijken dat alternatieven niet tijdig of niet allemaal zijn te realiseren. Dit is de reden dat er voor 12 GW aan procedures gestart wordt voor een opgave van 10 GW.

De resultaten van de VAWOZ zijn op 2 december naar de Tweede Kamer gestuurd. Deze brief zal waarschijnlijk in een eerstvolgend verzamel energiedebat in het nieuwe jaar op de agenda komen.

Afhankelijkheden i.r.t. Programma Noordzee
Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat heeft onderzocht waar op de Noordzee extra windenergie gerealiseerd kan worden rond 2030, bovenop de al deels gerealiseerde en geplande ruim 11 Gigawatt (GW). Hiervoor heeft het kabinet in het aanvullend ontwerp Programma Noordzee 2022-2027 nieuwe windenergiegebieden aangewezen. Een nieuw kabinet zal hierover in maart 2022 besluiten. Voorbereidingen voor de extra windenergie op zee worden nu al getroffen omdat de procedures en realisatie van de windparken en aanlandingen een doorlooptijd van circa 8-9 jaar in totaal hebben. De eerste stappen in de procedures zijn geen onomkeerbare stappen. Er worden pas onomkeerbare stappen genomen bij het

Dossier **Verkenning aanlanding windenergie op zee (VAWOZ) en Netten op zee (NOZ)**
Directie Warmte en Ondergrond / Elektriciteit

vaststellen van inpassingsplannen of projectbesluiten of het vaststellen van benodigde vergunningen aan het einde van de procedure.

Verkenning aanlanding wind op zee 2031-2040
Samen met de regio's is - door middel van voorverkenningen – gestart met de voorbereiding van de Verkenning Aanlanding wind op zee 2031-2040. Door middel van voorverkenningen wordt alvast op hoofdlijnen in kaart gebracht wat kansrijke mogelijkheden en aanlandlocaties van windenergie op zee door middel van zowel stroomkabels als waterstofbuisleidingen zijn. Met deze resultaten kan straks gerichter de verkenning 2031-2040 starten.

Inmiddels is de voorverkenning Noord-Holland gestart. De provincie Noord-Holland en EZK hebben reeds een stakeholdersessie georganiseerd. Publieke- en private partijen gingen met elkaar in gesprek over de mogelijkheden, kansen en uitdagingen voor toekomstige aanlandingen in Noord-Holland. Op 12 januari 2022 vindt de tweede sessie voor Noord-Holland plaats. De komende maanden worden ook voor andere kustregio's voorverkenningen georganiseerd.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Samen met stakeholders waaronder decentrale overheden (cf. Omgevingswet) verkennen van kansrijke aanlandingsopties voor verbindingen vanuit nieuwe windparken op zee:
- Verkenning **2031-2040** - start zomer 2021

Doel: Besluitvorming voor welke aanlandingsopties ruimtelijke procedures kunnen starten.

Om de klimaatdoelstellingen voor 2030 te kunnen halen zullen bovenop de huidige reeds lopende net op zee projecten, de extra procedures voortkomende uit de VAWOZ 2030 in Q1 2022 moeten starten.

Cijfermatig:
Tot en met 2030 21 GW:
- huidige Routekaarten (2023 en 2030): ca 11 GW
- VAWOZ 2030 en extra aanlandingen: ca 10 GW
- In 2050 is er in totaal 38-72 GW wind op zee nodig

Verwachte ontwikkelingen in 2022
Op te leveren producten in 2022:
- start projectprocedures in Q1 voor 2 GW-verbindingen naar Maasvlakte, Borssele en Geertruidenberg
- start ruimtelijk programma onder Omgevingswet voor 4,7 GW naar Eemshaven
- afronden voorverkenningen verkenning aanlanding wind op zee 2031-2040
- start verkenning aanlanding wind op zee 2031-2040
- reeds lopende procedures:
  I. Hollandse Kust (west Beta) - 700 MW met aansluiting op Beverwijk: afronden eventuele beroepsfase bij Raad van State
  II. IJmuiden Ver (Alpha) - 2 GW aansluiting op Borssele: publicatie ontwerpbesluiten in januari 2022 en definitieve besluiten rond de zomer 2022
  III. IJmuiden Ver (Beta) - 2 GW aansluiting op Maasvlakte: publicatie ontwerpbesluiten in januari 2022 en definitieve besluiten rond de zomer 2022
  IV. IJmuiden Ver (Gamma) – 2GW aansluiting op Maasvlakte: publicatie ontwerpbesluiten najaar 2022

Dossier **Wet collectieve warmtevoorziening (WCW, werktitel: Warmtewet 2)**
Directie Warmte en Ondergrond

Achtergrond
Bij de verduurzaming van de gebouwde omgeving in Nederland is de warmtevoorziening cruciaal: warmte (voor verwarming/warm water) betreft ruim 80% van het energie-verbruik van huishoudens. Om de klimaatdoelen te halen moet het aandeel van de individuele cv-ketel op aardgas (nu >90%) worden afgebouwd. Collectieve warmtesystemen (nu <6%) zullen hierin naar verwachting een substantieel aandeel gaan krijgen (~25%).

In een collectief warmtesysteem (ook wel warmtenet) wordt warm water getransporteerd door dikke geïsoleerde buizen naar woningen. Dit water wordt opgewarmd door diverse bronnen. Deze bronnen zijn op dit moment nog niet altijd duurzaam (gascentrale, afvalverbrandingsinstallatie). Voorbeelden van duurzame bronnen zijn restwarmte, geothermie, zonnewarmte, biomassa en duurzame gassen. Een overstap van aardgas naar een (duurzaam) collectief warmtesysteem zal vaak ook gepaard gaan met benodigde aanpassingen aan de woning (isolatie), omdat duurzame warmte vaak een lagere temperatuur heeft (< 70 C), dan nu gebruikelijk op basis van een gas-CV-ketel.

Alle partijen in de warmtemarkt - bestaand en nieuw, klein en groot, publiek en privaat, bedrijf en consument – zijn nodig om de beoogde groei van collectieve warmtesystemen en de verduurzaming ervan te bereiken. Daarom dient het draagvlak voor collectieve warmtelevering, het vertrouwen in de markt en de bereidheid om te investeren in duurzame warmtebronnen en -systemen, toe te nemen. De benodigde investeringen zijn groot, terwijl de markt sterk in ontwikkeling is en onzekerheden aanzienlijk zijn. Belangrijk is dat we de kosten in de hand houden, anders worden de klimaatdoelen en het draagvlak hiervoor onbereikbaar.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Beleidsdoelen
Doel van het wetsvoorstel WCW is om de groei en verduurzaming van collectieve warmtesystemen in de gebouwde omgeving te faciliteren. Meer specifiek wordt met het wetsvoorstel het volgende nagestreefd:
I. groei van collectieve warmtesystemen door heldere rolverdeling (marktordening);
II. transparantie in de tariefstelling (kostengebaseerd i.p.v. gasreferentie);
III. aanscherpen van vereisten voor leveringszekerheid;
IV. het zeker stellen van de verduurzaming (normering).

Het wetsvoorstel gaat uit van een heldere verantwoordelijk-heidsverdeling. De gemeente bepaald waar en wanneer er een collectief warmtesysteem komt op basis van de wijkaanpak uit het Klimaatakkoord. De gemeente selecteert op basis van een transparante en non-discriminatoire procedure een warmtebedrijf – publiek, privaat of een samenwerking – dat verplicht is om het collectief warmtesysteem aan te leggen en te exploiteren indien de gemeente daartoe besluit. Het warmtebedrijf is integraal (eind)verantwoordelijk voor de betaalbaarheid, betrouw-baarheid en leveringszekerheid van zijn systeem. ACM houdt toezicht op het warmtebedrijf en grijpt, eventueel op aanwijzing van de gemeente, in op het moment dat het mis dreigt te gaan.

Dit wetsvoorstel betreft een fundamentele wijziging van de huidige Warmtewet. Dit is nodig om uitvoering te kunnen geven aan de afspraken in het Klimaatakkoord.

Prioriteiten
De voortgang van het wetstraject verloopt niet zoals gehoopt. Dit wordt voor een belangrijk deel bepaald door het ontbreken van steun vanuit de medeoverheden. Het wetsvoorstel is belangrijk voor met name gemeenten vanwege de sturingsmogelijkheden die het wetsvoorstel bevat voor gemeenten om uitvoering te kunnen geven aan de regierol voor verduurzaming in de gebouwde omgeving.

De voorgestelde marktordening blijft onderwerp van discussie. Het afgelopen jaar zijn intensieve pogingen gedaan om de medeoverheden comfortabel te maken met de fundamentele keuzes die ten grondslag liggen aan het wetsvoorstel: 1) het warmtebedrijf is integraal (eind) verantwoordelijk voor de warmtelevering en 2) publieke en private warmtebedrijven (inclusief samenwerkings-verbanden) krijgen gelijke kansen om deel te nemen aan de warmtemarkt. Dit is niet gelukt. Naar aanleiding daarvan heeft de StasKE besloten de politieke heroverweging te laten aan een nieuw kabinet. Ter voorbereiding op die heroverweging is gestart met bestuurlijke warmtedialogen om alternatieve opties in kaart te brengen. Deze vinden in december 2021 t/m februari 2022 plaats.

Planning
- Verwerking reacties uit de uitvoering en handhavingstoets (ACM), toets interbestuurlijke verhoudingen (medeoverheden): begin 2022 gereed
- Politieke heroverweging wetsvoorstel: eind Q1 2022

Dossier **Wet collectieve warmtevoorziening (WCW, werktitel: Warmtewet 2)**
Directie Warmte en Ondergrond

- Aanbieden wetsvoorstel aan Raad van State voor advies (via MR-route): Q3 2022
- Aanbieden wetsvoorstel aan TK: begin 2023

Verwachte ontwikkelingen in 2022

Politieke gevoeligheid

1. 1) Voorkeur voor publiek warmtebedrijf: Lokale overheden vinden dat de mogelijkheden in het wetsvoorstel om als gemeente regie te voeren op de verduurzaming in de gebouwde omgeving nog te beperkt zijn. Het gaat dan met name om de mate van publieke uitvoering. Lokale overheden willen een voorkeur kunnen uitspreken voor een (deels) publiek warmtebedrijf.
   Een dergelijke aanpassing tast de kern van het wetsvoorstel aan dat uitgaat van een hybride markt (publiek, privaat en samenwerkingsverbanden) en is niet verenigbaar met Europees recht. Dit laatste is bevestigd door de Landsadvocaat.
   In dat kader speelt ook de mogelijke rol van publieke netwerkbedrijven die deel uitmaken van dezelfde groepsmaatschappij als de gereguleerde netbeheerder van elektriciteit en gas als Fyran (Alliander), Netverder (Stedin) en Enpuls (Enexis). Gelet op de technisch-economische kenmerken van de warmtemarkt hechten wij belang aan de integrale verantwoordelijkheid van het warmtebedrijf om de publieke belangen te kunnen borgen. Netwerkbedrijven kunnen gegeven de regulering van de elektriciteits- en gasmarkt (gesplitst model) alleen binnen een joint-venture in samenwerking met een andere partij die verantwoordelijk is voor de productie en levering van warmte de rol van integraal verantwoordelijk warmtebedrijf op zich nemen.
2. Woonlastenneutraliteit: Daarnaast speelt het vraagstuk van de betaalbaarheid. De voorgestelde tariefregulering zal meer transparantie brengen in de kosten van collectieve warmtesystemen. Hierdoor wordt sturen op efficiency en kostenreductie beter mogelijk. Het maakt ook zichtbaar wat verduurzaming feitelijk kost; er zullen bijvoorbeeld lokale verschillen zijn. Betaalbaarheid hangt bovendien samen met kosten elders (elektriciteit, gas, isolatie) en de verdeling. De uitwerking van het begrip 'woonlastenneutraliteit' uit het Klimaatakkoord moet dat beter inzichtelijk maken. Naast regelgeving wordt daarom gewerkt aan aanvullende (financiële) instrumenten om de warmtetransitie op gang te krijgen.
3. Uitvoeringslasten: in de Wcw krijgen gemeenten nieuw taken toebedeeld. Kennis en capaciteit is vaak nog niet toereikend. Dit is echter een vraagstuk dat breder speelt: gemeenten worstelen met hun nieuwe rol in de realisatie van de verduurzaming in de gebouwde omgeving. De bekostiging van extra uitvoeringsfasen wordt in het kader van de gemeentefinanciën opgelost.

Politieke heroverweging wetsvoorstel

Begin 2022 is een politieke heroverweging van de keuzes in het wetsvoorstel noodzakelijk. De uitkomsten uit de warmtedialogen bieden hiervoor een belangrijke input. Na de heroverweging dient het wetsvoorstel zo spoedig mogelijk te worden aangepast zodat het wetsvoorstel zo snel mogelijk via de MR naar de RvS kan worden gestuurd voor advies. Op deze manier wordt verdere vertraging zo veel mogelijk voorkomen. Parallel aan de afronding van het wetsvoorstel wordt gestart met de uitwerking van de lagere regelgeving die nodig is alvorens het wetsvoorstel inwerking kan treden.

Achtergrond

- De salderingsregeling werkt als volgt: bij kleinverbruikers wordt de elektriciteit die zij opwekken met zonnepanelen en invoeden op het elektriciteitsnet gesaldeerd tegen de elektriciteit die zij afnemen van het net en zij hoeven daarom over het weggestreepte deel geen energiebelasting, opslag duurzame energie (ODE) en btw te betalen.
- Het aantal zonnepanelen bij huishoudens is de afgelopen jaren sterk gegroeid. De kosten voor zonnepanelen dalen waardoor een huishouden op termijn minder fiscale stimulering nodig heeft om hernieuwbare energie op te wekken met zonnepanelen.
- Bijeffect van de afbouw van de salderingsregeling is dat het kleinverbruikers de prikkel geeft om opwekking en verbruik meer in balans te brengen: hetzij door te zorgen voor gelijktijdige opwekking en verbruik (bv wasmachine laten draaien als het zonnig is), hetzij door te kiezen voor opslag achter de meter.
- Op 8 oktober jl. is een wetsvoorstel aan de TK gestuurd dat regelt dat de salderingsregeling stapsgewijs zal worden afgebouwd van 1 januari 2023 tot 1 januari 2031. In die periode mag een dalend percentage van de op het net ingevoede elektriciteit worden gesaldeerd. Ook introduceert het wetsvoorstel een verplichting voor kleinverbruikers om een meetinrichting te hebben die afname en invoeding van elektriciteit apart kan meten, omdat dit nodig is voor de afbouw.
- Uit de berekeningen van TNO[30] blijkt dat ongewijzigd doorgaan met salderen op termijn tot hogere stimulering dan nodig zou leiden (minder dan 5 jaar). Bij de voorgenomen afbouw hebben kleinverbruikers die al zonnepanelen hebben of deze kabinetsperiode nog investeren in zonnepanelen, een terugverdientijd van circa 7 jaar en kleinverbruikers die na deze kabinetsperiode investeren een terugverdientijd van circa 9 jaar. Uit een PWC-rapport uit 2016 blijkt dat huishoudens bereid zijn te investeren tot 9 jaar terugverdientijd.
- De Tweede Kamer heeft zich in kamervragen (Verslag) over het wetsvoorstel kritisch uitgelaten over de onzekerheden rondom de door TNO berekende terugverdientijden[31] en over de consequenties van de afbouw van de salderingsregeling voor de huursector en of de businesscase voor woningcorporaties nog wel uit kan door deze afbouw.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Uitstel ingangsdatum afbouw saldering is noodzakelijk

- Behandeling van het wetsvoorstel is door de controversiële status fors vertraagd. Daardoor is de beoogde ingangsdatum van de afbouw van 1 januari 2023 niet meer haalbaar. Er is uitstel van één jaar nodig. Dit vanwege de benodigde voorbereidingstijd door netbeheerders, energieleveranciers en toezichthouder AT.
- Het wetsvoorstel moet daarop worden aangepast. Dit uitstel van de startdatum van de afbouw leidt tot een forse financiële tegenvaller die moet worden ingeboekt.
- In onderstaande tabel[32] staat de financiële reeks die nodig is in geval van ongewijzigd doorgaan met salderen. Daaronder staat de financiële reeks behorend bij het huidige wetsvoorstel. Aanpassingen van het afbouwpad (bv de noodzakelijke latere startdatum van de afbouw) zitten qua financiële consequenties tussen deze twee reeksen in.

	Doorgaan met salderen	Huidige wetsvoorstel
	Mln €	Mln €
2023	410	277
2024	446	270
2025	479	257
2026	510	239
2027	552	222
2028	605	203
2029	657	176
2030	709	144
Vanaf 2031 structureel per jaar	709	0

Spoedige inwerkingtreding nodig vanwege introductie verplichting geschikte meter

- Het is wenselijk dat dit wetsvoorstel z.s.m. na aantreden van een nieuw kabinet wordt behandeld door de TK omdat het ook een verplichting bevat om een meetinrichting te accepteren die afname en invoeding afzonderlijk kan meten. Dit is nodig om de salderingsregeling te kunnen afbouwen. Op dit moment heeft ruim 89% van de kleinverbruikers al een geschikte meetinrichting. De overige kleinverbruikers krijgen vanaf begin 2021 door de netbeheerders een geschikte meetinrichting aangeboden, op dit moment is de kleinverbruiker niet verplicht deze meter te accepteren. Slechts

30 "Effect afbouw salderingsregeling op de terugverdientijd van investeringen in zonnepanelen", TNO, 2020.

31 Door onzekerheden over de ontwikkeling van de elektriciteitsprijzen en de kostendaling van de zonnepanelen kan de terugverdientijd hoger uitpakken dan 9 jaar.

32 De raming kent een hoge mate van onzekerheid, voornamelijk door de onzekerheid in toekomstige elektriciteitsproductie en het elektriciteitsverbruik.

circa 20% van de aangeschreven kleinverbruikers gaat dan ook maar in op het aanbod tot meterwissel.
- Na inwerkingtreding van de wet krijgt de netbeheerder twee jaar de tijd om een geschikte meetinrichting aan te bieden, waarbij de kleinverbruiker wél verplicht is deze te accepteren. Omdat er twee jaar nodig is om alle kleinverbruikers die nu nog niet in het bezit zijn van een geschikte meter deze aan te bieden, zal een deel van de kleinverbruikers op de (voorgenomen) startdatum van de afbouw van de salderingsregeling nog niet in het bezit zijn van een geschikte meetinrichting. Naar verwachting zal daarom een deel van de kleinverbruikers na de startdatum van de afbouw nog kunnen salderen, totdat ook zij een geschikte meetinrichting hebben gekregen. Om deze groep zo klein mogelijk te houden, is spoedige inwerkingtreding wenselijk.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- Het wetsvoorstel is op 26 januari jl. controversieel verklaard.
- Op 8 oktober 2020 is het wetsvoorstel Wijziging van de Elektriciteitswet 1998 en de Wet belastingen op milieugrondslag ingediend bij de TK. Naar aanleiding van het wetsvoorstel heeft de TK schriftelijke vragen gesteld (Verslag), deze vragen waren kritisch van toon. In de TK leven, mede naar aanleiding van het advies van de Raad van State, zorgen over de onzekerheden bij de terugverdientijden en de investeringsbereidheid van woningcorporaties. De antwoorden op deze vragen zijn op 15 juli jl. aan de Tweede Kamer gestuurd.
- Verschillende partijen (VVD, CDA, SGP, CU, D66, SP, PvdA) maken zich zorgen om de onzekerheden bij terugverdientijden. Verzocht wordt om een evaluatiebepaling, monitoring, dan wel een tussentijdse aanpassing van het afbouwpad bij tegenvallende terugverdientijden.
- Minister Wiebes achtte aanpassing op dit punt noodzakelijk en wilde de Tweede Kamer tegemoet komen door het wetsvoorstel via een nota van wijziging aan te passen. Over de wijze waarop aanpassing plaats zou moeten vinden, vonden op het moment van de val van het kabinet nog gesprekken plaats met FIN.
- Advies is om in het wetsvoorstel een eenmalige herijking van de terugverdientijden in het jaar 2025 op te nemen om het afbouwpad te kunnen bijstellen indien daar aanleiding toe is.
- Ook wordt geadviseerd de startdatum van de afbouw van de salderingsregeling met één jaar uit te stellen en het afbouwpad één jaar te laten opschuiven. Daardoor zal de terugverdientijd verbeteren en zal voor kleinverbruikers die in de komende kabinetsperiode investeren in zonnepanelen sprake zijn van een terugverdientijd van circa 7 jaar. De gemiddelde terugverdientijd hierbij tot en met 2030 onder de 9,0 jaar. Huishoudens zijn bereid te investeren in zonnepanelen tot circa 9 jaar terugverdientijd. In de praktijk betekent dit dat de afbouw 1 jaar langer doorloopt dan nu voorzien, tot en met 2031.
- In de huursector speelt mee dat er instemming van huurders wordt vereist voor het leggen van zonnepanelen. Er is sprake van een split incentive: de investeerder is de verhuurder, terwijl de baathebber de huurder is. Dat vergt afstemming en overleg teneinde instemming van de huurders te krijgen. Het maken van afspraken over een billijke vergoeding in de huurprijs voor het verkrijgen van de benodigde instemming, speelt een grote rol bij de totstandkoming van zonnepanelen bij huurwoningen. De hoogte van het financiële voordeel dat de woningcorporatie aan de huurder geeft zodat de huurder akkoord gaat met de plaatsing van de zonnepanelen, heeft uiteraard effect op de terugverdientijd voor de woningcorporatie. Mocht het nieuwe kabinet kiezen voor ondersteuning van de huursector, dan kan dit niet via het wetsvoorstel afbouw salderingsregeling. Dit omdat aanpassing van (de afbouw van) de salderingsregeling voor de huursector niet uitvoerbaar is. Eventuele aanvullende ondersteuning van de huursector zou via flankerend beleid moeten gebeuren. Er is geen aanvullende ondersteuning begroot voor de huursector.

Dossier **EU -richtlijn hernieuwbare energie (RED)**
Directie Elektriciteit / Cluster EU & Internationaal

Achtergrond

- In juli 2021 heeft de Europese Commissie (Cie) een voorstel gedaan voor herziening van de EU Richtlijn Hernieuwbare Energie (Renewable Energy Directive, RED).
- Dit voorstel is onderdeel van een breed pakket aan voorstellen gericht op het behalen van het EU-doel van ten minste 55% broeikasgasemissiereductie in 2030 t.o.v. 1990: het zogenoemde “Fit for 55%”-pakket. Dit pakket is een belangrijk onderdeel van de EU Green Deal.
- Om bij te dragen aan het doel van 55% broeikasgasemissiereductie in verhoogt de Cie in haar voorstel voor de RED-herziening het doel van ten minste 32% hernieuwbare energie in 2030 naar ten minste 40% in 2030. Voor lidstaten moet dit nog worden omgezet in een indicatief nationaal doel.
- Daarbij stelt de Commissie aanvullende maatregelen en subdoelen voor voor diverse sectoren, zoals de gebouwde omgeving, industrie, vervoer, warmte/koude sector en de inzet van waterstof.
- Naast deze aangescherpte en nieuwe sectordoelen bevat het voorstel een uitbreiding en aanscherping van de duurzaamheidscriteria voor biogrondstoffen.

Beleidsdoelen & prioriteiten

- NL is van mening dat een hoger aandeel hernieuwbare energie een belangrijke bijdrage levert aan het behalen van het EU-doel voor ten minste 55% emissiereductie in 2030. Het bindende doel op EU-niveau, met indicatieve nationale bijdragen, sluit aan bij het uitgangspunt van het kabinet dat lidstaten in staat moeten blijven om CO_2 reductiedoelstellingen op de meest kostenefficiënte wijze te behalen.
- Hoewel NL traditioneel stuurt op het hoofddoel CO_2-reductie, kan in bepaalde sectoren een subdoel voor hernieuwbare energie opportuun zijn om zo het risico te verkleinen dat
- EU-lidstaten zich onvoldoende inspannen om de gestelde klimaatdoelen te behalen.
- Voor een aantal van de voorgestelde subdoelen wordt de NLse inzet nog nader bepaald door te kijken naar of deze voldoende geïnstrumenteerd en uitvoerbaar zijn, en in welke mate ze op een kosteneffectieve wijze realiseerbaar zijn. Ook wordt gekeken naar de mogelijke gevolgen voor burgers, bedrijven en instellingen.
- Aandachtspunt voor NL zijn de gestelde subdoelen in de RED voor de inzet van “groene” waterstof in industrie en transport. NL heeft hoge ambities voor de ontwikkeling van waterstof en is daarom niet per definitie tegen subdoelen op dit terrein maar kijkt wel kritisch naar de haalbaarheid van die doelen. Voor de bindende doelen van waterstof is daarbij van groot belang dat de Commissie aanvullende eisen daarvoor uitwerkt in de EU-wetgeving (via zgn. “gedelegeerde handelingen”).
- Daarnaast is onze aandacht gericht op voorgestelde subdoelen voor in de warmte/koude sector, voor de inzet van hernieuwbaar in warmtenetten en de doelen voor de transportsector.
- Tot slot: NL staat positief tegenover de voorgestelde aanscherping van duurzaamheidscriteria voor biomassa en zet zich in voor nog meer ambitie op EU-niveau, bijvoorbeeld via aanvullende sociaal-economische criteria en door te kijken naar de daadwerkelijke CO_2-uitstoot bij het gebruik van houtige biomassa. Dit laatste vloeit mede voort uit de wens van de Tweede Kamer.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- Onder het Franse EU-voorzitterschap zullen de onderhandelingen over het Fit-for 55% pakket vanaf januari 2022 worden voortgezet, dit geldt ook voor de RED-onderhandelingen.
- De voortgang in de RED (en ook EED)-onderhandelingen wordt besproken in de EU Energieraad. Veel van de andere Fit-for 55% voorstellen worden juist in de Milieuraad en Transportraad besproken.
- In 2022 zal gewerkt worden aan de totstandbrenging van een zgn. gemeenschappelijke oriëntatie van de Raad (alle EU lidstaten samen) over de RED-herziening en andere onderdelen van het pakket.
- Naar verwachting zal dit gemeenschappelijk standpunt van de Raad nog niet in de eerste helft van het jaar (Frans EU-voorzitterschap) tot stand komen maar wellicht wel in de tweede helft van 2022 (Tsjechisch EU-voorzitterschap).
- Verder relevant is dat er nauwe samenhang zal zijn - met name op het onderwerp waterstof- tussen de RED-onderhandelingen en het “decarbonisation package” (aanpassing EU-regelgeving op terrein van gas) waarvoor de Commissie medio december 2021 voorstellen zal uitbrengen.
- De voortgang van het Fit-for 55% pakket en de RED-onderhandelingen zal geregeld met de Tweede Kamer besproken worden tijdens plenaire debat en Commissie-debatten, bijvoorbeeld voorafgaand aan de Energieraad.

Dossier **EU-richtlijn energiebesparing (EED)**
Directie Elektriciteit / Cluster EU & Internationaal

Achtergrond

- In juli 2021 heeft de Europese Commissie (Cie) een voorstel gedaan voor herziening van de EU Richtlijn voor Energiebesparing (Energy Efficiency Directive, EED).
- Dit voorstel is onderdeel van een breed pakket aan voorstellen gericht op het behalen van het EU-doel van ten minste 55% broeikasgasemissiereductie in 2030 t.o.v. 1990: het zogenoemde "Fit for 55%"-pakket. Dit pakket is een belangrijk onderdeel van de EU Green Deal.
- In het voorstel voor de herziening van de richtlijn energie-efficiëntie (EED) wordt het huidige EU-energie-efficiëntiedoel gesteld op 9% besparing ten opzichte van het referentiejaar 2020 (NB: dit komt neer op een verhoging t.o.v. het huidige doel van 32,5% naar 39% energiebesparing in 2030. Het EU-doel wordt bindend en de nog nader vast te stellen nationale bijdragen blijven indicatief.
- Daarnaast stelt de Commissie aanvullende (bindende) sectordoelen voor om dit doel te behalen in sectoren, met name in de gebouwde omgeving, waarbij de publieke sector een 'voorbeeldrol' heeft en verplicht wordt tot energiebesparingen en jaarlijkse renovatieverplichtingen.
- Ook wordt in het EED-voorstel de algemene nationale energiebesparingsverplichting verhoogd (van 0,8% naar 1,5 % per jaar) en wordt er een verplichting geïntroduceerd om bij nieuw beleid en investeringsmaatregelen het *Energy Efficiency First*-principe te hanteren. Tot slot wordt in het voorstel aan lidstaten gevraagd om aanvullend beleid te ontwikkelen tegen energiearmoede en voor kwetsbare consumenten en huishoudens.

Beleidsdoelen & prioriteiten

- NL is van mening dat energie-efficiëntie een belangrijke bijdrage levert aan het behalen van het EU-doel voor ten minste 55% emissiereductie in 2030. Voor het kabinet is het belangrijk dat lidstaten de mogelijkheid behouden om hun CO_2-reductiedoelstellingen op kostenefficiënte wijze te behalen. Het principe van technologie-neutraliteit is daarin leidend. Het bindende doel op EU-niveau, met een indicatieve nationale bijdrage, sluit aan bij het uitgangspunt van het kabinet.
- De huidige indicatieve bijdragen van Nederland aan het EU-doel van 32,5% energiebesparing in 2030 worden uitgewerkt in het Integrale Nationale Energie en Klimaat-plan. Een hogere indicatieve bijdrage van Nederland vergt naar verwachting een forse extra inspanning. Hetzelfde geldt voor de verhoging van de energiebesparingsplicht. Wij brengen nog nader in kaart wat deze verhoogde doelen voor energiebesparing concreet voor NL betekenen. De mate waarin deze energiebesparingsdoelen voor NL realiseerbaar zijn hangt in belangrijke mate af van welke maatregelen en ontwikkelingen mee mogen tellen voor het behalen van deze doelen. Hierover zijn we in gesprek met de Europese Commissie.
- Het voorstel introduceert een verplichting om het Energy Efficiency First (EEF)-principe te hanteren: een verplichting om bij beleids- en investeringsbeslissingen (in zowel de energie- als niet-energetische sectoren) energie-efficiëntie als primaire overweging te nemen. De leidraad die de Commissie heeft eind september heeft gepubliceerd voor de invulling van deze verplichting geeft ons comfort, omdat duidelijk wordt dat energiebesparing niet per se op de eerste plaats komt wanneer andere oplossingen kosteneffectiever blijken te zijn. Toch zal het kabinet kritisch blijven kijken naar de mogelijke impact van dit EEF-principe omdat dit veel monitorings- en rapportagewerk kan opleveren.
- Tot slot is van belang om de inzet bij de onderhandelingen over de EED in samenhang te bezien met andere Fit-for 55% onderdelen. Zo hebben verder elektrificatie, de ontwikkeling van CCS en de opschaling van productie van (groene) waterstof (RED-doel) een stevige impact op het verbruik van energie. Daarnaast zijn er maatregelen o.b.v. andere Fit-for 55% onderdelen die kunnen leiden tot energiebesparing.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- Onder het Franse EU-voorzitterschap zullen de onderhan-delingen over het Fit-for 55% pakket vanaf januari 2022 worden voortgezet, dit geldt ook voor de EED-onderhandelingen.
- De voortgang in de EED-onderhandelingen wordt besproken in de EU Energieraad. Veel van de andere Fit-for 55% voorstellen worden juist in de Milieuraad en Transportraad besproken.
- In 2022 zal gewerkt worden aan de totstandbrenging van een zgn. gemeenschappelijke oriëntatie van de Raad (alle EU lidstaten samen) over de EED-herziening en andere onderdelen van het pakket.
- Naar verwachting zal dit gemeenschappelijk standpunt van de Raad nog niet in de eerste helft van het jaar (Frans EU-voorzitterschap) tot stand komen maar wellicht wel in de tweede helft van 2022 (Tsjechisch EU-voorzitterschap).
- Verder zal de voortgang van het Fit-for 55% pakket en de EED-onderhandelingen geregeld met de Tweede Kamer besproken worden tijdens plenaire debat en Commissie-debatten, bijvoorbeeld voorafgaand aan de Energieraad.

Dossier **TEN-E Verordening**
Directie Elektriciteit / Cluster EU & Internationaal

Achtergrond
Het Trans-Europese energienetwerk programma (TEN-E) is ontwikkeld om het Europese energienetwerk te moderniseren en uit te breiden, voorzieningszekerheid te bevorderen en de integratie van hernieuwbare energie mogelijk te maken. De TEN-E wordt in 2021 herzien, omdat de recente doelstellingen uit de Europese Green Deal hierin niet zijn meegenomen, waardoor het huidige TEN-E kader als ontoereikend wordt beschouwd om de doelstelling op het gebied van klimaatneutraliteit te bereiken. In juni werd in de EU Energie Raad een Algemene Oriëntatie bereikt en eind 2021 zullen de trilogen waarschijnlijk worden afgerond.

Op basis van TEN-E worden grensoverschrijdende energie-projecten van gemeenschappelijk belang geselecteerd (Projects of Common Interest, PCI). De geselecteerde projecten komen in aanmerking voor een CEF-financiering (Connecting Europe Facility), bovendien zijn op deze projecten ook versnelde vergunningverleningsprocedures van toepassing. Het TEN-E voorstel introduceert ook projecten van 'wederzijds belang' (Projects of Mutual Interest, PMI) om samenwerking met derde landen (zoals het VK) in het kader van TEN-E mogelijk te maken.

TEN-E bepaalt de selectiecriteria waaraan een project van gemeenschappelijk of van wederzijds belang moet voldoen. Een nieuw selectiecriterium is een verplichte duurzaamheidstoets voor alle infrastructuurcategorieën om klimaatneutraliteit te bevorderen.

De herziene TEN-E zal met name grensoverschrijdende projecten op het gebied van wind op zee, CCS, elektrolyse en waterstof financieren. De aardgasprojecten worden aanzienlijk afgebouwd, aardolieprojecten worden in de herziene TEN-E niet meer opgenomen. De vergunningsprocedures zullen ook minder complex zijn om vertragingen van de realisatie van projecten te verminderen.

In het kader van CEF werd voor de periode 2021-2027 het bedrag van € 8.7 mld. vrijgemaakt voor de financiering van grensoverschrijdende energieprojecten. Tot nu toe waren Nederlandse projectaanvragen succesvol om de TEN-E subsidies binnen te halen, met name op het gebied van wind op zee (project promotor Tennet) en CCS (projectpromotor Haven van Rotterdam).

Beleidsdoelen & prioriteiten
TEN-E is een programma met een hoge Europese meerwaarde. De herziene TEN-E zal de transformatie van het Europese energiesysteem stimuleren om de verwezenlijking van de energie- en klimaatdoelstellingen van de Unie mogelijk te maken in overeenstemming met de Europese Green Deal door snelle elektrificatie, opschaling van de opwekking van hernieuwbare elektriciteit, de toename van gebruik van hernieuwbare en koolstofarme gassen, de integratie van energiesystemen en een grotere toepassing van innovatieve oplossingen.

Verwachte ontwikkelingen
Afronding van de trilogen eind 2021 en anders voortzetting daarvan onder het FRA EU Voorzitterschap, dat daaraan helaas geen prioriteit wenst te geven.. Inwerkingtreding van de herziene TEN-E Verordening begin 2022.

Onderwerp **Internationaal Energie Agentschap (IEA)**
Directie(s) Elektriciteit / Cluster EU & Internationaal

Achtergrond
Het Internationaal Energieagentschap (IEA), gevestigd in Parijs, is opgericht in 1974 als gevolg van de oliecrisis. Inmiddels is het de belangrijkste internationale denktank op energiegebied, inclusief duurzame energie en klimaat. Tevens is het IEA verantwoordelijk voor coördinatie van de strategische olievoorraden, die haar leden verplicht zijn aan te houden en voor coördinatie van collectieve actie in het geval van een oliecrisis. Het IEA monitort verder voor Nederland ook de uitfasering van Groningen-gas in onze buurlanden. DG Gaastra heeft samen met Buitenlandse Zaken (plv. dir. IGG) zitting in de Governing Board (4x per jaar). EZK coördineert. Nederlandse experts van verschillende ministeries, uitvoeringsorganisaties en externen nemen deel aan de verschillende IEA-gremia. Het IEA valt onder de Organisatie voor Europese Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). Dertig OESO-landen zijn lid.

Het IEA wordt steeds actiever in het domein van de energietransitie. Met het recente Net Zero Emissions by 2050 scenario geeft het een routekaart om netto-nul emissie te realiseren. De jaarlijkse publicaties op het gebied van CO_2-uitstoot en ontwikkelingen in het energiedomein genereren wereldwijd veel aandacht.

Elke vijf jaar analyseert het IEA het energie- en klimaatbeleid van een lidstaat met een zogenaamde In-Depth Review. De Nederlandse In-Depth Review uit 2020 deed aanbevelingen zoals het inzetten op ondersteuning van schonere waterstofproductie, digitalisering, verzekeren dat een focus op CO_2-reductie niet ten koste gaat van de implementatie van energie-efficiëntiemaatregelen, overwegen van een levensduurverlenging van nucleaire elektriciteitscentrales en het beter uitwerken van emissiereductienormen voor mobiliteit.

Beleidsdoelen & prioriteiten
- Tijdens de IEA ministerial van februari 2022 spelen een aantal thema's
  - Het IEA wil het oliecrisismechanisme herzien om beter aan te sluiten bij de energietransitie. Nederland vindt het herzien logisch, maar wil, net als DUI, ZWE, ZWI (gezamenlijke verklaring), alsmede BEL, LUX, en POL (steun binnen EU) en AUS, CAN en VK (buiten EU), pas besluiten hoe het mechanisme aangepast kan worden als de implicaties beter in beeld zijn gebracht.
  - Het IEA wil dat lidstaten op vrijwillige basis voorraden kritieke mineralen gaan aanhouden. Nederland heeft hier geen bezwaar tegen, maar houdt voor alsnog zelf geen voorraden aan. Het is logisch dat het IEA meer kennis over kritieke mineralen opdoet. Of de organisatie op termijn ook een crisismechanisme moet gaan beheren is de vraag.
  - Omdat de opkomende economieën (veelal niet-OESO-leden) een steeds groter aandeel in het mondiale energieverbruik hebben, is het voor het IEA van toegenomen belang om deze landen aan zich te binden om wereldwijd voldoende invloed te kunnen uitoefenen en over data te beschikken. Het associatielandenbeleid wordt voor het IEA steeds belangrijker. Specifiek met India is het IEA een "strategisch partnerschap" aan het uitonderhandelen. Nederland is voorstander van het verder betrekken van India. Maar ook via het IEA Clean Energy Transitions Programme werkt het IEA samen met opkomende economieën en, voornamelijk door Nederland betaald (BZ), met landen in Afrika

Onderwerp **Clean Energy Ministerial (CEM)**
Directie(s) Elektriciteit / cluster EU & Internationaal

Achtergrond
De Clean Energy Ministerial (CEM) is een groep van 29 landen met als doel om de uitrol van bestaande schone energietechnologieën te stimuleren. Dit gebeurt door middel van campagnes en initiatieven met betrokkenheid van zowel publieke als private partijen. Het bedrijfsleven en kennisinstellingen worden hier zoveel mogelijk bij betrokken. Aan deze initiatieven kunnen zowel leden als niet-leden deelnemen. Landen kunnen op basis van eigen nationale prioriteiten initiatieven voorstellen.

Deze pragmatische aanpak stelt Nederland in staat om selectief in te zetten op beleidsrelevante terreinen waarop we baat hebben bij internationale uitwisseling en waarin Nederlandse partijen zich internationaal kunnen positioneren. Bij de jaarlijkse "Ministerial" worden de resultaten besproken. Nederland neemt o.a. deel aan werkgroepen en campagnes over waterstof (internationale waterstof handel), elektrisch vervoer, biomassa, Carbon Capture and Storage, gender in de energiesector en smart grids.

Nederland hecht waarde aan de werkgroepen en neemt actief deel op expertniveau. Nederland is echter beperkt actief in de overkoepelende structuur van CEM en de jaarlijkse ministeriële. Het CEM Secretariaat is zichzelf en haar toegevoegde waarde aan het heruitvinden en Nederland wacht af.

Dossier Energy Charter
Directie Elektriciteit

Achtergrond
Het Energiehandvestverdrag of *Energy Charter Treaty* (ECT) is een investeringsakkoord, met 53 verdragsluitende partijen waaronder 27 EU lidstaten (alle lidstaten behalve Italië) en de Europese Commissie (CIE), dat een multilateraal kader voor energiesamenwerking biedt.

De verdragspartijen worden verplicht om energiedoorvoer en investeringen onder non-discriminerende voorwaarden te faciliteren en te beschermen.

Het ECT ligt maatschappelijk en politiek onder druk, omdat dit verdrag uit de vorige eeuw alleen fossiele energie-investeringen beschermt. De onderhandelingen over modernisering van het verdrag lopen sinds 2019.

Vanwege de gedeelde verantwoordelijkheid neemt het ministerie van EZK gezamenlijk met het ministerie van BZ deel aan de onderhandelingen. De verantwoordelijkheid van BZ ligt op het gebied van investeringsbescherming, de verantwoordelijkheid van EZK ligt op het gebied van energiedoorvoer. De Tweede Kamer heeft in februari het kabinet opgeroepen uit het verdrag te treden. Deze motie (Ouwehand; 21501-20, nr. 1498) werd uiteindelijk verworpen.

Modernisering van het ECT
In 2019 heeft de ECT Ministeriële Conferentie besloten om het ECT te moderniseren. Het ECT is op meerdere punten gedateerd en volgt niet voldoende de huidige ontwikkelingen op het gebied van decarbonisatie en energietransitie.

In de EU is mandaat aan de CIE gegeven om namens de EU-lidstaten te onderhandelen, de CIE coördineert de inbreng van EU-landen.

Nederland steunt deze noodzakelijke modernisering. Vanwege weinig vooruitgang binnen de onderhandelingen hebben FRA, SPA en LUX op politiek niveau laten weten bereid te zijn uit het ECT-verdrag te stappen. Dit wordt als drukmiddel gebruikt om kracht te zetten bij deze onderhandelingen.

Een belangrijk onderwerp binnen de EU-inzet bij de modernisering van het ECT is om het recht van overheden om in het publiek belang te kunnen reguleren, duidelijker te verankeren.

Economische activiteit
De CIE heeft verder op 15 februari jl. een aanvullend voorstel voor een aangepaste definitie van 'economische activiteit' ingebracht.

De essentie van het aanvullende voorstel is om de werkingssfeer van het verdrag aan te passen in lijn met het Parijsakkoord en de Green Deal. Dit betekent dat de investeringsbescherming van fossiele brandstoffen binnen ECT-landen wordt uitgefaseerd.

Benoemingen
In 2021 liep een selectieprocedure voor de functies van plv SG en SG.

De functie van plv SG is nieuw bij het ECT Secretariaat en wordt opgericht dankzij de kritiek van de voormalige Japanse assistent SG op het functioneren van het ECT secretariaat. De plv SG zal zich gaan richten op het personeelsbeleid en begroting van het secretariaat van het ECT. De Japanse kandidaat, mevrouw Atsuko Hirose zal deze functie gaan bekleden.

Verder zal in december de nieuwe Secretaris-Generaal van het Energy Charter Secretariaat worden benoemd. De enige kandidaat is Guy Lentz, Luxemburg. Zijn benoeming moet nog worden bekrachtigd tijdens de Ministeriële conferentie op 14 december.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Voor Nederland en andere EU landen is het belangrijk dat het ECT Verdrag wordt gemoderniseerd. Het gaat met name om de uitfasering van de bescherming van investeringen in fossiele brandstoffen waarop het Verdrag aangepast moet worden, wil de ECT Secretariaat de Europese steun en lidmaatschap in de toekomst behouden.

Verwachte ontwikkelingen
Verdere onderhandelingen op het gebied van modernisering van het Energy Charter Verdrag. Benoeming van de nieuwe Secretaris-Generaal van het Energy Charter Secretariaat. De enige kandidaat is Guy Lentz, Luxemburg.

Dossier **Energie- en klimaatinnovatie (subsidieregelingen)**
Directie Elektriciteit

Achtergrond

- Het stimuleren van energie- en klimaat-innovatie is een randvoorwaarde voor de energietransitie.
- Het energie-innovatie-instrumentarium stimuleert onderzoek, ontwikkeling en innovatie op het gebied van klimaat en energie. De inzet van de Topsector Energie wordt hiermee ondersteund.
- Sinds 2019 is het instrumentarium meer missiegedreven vormgegeven. Bij het Klimaatakkoord is een bijbehorende integrale kennis- en innovatieagenda voor klimaat- en energie (IKIA) opgesteld. Dit resulteert in de zogenaamde Meerjarige Missiegedreven Innovatie-programma's (MMIP's).
- Het energie-innovatieinstrumentarium bestaat uit de volgende subsidiemodules:
  - Missiegedreven Onderzoek Ontwikkeling en Innovatie (MOOI) – ca € 65 mln/2 jaar.
    Is gericht op integrale innovatieve oplossingen vanuit brede consortia (voor het eerst opengesteld in 2020, in 2022 opnieuw).
  - Topsector Energie subsidiemodules – ca € 15 mln/jaar
    Richt zich op kleinere innovatieve projecten voor de gebouwde omgeving, industrie, brandstoffen en systeemintegratie, als ook energiestudies voor de industrie.
  - Demonstratieregeling Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+) – ca € 86 mln/jaar (EZK)
    Richt zich op commercialisering van pilot- en demonstratieprojecten op het gebied van energie (w.o. flexibilisering en meervoudig ruimtegebruik) en CO_2-reductie. Het ministerie van BZK en IenW maken ook gebruik van de DEI+: aardgasvrije wijken en circulaire economie.
  - Hernieuwbare Energietransitie regeling (HER+) - ca € 50 mln/jaar.
    Richt zich op innovatieve projecten die moeten leiden tot een besparing op de toekomstige SDE++-uitgaven en voor hernieuwbare elektriciteitsopties tot een kostenvoordeel (soort voorportaal SDE++). Financiering uit ODE-middelen (Opslag Duurzame Energie).

Beleidsdoelen & prioriteiten

- Het energie-innovatie-instrumentarium is gericht op de klimaat- en energiedoelen voor 2030 en 2050. Focus & massa en (op termijn) kostenefficiëntie zijn daarbij belangrijke uitgangspunten.
- 2020 is het startjaar geweest voor de uitvoering van het missiegedreven innovatiebeleid. Er zijn in dat jaar en in 2021 mooie resultaten geboekt, waarin op 3 verschillende regelingen meer goede kwalificerende projecten waren dan subsidiebudget. In 2022 werken we verder aan het missiegedreven beleid en aan het openstellen van kwalitatief goede innovatieregelingen.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- Coalitieakkoord, in het bijzonder vergen de volgende punten nadere uitwerking:
  - De genoemde energie-innovatieonderwerpen (gebouwde omgeving, kernenergie) lijken qua thematiek goed inpasbaar in de aanpak voor energie-innovatie.
  - De extra investeringen in onderzoek en innovatie van klimaatneutrale technologieën staan niet in de budgettaire tabel. Extra budget voor innovatie en onderzoek is noodzakelijk voor de ambities voor '30 en '50 (bijvoorbeeld hernieuwbare energie en systeemintegratie), naast de opschaling van reeds ontwikkelde maar nog te dure technieken.

- Prioriteit en acties op korte termijn:
  - De evaluatie van de diverse subsidieregelingen.
  - Het beoordelen en waar nodig bijsturen van de (missiegedreven) aanpak om energie- en klimaatinnovaties te stimuleren (de zogenaamde herijking van de IKIA en MMIP's).

Achtergrond

Vanwege de verantwoordelijkheid voor de energie en de betaalbaarheid hiervan wordt EZK vaak aangesproken over de ontwikkeling van de energierekening.

De energierekening bestaat uit drie componenten:
- Leveringstarieven, dit zijn de commerciële prijzen voor gas en elektriciteit en worden bepaald door de markt. Deze tarieven worden vastgesteld door de energieleveranciers. De energieleveranciers wijzigen hun variabele tarieven meestal op twee momenten in het jaar: in januari en in juli.
- Nettarieven, de werkelijke kosten die netbeheerders maken voor het aanleggen en beheren van de gas- en elektriciteitsnetten. De Autoriteit Consument en Markt (ACM) ziet toe op een juiste vaststelling van deze tarieven. De kosten die netbeheerders maken, en daarmee de nettarieven, hangen deels samen met de energietransitie.
- Belastingen, dit zijn de energiebelasting (EB) en de opslag duurzame energie (ODE). Dit is tevens het enige onderdeel waar het kabinet directe invloed op kan uitoefenen.

Over het totaal wordt btw betaald.

Op dit moment is er sprake van een forse stijging in de leveringstarieven. Dit wordt veroorzaakt door met name de stijging in de gasprijs als gevolg van krapte op de aardgasmarkt. Deze krapte wordt onder meer veroorzaakt door de aantrekkende economie, verminderde productie van duurzame elektriciteit (wind energie en waterkracht-centrales) in bepaalde delen van de wereld en minder aanbod door onderhoud in Noorwegen en Rusland. De krapte op de gasmarkt vertaalt zich in een flink stijgende gasprijs (en daaraan gekoppeld de elektriciteitsprijs en warmteprijs) en zorgen over de leveringszekerheid van gas. Doordat gas veel gebruikt wordt om elektriciteit op te wekken stijgt ook de prijs van elektriciteit.

Recent is er een taskforce opgezet om grip te houden op de ontwikkelingen in de hoge energieprijzen, de effecten voor huishoudens en bedrijven, de situatie op de gasmarkt mbt leveringszekerheid, de situatie rondom de energieleve-ranciers en internationale ontwikkelingen. Hierin zijn onder andere EZK (Klimaat en Energie en Bedrijfsleven en Innovatie), FIN, SZW, BZK, LNV vertegenwoordigd. Ook vindt er maandelijks een Bewindspersonenoverleg plaats over de hoge energieprijzen (BWO).

Het vorige kabinet heeft maatregelen genomen in de energiebelastingen om tegemoet te komen voor de stijging in de energieprijzen. Concreet is dit een verlaging van de energiebelasting (EB) in de eerste, tweede en derde schijf en een verhoging van de belastingvermindering, de vaste teruggave. Hiermee wordt een huishouden met een gemiddeld energieverbruik er ruim 400 euro tegemoet gekomen.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Vinger aan de pols
Het houden van een vinger aan de pols met betrekking tot de ontwikkeling van de totale energieprijzen.

Monitoring van de energieprijzen
Naar aanleiding van de motie van Dijk bij de Algemene Financiële Beschouwingen is toegezegd om gedurende de periode van hoge energieprijzen de leveringstarieven tweemaandelijks te monitoren en de Kamer hierover te informeren. De volgende update zal in februari zijn, wanneer het CBS en het PBL een actueel beeld presenteren van de ontwikkeling van de energierekening.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- In januari wordt een aanpassing van de leveringstarieven verwacht, dit zal naar alle waarschijnlijkheid tot een verdere stijging leiden. De aangekondigde maatregelen in de energiebelasting gaan per januari in.
- In februari publiceert het CBS samen met het PBL een actueel beeld van de ontwikkeling van de energierekening op basis van de prijzen in januari 2022. In het kader van de monitoring van de leveringstarieven zal een begeleidende brief aan de Kamer worden gestuurd.
- Vooralsnog is de verwachting in de markt dat de prijzen in de tweede helft van het jaar zullen gaan dalen. Indien dit niet gebeurd is mogelijk verdere bijsturing nodig tijdens de augustusbesluitvorming 2022.

Onderwerp **Programma Energiesysteem**
Directie(s) Elektriciteit / Warmte en Ondergrond

Achtergrond

De energietransitie is ongekend complex met grote onzekerheden
Het Nederlandse energiesysteem moet in 30 jaar tijd volledig klimaatneutraal worden. Lange ontwikkeltijden voor infrastructuur vragen er om dat we nú keuzes maken. De verschillende energieketens van productie, transport en distributie en de vraag bepalen samen hoe het energiesysteem er in 2050 uit komt uit te zien. Deze beslissingen worden op verschillende niveaus door verschillende partijen gemaakt. De effecten van een besluit van de ene partij op de mogelijkheden van de ander worden daarbij niet altijd meegenomen. Hoewel er per energiedrager en sector kaders zijn, ontbreekt een richtinggevend kader dat er voor zorgt dat al deze keuzes samen resulteren in een goed functionerend energiesysteem. De ruimtelijke impact is groot en de transitie naar een duurzaam energiesysteem brengt ongewenste effecten met zich mee - zoals schaarste in netcapaciteit en het niet meer in balans zijn van vraag en aanbod. Dit vraagt om een systeemoplossing, waarbij complexe afwegingen moeten worden gemaakt op technologisch, ruimtelijk, sociaal en geopolitiek terrein.

Keuzes om te versnellen
- Om de juiste keuzes te maken is het van belang om een **objectieve feitenbasis** over de status van het huidige energiesysteem te hebben en alle opties om te verduurzamen, inclusief voor- en nadelen (ook vanuit systeemperspectief), scherp te hebben.
- **Deze keuzes moeten worden afgewogen langs publieke belangen:** leveringszekerheid, betaalbaarheid, veiligheid en ruimtelijke inpasbaarheid/maatschappelijke betrokkenheid (zie ook Rijksvisie marktontwikkeling voor de energietransitie (Kamerstuk 32813, nr. 536)). Duurzaamheid is hierbij geen af te wegen publiek belang maar een uitgangspunt. Klimaatneutraliteit in 2050 ligt immers vast in de Klimaatwet.
- De mate waarin het kabinet keuzes maakt en sturing uitoefent op het energiesysteem van de toekomst wordt mede bepaald door de wijze waarop de markt en verschillende energiesystemen werken en wat daarover is vastgelegd in Europese regelgeving. De overheid kan daarin richtinggevend zijn, maar is in de uitwerking daarvan wel afhankelijk van commitment van andere partijen zoals de industrie, markt, netbeheerders, medeoverheden en burgers.
- Hierbij starten we niet van nul. Met de afspraken uit het Klimaatakkoord en de uitvoering ervan worden al tal van keuzes gemaakt die richting geven aan onze energievoorziening in 2050. Diverse studies en routekaarten zijn uitgebracht om de weg richting 2050 inzichtelijk te maken. Daar bouwen we op voort. Ook het RA geeft weer meer richting, maar er zijn nog voldoende keuzes te maken waaronder wat een gewenste energiemix is (zie motie Bontenbal/Erkens verzoekt de regering een gedegen optimalisatiestudie te laten uitvoeren om inzicht te krijgen in wat een kostenoptimale energiemix in 2050 kan zijn (Kamerstuk 32 813, nr. 773)).

Benodigde governance
De benodigde afstemming tussen verschillende sectoren organiseren we binnen het Programma Energiesysteem (PES). Het PES zal integraal kijken en verbinding leggen tussen de programma's voor de sectoren industrie, elektriciteit, mobiliteit en gebouwde omgeving. Vanuit deze samenhang wordt gekeken naar alle aspecten van het energiebeleid: marktordening, financiële prikkels, wetgeving, omgevings- en ruimtelijk beleid.

Beleidsdoelen & prioriteiten
De belangrijkste **beleidsdoelen** voor het programma energiesysteem zijn het tijdig behalen van onze klimaatdoelen in 2050 door de realisatie van het gewenste energiesysteem.

De **prioriteiten** op korte termijn zijn:
- Het opstellen van een objectieve feitenbasis door onafhankelijke wetenschappers (expertteam): een Outlook Energiesysteem 2050 (gereed zomer 2022).
- Het opstellen van een **nationaal plan voor het energiesysteem 2050, een kabinetsvisie,** wat een gedragen beeld van de gewenste ontwikkelingsrichting van het energiesysteem omvat. Het plan geeft niet een vast eindbeeld, en zal deels het karakter van een routekaart hebben, met feedback-loops zodat steeds adequaat kan worden ingespeeld op innovaties en maatschappelijke ontwikkelingen.
- Korte termijn vraagstukken vanuit een integrale blik bekijken met het oog op de langere termijn ontwikkelingen zolang het NPE 2050 nog niet gereed is.

Verwachte ontwikkelingen in 2021/2022
- Voornemen om voor de Kerst 2021 een brief te sturen naar de Eerste en Tweede Kamer over het belang van een integrale blik op het energiesysteem, de keuzes die gemaakt moeten worden en in welke mate de overheid ook een rol heeft in het maken van die keuzes. Kort samengevat door sturing te geven op samenhang in de onderdelen van het energiesysteem, door te sturen op

Onderwerp **Programma Energiesysteem**
Directie(s) Elektriciteit / Warmte en Ondergrond

samenhangende besluitvorming en door samen met Nederland te werken aan een energiesysteem van ons allemaal.
- Voornemen om voor de zomer van 2022 met de Kamer een eerste opzet te delen, toewerkend naar het nationaal plan energiesysteem 2050, dat zal meelopen in de ritmiek van de Klimaatwet en INEK-cyclus op het Europese niveau.

Onderwerp Energiewet
Directie(s) Elektriciteit

Achtergrond

Doel Energiewet
Met de Energiewet worden afspraken uit Klimaatakkoord wettelijk mogelijk gemaakt en wordt het Europese elektriciteitspakket geïmplementeerd. Er zijn meerdere stakeholdersessies geweest en er is veel steun voor het wetsvoorstel. De stakeholders zijn ook op de hoogte van de inhoud. Ook richting de Kamers is het wetsvoorstel meermaals aangekondigd.

Energiewet biedt een gemoderniseerd wettelijk kader voor zowel elektriciteit als voor gas waarbinnen (1) de energietransitie mede ondersteund en gestimuleerd wordt en (2) een bijdrage wordt geleverd aan het doel van een schone en koolstofdioxide-arme (CO_2) energievoorziening die ruimtelijk inpasbaar, veilig, betrouwbaar en betaalbaar is.

Actuele situatie met betrekking tot faillissementen
Met name de maatregelen in Pijler V zijn op dit moment actueel. De huidige situatie op de energiemarkt is uitzonderlijk. De prijzen op de energiemarkt zijn de afgelopen maanden flink gestegen. Stijgende energieprijzen kunnen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering van energieleveranciers. Van enkele energieleveranciers is de vergunning inmiddels door de ACM ingetrokken, met de kanttekening dat de stijging van de energieprijzen niet altijd de enige reden is. ACM geeft alleen een leveranciersvergunning af als de leverancier bij de ACM kan aantonen dat hij beschikt over de benodigde organisatorische, financiële en technische kwaliteiten om daadwerkelijk energie te kunnen leveren aan eindafnemers met een kleine aansluiting. In het wetsvoorstel werden al maatregelen aangekondigd om het toezicht op de leveranciers van huishoudelijke afnemers te verbeteren.

In het wetsvoorstel worden al enkele maatregelen aangekondigd om het toezicht op energieleveranciers te verbeteren. Zo worden de volgende maatregelen voorgesteld:
- Leveranciers zullen bij de aanvraag (en periodiek na afgifte) van een vergunning een Verklaring Omtrent Gedrag (hierna: VOG) moeten overleggen. Hiermee kan ACM de algehele integriteit toetsen.
- ACM krijgt de mogelijkheid om gebruik te maken van de wet Bevordering Integriteits Beoordelingen door het Openbaar Bestuur (wet Bibob). De Wet Bibob maakt het mogelijk dat de integriteit van de aanvrager van een vergunning wordt getoetst. Het doel is daarmee ook de integriteit van het toetsende bestuursorgaan, in dit geval de ACM, te beschermen, door te voorkomen dat vergunningen worden verleend aan niet betrouwbare en/of niet- integere partijen. Ook kunnen al afgegeven vergunningen worden ingetrokken. Hiermee wordt voorkomen dat de ACM ongewild criminele activiteiten faciliteert.
- Verder wordt voorgesteld te expliciteren dat de vergunninghouder aan de bij de vergunningaanvraag gestelde eisen moet blijven voldoen.
- Nieuw opgenomen is de kwaliteit van voldoende deskundigheid. Deze moet borgen dat leveranciers met voldoende kennis van zaken actief zijn op de markt. In lagere regelgeving zal hier nadere uitwerking aan worden gegeven. Voor de verdere invulling hiervan zal lagere regelgeving een plicht gaan bevatten om wijzigingen in bepaalde aspecten van die kwaliteiten te melden. Het kan hier bijvoorbeeld gaan om bij grote organisatorische of financiële veranderingen. Een dergelijke meldplicht was niet eerder expliciet bepaald, wel was dit door de wetgever beoogd en als zodanig door de ACM in de vergunningseisen opgenomen.

Daarnaast is aan TK middels beantwoording Kamervragen de toezegging gedaan dat een extern onderzoek gestart wordt om te bekijken of het wenselijk en mogelijk is om nadere eisen te stellen aan leveranciers en zo ja, welke eisen het doel het beste bereiken en goed uitvoerbaar zijn voor zowel energieleveranciers als de ACM. Daarbij moet ook onderzocht worden wat de gevolgen zouden kunnen zijn op de prijsvorming en op de mogelijkheid voor nieuwe leveranciers om tot de markt toe te treden. Bij dit onderzoek wordt tevens de mogelijkheden onderzocht om de positie van consumenten bij faillissementen van energieleveranciers te verbeteren. Hierbij wordt de vraag meegenomen of er een uitvoerbare en doelmatige uitwerking van een waarborgfonds voor consumenten mogelijk is

Beleidsdoelen & prioriteiten

Beleidsdoelen:
- PIJLER I: Versterkt kader voor toekomstige systeemintegratie
- PIJLER II: Energiedata als noodzakelijke en kansrijke grondstof
- PIJLER III: Meer hernieuwbare elektriciteit aansluiten
- PIJLER IV: Meer ruimte voor nieuwe marktinitiatieven
- PIJLER V: Meer vrijheid èn meer bescherming eindafnemers
- PIJLER VI: Versterking toezicht en stroomlijning wetgeving

Onderwerp **Energiewet**
Directie(s) Elektriciteit

Prioriteiten:
- Wetsvoorstel zorgt voor een deel van de uitvoering van het Klimaatakkoord
- Daarnaast worden met het wetsvoorstel enkele problemen in de praktijk uitgevoerd (zoals faillissementen)
- Tot slot wordt het wetsvoorstel de Europese elektriciteits-richtlijn geïmplementeerd

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- Begin 2022 worden de uitvoerings- en handhaafbaarheid-stoetsen van de toezichthouders verwacht.
- Naar aanleiding daarvan wordt het wetsvoorstel aangepast.
- Er is na de toetsen nog politieke ruimte voor aanpassingen en/of verwerken van wensen uit het Regeerakkoord. Hierover zult u per nota in het voorjaar geïnformeerd worden.
- Daarna kan het wetsvoorstel als u akkoord bent in het voorjaar via de Ministerraad aan de Raad van State worden aangeboden voor advies.
- Na ontvangst van het advies van de Raad van State (rond de zomer), wordt dit advies verwerkt en kan het wetsvoorstel door u bij de Tweede Kamer worden ingediend (voorzien na het zomerreces).

Dossier EU -richtlijn hernieuwbare energie (RED)
Directie Elektriciteit / Cluster EU & Internationaal

Achtergrond

- In juli 2021 heeft de Europese Commissie (Cie) een voorstel gedaan voor herziening van de EU Richtlijn Hernieuwbare Energie (Renewable Energy Directive, RED).
- Dit voorstel is onderdeel van een breed pakket aan voorstellen gericht op het behalen van het EU-doel van ten minste 55% broeikasgasemissiereductie in 2030 t.o.v. 1990: het zogenoemde "Fit for 55%"-pakket. Dit pakket is een belangrijk onderdeel van de EU Green Deal.
- Om bij te dragen aan het doel van 55% broeikasgasemissiereductie in verhoogt de Cie in haar voorstel voor de RED-herziening het doel van ten minste 32% hernieuwbare energie in 2030 naar ten minste 40% in 2030. Voor lidstaten moet dit nog worden omgezet in een indicatief nationaal doel.
- Daarbij stelt de Commissie aanvullende maatregelen en subdoelen voor voor diverse sectoren, zoals de gebouwde omgeving, industrie, vervoer, warmte/koude sector en de inzet van waterstof.
- Naast deze aangescherpte en nieuwe sectordoelen bevat het voorstel een uitbreiding en aanscherping van de duurzaamheidscriteria voor biogrondstoffen.

Beleidsdoelen & prioriteiten

- NL is van mening dat een hoger aandeel hernieuwbare energie een belangrijke bijdrage levert aan het behalen van het EU-doel voor ten minste 55% emissiereductie in 2030. Het bindende doel op EU-niveau, met indicatieve nationale bijdragen, sluit aan bij het uitgangspunt van het kabinet dat lidstaten in staat moeten blijven om CO_2 reductiedoelstellingen op de meest kostenefficiënte wijze te behalen.
- Hoewel NL traditioneel stuurt op het hoofddoel CO_2-reductie, kan in bepaalde sectoren een subdoel voor hernieuwbare energie opportuun zijn om zo het risico te verkleinen dat
- EU-lidstaten zich onvoldoende inspannen om de gestelde klimaatdoelen te behalen.
- Voor een aantal van de voorgestelde subdoelen wordt de NLse inzet nog nader bepaald door te kijken naar of deze voldoende geïnstrumenteerd en uitvoerbaar zijn, en in welke mate ze op een kosteneffectieve wijze realiseerbaar zijn. Ook wordt gekeken naar de mogelijke gevolgen voor burgers, bedrijven en instellingen.
- Aandachtspunt voor NL zijn de gestelde subdoelen in de RED voor de inzet van "groene" waterstof in industrie en transport. NL heeft hoge ambities voor de ontwikkeling van waterstof en is daarom niet per definitie tegen subdoelen op dit terrein maar kijkt wel kritisch naar de haalbaarheid van die doelen. Voor de bindende doelen van waterstof is daarbij van groot belang dat de Commissie aanvullende eisen daarvoor uitwerkt in de EU-wetgeving (via zgn. "gedelegeerde handelingen").
- Daarnaast is onze aandacht gericht op voorgestelde subdoelen voor in de warmte/koude sector, voor de inzet van hernieuwbaar in warmtenetten en de doelen voor de transportsector.
- Tot slot: NL staat positief tegenover de voorgestelde aanscherping van duurzaamheidscriteria voor biomassa en zet zich in voor nog meer ambitie op EU-niveau, bijvoorbeeld via aanvullende sociaal-economische criteria en door te kijken naar de daadwerkelijke CO_2-uitstoot bij het gebruik van houtige biomassa. Dit laatste vloeit mede voort uit de wens van de Tweede Kamer.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- Onder het Franse EU-voorzitterschap zullen de onderhandelingen over het Fit-for 55% pakket vanaf januari 2022 worden voortgezet, dit geldt ook voor de RED-onderhandelingen.
- De voortgang in de RED (en ook EED)-onderhandelingen wordt besproken in de EU Energieraad. Veel van de andere Fit-for 55% voorstellen worden juist in de Milieuraad en Transportraad besproken.
- In 2022 zal gewerkt worden aan de totstandbrenging van een zgn. gemeenschappelijke oriëntatie van de Raad (alle EU lidstaten samen) over de RED-herziening en andere onderdelen van het pakket.
- Naar verwachting zal dit gemeenschappelijk standpunt van de Raad nog niet in de eerste helft van het jaar (Frans EU-voorzitterschap) tot stand komen maar wellicht wel in de tweede helft van 2022 (Tsjechisch EU-voorzitterschap).
- Verder relevant is dat er nauwe samenhang zal zijn - met name op het onderwerp waterstof- tussen de RED-onderhandelingen en het "decarbonisation package" (aanpassing EU-regelgeving op terrein van gas) waarvoor de Commissie medio december 2021 voorstellen zal uitbrengen.
- De voortgang van het Fit-for 55% pakket en de RED-onderhandelingen zal geregeld met de Tweede Kamer besproken worden tijdens plenaire debat en Commissie-debatten, bijvoorbeeld voorafgaand aan de Energieraad.

Dossier EU-richtlijn energiebesparing (EED)
Directie Elektriciteit / Cluster EU & Internationaal

Achtergrond

- In juli 2021 heeft de Europese Commissie (Cie) een voorstel gedaan voor herziening van de EU Richtlijn voor Energiebesparing (Energy Efficiency Directive, EED).
- Dit voorstel is onderdeel van een breed pakket aan voorstellen gericht op het behalen van het EU-doel van ten minste 55% broeikasgasemissiereductie in 2030 t.o.v. 1990: het zogenoemde “Fit for 55%”-pakket. Dit pakket is een belangrijk onderdeel van de EU Green Deal.
- In het voorstel voor de herziening van de richtlijn energie-efficiëntie (EED) wordt het huidige EU-energie-efficiëntiedoel gesteld op 9% besparing ten opzichte van het referentiejaar 2020 (NB: dit komt neer op een verhoging t.o.v. het huidige doel van 32,5% naar 39% energiebesparing in 2030. Het EU-doel wordt bindend en de nog nader vast te stellen nationale bijdragen blijven indicatief.
- Daarnaast stelt de Commissie aanvullende (bindende) sectordoelen voor om dit doel te behalen in sectoren, met name in de gebouwde omgeving, waarbij de publieke sector een ‘voorbeeldrol’ heeft en verplicht wordt tot energiebesparingen en jaarlijkse renovatieverplichtingen.
- Ook wordt in het EED-voorstel de algemene nationale energiebesparingsverplichting verhoogd (van 0,8% naar 1,5 % per jaar) en wordt er een verplichting geïntroduceerd om bij nieuw beleid en investeringsmaatregelen het *Energy Efficiency First*-principe te hanteren. Tot slot wordt in het voorstel aan lidstaten gevraagd om aanvullend beleid te ontwikkelen tegen energiearmoede en voor kwetsbare consumenten en huishoudens.

Beleidsdoelen & prioriteiten

- NL is van mening dat energie-efficiëntie een belangrijke bijdrage levert aan het behalen van het EU-doel voor ten minste 55% emissiereductie in 2030. Voor het kabinet is het belangrijk dat lidstaten de mogelijkheid behouden om hun CO_2-reductiedoelstellingen op kostenefficiënte wijze te behalen. Het principe van technologie-neutraliteit is daarin leidend. Het bindende doel op EU-niveau, met een indicatieve nationale bijdrage, sluit aan bij het uitgangspunt van het kabinet.
- De huidige indicatieve bijdragen van Nederland aan het EU-doel van 32,5% energiebesparing in 2030 worden uitgewerkt in het Integrale Nationale Energie en Klimaatplan. Een hogere indicatieve bijdrage van Nederland vergt naar verwachting een forse extra inspanning. Hetzelfde geldt voor de verhoging van de energiebesparingsplicht. Wij brengen nog nader in kaart wat deze verhoogde doelen voor energiebesparing concreet voor NL betekenen. De mate waarin deze energiebesparingsdoelen voor NL realiseerbaar zijn hangt in belangrijke mate af van welke maatregelen en ontwikkelingen mee mogen tellen voor het behalen van deze doelen. Hierover zijn we in gesprek met de Europese Commissie.
- Het voorstel introduceert een verplichting om het Energy Efficiency First (EEF)-principe te hanteren: een verplichting om bij beleids- en investeringsbeslissingen (in zowel de energie- als niet-energetische sectoren) energie-efficiëntie als primaire overweging te nemen. De leidraad die de Commissie heeft eind september heeft gepubliceerd voor de invulling van deze verplichting geeft ons comfort, omdat duidelijk wordt dat energiebesparing niet per se op de eerste plaats komt wanneer andere oplossingen kosteneffectiever blijken te zijn. Toch zal het kabinet kritisch blijven kijken naar de mogelijke impact van dit EEF-principe omdat dit veel monitorings- en rapportagewerk kan opleveren.
- Tot slot is van belang om de inzet bij de onderhandelingen over de EED in samenhang te bezien met andere Fit-for 55% onderdelen. Zo hebben verder elektrificatie, de ontwikkeling van CCS en de opschaling van productie van (groene) waterstof (RED-doel) een stevige impact op het verbruik van energie. Daarnaast zijn er maatregelen o.b.v. andere Fit-for 55% onderdelen die kunnen leiden tot energiebesparing.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- Onder het Franse EU-voorzitterschap zullen de onderhandelingen over het Fit-for 55% pakket vanaf januari 2022 worden voortgezet, dit geldt ook voor de EED-onderhandelingen.
- De voortgang in de EED-onderhandelingen wordt besproken in de EU Energieraad. Veel van de andere Fit-for 55% voorstellen worden juist in de Milieuraad en Transportraad besproken.
- In 2022 zal gewerkt worden aan de totstandbrenging van een zgn. gemeenschappelijke oriëntatie van de Raad (alle EU lidstaten samen) over de EED-herziening en andere onderdelen van het pakket.
- Naar verwachting zal dit gemeenschappelijk standpunt van de Raad nog niet in de eerste helft van het jaar (Frans EU-voorzitterschap) tot stand komen maar wellicht wel in de tweede helft van 2022 (Tsjechisch EU-voorzitterschap).
- Verder zal de voortgang van het Fit-for 55% pakket en de EED-onderhandelingen geregeld met de Tweede Kamer besproken worden tijdens plenaire debat en Commissie-debatten, bijvoorbeeld voorafgaand aan de Energieraad.

Onderwerp Gasmarkt en voorzieningszekerheid
Directie(s) Elektriciteit

Achtergrond

Verbruik:
Aardgas speelt nog een belangrijke rol in de Nederlandse energiehuishouding. Ter indicatie in 2020 was aardgasverbruik nog goed voor 44% van de totale primaire energieverbruik in Nederland. Richting 2030 is de projectie dat dit nog altijd rond 35% van het primaire energieverbruik zal uitmaken.

De meeste grootverbruikers van aardgas nemen aardgas rechtstreeks van het hoogcalorische hoofdtransportnet van GasUnie Transport services (GTS) af. Dit zijn de elektriciteitscentrales en grote bedrijven. De kleinverbruikers, waaronder alle huishoudens, zijn aangesloten op de regionale netten en verbruiken laagcalorisch gas. Daarnaast is er een aantal grootverbruikers die zijn aangesloten op het laagcalorische hoofdtransportgasnet. Van belang hierbij is dat hoogcalorisch gas en laagcalorisch niet onderling uitwisselbaar zijn. Wel kan hoogcalorisch gas via toevoeging van stikstof worden omgezet in laagcalorisch gas, iets dan van groot belang is voor de beëindiging van de gaswinning uit het Groningenveld. Het omzetten van laagcalorisch gas naar hoogcalorisch gas is niet mogelijk.

De huidige binnenlandse vraag is verdeeld over vier sectoren. In 2019 was de verdeling: industrie en nijverheid (33%), energiesector (29%), huishoudens en diensten (29%) en landbouw en visserij (9%). De huidige Nederlandse elektriciteitsproductie komt nog voor circa 50% uit gasgestookte centrales. Ondanks de snelle groei van hernieuwbare elektriciteitsopwekking blijft regelbaar vermogen in de vorm van gascentrales nodig voor de momenten dat het aanbod van wind- en zonne-energie niet aan de elektriciteitsvraag kan voldoen.

Herkomst gas:
Nederland was jarenlang een belangrijk exportland. Nu is er echters sprake van een sterk teruglopende gaswinning in Nederland. De gaswinning uit het Groningenveld, waar laagcalorisch gas wordt gewonnen, zal zeer binnenkort worden beëindigd als gevolg van de aardbevingenproblematiek. De winning uit de kleine velden op land en in zee, waar voornamelijk hoogcalorisch gas wordt gewonnen, loopt ook snel terug. Nederland is daarmee sinds enige tijd een importland geworden.

Nederland en de EU hebben al sinds enige tijd de diversificatie van gasimport als beleidsdoel, om niet ongewenst afhankelijk te worden van een beperkt aantal aanbieders. Via pijpleidingen komt het gas vooral uit Rusland, Noorwegen en Algerije naar de EU, respectievelijk circa 40, 20 en 10 procent. Voor LNG (vloeibaar aardgas) is het aanbod meer divers, onder meer uit Verenigde Staten, Rusland, Nigeria, Qatar en Canada. Vermoedelijk zal LNG de komende jaren en decennia uit een toenemend aantal landen komen. De afhankelijkheid van Russisch gas geeft ook een geopolitieke dimensie aan het gasdossier. Denk daarbij aan de discussie over het toestaan van Nordstream 2 pijpleiding gekoppeld aan de zorgen rond gasdoorvoer door en daaruit voortvloeiende inkomsten voor Oekraïne.

Uit meerdere stresstesten (nationaal, regionaal en Europees) komt naar voren dat de gasvoorzieningen in Nederland toereikend zijn. Er is in voldoende mate infrastructuur, waaronder interconnectie, LNG-faciliteiten en een overcapaciteit aan gasopslagen. Daarnaast beschikt Nederland over de grootste en meest liquide gashandelsplaats van Europa (de Title Transfer Facility, TTF). Met een krimpende gasmarkt zal de overcapaciteit aan assets alleen maar toenemen.

Gasprijzen in de huidige winterperiode:
De huidige hoge prijzen zijn een mondiaal verschijnsel en komen grotendeels voort uit de snelle economische opleving na de Corona lock downs in combinatie met mondiaal tegenvallende productie van hernieuwbare elektriciteit en kolenstroom. Gascentrales moeten dit opvangen wat leidt tot hogere gasvraag. Aan de aanbodkant was er weinig flexibiliteit om de stijgende vraag te bedienen en kampten meerdere productielanden met onderhoudsachterstanden, mede door Corona. De prijzen lijken na het winterseizoen weer te gaan dalen. Daarnaast zijn de prijzen extra gestegen door toenemende geopolitieke spanning tussen Rusland en Navolanden, vanwege spanningen rond de grens met Oekraïne.

Vulafspraken gasopslagen:
De overheid heeft in het kader van terugbrengen productie Groningenveld harde afspraken met de NAM-partijen SHELL en EXXON. Niet alleen over het vullen van de laagcalorische gasopslagen te Norg en Alkmaar aan het begin van het koude seizoen, maar ook dat er voldoende gas moet zijn tot en met het einde van de winter. Dit om de leveringszekerheid van L-gasgebruikers te borgen.

Daarnaast is in het Besluit leveringszekerheid Gaswet vastgelegd dat netbeheerder GTS verantwoordelijk is voor levering van gas aan kleinverbruikers bij temperaturen van

Onderwerp **Gasmarkt en voorzieningszekerheid**
Directie(s) Elektriciteit

-9 t/m -17 graden Celsius. Daarbij is -17 graden Celsius die voorkomt met een statistische waarschijnlijkheid van eens in de 50 jaar. GTS vult deze verplichting in door gas te contracteren via jaarlijkse tenders.

De opslagen voor hoogcalorisch gas (industriële gebruikers), in Nederland met name de gasopslag Bergermeer, zijn in deze zomer door voornoemde hoge prijzen en aanvoer-problemen minder gevuld dan in voorgaande jaren. Uit de raadpleging van experts blijkt dat de aankomende winter bij normale temperaturen niet zal leiden tot problemen in de leveringszekerheid van gas. Het Europese netwerk van transmissiesysteembeheerder voor gas (ENTSOG) laat in haar winteroutlook zien dat de Europese gasinfrastructuur in combinatie met de huidige vulgraden van de opslagen voldoende robuust en flexibel is om ook een koude winter te doorstaan. De opslagen voor hoogcalorisch gas zijn in Europa bij start koudeseizoen met 77% gemiddeld voldoende gevuld. Weliswaar krapper dan de afgelopen jaren, maar ook voldoende voor een koude winter. Ook de Europese Commissie en het Europese agentschap van energietoezichthouders (ACER) bevestigen dit.

Verwachtingen van gasmarkt:
Naast de inzet op alternatieve bronnen van gas, zet het kabinet middels de energietransitie in op duurzame gasvormige brandstoffen (groene waterstof en groen gas), energie-efficiëntie en andere alternatieve energiebronnen. Gezien het feit dat gasvormige energiedragers voorlopig nodig zullen blijven, met name in de industrie en het zware transport, bevordert het kabinet het gebruik van duurzame gassen als groen gas en waterstof (zie fiche waterstof).

Naast verduurzaming zal er aandacht moeten blijven voor betaalbaarheid en betrouwbaarheid. Betaalbaarheid zal geborgd moeten worden door het vasthouden aan een concurrerende markt met voldoende aanbieders en keuzevrijheid voor de consument.

Voor de betrouwbaarheid zal gekeken worden of extra eisen aan bijvoorbeeld het verplicht vullen van opslagen, het versterken van coördinatie met buurlanden en het eventueel meer voorschrijven van het aangaan van lange termijn contracten, kunnen helpen bij het robuuster maken van de gasmarkt.

Aangezien de Nederlandse gasmarkt geïntegreerd is in de Europese gasmarkt is de Europese context cruciaal. Rond de marktordening en de voorzieningszekerheid is er Europese wet- en regelgeving en zijn er samenwerkingsverbanden in bijvoorbeeld risicogroepen. Daar worden onder andere stresstesten uitgevoerd en verregaande afspraken gemaakt over leveren van solidariteit bij gastekorten. De Europese Commissie is op 15 december met aanvullende wetgeving gekomen om de samenwerking bijvoorbeeld op het terrein van het gebruik van gasopslagen te versterken. Deze wetgeving wordt in de komende periode behandeld in de Raad en het Europees Parlement alvorens tot vaststelling (al dan niet in gewijzigde vorm) wordt gekomen.

Beleidsdoelen & prioriteiten
- Het verbeteren van de voorzieningszekerheid, oa door verplichte vulgraden ook voor h-gasopslagen
- Het verbeteren van regionale samenwerking
- Het versterken van de internationale marktwerking
- Het versterken van integratie van gasnetten en markt met andere energiemarkten (waterstof, elektriciteit)

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- Onderhandelingen over decarbonisatiepakket Gas (werking van de interne markt voor gas en waterstof)
- Verzwaren eisen aan voorzieningszekerheid bijvoorbeeld door verplicht vulgraad gasopslagen als onderdeel van regeerakkoord
- Commissiedebat in juni over voorzieningszekerheid
- Vaststellen maatregelen om ernstige verstoringen in het gassysteem te kunnen ondervangen
- Afsluiten solidariteitsovereenkomsten met buurlanden (EU verplichting)
- Monitoren leveringszekerheid en ontwikkelingen gasprijzen

Onderwerp **Internationaal Energie Agentschap (IEA)**
Directie(s) Elektriciteit / Cluster EU & Internationaal

Achtergrond
Het Internationaal Energieagentschap (IEA), gevestigd in Parijs, is opgericht in 1974 als gevolg van de oliecrisis. Inmiddels is het de belangrijkste internationale denktank op energiegebied, inclusief duurzame energie en klimaat. Tevens is het IEA verantwoordelijk voor coördinatie van de strategische olievoorraden, die haar leden verplicht zijn aan te houden en voor coördinatie van collectieve actie in het geval van een oliecrisis. Het IEA monitort verder voor Nederland ook de uitfasering van Groningen-gas in onze buurlanden. DG Gaastra heeft samen met Buitenlandse Zaken (plv. dir. IGG) zitting in de Governing Board (4x per jaar). EZK coördineert. Nederlandse experts van verschillende ministeries, uitvoeringsorganisaties en externen nemen deel aan de verschillende IEA-gremia. Het IEA valt onder de Organisatie voor Europese Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). Dertig OESO-landen zijn lid.

Het IEA wordt steeds actiever in het domein van de energietransitie. Met het recente Net Zero Emissions by 2050 scenario geeft het een routekaart om netto-nul emissie te realiseren. De jaarlijkse publicaties op het gebied van CO_2-uitstoot en ontwikkelingen in het energiedomein genereren wereldwijd veel aandacht.

Elke vijf jaar analyseert het IEA het energie- en klimaatbeleid van een lidstaat met een zogenaamde In-Depth Review. De Nederlandse In-Depth Review uit 2020 deed aanbevelingen zoals het inzetten op ondersteuning van schonere waterstofproductie, digitalisering, verzekeren dat een focus op CO_2-reductie niet ten koste gaat van de implementatie van energie-efficiëntiemaatregelen, overwegen van een levensduurverlenging van nucleaire elektriciteitscentrales en het beter uitwerken van emissiereductienormen voor mobiliteit.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Tijdens de IEA ministerial van februari 2022 spelen een aantal thema's

- Het IEA wil het oliecrisismechanisme herzien om beter aan te sluiten bij de energietransitie. Nederland vindt het herzien logisch, maar wil, net als DUI, ZWE, ZWI (gezamenlijke verklaring), alsmede BEL, LUX, en POL (steun binnen EU) en AUS, CAN en VK (buiten EU), pas besluiten hoe het mechanisme aangepast kan worden als de implicaties beter in beeld zijn gebracht.
- Het IEA wil dat lidstaten op vrijwillige basis voorraden kritieke mineralen gaan aanhouden. Nederland heeft hier geen bezwaar tegen, maar houdt voor alsnog zelf geen voorraden aan. Het is logisch dat het IEA meer kennis over kritieke mineralen opdoet. Of de organisatie op termijn ook een crisismechanisme moet gaan beheren is de vraag.
- Omdat de opkomende economieën (veelal niet-OESO-leden) een steeds groter aandeel in het mondiale energieverbruik hebben, is het voor het IEA van toegenomen belang om deze landen aan zich te binden om wereldwijd voldoende invloed te kunnen uitoefenen en over data te beschikken. Het associatielandenbeleid wordt voor het IEA steeds belangrijker. Specifiek met India is het IEA een "strategisch partnerschap" aan het uitonderhandelen. Nederland is voorstander van het verder betrekken van India. Maar ook via het IEA Clean Energy Transitions Programme werkt het IEA samen met opkomende economieën en, voornamelijk door Nederland betaald (BZ), met landen in Afrika

Dossier Kernenergie: marktconsultatie en scenariostudie
Directie Elektriciteit

Achtergrond

- Voor het halen van de klimaatdoelstellingen in 2030 en 2050 is CO_2-arme productie van elektriciteit nodig. Om de leveringszekerheid ook te kunnen borgen in periodes met weinig zon en wind is CO_2-vrij regelbaar vermogen nodig. Kernenergie kan minder wind/zon en regelbaar vermogen noodzakelijk maken.
- Diverse internationale organisaties, die zich buigen over klimaat en energie, geven aan dat kernenergie een rol zou kunnen spelen.
- Naar aanleiding van de motie Dijkhoff c.s. (september 2020) is in opdracht van EZK een marktconsultatie uitgevoerd onder welke voorwaarden marktpartijen bereid zijn te investeren in kerncentrales in Nederland, welke publieke ondersteuning daarvoor nodig is en is verkend in welke regio's er belangstelling is voor de realisatie van een kerncentrale. De consultatie is juli 2021 afgerond en naar de Tweede Kamer gestuurd.
- Belangrijke conclusie van de marktconsultatie is dat, gezien de substantiële omvang van investeringen, substantiële risico's en lange doorlooptijd betrokkenheid van de overheid bij kernenergieprojecten onvermijdelijk lijkt.
- Bij de marktconsultatie is tevens bedrijfsduurverlenging van de Kerncentrale Borssele na 2033 betrokken. Marktpartijen brengen naar voren dat behoud van specifieke nucleaire kennis een belangrijk argument is voor bedrijfsduurverlenging. Hiermee wordt de optie open gehouden om in de toekomst meer kernenergie aan de mix toe te voegen
- Als vervolg op de marktconsultatie wordt een scenariostudie uitgevoerd. In deze studie wordt nagegaan welke effecten het toevoegen van meer kernenergie op het energiesysteem heeft.
- Uiteraard is draagvlak van belang. In Zeeland lijkt dit er te zijn. Ook Limburg verkent op provinciaal niveau de mogelijke rol van kernenergie.

Beleidsdoelen & prioriteiten

- De scenariostudie moet meer inzicht geven in de impact van meer kernenergie op het energiesysteem in Nederland. Deze studie zal tegen de zomer van 2022 zijn afgerond.
- Op basis van de marktconsultatie en de uitkomsten van de scenariostudie zal het kabinet eventuele vervolgstappen ten aanzien van kernenergie kunnen bepalen. Dit betreft ook de hoeveel kernenergie wenselijk zal zijn en of er ook een rol voor SMRs is weggelegd.
- Uiteraard is speelt hierbij een belangrijke rol wat over kernenergie in het Regeerakkoord is opgenomen.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- Tegen de zomer 2022 komen de uitkomsten van de scenariostudie beschikbaar. Op basis hiervan zal het kabinet eventuele vervolgstappen ten aanzien van kernenergie kunnen bepalen, in samenhang met de ambities in het Regeerakkoord.

Dossier Levensduurverlenging Kerncentrale Borssele
Directie Elektriciteit

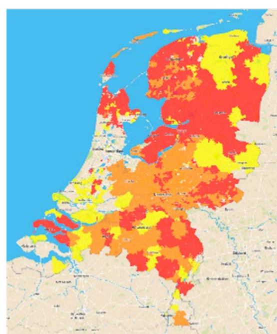
Achtergrond
- In de Kernenergiewet is een bepaling opgenomen dat de vergunning voor het in werking houden van de kerncentrale Borssele per 31 december 2033 vervalt.
- De motie van Mulder/Harbers (juni 2020) verzoekt de regering om een aanpassing van de Kernenergiewet voor te bereiden waarmee eventuele bedrijfsduurduurverlenging van de kerncentrale in Borssele na 2033 mogelijk wordt gemaakt als dat technisch en bedrijfseconomisch mogelijk is.
- Hierop is de vorige minister in overleg getreden met de staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat om in beeld te brengen welke stappen nodig zijn voor de eventuele aanpassing van de Kernenergiewet.
- Gebleken is dat deze wetswijziging naar verwachting circa 3 jaar in beslag zal nemen. Dit vanwege de noodzakelijke (grensoverschrijdende) inspraak en de milieueffectrapportage die moet worden opgesteld.
- De vergunninghouder van de kerncentrale heeft laten weten op grond van eerdere studies geen technische belemmeringen te verwachten voor bedrijfsduurverlenging. Hiervoor dient nog wel nader onderzoek te worden uitgevoerd, waarbij tevens moet worden uitzocht welke investeringen nodig zijn voor bedrijfsduurverlenging.
- De vergunninghouder heeft aangegeven te kijken naar de Rijksoverheid voor de vergoeding van de kosten van dit verkennende onderzoek (ca. 11 mln. Euro). Er is nog definitief uitsluitsel nodig, maar de kans wordt niet groot geacht dat een eventuele Rijksbijdrage op goedkeuring vanuit Brussel kan rekenen
- Ook heeft de vergunninghouder laten weten dat vanuit bedrijfseconomisch perspectief bedrijfsduurverlenging na 2033 onzeker is.
- Met de vergunninghouder en aandeelhouders (30% RWE en 70% provincie Zeeland en Zeeuwse gemeenten) zal het gesprek moeten worden aangegaan over de businesscase voor bedrijfsduurverlenging.
- Het uiteindelijke besluit over bedrijfsduurverlening is aan de vergunninghouder en zijn aandeelhouders.

Beleidsdoelen & prioriteiten
- Uitvoeren van een strategische milieueffectrapportage
- Aanpassen Convenant Kerncentrale Borssele. Dit in overleg met IenW, de vergunninghouder EPZ en de aandeelhouders.
- Aanpassing van de Kernenergiewet om eventuele bedrijfsduurverlenging mogelijk te maken.
- De businesscase zal onderdeel van de discussies zijn (zie ook ontwikkelingen 2022).

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- Hierbij wordt nagegaan of de rijksoverheid de businesscase van bedrijfsduurverlenging na 2033 financieel wil ondersteunen en in hoeverre dit kan zonder dat er sprake is van ongeoorloofde staatssteun in de ogen van de Europese Commissie.

Dossier **Netcapaciteit / maakbaarheid van de elektriciteitsnetten**
Directie Elektriciteit

Achtergrond
Er is sprake van grote en toenemende transportschaarste op de elektriciteitsnetten waarbij de problematiek speelt bij zowel regionale als landelijk netbeheerder. De problematiek speelt enerzijds voor de invoeding van hernieuwbare elektriciteit die vaak gesitueerd is/word in het buitengebied waar het elektriciteitsnet van oudsher 'dun' is en dus fors uitgebreid moet worden, in alle rode en oranje gebieden van het kaartje hieronder. Anderzijds speelt het de problematiek in toenemend mate ook voor afname van elektriciteit waardoor het vestigen of uitbreiden van (nieuwe) bedrijven wordt belemmert, zoals rond Schiphol en in delen van Amsterdam. Dit kan ook gevolgen hebben voor de woningbouwopgave. Oorzaak hiervan is een optelsom van factoren, zoals de forse groei in vraag naar transportcapaciteit als gevolg van de groeiende, digitaliserende en elektrificerende economie en energietransitie, lange doorlooptijden voor infrastructuur projecten en tekort aan technisch geschoold personeel.

Gebieden waar geen wind en zon past

Dit belemmert de energietransitie en het behalen van de klimaatdoelen. Bij transportschaarste kan de industrie niet elektrificeren, staat de ombouw van de gebouwde omgeving volledig stil, kan er niet meer zon en wind op land gerealiseerd worden, kan de elektriciteit van wind op zee niet door Nederland getransporteerd worden naar de vraag en kan er geen versnelling van elektrisch vervoer plaatsvinden.

De netbeheerders investeren 3 miljard per jaar op land (exclusief kosten net op zee), maar kunnen niet alle knelpunten oplossen. Om voldoende kapitaal aan te kunnen trekken moeten netwerkbedrijven beschikken over voldoende eigen vermogen. Het is voor de drie grote regionale netwerkbedrijven echter onzeker of de huidige aandeelhouders (gemeenten en provincies) bereid en in staat zijn om het eigen vermogen voldoende te versterken. Het gaat hierbij in totaal om een eigen vermogensbehoefte van 4,7 miljard euro tot 2030. Ook na 2030 zal de eigenvermogensbehoefte nog significante zijn. Ambtelijk wordt verkend of het Rijk hier een rol in kan spelen zodat een nieuwe kabinet hier een keuze over kan maken. De urgentie is voor regionaal netwerkbedrijf Stedin (werkgebied: Zeeland en Randstand minus Amsterdam) het grootst. Stedin heeft in april 2022 zicht op een oplossing nodig om haar kredietwaardigheid op peil te houden. De 44 gemeentelijke aandeelhouders van Stedin kijken na de laatste kapitaalstorting (200 miljoen euro) nadrukkelijk naar het Rijk.

Beleidsdoelen & prioriteiten
1. Structurele oplossing is uitbreiding van netcapaciteit en dat kost tijd en vraagt vooral om het sneller oplossen van ruimtelijke knelpunten.
   - Meer inzet de Rijkscoördinatie regeling (RCR) om doorlooptijd te verkorten
   - Extra financiering voor uitvoeringscapaciteit van de Regionale Energie Strategieën (RES) om te sturen op systeemkosten, die nu door keuzes van decentrale overheden hoger zijn dan nodig.
   - Gemeenten en provincies aanmoedigen om sneller hun deel te doen, door het versnellen van ruimtelijke ordeningsprocedures en het beschikbaar stellen van grond.
   - Versterken van uitvoeringscapaciteit bij de Raad van State voor energie-infraprojecten
2. Verlichten van de problemen op het elektriciteitsnet
   - Inzet op innovatie en op stimulering van opslag
   - Inzet op meer technisch personeel
3. Prioriteren en temporiseren van de verzoeken
   - Sterkere sturing/ regie op het energiesysteem als geheel, verbinden vraag-aanbod en zo beter prioriteren en programmeren vanuit het Rijk met het Programma Energie Systeem.
   - Netbeheerders meer ruimte geven om te prioriteren op specifieke investeringen binnen bestaande wettelijke en regulatorische kaders.
4. Voorzien in voldoende eigen vermogen voor de netbeheerders.
   - Vanuit het Rijk financiering verstrekken aan de regionale netbeheerders, bijvoorbeeld via garantieleningen of deelname als aandeelhouder (traject om dit te onderzoeken loopt al) Urgentie is hierbij voor de verschillende netwerkbedrijven verschillend, variërend van 2022 tot 2030.

Achtergrond
De SDE++ is een exploitatiesubsidie en richt zich met name op grootschalige projecten, zoals windparken, zonneweides en CCS (de afvang en opslag van CO_2). Om deze projecten te stimuleren vergoedt de SDE++ de onrendabele top, verschil tussen kostprijs en markwaarde, van deze projecten.

In het vorige Regeerakkoord is afgesproken dat de SDE+ wordt verbreed van een regeling die gericht is op het stimuleren van hernieuwbare energie naar een regeling die ook andere vormen van CO_2-reductie stimuleert. Dit is in de voorgaande kabinetsperiode uitgewerkt, waarbij het kader voor de regeling is aangepast en een groot aantal technieken (waaronder CCS, waterstof, elektrificatie) aan de regeling wordt toegevoegd. De eerste twee tenders in aangepaste vorm hebben inmiddels plaatsgevonden en kende een succesvol verloop.

De SDE++ is zo vormgegeven dat met het beschikbare budget de grootst mogelijke CO_2-reductie wordt gerealiseerd. De verschillende technieken concurreren hiervoor met elkaar om het beschikbare budget en er worden vooraf geen budgetten aan verschillende technieken toegewezen. Dit is van belang met oog op de hoge ambities en het belang van een betaalbare transitie. Een nadeel van de huidige vormgeving is echter dat technieken die op dit moment nog duur zijn, maar wel nodig zijn voor de langere termijn, maar beperkt worden ondersteund met de regeling. Daarom is bij de Miljoenennota aangekondigd dat de regeling vanaf 2023 wordt aangepast, waarbij er een deel van het beschikbare budget wel vooraf wordt toebedeeld aan technieken. Dit wordt op dit moment nader uitgewerkt.

De SDE++ staat onder grote politieke belangstelling vanwege zowel het belang van het instrument financieel gezien als voor het realiseren van de doelstelling als vanwege de vele technieken die eronder vallen.

Het beschikbare kasbudget voor de SDE++ bedraagt op dit moment circa € 2,5 miljard. De uitgaven aan de SDE++ betreffen hiermee circa 80% van de begroting van EZK. De uitgaven zijn tevens gekoppeld aan de Opslag Duurzame Energie (ODE), een opslag op de reguliere Energiebelasting.

Beleidsdoelen & prioriteiten
De SDE++ levert een belangrijke bijdrage aan de realisatie van:
1. Het nationale CO_2-reductiedoel van Nederland, 49% CO_2-reductie in 2030
2. de Europese doelstelling voor Nederland van (1) bindend 14% hernieuwbare energie in 2020 en de jaren erna en (2) indicatief 27% hernieuwbare energie in 2030

Dit wordt gerealiseerd door de onrendabele top van CO_2-reducerende technieken te subsidiëren, waardoor het voor markpartijen rendabel wordt om te investeren technieken zoals windenergie, zonne-energie en de opslag en afvang van CO_2 (CCS).

Met de verbreding van de SDE++ blijft de uitvoerbaarheid van de regeling een belangrijk aandachtspunt. Inmiddels hebben tienduizenden projecten een beschikking en dient op al deze projecten goed toezicht op het voldoen aan de subsidievoorwaarden plaats te vinden.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
1. De openstelling van de SDE++ 2022
   Hiervoor dient in januari de politieke besluitvorming over het hoogte van het budget en de technieken waarvoor de regeling wordt opengesteld. Bij de Miljoenennota is het budget voor de openstelling in 2022 verhoogd, waardoor maximaal 11 miljard euro aan verplichtingenbudget kan worden opengesteld (de verwachte kasuitloop, oftewel het bedrag wat we daadwerkelijk verwachten uit te betalen, bedraagt circa de helft). De openstelling van de tender is voorzien in juni/juli. De Kamer wordt hierover in februari per brief geïnformeerd.
2. De verdere besluitvorming over de vormgeving van de SDE++ vanaf 2023
   Voorzien in de eerste helft van 2022.
3. De ondersteuning van hernieuwbare elektriciteitsopwekking (zon en wind) op land
   In het Klimaatakkoord is afgesproken dat er na 2025, of zodra er met de SDE++ 35 TWh aan subsidiabele productie op land wordt ondersteund, geen nieuwe subsidie meer verstrekt wordt voor hernieuwbare elektriciteit middels de SDE++. Uitgangspunt is dat projecten op dat moment voldoende rendabel zijn om zelfstandig door de markt te worden opgepakt mede vanwege de verwachte groei in de vraag in elektriciteit door elektrificatie in de verschillende sectoren.

   Tegelijkertijd is het op dit moment nog onzeker of t.z.t. inderdaad geen onrendabele top bestaat.

   Om te voorkomen dat de markt zodanig stagneert na het stopzetten van de SDE++-subsidie voor hernieuwbare

Dossier **SDE++**
Directie Elektriciteit

elektriciteitsprojecten dat het realiseren van de klimaatdoelstellingen in gevaar komt, is het van belang de investeringszekerheid ook na 2025 op een kosteneffectieve wijze te blijven borgen. Daarom is gekeken naar de mogelijkheid van een overgangsregeling, die kan worden geïmplementeerd op het moment dat nodig blijkt met oog op de doelstellingen. Hiervoor is een voorstel op hoofdlijnen uitgewerkt.

Eind vorig jaar is de motie Van Der Lee, die het Kabinet verzoekt om aan een onafhankelijke partij advies te vragen over hoe moet worden omgegaan met duurzame energie op land na 2025, aangenomen. Om invulling te geven aan deze motie wordt een externe review gevraagd op de uitgewerkte overgangsregeling. Op basis hiervan kan aan het eind van het voorjaar besluitvorming over de verdere ondersteuning van hernieuwbare elektriciteit plaatsvinden.

Op dat moment kan dient dan ook te worden bezien welke ontwikkelingen er op het terrein van hernieuwbaar op land nog wenselijk zijn (zowel binnen de 35 TWh als daarbovenop) rekening houdend met zowel de ambities, maar ook de ruimte op het elektriciteitsnet voor extra opwek.

Onderwerp **CO_2-vrije waterstof**
Directie(s) Elektriciteit

Achtergrond

Inleiding
De kabinetsvisie op waterstof (2020) en vele (inter-) nationale rapporten hebben de noodzaak aangetoond van CO_2-vrij geproduceerde waterstof voor de verduurzaming van de economie en voor het op kosteneffectieve wijze integreren van hernieuwbare energie in het energiesysteem. CO_2-vrije waterstof zal een essentiële rol gaan spelen:
- als grondstof in industriële processen
- als brandstof in zware en lange afstandstransport
- als warmtebron.
- Als energieopslag

In lijn met de kabinetsvisie heeft de overheid in deze beginfase van de ontwikkeling van de waterstofketen een belangrijke rol te spelen met het creëren van de randvoorwaarden, met name op het gebied van infrastructuur, financiële ondersteuning en een helder regelgevend kader. Prioriteiten zijn de ontwikkeling van de transportinfrastructuur, vaststellen van marktordening en de opschaling van de productie van groene waterstof. Beleid voor opschaling heeft betrekking op subsidies voor productie, op prikkels voor de vraag (bijvoorbeeld verplichtingen en normen), maar ook op de koppeling aan aanbod van duurzame energie, met name wind op zee.

Voor deze onderwerpen geldt dat nu de Europese kaders worden opgesteld (zie o.a. RED II en Fitfor55). Marktpartijen hebben vele projecten aangekondigd, tijdige zekerheid over deze regels en voorwaarden is cruciaal voor de realisering van deze projecten. Dit moet in 2022 gebeuren.

Om de financiering van deze aangekondigde projecten te ondersteunen kan Nederland gebruik gaan maken van het IPCEI traject (Important Projects of Common European Interest). Daarnaast is het zaak dat Nederland zich gaat voorbereiden op import, gezien de grote vraag op lange termijn van met name de industrie.

Infrastructuur
Om waterstofvraag bij de productie te krijgen moet een transportnet fasegewijs worden uitgerold. Uit onderzoek door EZK (Hyway27) komt dat hergebruik van het bestaande gasnet de goedkoopste optie is om tot een transportnet te komen. Het lijkt daarbij verstandig om het net op te bouwen vanuit de industriële clusters (Eemshaven, Rotterdam-Rijnmond, Zeeland) waar bestaande vraag naar waterstof is en waar aanlandingspunten zijn voor wind op zee. De investeringskosten van een volledige transportnetwerk (inclusief extra aan te leggen verbindingen) worden geschat op

€1,5 miljard waarvan ca €750 miljoen onrendabel. Voor deze €750 miljoen is in de laatste begroting een reservering gemaakt. Er wordt nu aan een uitrolplan gewerkt dat eind voorjaar 2022 naar de Tweede Kamer zal worden gestuurd.

Marktordening
Zoals aangekondigd in Tweede Kamerbrief over marktordening en opschaling van 10 december 2021 komt er een uitwerking van de marktordening van het beheer van transportnet en de rol van Gasunie hierbij. Het advies in deze brief aan het nieuwe kabinet is om het beheer in publieke handen te nemen, gelet op de publieke belangen van duurzaamheid, veiligheid, leveringszekerheid, efficiënte ruimtelijke inpassing en betaalbaarheid. Ook wordt ter overweging gegeven om ontwikkeling, eigendom en beheer van het net te beleggen bij Gasunie, en om dit te borgen in wet- en regelgeving. Het is aan nieuw kabinet om een kader op te stellen basis waarvan publieke middelen aan Gasunie beschikbaar kunnen worden gesteld en waarbij voorwaarden voor de ontwikkeling van een transportnet worden gesteld. Hierbij moet ook rekening worden gehouden met de net gepubliceerde voorstellen van het zogenaamde Decarbonisatiepakket van de Europese Commissie.

Opschaling van electrolyse
In het klimaatakkoord is een ambitie opgenomen van 500 MW aan electrolysecapaciteit in 2025 en 3-4 GW in 2030. Opschaling van grootschalige elektrolysers draagt bij aan kostenreductie en kan bijdragen aan positie Nederland als potentiële waterstofhub in Europa. Daarnaast leveren de projecten groene waterstof die direct kan worden ingezet voor de reductie van CO_2-uitstoot in met name de industrie of mobiliteit.

Bovendien is recent met IenW de mogelijkheid gecreëerd om projecten die hernieuwbare waterstof leveren voor productie van brandstoffen ook te ondersteunen via de jaarverplichting voor brandstofleveranciers.

In het kader van Fitfor55 is er een voorstel van de Europese Commissie voor een bindend doel voor het gebruik van 50% hernieuwbare waterstof (en afgeleide brandstoffen) in de industrie. Dit biedt grote kansen voor de verdere ontwikkeling van de productie en marktvraag. De haalbaarheid en consequenties hiervan moeten echter nog

Onderwerp **CO_2-vrije waterstof**
Directie(s) Elektriciteit

nader worden onderzocht. Hierbij moet ook aandacht worden besteed aan welke samenstelling van stimulerend beleid in de vorm van bijvoorbeeld subsidiëring, normering van waterstofgebruik en CO_2-beprijzing wenselijk is.

Koppeling aan wind op zee
Om de elektrolysers te voeden is extra Wind op zeeproductie nodig. Voor de beoogde 3-4 Gw aan elektrolysecapaciteit in 2030 is ca 4GW extra Wind op zeecapaciteit nodig. Het koppelen aan extra wind op zee versterkt de business case voor zowel elektrolyse als wind op zee. Er is al onderzoek gedaan naar hoe bijvoorbeeld via gecombineerde tenders investeringen door de markt in de koppeling van wind op zee aan waterstof kan worden gestimuleerd. Met oog op de ambitie om extra windgebieden aan te wijzen op de Noordzee voor 2030 zal begin 2022 de Tweede Kamer nader worden geïnformeerd over welke rol productie van waterstof kan spelen om deze uitbreiding mogelijk te maken. De verwachting is dat offshore electrolyse een grote rol zal spelen in het realiseren van het wind op zee potentieel. Verder stimulering en opschaling van de eerste pilots hiervoor op korte termijn is wenselijk.

IPCEI en import
Naast het bovengenoemde beleid doet Nederland mee aan de IPCEI waterstof (Important Projects of Common European Interest) om de ontwikkeling van de waterstofmarkt te versnellen. De IPCEI lenen zich daarvoor doordat het de kans biedt op het geven van een eenmalige financiële impuls aan geselecteerde projecten, in de vorm van meer dan normaal toegestane publieke ondersteuning (tot 100% van de onrendabele top). Daarnaast bieden ze een efficiënt platform voor internationale samenwerking tussen bedrijven en overheden. Inmiddels heeft het kabinet 13 projecten als onderdeel van de zogenaamde pre-notificatie ter beoordeling aangedragen bij de Europese Commissie. Het gaat hierbij om projecten gericht op onderzoek en ontwikkeling, transport en grootschalige elektrolyse (>100 MW).

Het kabinet moet nog een definitieve beslissing maken over welke projecten te ondersteunen, maar daarvoor wacht het in eerste instantie de (voorlopige) beoordeling door de Europese Commissie af. Het tot nu toe beschikbare budget (€ 35 miljoen) is lager dan de totale subsidiebehoefte van alle 13 tot nu toe ge-pre-notificeerde projecten.
De financiering van IPCEI-projecten hangt daarmee ook af van het budget dat een volgend kabinet voor dit traject beschikbaar zal stellen.

Naast eigen productie moet Nederland zich voorbereiden op grootschalige import, gelet op de toekomstige grote vraag van met name de industrie (zoals Tata). Dit vergt investeringen in infrastructuur en een faciliterend Europees regelgevend kader. Belangrijke stap in 2022 is het ontwikkelingen van een certificeringssysteem dat werkbaar is voor productie en handel in Nederland en de EU, en tegelijkertijd de import buiten de EU faciliteert.

Financiële consequenties:
- De ambitie van 500 MW elektrolysers t/m 2025 vergt in totaal 2 miljard verplichtingenruimte, waarvan nu 250 miljoen is gebudgetteerd voor een eerste ronde.
- Investeringskosten van een volledig transportnetwerk (incl. verbindingen hiertussen) is geschat op €1,5 miljard waarvan ca €750 miljoen onrendabel. Hiervoor is al een reservering gemaakt. Doorgroei naar 3-4 GW vergt 5 miljard euro verplichtingenruimte tot 2030.
- Een belangrijk deel van de benodigde aanvullende middelen zal gevonden moeten worden op de nieuwe begroting nav het regeerakkoord. Er loopt een claim via de Recovery & Recilience Fund.
- Middelen van het RFF zijn ook gewenst met oog op ondersteuning van een aantal IPCEI projecten waarvoor Nederlandse bedrijven zich hebben gekwalificeerd (of in voorbereiding daarvan zijn). Tot nu toe is 35 miljoen gereserveerd voor IPCEI.

Beleidsdoelen & prioriteiten
- Opschaling van productie van duurzame waterstof: 500 MW elektrolysecapaciteit in 2025 en 3-4 GW in 2030.
- Uitbreiden elektriciteitsproductie op zee: 3-4 GW elektrolyse vergt ca 4 GW wind op zee.
- Infrastructuur: realiseren van waterstofinfrastructuur, incl. opslagfaciliteiten passend bij 3-4 GW elektrolysecapaciteit in 2030.
- Ontwikkelen marktregulering voor waterstof op nationaal en Europees niveau
- Ondersteuning import van duurzame waterstof: realiseren van importfaciliteiten, ontwikkelen certificeringsysteem op EU-niveau en opzetten bilaterale handelsrelaties met exporterende landen.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- Ontwikkeling opschalingsinstrument en vinden van daarvoor benodigde middelen
- Maken van keuze over uitrol infrastructuur. Beslissing over aanwijzen netbeheerder.

Onderwerp **CO_2-vrije waterstof**
Directie(s) Elektriciteit

- Aanwijzen windgebieden op de Noordzee voor verdere uitrol wind op zee (> huidige 11 GW. Tot 20 GW) met oog voor van rol electrolyse/waterstof daarin.
- Vinden van voldoende budget (via RRF, nieuwe regeerakkoord en 2e ronde groeifonds).
- Ontwikkeling Europese regelgevend- en steunkader (RED II, Fitfor55, Green Deal)

Onderwerp **Windenergie op zee**
Directie(s) Elektriciteit / Warmte en Ondergrond

Achtergrond

Windparken op zee vormen de grootste nationale hernieuwbare energiebron.
Het is mogelijk om in 2030/2031 circa 21 GW aan windvermogen op de Noordzee te realiseren waarmee een substantiële bijdrage wordt gegeven aan de 55% doelstelling en het 60% streven uit het regeerakkoord:

- Op dit moment is er 2,5 GW aan vermogen van windenergie op zee gerealiseerd.
- Tot en met 2030 wordt er nog 8,2 GW bijgebouwd, conform het Klimaatakkoord.
- Aanvullend is het mogelijk om nog eens 10,7 GW extra te realiseren tot en met 2030/2031. Dit is conform moties van de Tweede Kamer en het advies van de studiegroep van het Klimaatakkoord.
  Daarvoor moet dit kabinet in het Programma Noordzee (maart 2022) ruimte vastleggen door windenergie-gebieden aan te wijzen.

De uitrol van wind op zee is tot nu toe erg succesvol. De windparken zelf draaien zonder subsidie. Voor de aankomende tender Hollandse Kust west (1,4 GW) wordt zelfs een financieel bod van de marktpartijen verwacht. Het transport van elektriciteit uit de windparken naar land is wel kostbaar. De kosten van dit 'net op zee' kunnen via de nettarieven op de energierekening worden opgehaald of door algemene middelen. Het is op moment van schrijven onduidelijk of deze onderdeel zijn van de 22 miljard voor energie-infrastructuur in het regeerakkoord.

In december 2020 is de Noordzee Energie Outlook (NEO), een visie op de rol van de Noordzee in het energiesysteem in 2050, naar de Tweede Kamer gestuurd. Hierin is met verschillende scenario's geschetst wat de bijdrage van windenergie op zee kan zijn richting volledige verduurzaming van het energiesysteem in 2050. Het is belangrijk dat de uitrol van windparken op zee hand in hand gaat met de ontwikkeling van infrastructuur (op land en zee) en de vraagontwikkeling (vooral vanuit de industrie) naar duurzame energie. Daarvoor is een Masterplan nodig om deze 3 uitdagingen op elkaar af te stemmen.

De ruimte op de Noordzee is schaars. Aanwijzen van windenergiegebieden vindt plaats onder voorwaarde van ecologische draagkracht en in afweging met andere functies en gebruikers van de Noordzee zoals een toekomstbestendige visserij, voldoende ruimte voor scheepvaart, innovaties voor voedselproductie, defensie, mijnbouw en overig gebruik. In 2020 is na een jaar onderhandelen een Noordzeeakkoord gesloten. Hierin is afgesproken dat ruimte zal worden gereserveerd in het Programma Noordzee voor 20 – 40 GW aan windparken. De minister van IenW is verantwoordelijk voor de ruimtelijke indeling op de Noordzee. De nieuwe minister van VRO heeft een regiefunctie ten aanzien van het ruimtelijk beleid. Deze minister coördineert de actualisatie van de Nationale Omgevingsvisie onder andere op het punt van ruimtelijke inpassing van de energietransitie. U heeft doorzettingsmacht op gebied van klimaat en energie, dus ook voor windenergie op zee. Goede interdepartementale afstemming met beide ministers is van belang. Gezien alle belangen op de Noordzee is de ruimtelijke ordening een intensief en tijdrovend proces, dit was in 2020 en 2021 zo en zal ook voor 2022 en 2023 gelden.

Voor de ruimtelijke inpassing van extra windenergie op zee en de daarvoor benodigde kabeltracés en hoogspannings-stations op land en versterking van de ecologie is een investeringspakket van €2 miljard nodig tot en met 2030, waarvan €553 miljoen in deze kabinetsperiode. Het gaat dan bijvoorbeeld om kosten voor scheepvaartveiligheid en de transitie van de visserijsector.

In het aanvullend ontwerp Programma Noordzee 2022-2027 (momenteel in consultatie) is voor deze extra opgave ruimte aangewezen voor ter grootte van 16,7 GW. Het kabinet stelt het definitief Programma Noordzee in maart 2022 vast. Het vorige kabinet heeft afgesproken van die 16,7 GW tot en met 2030 maximaal 10,7 GW te benutten. De ruime aanwijzing (16,7 GW vs. 10,7 GW) is bedoeld om tegenvallers op het gebied van ruimtelijke ordening (mijnbouw, aanlanding) en ecologie (vogelslachtoffers) op te kunnen vangen.

In het Programma Noordzee is ook vastgelegd dat het kabinet in 2023 ruimte voor nog eens 17 GW extra aanwijst via een aparte procedure voor realisatie van windparken na 2030. In totaal (10,7 GW reeds in uitvoering + 10,7 GW extra regeerakkoord + 17 GW aanwijzen via partiele herziening) ontstaat er dan ruimte voor circa 38GW, de ondergrens van de bandbreedte van 38-72 GW die nodig is in 2050. Gezien de ambitie in het regeerakkoord voor een CO_2-reductie van 70% in 2035 en 80% in 2040 moet bekeken worden of er meer dan 38 GW in 2040 gerealiseerd moet worden.

Grootste aandachtpunt en beperkende factor voor windenergie op zee is het effect van windenergie op zee op de ecologie. De inzet is om met een combinatie van meer onderzoek en inzet van natuurversterkende maatregelen

Onderwerp **Windenergie op zee**
Directie(s) Elektriciteit / Warmte en Ondergrond

toch voldoende ecologische ruimte te creëren om extra windenergie mogelijk te maken. Hiervoor is afstemming met de minister van LNV nodig. Vanuit Duitsland en Denemarken is in Europa een discussie gestart of de klimaatambities wel altijd kunnen samengaan met de Europese regelgeving voor ecologie. Ook deze landen lopen tegen de grenzen van de ecologische kaders aan, waardoor een fundamentele discussie opdoemt tussen het tegengaan van klimaatverandering en soortenbescherming. Nederland heeft zich hier nog niet over uitgesproken gezien de demissionaire status van het kabinet, maar de knelpunten die zich voordoen kunnen op korte termijn al tot vertraging/non-realisatie van windparken leiden.

Om de 21 GW in 2030/31 te bereiken is het essentieel om nu ruimtelijke procedures te starten voor netten op zee. Het duurt minimaal 8 jaar voordat een netaansluiting van windpark op zee naar land is aangelegd. Omdat het soms langer duurt, zijn de ruimtelijke verkenningen voor deze elektriciteitsnetten al in gang gezet, zoals uw ambtsvoorganger begin december aan de Tweede Kamer heeft gemeld (Kamerbrief Verkenning aanlanding wind op zee (VAWOZ) 2030). Vanuit VAWOZ 2030 is de afgelopen periode samen met de omgeving onderzocht waar en hoe de energie van de nog te plannen extra windparken op zee (die nodig zijn voor de verhoogde doelstelling van 10,7 GW extra in 2030) het beste aan land gebracht kan worden. Uit VAWOZ 2030 komt naar voren dat een aantal ruimtelijke procedures voor de aanvullende 10,7 GW voor 2030 al begin 2022 gestart dient te worden (zie fiche verkenning aanlanding windenergie op zee en netten op zee).

Voldoende elektriciteitsvraag en afstemming op de omvang, locatie en vorm hiervan op land is essentieel. Het elektriciteitsnet op land heeft niet voldoende ruimte om alle extra elektriciteit vanuit zee op te nemen en naar de afnemers te transporteren, zoals tot nu toe wel mogelijk was. Het ontwikkelen van windenergie op zee, het aanlanden en transporteren van de energie en de verduurzaming van (met name) de industrie is een keten die daarom als geheel moet worden bezien. Extra windparken op zee reduceren alleen CO_2 en kunnen alleen subsidievrij blijven als de elektriciteitsvraag groeit door elektrificatie of vraag naar groene waterstof van met name de industrie. Daarvoor is het nodig om een gezamenlijke integrale routekaart industrie, waterstof en wind op zee te ontwikkelen. Dit vraagt een gezamenlijk aanpak, een Masterplan, met (verduurzaming van) de industrie. Het Coalitieakkoord biedt de ruimte om hierover bindende afspraken te maken.

Dit komt samen in een nieuwe aanpak voor wind op zee. Er wordt momenteel gewerkt aan een nieuwe aanpak om de verdere groei van wind op zee goed aan te laten sluiten bij ontwikkelingen aan de vraagkant en zo investeren in windenergie op zee aantrekkelijk te houden. Ook worden de eerstvolgende tenders van windparken uit de routekaart 2030 en de versnelling (extra 10,7 GW) in het licht van deze nieuwe aanpak voorbereid. De rol van waterstof als energiedrager zal in deze nieuwe aanpak vooral na 2030 substantieel worden, maar voor die tijd al worden gestimuleerd via de tenders en proefprojecten.

Bij de nieuwe aanpak hoort ook een plan voor de noodzakelijke energie-infrastructuur op zee en op land om aanbod en vraag met elkaar te verbinden. Dat is in ontwikkeling in nauwe samenwerking met de verduurzaming van de industrie.

Beleidsdoelen & prioriteiten

De belangrijkste **beleidsdoelen** voor wind op zee zijn:

1. Het succesvol uitvoeren van de huidige Routekaart wind op zee 2030 (uitvoering Klimaatakkoord)
2. Een aanvulling van 10,7 GW hierop naar aanleiding van de verhoogde Kabinetsambitie om minimaal de 55% reductiedoelstelling in 2030 te halen, inclusief het aanwijzen van extra windenergiegebieden hiervoor, en
3. Het creëren van de juiste randvoorwaarden en instrumenten voor de verdere uitrol van wind op zee daarna richting 2035, 2040 (en 2050).

De **hoge prioriteiten** op korte termijn:

- In het Programma Noordzee (definitieve vaststelling maart 2022) en in de partiële herziening daarvan (vaststelling in 2023) moeten tijdig en voldoende windenergiegebieden worden aangewezen om de Klimaatdoelstellingen voor 2030, 2035, 2040 en 2050 te halen.
- Het reserveren van middelen voor de ruimtelijke inpassing van de 10,7 GW extra windenergie op zee en versterking van de ecologie. Dit betreft een investeringspakket van €2 miljard tot en met 2030, waarvan €553 miljoen in deze kabinetsperiode. Middelen hiervoor moeten uit het Klimaatfonds komen. Dit moet gedekt zijn voor definitieve Programma Noordzee in maart 2022.
- Het versturen van een aanvullende routekaart voor windenergie op zee t/m 2030/2031 met de voorgenomen

Onderwerp **Windenergie op zee**
Directie(s) Elektriciteit / Warmte en Ondergrond

planning van de tenders voor de extra 10,7 GW moet in Q2 naar de Tweede Kamer worden gestuurd.

- Het opstellen van een Masterplan met daarin een gezamenlijke routekaart voor wind op zee, waterstof en industrie. De energie-infrastructuur is daarvan onderdeel. Dat betreft zowel elektriciteitsnetten als waterstofnetten (elektriciteit kan met elektrolyse worden omgezet in CO_2-vrije waterstof die kan worden ingezet in mobiliteit en industrie).
- De vergunningssystematiek van de aanvullende Routekaart 2030 en daaropvolgende tenders onder de loep nemen en aanpassen op het Masterplan.
- Creëren van ruimere ecologische kaders en versterken Noordzeenatuur. De realisatie van de windparken uit de routekaart 2030, de aanvullende routekaart 2030 (extra opgave regeerakkoord) én de routekaarten na 2030 mag de ecologische draagkracht overschrijden. We zetten in op meer onderzoek en versterking van de natuur. Dit is niet alleen nationaal op te lossen; hierin samen optrekken met Noordzeelanden en in Europees verband is essentieel.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

Met de inzet op verdere CO_2-reductie van 70% in 2035 en 80% in 2040 blijft het ook na 2030 van groot belang om meer windenergie op zee te ontwikkelen. Vanwege de lange doorlooptijden en benodigde integrale afwegingen moet daar nu al mee gestart worden. Momenteel lopen er meerdere onderzoeken naar de **toekomstige uitrol van wind op zee**; hoe de toekomstige aanpak het beste vorm kan worden gegeven, hoe wind op zee in de toekomst het beste ingepast kan worden in ons energiesysteem op land en over de vormgeving van de energie-infrastructuur op zee, inclusief internationaal verbonden energiehubs op de Noordzee. Om het beleid voor windenergie op zee goed te laten aansluiten op de uitdagingen die spelen bij de verdere uitrol na 2030, wordt in 2022 een **nieuwe aanpak** voor wind op zee uitgewerkt (Kamerbrief beoogd voor eind Q1). Met deze aanpak wordt de volgende schaalsprong gemaakt met wind op zee en wordt de nadruk gelegd op het mogelijk maken van goede systeemintegratie en afstemming op de energievraag. Dit moet leiden tot een nieuwe **Routekaart 2040**.

In deze nieuwe aanpak voor wind op zee zal ook **internationale samenwerking op zee** worden meegenomen. Zowel op gebied van ruimtelijke ordening en ecologie als op systeemintegratie moeten we samenwerken met buurlanden. Het beleid voor windenergie op zee ondergaat ook bij onze Noordzeebuurlanden een ontwikkeling. Hierbij zijn Duitsland en België als directe EU-buren, Denemarken als koploper met plannen voor een energie-eiland in de Noordzee, en Engeland en Noorwegen vanwege de toegevoegde waarde voor onze leveringszekerheid momenteel voor Nederland interessant. Vorig jaar is een Memorandum of Understanding met Denemarken ondertekend om de meerwaarde van eventuele verbinding(en) tussen Nederland en het Deense energie-eiland in de Noordzee te onderzoeken. Begin 2022 zal over deze voortgang worden gerapporteerd.

In het voorjaar zullen de vergunningsprocedures voor de **eerste tenders van routekaart 2030 worden opengesteld; Hollandse Kust (west)**. Deze twee kavels van elk 700 MW (2 x 1 miljoen huishoudens aan stroomgebruik) zullen worden vergund middels een tenderprocedure met een vergelijkende toetsen met een financieel bod. De ene focust hierbij op ecologische innovatie en de andere op systeemintegratie. Dit is de eerste procedure op basis van de gewijzigde Wet Windenergie op zee die op 11 november 2021 in werking is getreden. De winnaar(s) zullen naar verwachting bekend worden gemaakt eind zomer/najaar 2022.

Achtergrond
In 2018 heeft het kabinet vanuit het oogpunt van veiligheid besloten de gaswinning uit het Groningenveld zo snel mogelijk te beëindigen. Er zijn afspraken gemaakt met de NAM, met buurlanden die Gronings gas importeren en met (industriële) grootverbruikers waardoor het Groningenveld vanaf 2022 alleen nog in uitzonderlijke situaties nodig is (bijv. bij extreme kou of storingen aan andere installaties) en enkele jaren daarna definitief kan worden gesloten. Essentieel voor het behalen van dit tijdpad is het akkoord dat in 2021 gesloten is met Shell en Exxon over de inzet van de gasopslag in Norg. Daarnaast is het tijdpad afhankelijk van de tijdige oplevering van de stikstofinstallatie in Zuidbroek (door netbeheerder GTS), de ombouw van grootverbruikers van Groningengas en voldoende voortgang in de reductie van de export (door de buurlanden). Voor de volledige en definitieve sluiting van het veld is de mogelijke inzet van de gasopslag Grijpskerk een mogelijke versnellingsmaatregel. Dit wordt hieronder toegelicht.

Geschiedenis
Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw wordt uit het Groningenveld gas gewonnen. Het gas bevat van nature stikstof en is daardoor laagcalorisch. Wereldwijd wordt met name hoogcalorisch gas geproduceerd en gebruikt. Het Nederlandse gassysteem is van oudsher afhankelijk van de grote en betrouwbare beschikbaarheid van het laagcalorisch gas uit Groningen en de grote aardgasbaten hebben bijgedragen aan de Nederlandse welvaart.[33] Sinds de jaren negentig vinden door de gaswinning aardbevingen in Groningen plaats.

In 2018 heeft het kabinet besloten de gaswinning in Groningen zo snel mogelijk te beëindigen in het licht van de veiligheidsrisico's ten gevolge van de aardbevingen. Destijds was het beeld dat het Groningenveld uiterlijk in 2030 definitief gesloten zou kunnen worden. Tot die tijd stelt de minister voorafgaand aan ieder gasjaar (periode van 1 oktober tot 30 september) vast hoeveel gas uit Groningen gewonnen zal worden, conform het in 2018 gewijzigde wettelijk kader (wet Niet meer dan nodig). Om de winning af te bouwen wordt enerzijds ingezet op vraagreductie in binnen- en buitenland, anderzijds op het vergroten van de capaciteit om geïmporteerd hoogcalorisch gas door stikstofbijmenging geschikt te maken voor eindgebruikers van laagcalorisch gas. In juni 2018 is een Akkoord op Hoofdlijnen gesloten met Shell en Exxon over de afbouw van de gaswinning uit het Groningenveld, de leveringszekerheid en de aardbevingskosten.

Maatregelen ten behoeve van de afbouw van de gaswinning
Vraagreductie binnenland: in 2020 is een wet in werking getreden die de grootste negen eindafnemers van laagcalorisch gas in Nederland verbiedt om na 1 oktober 2022 gas aan het laagcalorisch net te onttrekken. Zij worden door netbeheerder GTS omgeschakeld naar gebruik van hoogcalorisch gas.

Vraagreductie buitenland: de levering van laagcalorisch gas aan de buurlanden Duitsland, België en Frankrijk wordt afgebouwd tot nul in 2030. België besluit eind 2021 of zij al tot nul kunnen afbouwen in 2024. Een internationale taskforce monitort de voortgang.

Vergroten aanbod laagcalorisch gas niet uit Groningen: de inzet van bestaande stikstofmiddelen is vergroot en wordt sterk uitgebreid door de ingebruikname van een nieuwe stikstofinstallatie in Zuidbroek (door netbeheerder GTS) in 2022. In november 2021 is door GTS aangeven dat er vertraging is ontstaan bij de bouw en dat de stikstofinstallatie daardoor niet zoals gepland op 1 april 2022, maar gefaseerd tussen 1 juli en half augustus 2022, in gebruik wordt genomen.

In 2021 is het Norg-akkoord gesloten met Shell, Exxon en NAM waardoor de gasopslaglocatie in Norg ingezet kan worden om de stikstofinstallaties optimaal te benutten. In de zomer wordt pseudo-Groningengas (hoogcalorisch gas waar stikstof bijgemengd is) opgeslagen zodat dit in de winter benut kan worden. Hierdoor is minder Groningengas nodig. Op dit moment loopt een arbitrageprocedure met Shell en ExxonMobil over de hoogte van de vergoeding die moet worden betaald voor het op deze wijze inzetten van gasopslag Norg . Dit zijn significante bedragen omdat de Staat de inkoopkosten van het gas waarmee de berging gevuld wordt (ipv het Groningengas) vergoedt.

Laatste fase van de inzet van het Groningenveld en sluiting
Door bovenstaande maatregelen is de winning in het gasjaar 2020-2021 ruim onder de 10 miljard kuub uitgekomen, namelijk 7,8 miljard kuub. Als de stikstofinstallatie in Zuidbroek volledig operationeel is, wordt het Groningenveld alleen nog ingezet als reservemiddel. De winning die er dan nog is, wordt primair bepaald door het minimale volume dat nodig is om een aantal productielocaties van het

33 Volgens de laatste cijfers van het CBS bedroegen de aardgasbaten (inclusief de kleine velden) € 417 miljard in de periode van 1965-2018, gebaseerd op het prijsniveau in 2018. Het Groningenveld bevat ongeveer tweederde van al het Nederlandse aardgas.

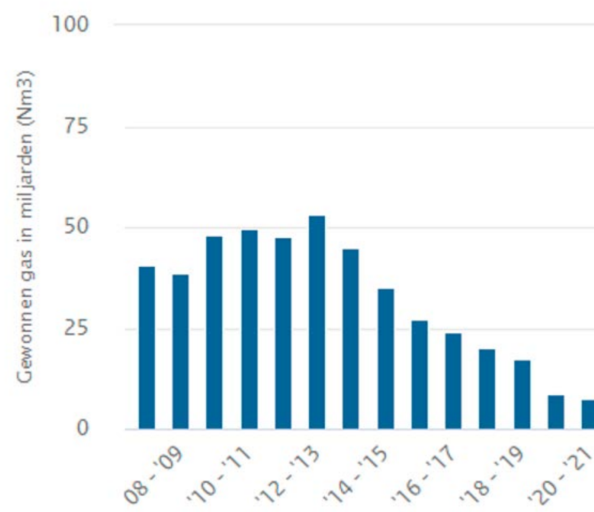
Dossier **Afbouw gaswinning Groningen**
Directie Projectdirectie Groningen

Groningenveld operationeel te houden zodat ze betrouwbaar ingezet kunnen worden in uitzonderlijke situaties. Dit heet de minimumflow of waakvlam. De ambitie is om ook deze reserveperiode zo kort mogelijk te houden en zo snel mogelijk tot definitieve sluiting over te gaan.

Het Groningenveld kan eerder sluiten als de inzet van de bestaande gasopslag in Grijpskerk wordt gewijzigd van een opslag voor hoogcalorisch gas naar een opslag van laagcalorisch gas. Volgens GTS draagt dit ook bij aan een betrouwbare energievoorziening. De NAM heeft kortgeleden een geactualiseerd opslagplan voor de gasopslag Grijpskerk ingediend bij EZK, die ziet op het kunnen opslaan van laagcalorisch gas. EZK behandelt op dit moment het verzoek om instemming met dit opslagplan. Naast veiligheid en leveringszekerheid spelen ook andere belangen mee. De gemeente Westerkwartier, de gemeente Noordenveld, NAM en EZK hebben een onafhankelijk procesbegeleider gevraagd om een omgevingstraject te starten en de belangen die spelen in de regio in beeld te brengen. In het omgevingstraject worden onderwerpen als schadeafhandeling rondom de opslagen, een investeringsagenda vanuit NAM en de mogelijkheid tot winning van kussengas besproken.

Het huidige wettelijk kader is gericht op het minimalisering van de winning, maar niet geschikt voor de periode tot en na sluiting van het Groningenveld. Daarom is een wetsvoorstel onder de naam ‘Wat na nul’ in voorbereiding.

Mijlpalen en resultaten 2017 – 2021
- De gaswinning is versneld afgebouwd, mede door de inzet van de gasopslaglocatie in Norg, een wettelijk verbod op gebruik van laagcalorisch gas door Nederlandse grootverbruikers, afbouw van de export naar buurlanden en het verdubbelen van de productie van pseudo-Groningengas (door het bijmengen van stikstof in uit het buitenland geïmporteerd hoogcalorisch gas).
- In gebruik name van een publieke seismische dreigings- en risicoanalyse (i.p.v. analyse van de NAM).

Beleidsdoelen & prioriteiten
- Doorlopend in 2022, reeds in gang gezet
- Doorgaande monitoring van afbouwmaatregelen en blijven zoeken naar nieuwe mogelijkheden, waaronder gewijzigde inzet van gasopslag Grijpskerk.
- Instemmingsbesluit nemen inzake opslagplan Grijpskerk en omgevingstraject voortzetten.
- Vaststellingsbesluit voor gasjaar 2022-2023 (uiterlijk 30 september 2022) met verwachte winning door minimumflow van circa 1,5 miljard kuub.
- Aanpassen van Gas- en Mijnbouwwet ten behoeve van periode tot en na sluiting van het Groningenveld (Wat na nul).
- Monitoren van de planning van de ombouw van Nederlandse grootverbruikers.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- Belangrijkste tekenstukken op korte termijn (tot en met maart/april 2022)
- Waarschijnlijk het nemen van een tijdelijke maatregel om gaswinning uit het Groningenveld in het lopende gasjaar te verhogen vanwege de vertraging bij de nieuwe stikstofinstallatie in Zuidbroek. Aangezien de verwachting is dat meer gewonnen dient te worden dan in het vaststellingsbesluit 2021-2022 is vastgelegd ligt dit zeer gevoelig.
- Wettelijke stappen ten behoeve van het vaststellingsbesluit 2022-2023:
  - Verzoek NAM tot het opstellen van operationeel plan voor de winning uit het Groningenveld op basis van raming van GTS (uiterlijk 1 feb 2022) en uitvraag risicoanalyse bij TNO.
  - Uitvraag advies wettelijke adviseurs (regionale overheden, Staatstoezicht op de Mijnen, TNO, Mijnraad) – maart/april 2022.
- Wetsvoorstel Wat na nul, behandeling in de Tweede Kamer.
- Instemmingsbesluit opslagplan Grijpskerk.

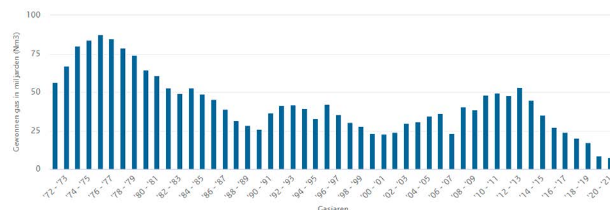
Dossier **Afbouw gaswinning Groningen**
Directie Projectdirectie Groningen

- Een of meer tijdelijke ontheffingen van het verbod op laagcalorisch gas voor grootverbruikers. Zij zijn afhankelijk voor de ombouw naar gebruik van hoogcalorisch gas van de planning van GTS. Deze planning heeft vertraging opgelopen die niet meer kan worden ingelopen (overigens zonder gevolgen voor de sluitingsdatum van het Groningenveld).
- Uitspraak van de arbtiter in de Norg-arbitrage en uitbetaling van de vergoeding aan NAM.

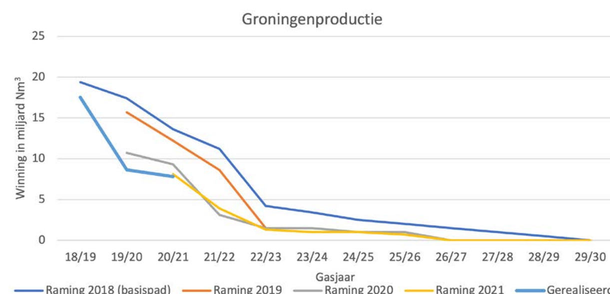
Dossier **Bijlage bij afbouw gaswinning**
Directie Projectdirectie Groningen

Achtergrond
De grafieken zijn afkomstig van dashboardgroningen.nl waar meer cijfers en feiten te vinden zijn over o.a. de gaswinning in Groningen, schadeafhandelingen en de versterkingsoperatie.

Historische gaswinning uit het Groningenveld

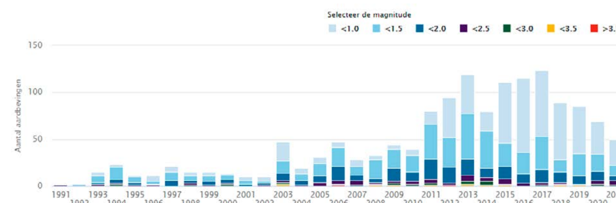

In 2018 heeft het Kabinet besloten de gaswinning uit het Groningenveld op zo kort mogelijke termijn definitief te beëindigen. Sindsdien stelt de minister van EZK voor ieder gasjaar vast hoeveel gas er mag worden gewonnen. Een gasjaar is de periode van 1 oktober tot en met 30 september in het daaropvolgende jaar. In het afgelopen gasjaar 2020-2021 is 7,8 miljard m3 uit het Groningenveld gewonnen.

De afbouw van het Groningenveld gaat sneller dan het in 2018 opgestelde basispad, waarin het einde van de gaswinning in 2030 was voorzien. Vanaf het gasjaar 2022-2023 is het Groningenveld naar verwachting alleen nog nodig in uitzonderlijke situaties, zoals bij extreme koude of uitval van andere installaties. Om het veld beschikbaar te houden voor deze situaties staan enkele productielocaties op stand-by en produceren daarbij een beperkte hoeveelheid gas, de zogeheten minimumflow. Ieder jaar moet GTS op 1 februari een nieuw raming van de verwachte gasvraag en Groningenproductie opleveren. Dit vormt de basis voor het vaststellingsbesluit waarin de minister van EZK het winningsniveau vaststelt.

Aardbevingen in Groningen (t/m nov 2021)

Alle aardbevingen in Nederland, en dus rond het Groningenveld, worden doorlopend gemonitord door het KNMI. Informatie daarover is publiek beschikbaar. In bovenstaande figuur staat het aantal aardbevingen in het Groningenveld per kalenderjaar weergegeven. Hoewel er natuurlijke variaties zijn, is er een dalende trend in seismiciteit vanaf 2014. Zowel het KNMI als de onafhankelijke toezichthouder (het Staatstoezicht op de Mijnen) komen tot deze conclusie.

In het afgelopen halfjaar zijn er relatief weinig aardbevingen in het Groningenveld geweest, maar heeft de seismiciteit zich wel op één plek, rondom Zeerijp (vlakbij Loppersum), geconcentreerd. Op 16 november 2021 vond een aardbeving met een kracht van 3,2 op de schaal van Richter plaats met epicentrum bij het dorp Garrelsweer. Dit was de op vier na zwaarste aardbeving die ooit is gemeten in het gebied.

De gaswinning nabij Garrelsweer, Loppersum en Zeerijp is al een aantal jaar gestopt. De aardbevingen zijn het gevolg van de gaswinning in het verleden. Het is niet onverwacht dat er aardbevingen nabij Zeerijp blijven plaatsvinden. Door drukverschillen tussen het noorden en zuiden van het Groningenveld, daalt de reservoirdruk in het noordelijke deel van het veld nog steeds. Hierdoor is er nabij Zeerijp nog steeds een drijvende kracht voor aardbevingen. Op dit moment is er sprake van hoge seismische activiteit. Als een hoog niveau van (lokale) seismiciteit wordt bereikt, moet NAM een analyse maken en deze delen met de Tweede Kamer. Aangezien het besluit al is gevallen om zo snel mogelijk de gaswinning af te bouwen bestaan er beleidsmatig geen interventiemogelijkheden om aardbevingen te voorkomen.

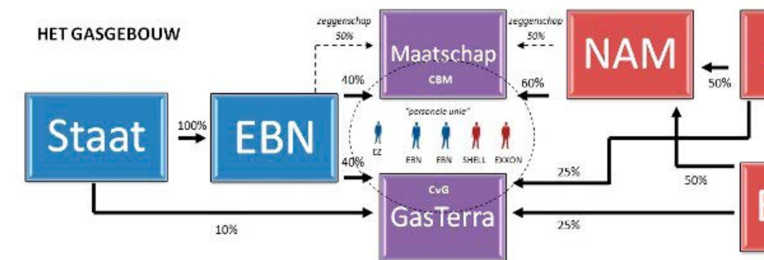
De vijf zwaarste aardbevingen ten gevolge van de gaswinning:
- Westeremden, 8 augustus 2006, magnitude 3,5.

Dossier **Bijlage bij afbouw gaswinning**
Directie Projectdirectie Groningen

- Huizinge, 16 augustus 2012, magnitude 3,6; zwaarste aardbeving tot nu toe in het Groningenveld; aanleiding voor afbouw van de gaswinning
- Zeerijp, 8 januari 2018, magnitude 3,4; directe aanleiding voor volledige beëindiging (zo spoedig mogelijk) van de winning
- Westerwijtwerd, 22 mei 2019, magnitude 3,4;
- Garrelsweer, 16 november 2021, magnitude 3,2; meest recente aardbeving met magnitude groter dan 3,0.

Het gasgebouw
In 1963 is de Staat een overeenkomst aangegaan met Shell en ExxonMobil voor de gaswinning uit het Groningenveld en de verkoop van het Groningengas: de Overeenkomst van Samenwerking (OvS). Door deze overeenkomst mag de NAM (voor 50% van Shell en voor 50% van ExxonMobil) het Groningengas winnen. In de overeenkomst is ook de samenwerking tussen de NAM en de Staat (via EBN) in de Maatschap Groningen vastgelegd. De NAM is verantwoordelijk voor de bedrijfsvoering bij de winning van het Groningengas. De NAM en EBN delen de kosten en opbrengsten in een verhouding van 60/40. In de OvS is ook besloten tot de oprichting van GasTerra voor de verkoop van het gas. De NAM is verplicht al het gewonnen Groningengas te verkopen aan GasTerra, dat het vervolgens doorverkoopt. De aandeelhouders van GasTerra zijn Shell (25%), ExxonMobil (25%), EBN (40%) en de Staat (10%). GasTerra zal worden opgeheven per 31 december 2024, omdat met het sluiten van het Groningenveld de kernactiviteit van GasTerra wegvalt. De DGK&E is namens het ministerie de gedelegeerd commissaris bij Gasterra. De landelijke netbeheerder Gasunie (een 100% staatsdeelneming) transporteert het Groningengas naar de verbruikers. De publiek-private samenwerking bij de Groninger gaswinning wordt ook wel 'het gasgebouw' genoemd. Hieronder is het gasgebouw schematisch weergegeven:

Dossier **Geschillen met NAM over de kosten van schadeherstel en versterking in Groningen**
Directie Projectdirectie Groningen

Achtergrond

Tot 2018 was NAM verantwoordelijk voor de schadeafhandeling en tot 2020 voor de uitvoering van de versterkingsoperatie die nodig was door de gaswinning uit het Groningenveld. Burgers moesten daardoor rechtstreeks met NAM discussiëren (en zo nodig procederen) bij het verhalen van schade of het versterken van huizen. Deze betrokkenheid van NAM stond een billijke en voortvarende afhandeling van schadeherstel en versterken in de weg. Bovendien werd door veel bewoners een procedure met de grote NAM als een oneerlijke strijd ervaren.

In de vorige kabinetsperiode is iedere betrokkenheid van NAM bij de afhandeling van schademeldingen en versterking beëindigd. De overheid bepaalt het beleid voor schadevergoedingen en versterken en voert dit uit. Bewoners handelen hun schade af met het Instituut Mijnbouwschade Groningen (IMG). Voor de versterking kunnen bewoners terecht bij de Nationaal Coördinator Groningen en hun gemeente.

NAM is verplicht om alle kosten voor schadeherstel en versterken te betalen. Voor schadeherstel is dit vastgelegd in de Tijdelijke wet Groningen. Op grond daarvan belast de minister van EZK de kosten van de schadeafhandeling achteraf door aan NAM met heffingsbesluiten. Voor versterken zijn privaatrechtelijke afspraken met NAM gemaakt en stuurt BZK achteraf facturen. Na de wijziging van de Tijdelijke wet Groningen die nu in behandeling is bij de Eerste Kamer (“Wetsvoorstel versterken”) zal ook voor de versterking de doorbelasting plaatsvinden middels een heffing, in plaats van facturatie. De minister van EZK zal vanaf dat moment dus zowel voor de schade-afhandeling als voor de versterkingsoperatie heffingsbesluiten aan NAM opleggen.

NAM verzet zich tegen de hoogte van kosten voor schadeherstel en versterken. Tegen heffingen kan NAM in bezwaar en beroep conform de Algemene wet Bestuursrecht. Tegen facturen kan NAM geschillen laten beslechten door een arbitragepanel.

NAM heeft alle facturen en heffingen voor schadeherstel (onder protest) betaald en heeft de openstaande facturen voor de versterkingskosten voor 60% betaald. EZK en BZK houden NAM aan volledige uitvoering van de afspraken over de betaling van schadeherstel en versterken. De kans is reëel dat in de komende jaren hierover procedures gevoerd gaan worden. Doordat NAM op afstand staat van de uitvoering van de schade-afhandeling en versterking heeft de discussie over de doorbelasting geen gevolgen voor de afhandeling van het schadeherstel en de versterking. Bewoners hebben hier dus geen last van.

Door het terugbrengen van de gaswinning komt het einde van de gaswinning in zicht. In het Akkoord op Hoofdlijnen hebben Shell en ExxonMobil zich verplicht om “passende zekerheden” te stellen zodat NAM de kosten voor schadeherstel en versterking, ook na de beëindiging van de gaswinning kan betalen. In de komende periode wordt door EZK onderzocht aan welke voorwaarden deze “passende zekerheden” moeten voldoen.

Mijlpalen en resultaten 2017 – 2021

- Er zijn afspraken met NAM, Shell en ExxonMobil gemaakt over de betaalverplichting van de NAM voor schadeherstel en versterken.
- De NAM is volledig op afstand geplaatst van de uitvoering van schadeherstel en versterken.
- De eerste facturen en heffingen zijn opgelegd aan de NAM.

Beleidsdoelen & prioriteiten

De kosten voor de schade-afhandeling en versterking effectief en volledig verhalen op NAM en het voorbereiden en eventueel voeren van juridische procedures hierover.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- Opleggen van heffingen aan NAM voor schadeherstel en de versterkingsoperatie.
- Afhandelen bezwaar en beroep tegen de heffing voor de schadekosten.
- Mogelijk: Arbitrage over de betaling van de facturen van schadeherstel voor 2020 en de versterkingskosten.
- Juridische en economische analyse van de passende zekerheden die door Shell en Exxon op grond van het Akkoord op Hoofdlijnen gesteld moeten worden als de gaswinning stopt.

Dossier Afhandeling van schade als gevolg van bodembeweging door gaswinning uit het Groningenveld en gasopslag Norg
Directie Projectdirectie Groningen

Achtergrond

De Tijdelijke wet Groningen (TwG) heeft als doel te voorzien in een adequate, ruimhartige en onafhankelijke afhandeling van alle vormen van schade als gevolg van bodembeweging door gaswinning uit het Groningenveld of de gasopslag bij Norg en de financiering daarvan. Voor de afhandeling van aanvragen om een schadevergoeding is per 1 juli 2020 het Instituut Mijnbouwschade Groningen (IMG), een zbo, opgericht. De schadeafhandeling is zo op afstand van alle belanghebbenden, waaronder NAM, geplaatst.

Verhouding IMG en minister EZK

De minister van EZK is systeemverantwoordelijk voor de schadeafhandeling: hij heeft een verantwoordelijkheid inzake het toezicht op het IMG, de wijze waarop de wettelijke basis geregeld is en legt verantwoording af aan de Tweede Kamer over het IMG. De minister gaat niet over de wijze van invulling van de taak van het IMG en heeft geen aanwijzingsbevoegdheid. De minister van EZK verhaalt de kosten van de schadeafhandeling door het IMG op NAM door middel van een heffing. Het bestuur van het IMG wordt benoemd door de minister van J&V.

Het IMG handelt alle soorten schade af die worden veroorzaakt door de gaswinning uit het Groningenveld en de gasopslag in Norg waarvoor de NAM aansprakelijk kan worden gesteld. Het gaat om fysieke schade aan gebouwen, schade door waardedaling en immateriële schade. Daarnaast heeft het IMG speciale aandacht voor schade bij agrariërs, mkb'ers en erfgoed en faciliteert het IMG in mandaat namens de minister van EZK de regeling Commissie Bijzondere Situaties en het Interventieteam Vastgelopen Situaties (zie fiche "individuele situaties").

Fysieke schade

Tot 2018 werd schade direct door de NAM afgehandeld. Dat leidde tot veel onvrede bij bewoners en (dreiging van) juridische procedures. Sinds maart 2018 wordt fysieke schade publiekrechtelijk afgehandeld. Dat gebeurde eerst door de voorloper van het IMG, de Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen (TCMG), en sinds medio 2020 door het IMG. Tot nu toe zijn er door de TCMG en het IMG meer dan 100.000 schademeldingen afgehandeld en is er ruim 730 mln. euro aan vergoedingen uitgekeerd voor fysieke schade. Het aantal nieuwe schademeldingen blijft hoog: gemiddeld ruim 500 per week. Dit zijn met name meldingen van schades die in het verleden zijn ontstaan. Door de laagdrempelige werkwijze van het IMG is de bereidheid van bewoners om schades te melden, gegroeid.

Het IMG zet in op het verkorten van de doorlooptijd van de fysieke schadeafhandeling. Het streven van het IMG is maximaal 26 weken gemiddelde doorlooptijd (6 maanden) voor reguliere dossiers. Het percentage reguliere dossiers dat binnen zes maanden is afgehandeld, is sinds augustus 2021 afgenomen van 49% naar 30%. De verwachting is dat dit percentage zal verbeteren nu een vereenvoudigde aanpak voor afhandeling van eenvoudige schades is doorgevoerd.

Wettelijk bewijsvermoeden

Het IMG past bij de behandeling van aanvragen voor de vergoeding van fysieke schade het wettelijk bewijsvermoeden toe. Dit betekent dat wanneer een bewoner in het aardbevingsgebied schade meldt die naar haar aard redelijkerwijs kan zijn veroorzaakt door de gaswinning uit het Groningenveld of de gasopslag in Norg, ervan wordt uitgegaan dat dit inderdaad zo is. Dit bewijsvermoeden is geïntroduceerd om de Groningers te ontlasten bij hun bewijsvoering en is uniek in Nederland. Indien het bewijsvermoeden van toepassing is, kan dit enkel worden weerlegd als de deskundige een evident en aantoonbaar andere oorzaak van de schade motiveert. Het IMG past het bewijsvermoeden toe en bepaalt, mede op basis van nieuwe (wetenschappelijke) inzichten, hoe hier in de praktijk invulling aan wordt gegeven.

Schade door waardedaling

Het IMG is in september 2020 begonnen met het uitkeren van vergoedingen voor schade door waardedaling. Eigenaren van een koopwoning en verkochte bedrijfspanden kunnen hiervoor een aanvraag doen. Het gebied waar schade door waardedaling wordt toegekend is vastgesteld op basis van advies van de onafhankelijke Adviescommissie Waardedaling en beslaat een groot deel van de provincie Groningen, maar is beperkter van omvang dan het gebied waar vergoedingen voor fysieke schade mogelijk is (en ook beperkter dan het gebied waar de NAM voorheen vergoedingen voor waardedaling toekende). Dit komt doordat uit onderzoek is gebleken dat met name op plekken waar relatief weinig fysieke schades door de gaswinning zijn vastgesteld er gemiddeld genomen geen sprake is geweest van de waardedaling van woningen. Deze afbakening leidt tot onbegrip en onvrede in de betreffende dorpen (Ulrum, Zoutkamp, Niekerk, Lauwersoog). Tot nu toe zijn er bijna 100.000 besluiten genomen en is bijna € 440 mln. aan vergoeding uitgekeerd.

Dossier **Afhandeling van schade als gevolg van bodembeweging door gaswinning uit het Groningenveld en gasopslag Norg**
Directie Projectdirectie Groningen

Immateriële schade
Half november 2021 startte het IMG met het uitkeren van vergoedingen voor immateriële schade. De afhandeling 'heeft tot doel een vergoeding te bieden voor het leed en het verdriet dat bodembeweging (zoals aardbevingen) door gaswinning door de NAM heeft veroorzaakt''. Dit is nadrukkelijk geen smartengeld voor het bredere onrecht dat hen mogelijk door de overheid is aangedaan – dat ligt niet binnen de taak van het IMG. De regeling wordt vanaf 2021 geleidelijk, per postcodegebied, opengesteld. Het IMG zal beginnen in Loppersum en dan vanuit de kern naar de randen toewerken. Hiervoor is gekozen om een redelijke doorlooptijd te kunnen waarborgen.

Aanvullende taken
De komende periode zal het aanvullende taken gaan uitvoeren die raken aan het verbeteren van de situatie in Groningen, maar niet in alle gevallen voortvloeien uit de afhandeling van de wettelijke aansprakelijkheid van de NAM. Het gaat bijvoorbeeld om het duurzaam herstellen van schade (dit is door de Kamer in de Wet Versterken geamendeerd), waaronder ook mogelijk funderingsherstel, en het aanvullend compenseren van bewoners die een vergoeding voor waardedaling van de NAM ontvingen, maar op grond van de huidige publieke IMG-regeling een hoger bedrag hadden kunnen krijgen (n.a.v. een aangenomen motie).

Samenwerking IMG en NCG
Het IMG en de NCG werken (beperkt) samen op adressen waar schade en versterking samenvallen. De huidige samenwerking is gestoeld op een samenwerkingsconvenant uit 2019. Om verdere samenwerking te verkennen hebben het IMG en de NCG enkele pilots uitgevoerd. Daarnaast hebben de organisaties een gezamenlijk combinatieteam voor complexe gevallen waar schade en versterking samenlopen. Ook is er een Interventieteam opgericht om vastgelopen dossiers gezamenlijk af te handelen. Het IMG en de NCG hebben de samenwerking geëvalueerd en in november 2021 is een plan van aanpak gepresenteerd om de samenwerking te intensiveren. Er worden, op verzoek van de Tweede Kamer, ook nadere regels over de samenwerking vastgelegd in een Algemene Maatregel van Bestuur (onder de Tijdelijke Wet Groningen). In de nieuwe, intensievere samenwerking staat de eigenaar centraal. De eigenaar wordt ontlast door het bieden van integrale oplossingen en het aanstellen van een coördinator die de verschillende processen van de twee organisaties kan coördineren.

Mijlpalen en resultaten 2017 – 2021
- Introductie van het wettelijk bewijsvermoeden Groningen per 1 januari 2017
- Besluit tot publiekrechtelijke afhandeling van schade (31 januari 2018);
- In publieke handen organiseren van de afhandeling van fysieke schade (19 maart 2018);
- Indiening wetsvoorstel 'Tijdelijke wet Groningen schadeafhandeling' (5 juli 2019)
- Oprichting van het IMG als onafhankelijk zelfstandig bestuursorgaan (1 juli 2020)
- 100.000 toegekende vergoedingen voor waardedaling (2021) en 100.000 afgehandelde dossiers voor fysieke schade door het IMG (2021)
- Start uitkering van vergoedingen voor immateriële schade (15 november 2021)

Beleidsdoelen & prioriteiten
- Mogelijk maken van duurzaam schadeherstel - met de inwerkingtreding van de aanvulling op de Tijdelijke wet Groningen ten behoeve van de versterkingsoperatie krijgt het IMG meer mogelijkheden om schade duurzaam te herstellen.
- Uitvoering aanvullende compensatieregeling voor waardedaling voor bewoners die vóór 2020 een lagere vergoeding van NAM kregen dan zij van het IMG zouden hebben ontvangen;
- AmvB Samenwerking IMG-NCG in werking laten treden.
- Evaluatie van de Tijdelijke wet Groningen.
- Binnen de onafhankelijkheid van het IMG, aandacht vragen voor een goede dienstverlening met acceptabele doorlooptijden, begrijpelijke communicatie en de voorspoedige uitrol van nieuwe regelingen (bijv. voor waardedaling voor MKB'ers).

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- In 2021 heeft het IMG haar *werkwijze voor de beoordeling van fysieke schade aangepast, naar aanleiding van nieuw wetenschappelijk onderzoek naar de oorzaken van schades*. Dit betekent concreet dat het IMG in een aantal gebieden aan de rand van het aardbevingsgebied (met name in Noord-Drenthe) schademeldingen vanaf heden afwijst, terwijl in het verleden hier nog wel schadevergoedingen werden toegekend. Dit raakt circa 1500 aanvragers, die nog op uitsluitsel op hun aanvraag wachtten. De onderzoeken op basis waarvan het IMG gaat afwijzen, tonen aan dat de gaswinning niet de oorzaak van schade kan zijn, maar tonen niet aan wat de oorzaken van de schade dan wel zijn. Uw ambtsvoorganger heeft daarom

aangegeven open te staan voor een nadere onderzoek naar mogelijke andere schadeoorzaken.

- Per 1 november 2021 is het IMG gestart met *een nieuwe werkwijze voor de afhandeling van fysieke schade*. Bewoners die nog niet eerder schade hebben gemeld, kunnen nu kiezen voor een vaste vergoeding van 5.000 euro, in plaats van een individuele maatwerkprocedure met opname en beoordeling door een schade-expert. Deze nieuwe werkwijze is bedoeld voor eenvoudige schades en biedt bewoners die hiervan gebruik willen maken een snel en eenvoudig alternatief voor de bestaande tijdrovende maatwerkprocedure. De verwachting is dat de gemiddelde doorlooptijd voor de afhandeling van fysieke schades door de vaste vergoeding begin 2022 terugloopt.
- Op grond van een aangenomen motie, zal het IMG in 2022 *een werkwijze vormgeven waarmee bewoners die vóór 2020 een vergoeding voor waardedaling van de NAM ontvingen, een herberekening kunnen aanvragen* op basis van de huidige IMG regels. Voor ongeveer 6000 bewoners betekent dit de kans op een mogelijk aanvullende compensatie. Voor de totale kosten van naar schatting € 25 mln. is, in overstemming met FIN en BZK, dekking gevonden op de reservering voor Groningen op de aanvullende post.
- Er is veel politieke discussie over de schade-afhandeling door het IMG. Ondanks dat de keuzes van het IMG – bijvoorbeeld ten aanzien van het toepassingsgebied van het bewijsvermoeden - juridisch en technisch uitlegbaar zijn, ontstaan er in de schadeafhandeling soms verschillen tussen bewoners die voor bewoners moeilijk te begrijpen en accepteren zijn. De Nationale Ombudsman wijst hier ook op in zijn rapport “Verscheurd Vertrouwen” uit oktober 2021. Tot nu toe heeft het kabinet geen besluiten genomen om *in te grijpen op het geldende wettelijke kader voor de onafhankelijke uitvoering van de schade-afhandeling door het IMG*, dan wel (verregaande) aanvullende compensatie aan bewoners te geven om het verschil tussen rechtmatigheid en gevoeld onrechtvaardig behandelen te overbruggen. Deze besluitvorming is aan een nieuw kabinet overgelaten. Deze besluitvorming is complex omdat er een vervangend/aanvullend kader ontworpen zou moeten worden en ook niet duidelijk is hoe dat kader er dan ook uit moet komen te zien, en of nieuwe kaders niet opnieuw tot nieuwe verschillen zouden leiden. Dit heeft ook financiële consequenties, mogelijk ook voor andere beleidsvelden.
- Er is ook (politieke) discussie over de wenselijkheid om de Minister van EZK te kunnen laten ingrijpen op de taakuitoefening van het IMG middels *een aanwijzingsbevoegdheid*. Artikel 21 van de Kaderwet ZBO’s is in het geval van het IMG niet van toepassing. In dit artikel staat dat de minister beleidsregels kan opstellen over de taakuitoefening door ZBO’s. Deze mogelijkheid is in de Tijdelijke wet Groningen bewust buiten werking gesteld. De aanwijzingsbevoegdheid verhoudt zich niet goed tot de beoogde onafhankelijkheid van het Instituut en zijn semi-rechtelijke taak.
- Het IMG komt met een vernieuwd beoordelingskader voor het vergoeden van schade door waardedaling.

Dossier Bijlage bij inwerkdossier Schadeafhandeling Groningen
Directie Projectdirectie Groningen

Achtergrond

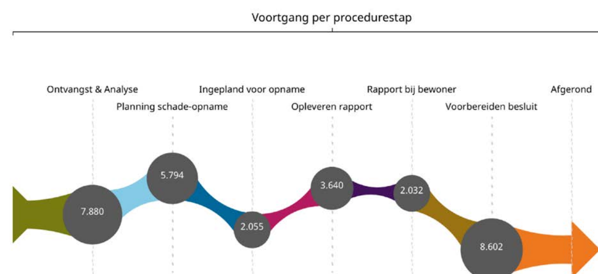
Het bestuur van het IMG bestaat momenteel uit vier leden:
- Bas Kortmann (voorzitter)
- Jan Kees de Pagter (vice-voorzitter)
- Menno Bouwes (bestuurslid)
- Paula van der Beek – Gillessen (bestuurslid)

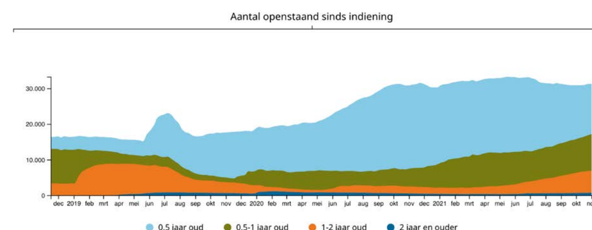
Het IMG heeft op dit moment meer dan 700 medewerkers en heeft bijna 600 externe deskundigen/aannemers voor zich werken.

Hieronder volgt een overzicht met data van het IMG van de schadeafhandeling. Deze data is afkomstig van het Dashboard www.schadedoormijnbouw.nl (dd. 8 november 2021).

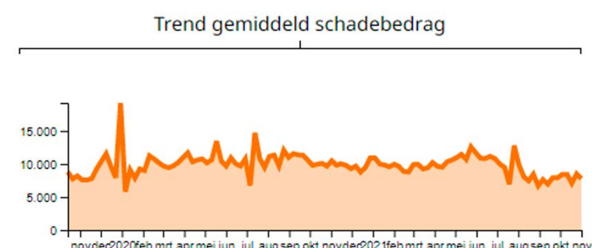
Afhandeling fysieke schade

Het schadeafhandelingsproces is in de figuur hieronder weergegeven met per stap het aantal dossiers dat zich in de betreffende stap van het proces bevindt. Er zijn op dit moment circa 35.000 openstaande (niet-afgehandelde) schademeldingen en meer dan 100.000 afgehandelde meldingen.

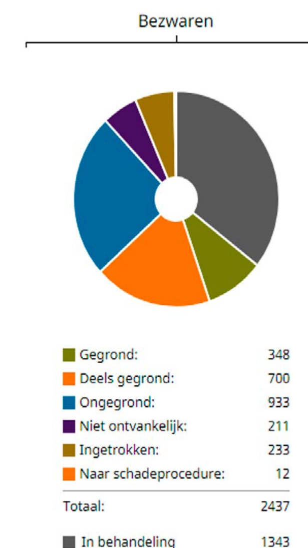
Het gemiddelde schadebedrag is momenteel (dd. 1 november 2021) €7.810.

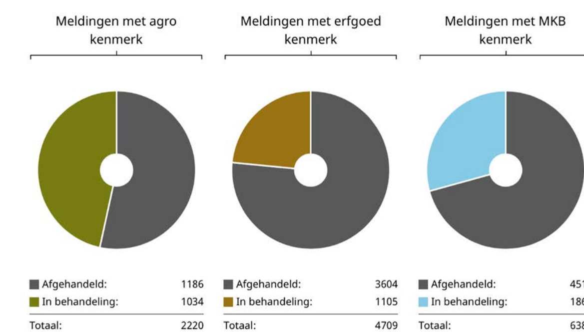
In totaal is er inmiddels meer dan €1,1 miljard euro uitgekeerd aan schadevergoedingen.

Wanneer schademelders het niet eens zijn met de beslissing van het IMG op de aanvraag, dan kan de indiener binnen zes weken na verzenddatum van de beslissing bezwaar maken.

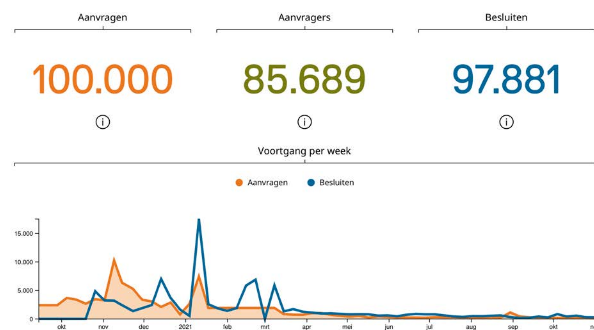

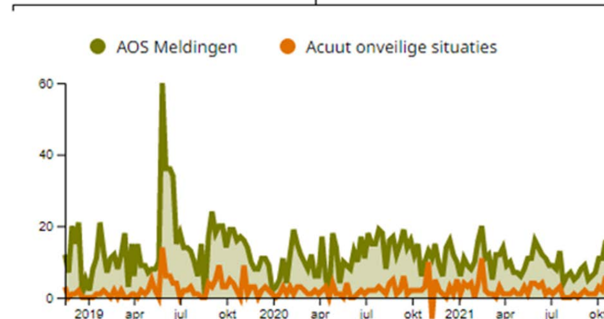
Het IMG heeft ook aandacht voor schademeldingen met een agrarisch, mkb en erfgoed kenmerk. De voortgang van deze meldingen is als volgt:

Dossier **Bijlage bij inwerkdossier Schadeafhandeling Groningen**
Directie Projectdirectie Groningen

Afhandeling schade door waardedaling

Eind 2022 zullen naar verwachting alle aanvragen afgehandeld zijn.

Acuut onveilige situaties
Het IMG monitort ook de meldingen van acuut onveilige situaties (AOS). Wanneer een bewoner melding doet van een acuut onveilige situatie geeft het IMG binnen 48 uur duidelijkheid over de constructieve veiligheid. Eerst wordt telefonisch contact opgenomen, in verreweg de meeste gevallen volgt een veiligheidsinspectie. In totaal zijn 389 AOS-meldingen gegrond verklaard.

Dossier Versterking gebouwen Groningen: veiligheidskaders, voortgang en wetgeving
Directie Projectdirectie Groningen

Achtergrond
Door de aardbevingen in Groningen ontstaan veiligheidsrisico's voor de inwoners van het aardbevingsgebied. In 2015 is besloten om voor nieuwbouw en voor bestaande bouw in het aardbevingsgebied een veiligheidsnorm te hanteren van 10-5 (de 'Meijdamnorm', naar de gelijknamige adviescommissie). Dit houdt in dat ieder individu een kans van 1 op 100.000 per jaar heeft om te overlijden als gevolg van een aardbeving. Deze norm is vergelijkbaar met normen die in Nederland gelden voor bijvoorbeeld waterveiligheid.

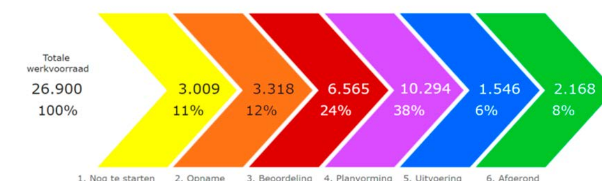
De belangrijkste maatregel om zo snel mogelijk meer veiligheid te bereiken in Groningen is het stoppen van de gaswinning. Dit is gebeurd: de gaswinning in Groningen gaat 'naar nul' in 2022 bij gemiddelde temperaturen. Ondanks de afbouw van de gaswinning, kunnen er zich de komende jaren echter nog aardbevingen voordoen ten gevolge van de gaswinning in het verleden. Daarom is het nodig om voor bijna 27.000 gebouwen in het aardbevingsgebied vast te stellen of deze aan de Meijdam-norm voldoen.

Uitvoering in publieke handen
Mijnbouw-exploitant NAM is aansprakelijk op grond van het burgerlijk wetboek voor de gevolgen van de gaswinning, incl. de noodzakelijke versteking van gebouwen in Groningen. De versterkingsoperatie onder uitvoering van de NAM kwam niet snel genoeg van de grond en het vertrouwen van eigenaren in NAM om in overleg tot afspraken te komen over maatregelen voor versterking aan hun woning, was laag. Om deze redenen heeft de overheid de uitvoering van de versterkingsoperatie van NAM overgenomen. Het ministerie van BZK is verantwoordelijk voor de uitvoering van de versterking, de Nationaal Coördinator Groningen is de uitvoeringsorganisatie van BZK. EZK stelt vanuit de verantwoordelijkheid voor een veilige gaswinning de veiligheidskaders op, en verhaalt de kosten die gemaakt worden voor de versterking op de NAM. De uitvoering van de versterkingsoperatie heeft een grote impact in dorpen, buurten en straten. Daarom wordt altijd in nauwe samenspraak met regionale overheden (gemeenten en provincie) gewerkt.

Om een inschatting te maken van het risicoprofiel van gebouwen, die (mogelijk) niet aan de veiligheidsnorm voldoen, wordt ieder jaar de zogeheten Seismische Dreigings- en Risicoanalyse (SDRA) gemaakt). TNO heeft afgelopen jaar de SDRA behorend bij de door NAM voorgestelde operationele strategie voor het gasjaar 2021-2022 uitgevoerd. Alle gebouwen die een verhoogd risico hebben, krijgen een veiligheidsbeoordeling aan de hand van de Nederlandse Praktijkrichtlijn 9998. Dankzij de nieuwe typologie-aanpak wordt sinds medio 2021 gekeken naar kenmerkende eigenschappen van een gebouw, die de veiligheid bepalen en worden in beginsel geen berekeningen meer uitgevoerd voor individuele huizen. Als een gebouw na een beoordeling niet aan de veiligheidsnorm blijkt te voldoen, wordt het versterkt.
De publiekrechtelijke versterkingsoperatie wordt vastgelegd in een wetsvoorstel (zie verderop).

Voortgang uitvoering versterking
Alle huizen (circa 27.000) worden doorgerekend op basis van de Nationale Praktijkrichtlijn (NPR) of de typologieaanpak (zie hieronder). Na de beoordeling volgt (indien nodig) versterking. Versterking kan variëren van het treffen van bouwkundige maatregelen tot aan sloop/nieuwbouw.

Onderstaande figuur geeft de actuele voortgang van de operatie weer.

Versnelling versterkingsoperatie
Een beoordeling van de veiligheid op basis van de NPR beoordeling kost gemiddeld circa 40.000 euro per gebouw, enkele maanden tijd en er is een beperkte capaciteit beschikbaar (4000 per jaar). De inschatting van deze beoordelingskosten betreft het gemiddelde van complexe (dure) en meer eenvoudige (goedkopere) berekeningen. Om de operatie te versnellen is in opdracht van EZK een typologieaanpak ontwikkeld door TNO. Met deze aanpak wordt gekeken naar kenmerkende eigenschappen van een gebouw, die de veiligheid bepalen en worden in beginsel geen berekeningen meer uitgevoerd voor individuele huizen. In plaats daarvan worden huizen ingedeeld in een typologie met gelijksoortige kenmerken. Ook met de typologieaanpak krijgt elk huis eerst een opname, om te controleren of een huis aan de typologie voldoet. Van de typologieën is bekend of, afhankelijk van de plek, het gebouw aan de veiligheidsnorm voldoet of niet. Op deze manier kan een significante versnelling worden bereikt van de resterende beoordelingen.

In het Bestuursakkoord met de regio uit november 2020 is overeengekomen dat 1,5 miljard beschikbaar wordt gesteld aan flankerend beleid voor de versnelling van de verster-

Dossier **Versterking gebouwen Groningen: veiligheidskaders, voortgang en wetgeving**
Directie Projectdirectie Groningen

kingsopgave. Over de versterkingsopgave (2020) is afgesproken dat de typologieaanpak zo snel mogelijk wordt toegepast. Het ACVG heeft in mei 2021 akkoord gegeven op het gebruik van een eerste deel van de typologieën. Op basis van dit eerste deel kan ongeveer 60% van de adressen in de werkvoorraad van de NCG worden beoordeeld. De eerste adressen zijn in het najaar van 2021 typologisch beoordeeld en uitkomsten zijn met de eigenaren gedeeld. Momenteel werken ACVG, TNO, BZK en EZK eraan om ook de overige typologieën op te leveren. De uitrol van de typologieaanpak betekent dat beoordelingen worden versneld, en dat de meest recente seismologische en bouwkundige inzichten worden toegepast.

Wetsvoorstel Versterking gebouwen Groningen

- Momenteel wordt, tot het moment dat de wet Versterking Groningen in werking treedt, de juridische basis voor de publiekrechtelijke versterkingsoperatie gevormd door een beleidsregel. Voor het verhalen van de kosten van de versterkingsoperatie is een privaatrechtelijke overeenkomst met NAM gesloten. Om tot een sluitend wettelijk kader te komen is het nodig deze juridische basis om te zetten in een wet. Het wetsvoorstel Versterken, die dit regelt, is een aanvulling op de Tijdelijke wet Groningen, waarin de publiekrechtelijke schadeafhandeling reeds staat beschreven. Dit wetsvoorstel ligt voor behandeling bij de Eerste Kamer en treedt naar verwachting in 2022 in werking.

Met het wetsvoorstel (en de onderliggende regelgeving):

- Wordt de publieke versterkingsoperatie wettelijk verankerd. Daarnaast regelt het voorstel de versterkingsprocedure[34], rechtsbescherming voor eigenaren en bewoners, de mogelijkheid voor eigenaren om de versterking in eigen beheer uit te voeren en de mogelijkheid om versnelling in de beoordeling van gebouwen aan te brengen.
- Krijgt MEZK de bevoegdheid om een heffing op te leggen op NAM om de gemaakte kosten voor de versterkingsoperatie op NAM te verhalen (naast de kosten voor schade).

Dit wetsvoorstel is het sluitstuk van het wettelijk kader voor het publiekrechtelijk behandelen van alle bovengrondse gevolgen van de Gaswinning. Het (definitief) in publieke handen nemen van de schadeafhandeling en versterkingsoperatie is een brede wens van Kamer, regio en maatschappelijke organisaties.

Stand van zaken wetsvoorstel Versterking

Het wetsvoorstel is op 10 maart 2021 door de TK aangenomen. Bij stemming zijn twee amendementen aangenomen, die onuitvoerbaar zijn. De amendementen gaan over 1) het door de eigenaar in eigen beheer versterken van zijn gebouw en 2) juridische, bouwkundige en financiële bijstand voor alle bewoners in een schade – of versterkingstraject. Om deze amendementen alsnog uitvoerbaar te maken, wordt gewerkt aan een novelle, waarmee het wetsvoorstel dat bij de EK ligt wordt gewijzigd. De Eerste Kamer is gevraagd de behandeling van het wetsvoorstel aan te houden totdat de novelle door de Tweede Kamer is aanvaard.

Mijlpalen en resultaten 2017 – 2021

- Typologieaanpak ingevoerd voor versnelde beoordeling gebouwen in versterkingsscope
- Publieke seismische dreigings- en risicoanalyse (in plaats van door de NAM)

Beleidsdoelen & prioriteiten

- Het streven is om het wetsvoorstel versterking zo spoedig mogelijk in werking te laten treden. Hiervoor zijn we afhankelijk van het Raad van State-advies op de novelle, evenals de TK-behandeling hiervan. Daarna kan de EK het wetsvoorstel inclusief de novelle behandelen. Een deel van de onderliggende regelgeving (1 AmvB en 2 ministeriële regelingen)is voorwaardelijk voor het inwerkingtreden van het wetsvoorstel, en worden met prioriteit aangepakt.
- Het Ministerie van BZK draagt verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de versterkingsoperatie. Daarbij heeft zij als doel gesteld om alle beoordelingen voor de versterkingsoperatie uiterlijk eind 2023 af te ronden. De gehele versterkingsoperatie moet in 2028 afgerond zijn.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

- Het ACVG keurt naar verwachting nieuwe typologieën goed waarmee ook (een deel van) het resterende woningbestand in de versterkingsopgave kan worden beoordeeld.
- De Wet Versterken maakt mogelijk dat het IMG schade duurzaam herstelt. Dit betekent dat het IMG bij het optreden van schade méér kan doen dan enkel het vergoeden van ontstane schade. Het doel hiervan is om toekomstige schade te helpen voorkomen. Met de inwerkingtreding van het wetsvoorstel, ontstaat een wettelijke basis voor het IMG om een (nog op te leveren) werkwijze voor duurzaam herstel in praktijk te brengen.

34 Welke stappen doorloopt (de eigenaar van) een gebouw dat mogelijk versterkt moet worden, en welke partijen zijn daar op welk moment bij betrokken?

Dossier Toekomstagenda en Bestuurlijke afspraken
Directie Projectdirectie Groningen

Achtergrond
In november 2020 zijn bestuurlijke afspraken gemaakt met de regio Groningen. De hoofdlijn van deze afspraken is: de nieuwste inzichten (daling gaswinning en nieuwste bouwkundige inzichten) toepassen bij de uitvoering van de versterkingsoperatie, waarbij 1,5 miljard (100 mln. vanuit de regio) euro beschikbaar is voor flankerend beleid. De 1,5 miljard euro is over verschillende doelen verdeeld, in het akkoord benoemd als ‘blokken’:

Blok A
- Er zijn circa 13.000 huishoudens onderdeel van de versterkingsoperatie waarbij op basis van verouderde inzichten besloten is dat er versterkingsmaatregelen nodig zijn. Er is een tegemoetkoming van € 30.000 per huishouden beschikbaar gesteld als zij kiezen voor een herbeoordeling tegen de nieuwste inzichten (waarmee de kans bestaat dat uit de herbeoordeling blijkt dat versterkingsmaatregelen niet langer nodig zijn). Herbeoordelingen zijn begin 2021 gestart.

Blok B
- Er is een groep bewoners waar maatwerk voor geregeld wordt om onuitlegbare verschillen binnen straten en wijken te voorkomen. Dit zijn circa 4.400 huishoudens. Per gemeente is hier een regeling voor ontwikkeld. Deze regelingen worden naar verwachting eind 2021 aangeboden.

Blok C
- De overige eigenaren die nog geen beoordeling hebben gehad (circa 10.000) kunnen een subsidie voor woningverbetering aanvragen van € 17.000 zodra hun huis is beoordeeld. Dit betreft ca. 10 duizend huishoudens. Deze subsidieregeling is begin 2021 geopend.

Blok D
- Er is € 300 mln. uitgetrokken voor een gebiedsfonds. Hieruit kunnen gemeenten onder andere investeringen in de publieke ruimte dekken die zij willen doen als gevolg van de versterkingsoperatie.
- Er is een knelpuntenbudget van € 100 mln. voor de Nationaal Coördinator Groningen om problemen in de operatie snel op te kunnen lossen.

Blok E1
- Voor alle woningen in het aardbevingsgebied die niet in de versterkingsoperatie vallen, is € 300 mln. beschikbaar gesteld voor investeringen in woningverbetering. Voor woningcorporaties is € 135 mln. uitgetrokken, deels om te investeren in de woningen en deels om huurders te compenseren voor alle onzekerheid (750 euro per huishouden). De regeling Woningverbetering is deze zomer onder verantwoordelijkheid van BZK gestart.
- Voor de aanpak van schrijnende situaties (nu: vastgelopen dossiers) is € 50 mln. gereserveerd, bedoeld voor bewoners die met de standaard aanpak van schadeafhandeling en/of versterken niet goed geholpen zijn. Hiervoor is in 2021 een interventieteam in het leven geroepen, met een onafhankelijke voorzitter. Eind 2021 wordt een rapportage naar de Kamer gestuurd.
- Tot slot is € 50 miljoen uitgetrokken voor de implementatie van integrale programma’s met betrekking tot agrariërs (€ 19 miljoen), MKB’ers (€ 11 miljoen) en erfgoed (€ 10 miljoen) in het aardbevingsgebied. Deze verdeling heeft plaatsgevonden op aangeven van de regio. Daarnaast is afgesproken de inzet voor sociale en emotionele ondersteuning (€ 10 miljoen) van de inwoners van Groningen te continueren.

De afspraken worden (of zijn reeds) in regelingen uitgewerkt, in nauw overleg tussen BZK, EZK en de regio.

Daarnaast is afgesproken om een gezamenlijke Rijk-regio toekomstagenda voor perspectief voor Groningen op te stellen (bekend als blok E2). Deze is op 3 februari 2021 gepresenteerd. Centraal staan drie samenwerkingsthema’s: woningbouw, energietransitie en regionale economie. Rijk en regio komen voortaan elke zes maanden op kabinetsniveau (Bestuurlijk Overleg Toekomstagenda Groningen. BOTG) bij elkaar voor overleg over concrete projecten en de voortgang van de Toekomstagenda.

Mijlpalen en resultaten 2017 – 2021
- Er zijn samen met de regionale overheden afspraken gemaakt over de versnelling van de versterkingsoperatie.

Beleidsdoelen & prioriteiten
- Het toepassen van de nieuwste inzichten, waardoor de versterking versneld wordt en bewoners sneller duidelijkheid hebben.
- Het monitoren van de uitvoering en effecten van de opgestelde regelingen.
- Monitoren van de aanpak van vastgelopen dossiers (voorheen: schrijnende situaties) door het interventieteam.
- Monitoren van de uitvoering van het Meerjarig Versterkingsplan (MJVP)
- Daarnaast uitwerken van de volgende regelingen, zoals:

Dossier **Toekomstagenda en Bestuurlijke afspraken**
Directie Projectdirectie Groningen

Voortzetting van het Agroprogramma, het Erfgoedprogramma en de sociaal-emotionele ondersteuning. Daarbij samen met de provincie komen tot een plan ter ondersteuning van het MKB.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- Eerste concrete resultaten van het interventieteam vastgelopen dossiers.
- Vaststelling integraal programma MKB.

Dossier Vangnet voor individuele situaties
Directie Projectdirectie Groningen

Achtergrond

Bij zowel de schadeafhandeling als de versterkingsoperatie komt meervoudige, complexe problematiek naar voren waar bewoners zonder extra aandacht niet zelfstandig uitkomen. Er is daarom een aantal vangnetten en ondersteunende regelingen opgezet voor deze gevallen.

Commissie Bijzondere Situaties
De Commissie Bijzondere Situaties (CBS) is opgericht in 2014 om bewoners met meervoudige, complexe problematiek te helpen. Op dat moment was de NAM nog verantwoordelijk voor de schade-afhandeling en versterking. Nu de schade-afhandeling en versterking in publieke handen zijn gebracht, is het CBS een adviescommissie van het IMG en heeft een onafhankelijke status. De commissie heeft nog steeds als taak om bewoners met meervoudige problematiek een helpende hand te bieden. Dit gaat vaak om bewoners waar een combinatie speelt van sociale/financiële problemen en vastlopen in de versterkingsoperatie of bij hun schadeafhandeling. Bewoners kunnen via (de burgemeester van) hun gemeente of via de onafhankelijke raadsman een aanvraag doen.

De CBS heeft verschillende instrumenten tot haar beschikking, zoals het bieden van praktische hulp, het opkopen van woningen, het financieren van een verhuisvergoeding of bijvoorbeeld het aanbieden van een financieel coach. In 2020 heeft de CBS 9 zaken behandeld en een vergelijkbaar aantal in 2021. De leden van de CBS zijn aangesteld tot mei 2022. Voor die tijd wordt het werk van de commissie geëvalueerd en gekeken hoe de hulp die de CBS biedt in de toekomst vormgegeven kan worden.

Interventieteam vastgelopen dossiers
In het aardbevingsgebied doet zich een aantal schrijnende situaties voor waarbij schade en versterking samenkomen, en/of de algehele staat of conditie van het pand zwak is vanwege constructieve problemen of knelpunten met een andere oorzaak dan de gaswinning.

In de bestuurlijke afspraken van november 2020 is € 50 mln. vrijgemaakt voor gevallen die binnen de reguliere processen van het IMG en de NCG niet adequaat opgelost kunnen worden.

In juni 2021 is het Interventieteam vastgelopen dossiers gestart. Dit team bestaat uit een onafhankelijk adviseur, een vertegenwoordiger van de NCG en het IMG. Het Interventieteam beschikt over een grote mate van vrijheid om maatwerkoplossingen te bieden.

De aardbevingsgemeenten dragen aan het interventieteam cases aan van personen die binnen reguliere processen zijn vastgelopen. Het interventieteam is reeds gestart met de voorbereiding van het afhandelen van vastgelopen dossiers. Eind 2021 zal het Interventieteam een voortgangsrapportage opleveren die gedeeld zal worden met de Tweede Kamer.

Steunpunt Mijnbouwschade Stut en Steun
Stut en Steun (S&S) is opgericht door het Groninger Gasberaad en de Groninger Bodembeweging en wordt gefinancierd door het Rijk. S&S biedt onafhankelijk advies aan bewoners over de versterkingsopgave en schadeafhandeling en ondersteunt bewoners bij hun eventuele lopende procedures.

Het wetsvoorstel Versterken Groningen, dat momenteel bij de Eerste Kamer ligt, bevat straks (toe te voegen middels een ‘novelle’ bij het wetsvoorstel) een bepaling op basis waarvan eigenaren met schade en/of versterking kosteloos bij de Raad voor rechtsbijstand juridische, bouwkundige en financiële bijstand kunnen vragen. Deze bijstand kan worden ingezet in bezwaar -en beroepszaken tegen schade- en versterkingsbesluiten. Stut en Steun krijgt in dit kader aanvullende financiering van het Rijk om bewoners in de fase voorafgaand aan de besluitvorming te ondersteunen en, waar mogelijk en door de bewoner gewenst, een voor bewoners soms intensief traject van bezwaar en beroep te voorkomen.

Onafhankelijke Raadsman / Nationale Ombudsman
De Onafhankelijk Raadsman (OR) is in 2013 ingesteld als bemiddelaar tussen bewoners en NAM. In 2019 werden 124 meldingen gedaan bij de Onafhankelijk Raadsman over de gevolgen van de gaswinning in Groningen. Per 1 januari 2022 worden de taken van de raadsman overgenomen door de Nationale Ombudsman.

In oktober 2021 heeft de nationale ombudsman met het rapport “Verscheurd Vertrouwen” aanbevelingen gedaan voor het nieuwe kabinet. De ombudsman signaleert dat het overheidshandelen nog als onvoldoende ruimhartig en daadkrachtig wordt ervaren door gedupeerden, en dat bewoners worstelen met matige communicatie, een veelheid aan regelingen en soms onduidelijke afbakeningen. Najaar 2021 is een een vervolgonderzoek van de ombudsman gestart waarvoor medewerkers van de betrokken overheid- en uitvoeringsorganisaties worden

Dossier **Vangnet voor individuele situaties**
Directie Projectdirectie Groningen

bevraagd op hun ervaringen met de effectiviteit van het gevoerde beleid.

Mijlpalen en resultaten 2017 – 2021
- Sinds de zomer van 2021 is het Interventieteam Vastgelopen Dossiers (IVD) werkzaam in Groningen. Dit team bestaat uit Jan Kees de Pagter (bestuurslid IMG), Tilly Stigters (bestuurslid NCG) en een onafhankelijk voorzitter, dhr. Geert Jan ten Brink.
- Dit team is aangesteld n.a.v. de Bestuurlijke Afspraken van november 2020, waarin 50 mln. is vrijgemaakt voor het oplossen van schrijnende situaties.
- Het IVD heeft mandaat en budget om middels een maatwerkaanpak oplossingen te bieden voor situaties die in de reguliere processen vastlopen.

Beleidsdoelen & prioriteiten
- Voortgang bewaken op de uitvoering van de ondersteuning (o.a. van het interventieteam) in vastgelopen dossiers en complexe situaties.
- Verbeteren van de toegang tot individuele hulp voor mensen die dit nodig hebben.
- Opvolgen aanbevelingen Nationale Ombudsman, waaronder specifiek het verbeteren van de communicatie met bewoners.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
- De aanstelling van de leden van de Commissie Bijzondere Situaties loopt af in april 2022. Voorafgaand hieraan evalueren we hoe we verder gaan met de commissie en de hulp die door de commissie geboden wordt. Eén van de vragen in de evaluatie zal zijn of en hoe de verschillende nu bestaande vormen van bijzondere hulp kunnen worden gecombineerd.
- De evaluatie van de CBS en de voortgangsrapportage van het Interventieteam (eind 2021) zullen mogelijk aanleiding geven voor reflectie op de verschillende regelingen en middelen die er momenteel zijn om knelpunten op te lossen.

In de miljoenennota van 2022 zijn de totale kosten voor Groningen geraamd op **€ 11 miljard** van 2021 t/m 2027. Uitgaven voor schadeafhandelingen en de versterkingsoperatie worden door het Rijk gedaan en achteraf op NAM verhaald. De uitgaven van NAM komen via de verdeling in het gasgebouw voor 73% ten laste van de Rijksbegroting. Hieronder vindt u een overzicht van de geraamde kosten en uitgaven.

Schade

De raming van de totale kosten van de schadeafhandeling is **€ 3,0 miljard** 2021 t/m 2027.

1. Voor 2021 zijn de totale kosten van de schadeafhandeling geraamd op **€ 1,3 miljard**. Voor 2022 worden de totale kosten geraamd op **€ 929 miljoen**. Hieronder vallen schadevergoedingen, vergoedingen voor waardedaling, immateriële schade en uitvoeringskosten. Naar verwachting zal het totale bedrag voor de schadeafhandeling elk jaar teruglopen tot rond de € 70 miljoen per jaar van 2025-2027.
2. Tot nu toe is er in totaal voor **€ 1,1 miljard** aan schadevergoeding aan bewoners uitgekeerd.
3. De totale geraamde kosten voor de vergoeding voor de waardedaling was in 2021 **€ 515 miljoen**. Eind 2022 zullen naar verwachting alle aanvragen afgehandeld zijn.

Versterking

4. De raming van de totale kosten van de versterkingsoperatie is **€ 5,4 miljard** voor de periode 2021 t/m 2027. In 2020 is er voor de versterkingsoperatie door het NCG **€ 346 miljoen** uitgegeven (waarvan € 78 miljoen uitvoeringskosten). Naar verwachting loopt dit bedrag op tot € 700 miljoen per jaar t/m 2027. De grootste kostenpost betreft het versterken van woningen.
5. NAM heeft tot 31 december 2018 aan NCG gerapporteerd over kosten van versterking in de voortgangsrapportages. Deze bedroegen van 2014 t/m 2018 **€ 920 miljoen**.
6. Voor de uitvoering van de versterking voor Batch 1588 (woningen) is totaal **€ 420 miljoen** (deels vanuit EZK) beschikbaar gesteld . Hier wordt meer gedaan dan enkel voor de veiligheid nodig is. In juni 2021 is er **€ 85 miljoen** extra beschikbaar gesteld (mede om de verhoogde bouwkosten te dekken).
7. Voor het Scholenprogramma is in totaal **€ 310,5** miljoen beschikbaar:
   - NAM-bijdrage: € 172,5 mln.
   - Rijksbijdrage € 93,5 mln.
   - Gemeenten € 44,5 mln.
8. Voor het Zorgprogramma (nieuwbouw van zorginstellingen) is vanuit de Rijksbegroting **€ 133 miljoen** beschikbaar gesteld (betaald door EZK en SZW).
9. Voor het erfgoedprogramma Groningen is van 2020-2023 **€ 20 miljoen** beschikbaar (een deel hiervan is bestemd voor flankerend beleid).

Flankerend beleid

Al het geld voor flankerend beleid staat op de aanvullende post op de begroting van het Ministerie van Financiën. Deze post is een aanvulling op de begroting van individuele departementen voor gebruik bij bijzondere omstandigheden. Er is dus geen beleidsgeld voor Groningen. Voor nieuw flankerend beleid moeten aanvullende afspraken worden gemaakt.

1. Bestuurlijke afspraken dd. 6 november 2020: **€ 1,51 miljard**.
   - Voor woningverbetering in het aardbevingsgebied is in totaal **€ 435 miljoen** beschikbaar. Waarvan **€ 300 miljoen** voor particulieren en **€ 135 miljoen** voor woningcorporaties is uitgetrokken.
   - Er is een groep bewoners waar maatwerk voor geregeld wordt om onuitlegbare verschillen binnen straten en wijken te voorkomen. Hier is **€ 200 miljoen** voor uitgetrokken.
   - Er is **€ 300 miljoen** beschikbaar gesteld voor een gebiedsfonds. Hieruit kunnen gemeenten onder andere investeringen in de publieke ruimte dekken.
   - Er is een knelpuntenbudget van **€ 100 miljoen** voor de Nationaal Coördinator Groningen om problemen in de operatie snel op te kunnen lossen.
   - Eigenaren die nog geen beoordeling hebben gehad kunnen een subsidie voor woningverbetering aanvragen. Voor deze groep is **€ 170 miljoen** beschikbaar gesteld.
   - Voor schrijnende situaties is er een budget van **€ 40 miljoen**.
   - Voor het MKB is **€ 11 miljoen** uitgetrokken voor de afhandeling van schade. Voor de agrarische sector is **€ 19 miljoen** uitgetrokken, waaronder ook een deel ten goede komt aan de geestelijke sector.
   - Het Rijk heeft **€ 10 miljoen** ter beschikking gesteld voor sociale en emotionele ondersteuning en geestelijke verzorging van de inwoners van Groningen.
   - Een uitgebreidere beschrijving van de geraamde uitgaven is te vinden in het inwerkdossier ‘Bestuurlijke afspraken’.

2. Nationaal Programma Groningen (oktober 2018 tot 2028): **€ 1,15 miljard**. NAM heeft hier **€ 500 miljoen** aan bijgedragen, waarvan uiteindelijk weer 73% ten laste van de Rijksbegroting komt.
3. Rijk en regio hebben een gezamenlijke Toekomstagenda vastgesteld in februari 2021. Zij trekken de komende jaren gezamenlijk nauw op, op het gebied van woningbouw energietransitie en regionale economie. Voor groene economische groei en digitale innovatie wordt **€ 500 miljoen** uit Europese programma's ingezet.
4. Voor de waardevermeerderingsregeling (verduurzamingssubsidie voor woningeigenaren met erkende aardbevingsschade) is in totaal **€ 189 miljoen** beschikbaar (waarvan grofweg € 7 miljoen aan uitvoeringskosten). Bij aanvang was er € 89 miljoen beschikbaar. In april 2021 is daar € 40 miljoen aan toegevoegd en in november 2021 nog eens € 60 miljoen. Hiermee is de regeling gefinancierd tot naar verwachting 1 april 2022, de juridische looptijd van de regeling.[35]

Beëindigen gaswinning

5. In de periode 2019-2023 zijn de gasbaten **€ 3,8 miljard** lager door het beëindigen van de gaswinning. Dit bedrag is afhankelijk van de gasprijs.
6. De waarde van de 450 miljard Nm3 gas die achter blijft in de grond: circa **€ 70 miljard**, uitgaande van de gasprijs in juni 2018 toen dit cijfer aan de Kamer werd gemeld.[36]

35 Het is aan het nieuwe kabinet om te besluiten over de lange termijn van de waardevermeerderingsregeling na 1 april 2022. Er zijn ter voorbereiding daarop verschillende scenario's in kaart gebracht, waaronder het openstellen van een soortgelijke regeling, een doelgroep specifieke regeling of het laten aflopen van de regeling.

36 De prijs van aardgas is in dit geval de kale gasprijs (excl. energiebelasting). In 2018 was de gemiddelde prijs van aardgas rond de € 0,20 per 1 Nm^3 . In 2021 stegen de aardgasprijzen tot wel € 1,15 per 1 Nm^3. Doorgaans wordt op de TTF (gas) markt gehandeld in MWh in plaats van Nm^3.

Gasgebouw
Met het Akkoord op Hoofdlijnen heeft de minister van EZK, namens de Staat, op 25 juni 2018 een overeenkomst gesloten met Shell en ExxonMobil naar aanleiding van het kabinetsbesluit om de gaswinning uit het Groningenveld per 2030 te beëindigen. In dit akkoord zijn afspraken gemaakt over het afbouwen van de gaswinning uit het Groningenveld en de toekomst van het gasgebouw.

Het "gasgebouw" is de benaming voor de publiek-private samenwerking tussen de Rijksoverheid, Shell en ExxonMobil bij de winning en verkoop van (Gronings) aardgas. In het gasgebouw werken deze partijen samen vanuit vier organisaties: NAM, EBN, Maatschap Groningen en GasTerra.

Maatschap Groningen
De Maatschap Groningen werd in 1963 opgericht om de productie (exploitatie) van het Groningse aardgas te beheren. Een maatschap is een rechtsvorm waarbij twee of meer partners (de maten) gezamenlijk en onder één naam een onderneming voeren. In de Maatschap Groningen zijn dit de NAM en Energie Beheer Nederland (100% eigendom van de Staat). In deze maatschap heeft de NAM een belang van 60% en EBN (en daarmee de Staat) een belang van 40%. De NAM neemt de feitelijke winning van het gas voor zijn rekening.

NAM: Eigendom van Shell (50%) en ExxonMobil (50%)
De NAM is vergunninghouder van het Groningenveld en eigenaar van het Groningengas. NAM is ook eigenaar van de gasbergingen in Norg en Grijpskerk en eigenaar en vergunninghouder van het kussengas in deze bergingen. Namens de Maatschap wint de NAM het Groningengas. Daarmee is de NAM verantwoordelijk voor de bedrijfsvoering van de Maatschap en zodoende verantwoordelijk voor het, namens de Maatschap, betalen van de kosten voor bijvoorbeeld schade en versterken. 40% van deze kosten worden door NAM bij EBN in rekening gebracht.

Sinds 2018 heeft de NAM een winningsplicht, wat betekent dat het zich dient te houden aan de operationele strategie die uitgezet is door de minister van EZK.

Energie Beheer Nederland (EBN): 100% eigendom van de Nederlandse Staat
EBN heeft publieke taken, die zijn vastgelegd in de Mijnbouwwet. EBN is betrokken bij de gaswinning vanuit haar deelname in de opsporing van winningsmogelijkheden, het produceren, opslaan en verhandelen van olie en gas.

GasTerra: eigendom van de Nederlandse Staat (10%), EBN (40%), Shell (25%) en ExxonMobil (25%)
GasTerra is verantwoordelijk voor de verkoop van het Groningengas en de in- en verkoop van het gas uit kleine gasvelden in Nederland. GasTerra zal worden opgeheven per 31 december 2024, omdat met het sluiten van het Groningenveld de kernactiviteit van GasTerra wegvalt. Over de afwikkeling van de verplichtingen van GasTerra is de Staat in gesprek met Shell en ExxonMobil.

Gasunie Transport Sevices (GTS/Gasunie): 100% eigendom van de Nederlandse Staat
GTS is geen onderdeel van het gasgebouw, maar speelt wel een belangrijk rol bij de levering van (Gronings) aardgas. GTS verzorgt het transport van aardgas door het gastransportnet in Nederland, beheert het leidingsysteem, de (stikstof) installaties en bewaakt de balans van het landelijke transportnet. GTS is verantwoordelijk voor de omschakeling van de negen grootste verbruikers van laagcalorisch gas op grond van de ombouwwet. GTS is wettelijk adviseur over leveringszekerheid en moet in dat kader ieder jaar voor 1 februari een nieuwe raming van de verwachte gasvraag en productie uit het Groningenveld opleveren.

Schadeafhandeling & Versterking

Instituut Mijnbouwschade Groningen (IMG)
Het IMG heeft als wettelijke taak om schade af te handelen die is ontstaan door bodembeweging als gevolg van de winning van aardgas uit het Groningenveld of als gevolg van de gasopslag Norg. Deze taak is vastgelegd in de Tijdelijke Wet Groningen. Het IMG is een onafhankelijk zelfstandig bestuursorgaan. De kosten voor de schade-afhandeling en de uitvoeringskosten van het IMG worden verhaald op de NAM. Het IMG handelt uitsluitend schademeldingen af als gevolg van de gaswinning uit het Groningenveld en de gasopslag in Norg.

Schade die is veroorzaakt door andere mijnbouwactiviteiten (elders in Nederland) wordt afgehandeld door de Commissie Mijnbouwschade, een andere organisatie.

Nationaal coördinator Groningen (NCG)
De NCG is de uitvoeringsorganisatie voor het versterken van gebouwen in de kern van het aardbevingsgebied. Dat betekent dat NCG verantwoordelijk is voor de uitvoering van opnames, beoordelingen en de bouwkundige uitvoering van de versterking. Het NCG valt onder verantwoordelijkheid van het ministerie van BZK.

Dossier **Overzicht organisaties & commissies: gaswinningsdossier Groningen**
Directie Projectdirectie Groningen

Kennis & Advisering

Staatstoezicht op de mijnen (SodM)
SodM is de toezichthouder op de delfstoffen- en energiewinning in Nederland. SodM ziet toe op de veiligheid en milieubescherming bij mijnbouwactiviteiten, het gasnetwerk en wind op zee, dus niet alleen op de gaswinning door de NAM in Groningen.

SodM adviseert de minister gevraagd en ongevraagd over de gaswinning in Groningen en de versterkingsoperatie. Het SodM houdt geen toezicht op de minister.

SodM vult zijn toezicht- en adviesrol niet alleen vanuit een technisch perspectief in, maar neemt ook nadrukkelijk maatschappelijke belangen mee. De taken en mandaten van SodM zijn vastgelegd in de Mijnbouwwet en in de Gaswet.

TNO
TNO is wettelijk adviseur voor het vaststellingsbesluit. TNO voert in opdracht van de minister van EZK de jaarlijkse seismische dreigings- en risicoanalyse uit en beheert de daarvoor gebruikte modellen. TNO heeft de typologieaanpak opgeleverd die wordt gebruikt bij de versterking en ontwikkelt deze aanpak verder door (nieuwe typologieen).

Technische commissie Bodembeweging (Tcbb)
De Tcbb is een onafhankelijk adviesorgaan. De Tcbb richt zich in de advisering op de mogelijke schade door bodemdaling en -trilling als gevolg van de winning en opslag van (o.a.) aardgas. Ze adviseren gevraagd en ongevraagd de minister van EZK. De winnings- en opslagplannen worden getoetst aan de Mijnbouwwet en het Mijnbouwbesluit.

Adviescollege veiligheid Groningen (ACVG)
Het ACVG stelt adviezen op over de te gebruiken (veiligheid) kaders, normen en modellen omtrent de veiligheid van gebouwen en bouwwerken in het kader van de versterkingsoperatie in Groningen. Elk jaar stelt het ACVG een werkprogramma op. Daarin staan de onderwerpen waarover het ACVG verwacht te adviseren en een verslag van de afgeronde werkzaamheden. Het werkprogramma wordt vastgesteld door de ministers van EZK en BZK.

Mijnraad
De Mijnraad is een onafhankelijk adviesorgaan. Dit is geregeld in de Mijnbouwwet. De Mijnraad brengt advies uit over het opsporen of winnen van delfstoffen of aardwarmte, en het opslaan van stoffen in de diepe ondergrond. De Mijnraad is één van de wettelijke adviseurs voor het vaststellen van het winningsniveau van gas uit het Groningenveld.

Gronings Perspectief
Het Gronings Perspectief is de benaming voor het onderzoek dat de Rijksuniversiteit Groningen doet naar psychologische impact van de gaswinning op de bewoners van het aardbevingsgebied. De onderzoeken worden gefinancierd door het Ministerie van BZK.

Regionale ontwikkeling

Nationaal programma Groningen
Het Nationaal Programma Groningen is een samenwerkingsverband van Rijk, provincie en gemeenten in het aardbevingsgebied. Het Nationaal Programma zet zich in voor de toekomst van Groningen en draagt daar aan bij door projecten financieel te ondersteunen die vallen onder de volgende ambities: economie, werken en leren, leefbaarheid en natuur & klimaat. Voor de uitvoering van alle plannen en projecten heeft het Rijk in 2018 een startkapitaal van 1,15 miljard euro beschikbaar gesteld.

Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN)
SNN is een samenwerkingsverband van de drie noordelijke provincies. SNN is uitvoerder van een aantal subsidieregelingen voor bewoners in het aardbevingsgebied. Het gaat om de waardevermeerderingsregeling, die valt onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van EZK, en de subsidieregeling voor verduurzaming en verbetering van woningen onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van BZK.

Ondersteuning individuele situaties

Commissie bijzondere situaties (CBS)
De CBS is ingesteld om bewoners met meervoudige problematiek een helpende hand te bieden. Dit gaat vaak om bewoners bij wie een combinatie speelt van sociale/financiële problemen waardoor zij vastlopen in de versterkingsoperatie of bij hun schadeafhandeling.

Onafhankelijke Raadsman/Nationale Ombudsman
Bij de Onafhankelijke Raadsman kunnen bewoners een klacht indienen over de afhandeling van schade en de uitvoering van de versterking, als gevolg van de gaswinning in Groningen. Vanaf 2022 zijn de taken van de Onafhankelijke Raadsman volledig overgeheveld naar de Nationale Ombudsman. De Onafhankelijke Raadsman houdt dan op te bestaan.

Dossier **Overzicht organisaties & commissies: gaswinningsdossier Groningen**
Directie Projectdirectie Groningen

Stut-en-Steun (S&S)
Stut en Steun is opgericht door het Groninger Gasberaad en de Groninger Bodembeweging en wordt gefinancierd door het Rijk. S&S biedt bewoners onafhankelijk advies over de versterkingsopgave of schadeafhandeling en ondersteunt bewoners bij hun lopende procedures.

Belangenbehartigingsorganisaties

Groninger Bodem Beweging (GBB)
De GBB is opgericht om op te komen voor de belangen van mensen die directe of indirecte schade hebben door de gaswinning in Groningen. De GBB is samen met het Groninger Gasberaad de belangrijkste maatschappelijke gesprekspartner voor EZK.

Groninger Gasberaad (GGB)
De GGB is het samenwerkingsverband van een aantal maatschappelijke organisaties in het gaswinningsgebied. Het GGB wil ervoor zorgen dat de inwoners en organisaties maximaal worden betrokken bij het vormgeven van de inhoud van de regelingen rondom schadeherstel, versterking en hun toekomst. Naast de Groninger Bodembeweging is het GBB de belangrijkste gesprekspartner voor het Ministerie van EZK.

Inhoudsopgave

Nationaal Groeifonds	168
Steunpakket Covid-19 EZK	171
Aanbesteden (Beter Aanbesteden en rechtsbescherming)	181
Consumentenbeleid EU en Interne Markt	182
Digitale platforms	184
Postmarkt	185

Dossier **Nationaal Groeifonds**
Directie Algemeen Economische Politiek

Achtergrond

Algemeen

- Het Nationaal Groeifonds is een publiek Nederlands fonds met het doel het structurele verdienvermogen op de lange termijn (20-30 jaar) te versterken.
- Het fonds is aangekondigd in september 2019 en vloeit voort uit de Groeistrategie van december 2019. Deze strategie beschrijft dat het kabinet op de terreinen kennisontwikkeling (focus onderwijs), infrastructuur (mobiliteit, energie, digitaal), en R&D en innovatie kansen ziet voor een productiviteitsstijging en om welvaart in brede zin te versterken. De brief met de contouren van het fonds is 7 september 2020 gepubliceerd.
- Het fonds kent een omvang van €20 miljard over de komende vijf jaar en is momenteel vorm gegeven via een niet-departementale begroting onder verantwoordelijkheid van MEZK. Het fonds kent geen revolverend karakter of rendementsdoelstelling.
- Het fonds valt onder formele verantwoordelijkheid van de Minister van Economische Zaken en Klimaat. Het fondsbeheerderschap wordt gedeeld met de Minister van Financiën.
- De fondsbeheerders zijn tegemoet gekomen aan de wens van de Tweede Kamer om de controle van het parlement over de uitgaven beter te waarborgen. Dit wordt bewerkstelligd door middel van het oprichten van een begrotingsfonds via een Instellingswet, deze is in november jl. ingediend.

Proces indienen en beoordeling voorstellen

- Voor de eerste en tweede ronde zijn speciale processen ingericht voor het indienen van investeringsvoorstellen. Er zijn voorstellen via ministeries ingediend. In de tweede ronde is het veld nauwer betrokken. Zo zijn er zgn. Groeiplannen uitgevraagd, dit zijn ideeën ingediend door het veld (iedereen mocht online aanleveren) en die departementen kunnen gebruiken bij voorstelontwikkeling.
- EZK heeft dus meerdere rollen: als fondsbeheerder samen met FIN (directie AEP), als indiener (beleidsdirecties met coördinatie door directie I&K) en als ondersteuner van de Commissie (Stafdirectie).
- Het is van belang dat EZK de onafhankelijke rol als fondsbeheerder duidelijk scheidt van de rol van beleidsverantwoordelijke indiener. Dit is nodig om als fondsbeheerder een onafhankelijk besluit te kunnen nemen over het honoreren van voorstellen.
- Indien mogelijk in de nieuwe constellatie van het kabinet, behoeft het zeker de voorkeur dat deze twee verantwoordelijkheden ook op politiek niveau gescheiden worden. Waarbij de fondsbeheerder verantwoordelijk is voor de werking van het NGF in brede zin en een indienend bewindspersoon verantwoordelijk is voor de voorstellen en projecten.
- Het proces van beoordeling kent twee stappen: de toegangspoort (onder de verantwoordelijkheid van de fondsbeheerders, uitgevoerd door RVO) en de onafhankelijke beoordelingscommissie. De toegangspoort voert een technische, niet-inhoudelijke check uit op de voorstellen o.b.v. de toegangspoortcriteria.
- Als de voorstellen voldoende scoren op de toets van de toegangspoort worden ze doorgeleid naar de onafhankelijke beoordelingsadviescommissie.
- Grafische weergave van het indienings- en beoordelingsproces:

Stafdirectie en beoordelingsadviescommissie

- De Stafdirectie van het Nationaal Groeifonds is een organisatieonderdeel binnen EZK dat werkt voor de leden van de Adviescommissie van het Groeifonds.
- De adviescommissie is verantwoordelijk voor de beoordeling van de investeringsvoorstellen en brengt een zwaarwegend en leidend advies hierover uit aan het kabinet, dat openbaar wordt gemaakt. De commissie monitort ook de voortgang van de projecten en rapporteert over haar werkzaamheden.
- De beoordelingsadviescommissie is onafhankelijk en bestaat uit: Marieke Blom (ING hoofdeconoom), Jeroen Dijsselbloem (voormalig minister van Financiën), Robbert Dijkgraaf (hoogleraar Natuurkunde Princeton), Laura van Geest (directeur AFM), Rianne Letschert (Rector Magnificus Universiteit van Maastricht), Peter Wennink (CEO ASML), Constantijn van Oranje, Robert Jan Smits (TUe), Jacqueline Tammemons Bakker (commissaris bij verschillende bedrijven) en het CPB. Er wordt eind december of begin januari een opvolger benoemd van Feike Sijbesma, die per 1 januari zal terugtreden.
- De Stafdirectie is een team van zestien medewerkers. Erwin Nijsse is de directeur.

EZK-rol als indiener

- EZK heeft zowel in de eerste als in de tweede ronde voorstellen ingediend. De voorstellen zijn in intensieve samenwerking met het veld tot stand gekomen en grijpen in op kansen voor het versterken van het Nederlandse verdienvermogen in combinatie met kansen bij maatschappelijke uitdagingen (o.a. energie- en voedseltransitie en digitalisering).

Dossier **Nationaal Groeifonds**
Directie Algemeen Economische Politiek

- De coördinatie op de pijler R&D en innovatie ligt primair bij directie I&K. Dit houdt in dat I&K verantwoordelijk is voor de coördinatie intern EZK, interdepartementaal en met het veld op het terrein R&D en innovatie. I&K neemt in die hoedanigheid ook actief deel aan de werkgroepen over de structurele opzet van het fonds via de Instellingswet.
- Om handvatten te bieden bij de voorstelontwikkeling op het terrein R&D&I is de kabinetsstrategie Versterken van onderzoeks- en innovatie-ecosystemen ontwikkeld.
- In ronde 2 heeft DG B&I de RDI- en Kennisvoorstellen namens MEZK ingediend (vanwege de scheiding van rollen) en Stas-KE was verantwoordelijk voor indiening van voorstellen op de pijler infrastructuur (energie-infrastructuur).

Uitkomst eerste ronde
- Op 9 april 2021 heeft het kabinet de eerste ronde voorstellen gehonoreerd. Het betrof (voorwaardelijke) toekenningen van grofweg 650 miljoen euro en reserveringen van grofweg 3,1 miljard euro.
- De gehonoreerde voorstellen raken aan leven lang ontwikkelen (LLO), digitalisering van het onderwijs, AI, waterstof, kwantum, regeneratieve geneeskunde, gegevensuitwisseling in de geneeskunde en infrastructuur.
- In de eerste ronde zijn vijf voorstellen van EZK op het gebied R&D en innovatie gehonoreerd: Quantum Delta NL, AiNed, RegmedXB, Health-RI en Groenvermogen. Verder is EZK ook verantwoordelijk voor het Nationaal Onderwijslab project is samenwerking met OCW binnen de kennisontwikkelingspijler. Deze voorstellen zijn nu in de uitvoeringsfase. De uitvoering is door EZK belegd bij RVO, maar EZK (beleid, FEZ en WJZ) en RVO werken daarin nauw samen.
- Voor de tweede ronde heeft EZK op gebied van R&D en innovatie zeven voorstellen ingediend en is bij zeven andere voorstellen sterk betrokken, die formeel door een ander departement zijn ingediend. Tevens heeft EZK ook twee voorstellen ingediend binnen de pijler Kennisontwikkeling en twee voorstellen binnen de pijler Infrastructuur.

Beleidsdoelen & prioriteiten

Algemeen
- Ook volgende generaties moeten kunnen wonen in een Nederland met goede zorg, goed onderwijs, een leefbare omgeving én zij moeten genoeg geld overhouden om zelf te kunnen besteden. Daarvoor is economische groei nodig. Het Nationaal Groeifonds, met een budget van 20 miljard over 5 jaar (2021-2025) moet hieraan gaan bijdragen. Dit geld gaat naar investeringen in kennisontwikkeling, infrastructuur, en onderzoek, ontwikkeling & innovatie.

2022
- Het toekennen van financiering uit het Nationaal Groeifonds aan de tweede ronde van voorstellen en omzettingen van voorstellen uit de eerste ronde.
- Het inpassen van de Generatietoets en de Raad voor de Toekomst in de derde ronde van het NGF.
- Het besluiten over het wel of niet gebruik maken van een subsidieregeling (zie beneden)

Dossier **Nationaal Groeifonds**
Directie Algemeen Economische Politiek

Verwachte ontwikkelingen in 2022

Schoppen in de grond

- Alhoewel enkele projecten al van start zijn, is het de verwachting dat de eerste NGF-middelen in 2022 worden uitbetaald door de vakdepartementen. Dit biedt kansen voor positieve communicatie over het Groeifonds na een periode van voorwerk.

Beoordeling voorstellen

- Op 31 oktober is de Toegangspoort gesloten. Er zijn 37 voorstellen ingediend, die op het moment door RVO worden getoetst op de technische toegangspoortcriteria. De voorstellen die door deze toets komen zullen in januari doorgeleid worden naar de commissie voor een inhoudelijke beoordeling. Dit zal naar verwachting op 10 januari gebeuren. De uitkomst zal in een korte brief door de fondsbeheerders aan de Tweede Kamer verstuurd worden. Voorlopige planning van deze brief is 17 januari 2022.
- De Commissie verwacht eind maart/april een zwaarwegend advies uit te kunnen brengen aan het kabinet over de uit het Groeifonds te financieren voorstellen.
- Vervolgens dient het Kabinet hierover een definitief besluit te nemen. De fondsbeheerders MEZK en MFIN zullen dit besluit voorbereiden en agenderen in de MR. Via suppletoire begrotingen moeten gelden uit de niet-departementale begroting Groeifonds worden overgemaakt naar de begrotingen van de indienende departementen ter bekostiging van de gehonoreerde voorstellen.
- Parallel zullen er nog enkele voorstellen uit de eerste ronde mogelijk (op advies van de commissie) worden omgezet van een voorwaardelijke toekenning naar een definitieve toekenning. Dit is al gebeurd voor 2 voorstellen in de R&D&I pijler en één voorstel in de kennisontwikkelingspijler.
- Daarnaast zijn er nog twee grote infrastructuur reserveringen (samen € 2,5 mld.). De deadline voor IenW voor het indienen van een beter uitgewerkt voorstel voor de gereserveerde schaalsprongen in de infra-pijler is in januari. Hierna zal de commissie zich opnieuw buigen over deze voorstellen en de reserveringen omzetten, annuleren of verlengen.

Instellingswet begrotingsfonds & subsidieregeling

- De fondsbeheerders zijn tegemoet gekomen aan de wens van de Tweede Kamer om de controle van het parlement over de uitgaven beter te waarborgen. Dit wordt bewerkstelligd door middel van het oprichten van een begrotingsfonds, via een Instellingswet. Deze wet is in november ingediend en wordt momenteel behandeld door het parlement. De verwachting is dat hier een WGO over zal komen begin 2022.
- In de instellingswet is de mogelijkheid tot een subsidieregeling opgenomen. In de brief van 7 september 2020 is een subsidieregeling aangekondigd, om veldpartijen direct toegang tot het fonds te geven. Er is nog geen definitief besluit genomen of deze subsidieregeling er daadwerkelijk gaat komen, daarvoor moesten nog een aantal zaken uitgezocht worden.
- De fondsbeheerders (MFIN/MEZK) hebben inmiddels te kennen gegeven dat de subsidieregeling er inderdaad zou moeten komen. Dit wordt verwerkt in een brief aan de Eerste en Tweede Kamer. Deze wordt in de huidige planning op 4 februari in de Ministerraad besproken.

Evaluatie

- Bij oprichting van het NGF is aangegeven dat het fonds iedere vijf jaar geëvalueerd zou worden. Daar bovenop zou na 2 jaar een tussentijdse evaluatie plaatsvinden met bijzondere aandacht voor de *governance*.
- Deze evaluatie wordt voorzien voor 2022. Deze evaluatie zal mogelijk een belangrijke basis vormen voor besluitvorming over eventuele voortzetting van het Groeifonds na 2025.

Verantwoordingsonderzoek Algemene Rekenkamer

- De Algemene Rekenkamer is momenteel bezig met een verantwoordingsonderzoek naar het Nationaal Groeifonds met de volgende onderzoeksvraag: "*Is het Nationaal Groeifonds zodanig opgezet dat de minister van EZK zich kan verantwoorden over de doelmatigheid en doeltreffendheid van geselecteerde investeringsprojecten die met het NGF zijn gefinancierd?*"
- Dit onderzoek zal op 18 mei 2022 (verantwoordingsdag) gepresenteerd worden.

Dossier **Steunpakket Covid-19 EZK**
Directie Algemeen Economische Politiek

Achtergrond

- In de persconferentie op 14 december is aangekondigd dat het steunpakket wordt doorgetrokken naar het eerste kwartaal van 2022. Hierover is gelijktijdig een Kamerbrief verstuurd.
- In de week voorafgaande aan deze persconferentie en Kamerbrief is er discussie geweest over het al dan niet conditioneel doortrekken van de steun (weegmoment op 14 januari) en het versoberen van de parameters (zoals het subsidiepercentage, de omzetdrempel, etc.). Er is echter besloten om het steunpakket gewoon door te trekken en de parameters ongewijzigd te laten.
- De belangrijkste regelingen in het huidige steunpakket zijn de Tegemoetkoming Vaste Lasten (TVL) (EZK verantwoordelijk), de Noodmaatregel Overbrugging Werkgelegenheid (NOW) (SZW verantwoordelijk) en belastinguitstel (FIN verantwoordelijk). Werkgevers kunnen ook voor het eerste kwartaal van 2022 de NOW aanvragen zodat ze hun personeel kunnen doorbetalen. Om te kwalificeren moet een werkgever minimaal 20% omzetverlies hebben en het vergoedingspercentage is 85%. Ondernemers kunnen gebruikmaken van de TVL in het eerste kwartaal van 2022 als zij meer dan 30% omzetverlies lijden. Het maximale subsidiepercentage is 100%.
- Het kabinet heeft in de Kamerbrief van 26 november jl. aangegeven dat de combinatie van sluitingen én ruimhartige compensatie op termijn onhoudbaar is. In de Kamerbrief van 14 december jl. kondigt het kabinet aan dat het kabinet een langetermijnvisie over de vormgeving van het steunpakket voor het einde van het eerste kwartaal van 2022 wil klaar hebben.
- EZK is coördinerend bewindspersoon voor het coronasteunpakket. De besluitvorming over het steunpakket loopt via de Vijfhoek. In de weken voorafgaande aan definitieve besluitvorming werden bij eerdere Kamerbrieven ook nog verschillende bewindspersonen overleggen ingepland.

Beleidsdoelen & prioriteiten

- De economische steunpakketten hebben behoud van banen en bedrijvigheid als doel gedurende de coronacrisis. Het CPB concludeert dat het omvangrijke steunpakket van 2020 de economische schade heeft beperkt. Het steunbeleid voorkwam een sterke stijging van de werkloosheid en heeft bedrijven overeind gehouden, aldus het CPB..
- De steunpakketten ademen mee met omzetverlies, en daarmee het verloop van de coronacrisis. De vergoedingen in de belangrijkste steunmaatregelen zijn gebaseerd op omzetverlies, en lopen daarmee op naarmate een onderneming harder getroffen wordt.
- De vorm en omvang van de steunmaatregelen kennen ook forse nadelen voor de economie, die naarmate corona langer bij ons blijft ook steeds evidenter worden. De gevolgen zijn onder andere het verergeren van de oplopende krapte op de arbeidsmarkt, beperken van de economische dynamiek en de forse gevolgen voor de overheidsfinanciën.
- Uitdaging voor de langere termijn zal zijn de economie weer op eigen benen te laten staan en steunpakketten prudent af te bouwen. Het ligt in de rede dat sommige sectoren niet op dezelfde voet verder kunnen als voor de coronapandemie. In deze sectoren zal de afbouw van het coronasteunpakket grote gevolgen hebben. Het is daarom belangrijk om de afbouw te combineren met aanpassingsbeleid, zoals bijvoorbeeld omscholing.
- In de Kamerbrief van 30 augustus jl. is eerder aangekondigd per 1 oktober 2021 te stoppen met steunpakket. Het is zeer lastig gebleken om het steunpakket te versoberen of geheel te stoppen. Als er nieuwe coronamaatregelen worden genomen ontstaat er vrijwel direct politieke en maatschappelijke druk om het steunpakket te herintroduceren of de parameters niet te versoberen.
- In Kamerdebatten over het steunpakket en de gesprekken met de sociale partners en sectoren worden veel verzoeken gedaan voor compensatie voor specifieke gevallen. Door het generieke karakter van steun passen logischerwijs de regelingen niet perfect voor alle sectoren of bedrijven. Echter is het van groot belang om vast te houden aan generieke maatregelen en niet specifieke regelingen te maken. Specifieke regelingen zijn onuitvoerbaar gebleken en zorgen voor nieuwe verzoeken voor specifieke steun.
- De uitvoeringslast van de bestaande steunmaatregelen drukt al zwaar op de uitvoeringsorganisaties zoals RVO vanwege de vele betrokken ondernemers en de vele wijzigingen in de instrumenten.

Verwachte ontwikkelingen

Korte termijn:

- Er is 14 december jl. een nieuw steunpakket aangekondigd. Mogelijk volgt hierover nog een Kamerdebat.

Dossier **Steunpakket Covid-19 EZK**
Directie Algemeen Economische Politiek

Middellange termijn:
- In de Kamerbrief van 14 december jl. wordt een lange termijn visie aangekondigd. Deze visie moet eind eerste kwartaal 2022 zijn afgerond.
- De brief moet een perspectief bieden op een situatie waarin niet langer grootschalige financiële ondersteuning vanuit de overheid nodig is en helder is wat tot het normale ondernemersrisico behoort en wat niet.

Lange termijn:
- In de Kamerbrief van 26 november 2021 heeft het kabinet aangekondigd dat het uitstel van betaling van belastingen (FIN verantwoordelijk) in verband met de coronacrisis wordt verlengd tot en met 31 januari 2022. In het verlengde van het steunpakket zal het kabinet meer tijd nemen voor het opstarten van de invordering van belastingschulden.
- Het uitstel van betaling van belastingen heeft ruim 380.000 ondernemers ondersteund in hun liquiditeit. Op dit moment hebben nog 270.000 ondernemers een totale openstaande belastingschuld van ruim 19 miljard euro onder uitstel van betaling (cijfers uit de Kamerbrief van 26 november jl.).
- Op termijn kan de terugbetaling van de uitgestelde belastingen een probleem worden voor ondernemers en mogelijk leiden tot liquiditeitsproblemen.
- De definitieve berekening van de steun (TVL en NOW) wordt achteraf vastgesteld. Als het omzetverlies meevalt dan moeten bedrijven steun terugbetalen. De terugbetaling kan bedrijven mogelijk op termijn in liquiditeitsproblemen brengen.
- RVO en UWV hanteren ruime terugbetalingstermijnen en bieden daarin maatwerk passend bij de situatie van de ondernemer. Ondernemers krijgen na definitieve vaststelling van het NOW/TVL-subsidiebedrag standaard zes weken de tijd om te veel ontvangen subsidie terug te betalen. Mocht dit om wat voor reden niet lukken, kan een ondernemer afspraken maken met de UWV of RVO om te komen tot een terugbetalingsregeling. Zij stellen zich hierbij coulant op en kunnen de terugbetalingsregeling afstemmen op de situatie van de ondernemer. Hierbij zijn terugbetalingstermijnen tot en met vijf jaar mogelijk met een rente van 0%.
- Op dit moment vinden er reeds gesprekken plaats tussen de uitvoerders (RVO, UWV en de Belastingdienst) en andere departementen (FIN, SZW) over hoe zij ondernemers met problematische schulden kunnen helpen.

Bijlage: Achtergrondinfo EZK Covid-19 regelingen per 14 december 2021

1. **Tegemoetkoming Vaste Lasten (TVL)**
   a. Ongedekte Vaste Kosten land- en tuinbouw (OVK)
2. **Regeling evenementensector (TRSEC + ATE)**
3. **Coronafinancieringsregelingen (KKC, GO-C, BMKB-C, BL-C, Qredits overbruggingskredieten)**
4. **Regeling Omscholing naar tekortsectoren**
5. **TOA-krediet**

Belangrijkste steunmaatregelen andere departementen (geen toelichting):

6. **NOW**
7. **Besluit bijstandverlening zelfstandigen (Bbz)**
8. **Het aanvullend sociaal pakket**
9. **Fiscale maatregelen**
10. **Ondersteuning voor de culturele en creatieve sector en sport**

Tegemoetkoming Vaste Lasten (TVL)

- **Subsidiepercentage (vergoedingspercentage)**
  Het subsidiepercentage is het percentage van de vaste lasten dat door de TVL wordt vergoed. Dit verschilt per TVL-regeling. Voor TVL Q1 2021 was het 85%, in TVL Q2 2021, TVL Q3 en TVL Q4 was het 100%.
- **Vaste lasten percentage**
  Voor de berekening van de vaste lasten van een ondernemer gebruiken we het gemiddelde aandeel van de vaste lasten in de omzet van een branche die in het CBS staan. De lijst staat op de RVO site bij de TVL aanvragen. Voor cafés is het vaste lasten percentage bijvoorbeeld 25%.
- **Omzetverliespercentage**
  De omzet van een onderneming wordt vergeleken met hetzelfde kwartaal in 2019 (= het referentiekwartaal). Dit verschil is het omzetverlies. Dit wordt in een percentage uitgedrukt. Sinds Q2 2021 kunnen ondernemers kiezen uit twee referentiekwartalen. Voor TVL Q4 2021 wordt het referentiekwartaal Q4 2019 en Q1 2020.
- **Omzetverliesdrempel**
  Het minimale omzetverliespercentage wat een ondernemer moet hebben om voor TVL in aanmerking te komen. Voor TVL Q4 2021 is dat 30%. Deze drempel heeft voor iedere ronde dat de TVL is opengezet op 30% gelegen.
- **Maximale subsidiebedrag**
  Het maximale subsidiebedrag is het bedrag dat een onderneming of een groep ondernemingen per TVL openstelling ontvangt. Voor TVL Q4 2021 is het maximale subsidiebedrag voor een mkb-onderneming € 550.000 en niet-mkb ondernemingen maximaal € 600.000.
- **Maximale staatssteun**
  Een groep verbonden ondernemingen mag op grond van titel 3.1 van het Europese Tijdelijke staatssteunkader gedurende de hele staatssteunperiode (van maart 2020 tot 1 juli 2022) maximaal €2,3 mln ontvangen.

- De berekening van de TVL in een bepaald kwartaal gaat als volgt:

<u>Toegekende TVL = omzetverlies x vaste lasten x subsidiepercentage</u>

  - Omzetverlies = teruggang in omzet in vergelijking met referentiekwartaal
  - Vaste lasten = gemiddeld aandeel vaste lasten van omzet in sector
  - Subsidiepercentage = het percentage van de vaste lasten dat door de TVL wordt vergoed. Dit percentage verschilt per TVL, en was in TVL Q3 100%
- Het complexe en generieke karakter van de TVL en de noodzaak van een grotendeels geautomatiseerde uitvoering maakt dat er grofweg vier ‘draaiknoppen’ en één aanvullende mogelijkheid zijn, om de TVL van kwartaal tot kwartaal op uitvoerings-technisch haalbare manier aan te passen:
  - Verhogen of verlagen van de omzetdervingsdrempel
  - Verhogen of verlagen het subsidiepercentage
  - Verhogen of verlagen aandeel vaste lasten voor specifieke sectoren
  - Verhogen of verlagen het voorschotpercentage
- Voor de omzetdervingsdrempel geldt:
  - Hoe *hoger* de drempel, hoe minder ondernemers voor TVL in aanmerking komen. Positief is dat dit ondernemers prikkelt om, zeker als maatregelen voor relatief korte periodes gelden, open te blijven en op al dan niet creatieve manieren prikkelt om omzet te genereren. Het kan ook nadelig zijn dat bij een hogere drempel minder ondernemers steun krijgen.

  - Hoe *lager* de drempel, hoe meer ondernemers in aanmerking komen. Het voordeel is dat meer ondernemers financieel geholpen zullen zijn. Het nadeel is dat de TVL ondoelmatiger wordt, door een grotere kans dat steun verschaft wordt bij omzetdalingen die geen gevolg van coronamaatregelen, maar reguliere omzetfluctuaties zijn (zeker met de mogelijkheid tot het kiezen van referentieperiodes).
- Het subsidiepercentage kan in hoogte worden aangepast, maar ook in vaste en oplopende vorm worden toegepast. Bij een oplopend percentage wordt het subsidiepercentage hoger, naarmate er meer omzetverlies is. Bijvoorbeeld, een oplopend subsidiepercentage van 50 naar 85%, bij een omzetverlies van 30 tot 100%. Een oplopend percentage prikkelt ondernemers om te blijven ondernemen.
  - Het is in theorie mogelijk om het subsidiepercentage op meer dan 100% te zetten, om op deze manier indirect ándere zaken te vergoeden (zoals het wegvallen steun als NOW). Dit is onhaalbaar vanwege de juridische gevoeligheid ervan, als ook onwenselijk vanwege de ondoelmatigheid: sectoren met hoge vaste lasten en lage loonkosten krijgen dan meer steun dan sectoren met lage vaste lasten en hoge loonkosten (wat bij tegemoetkomen van wegvallen NOW onwenselijk is).
- Het voorschotpercentage kan ook worden aangepast. Een hoger percentage betekent snellere liquiditeitsverschaffing aan bedrijven in nood, maar ook dat, bij definitieve vaststelling van de aanvraag, het risico toeneemt dat een ondernemer grotere bedragen (die vaak al uitgegeven zijn) moet terugbetalen.
- Andere opties dan verhogen of verlagen zijn er bij deze knoppen niet, omdat dit uitvoeringstechnisch niet haalbaar is (omdat het niet te automatiseren valt). Denk aan het koppelen van omzetdrempel aan de uren die een onderneming dicht is.

a. Ongedekte Vaste Kosten land- en tuinbouw (OVK)

- De OVK is een regeling voor middelgrote bedrijven in land- en tuinbouw die bij de tegemoetkoming vaste lasten kunnen aanlopen tegen het staatssteunkader. Dit komt door bepalingen in het specifieke hoofdstuk van het Europees steunkader waaronder de TVL is aangevraagd (dat kent immers een begrenzing van €290.000 (in de gehele Covid periode) voor bedrijven de land- en tuinbouw).
- Daarom is vanuit LNV een regeling opgezet onder een ander staatsteunkader, zodat ook middelgrote land- en tuinbouwbedrijven die te maken hebben met een forse omzetval substantieel geholpen kunnen worden met een tegemoetkoming in hun vaste lasten. Hierbij wordt gestreefd om deze bedrijven tegemoet te komen in lijn met de TVL, binnen de beperkingen die het staatssteunkader 3.12 stelt. De OVK loopt dus ook qua grenzen en verleningen mee met de TVL, dus maximaal 550.000 euro voor MKB-bedrijven en 600.000 voor grotere bedrijven.
- De OVK heeft als eis dat bedrijven eerst de TVL volledig uitputten. Daarna moet landbouwbedrijven op individuele basis hun ongedekte vaste kosten in beeld brengen, deze krijgen ze voor 70% vergoed. Echter vaste kosten kunnen gedekt worden door winst of andere steunmaatregelen. Hierdoor wordt de regeling in het veld gezien als minder aantrekkelijk dan de TVL.
- RVO voert de regeling uit. Het voorschot geschiedt op basis van een verklaring en een door de ondernemer ingevulde lijst. Vaststelling gebeurt op basis van een accountantsverklaring. Deze accountverklaring is zo vormgegeven dat deze ook geschikt is voor de TVL.
- De OVK Q3 is recent afgesloten. Hierbij is voor 30 euro miljoen aangevraagd door 164 bedrijven. De regeling voor Q4 is ingediend bij de commissie waarna de regeling wordt gepubliceerd. De regeling voor Q1 is gelijktijdig met de verlening van het steunpakket aangekondigd.

Regeling evenementensector (TRSEC + ATE)

a. Garantieregeling Evenementen (TRSEC-19)

Bij een verbod door de Rijksoverheid op evenementen en na annulering van het evenement kan een organisator aanspraak maken op de Tijdelijke regeling subsidie evenementen COVID-19 (TRSEC) ook wel garantieregeling evenementen genoemd. Met de ontvangen steun kunnen organisatoren voldoen aan betalingen aan hun onderaannemers en leveranciers. Denk bijvoorbeeld voor de opbouw van tribunes, beveiliging en technische voorzieningen en de kosten om het evenement veilig te kunnen houden. Er is nadrukkelijk voor deze keten benadering gekozen. De regeling is op 1 juli 2021 gestart. Er is een budget van € 450 miljoen beschikbaar voor 2021.

Voor de coronacrisis konden organisatoren van evenementen het pandemierisico afdekken door een annuleringsverzekering af te sluiten. Verzekeraars hebben deze optie nu uit hun annuleringspolissen geschrapt. Hierdoor kunnen organisatoren het financiële risico van annulering zelf niet meer dragen. Gekozen is om een annuleringsverzekering bij voorgaande

edities als voorwaarde op te nemen om tot een afbakening te komen voor professionele organisatoren. Met deze regeling is beoogd de backbone van de keten te steunen. De tijd heeft ons ingehaald en de ATE heeft het licht gezien. Met deze 2 regelingen wordt nu een bredere groep evenementenorganisatoren geholpen.

De Rijksoverheid bepaalt op basis van de coronasituatie of evenementen in een bepaalde periode worden verboden. Het streven is om 3 tot 6 weken van tevoren duidelijkheid te kunnen bieden of evenementen in een bepaalde periode kunnen doorgaan of niet. De kans blijft bestaan dat een verbod kort voor de datum van een evenement wordt aangekondigd.

Het kabinet heeft het subsidiepercentage naar 100% verhoogd van de gemaakte subsidiabele kosten voor 2021. In eerste instantie werd voor 100% van de kosten subsidie verleend, met een terugbetalingsverplichting van 20%. Deze terugbetalingsverplichting verdwijnt nu voor de periode van 10 juli tot en met 31 december 2021. Alle voorgenomen aanpassingen vereisen goedkeuring van de Europese Commissie.

De garantieregeling is onlangs verlengd tot en met q3 2022. Hiertoe geldt in het eerste kwartaal van 2022 een subsidiepercentage van 90% en in het tweede en derde kwartaal van 2022 een subsidiepercentage van 80%. Voor het grootste deel van de gemaakte kosten kan een subsidie worden verkregen. Voor het resterende deel van 10% in het eerste kwartaal van 2022 respectievelijk 20% in het tweede en derde kwartaal van 2022 – het eigen risico – kan een lening worden afgesloten; daarvoor geldt een terugbetalingsverplichting met een rente van 2% per jaar. Dit moet ook nog genotificeerd worden in Brussel.

Voorwaarden 2021 (2022 zal vergelijkbaar zijn, maar moet nog worden geschreven)
- De subsidieregeling is gericht op evenementen die gepland staan tussen 1 juli en 31 december 2021.
- Het is toegestaan een evenement dat (normaal gesproken) gepland stond voor 1 juli 2021 te verplaatsen naar een datum tussen 1 juli en 31 december 2021.
- Er heeft ten minste 1 eerdere editie van het evenement plaatsgevonden.
- Voor de vorige geheel of gedeeltelijk in Nederland te houden editie van dat evenement is een annuleringsverzekering met pandemiedekking afgesloten.
- Het evenement moet plaatsvinden in (Caribisch) Nederland.
- Als organisator houdt u zich aan de dan geldende corona- en veiligheidsmaatregelen. Hoogte van budget of aantal bezoekers speelt hierbij geen rol.
- Gratis evenementen vallen niet onder de regeling.
- Het gaat om een publiek toegankelijk (in tegenstelling tot besloten) evenement op basis van vrije kaartverkoop of deelnamegelden.
- Als organisator bent u verantwoordelijk voor het organiseren van het evenement én draagt u het financiële risico.

b. Aanvullende Tegemoetkoming Evenementen (ATE)
De Aanvullende Tegemoetkoming Evenementen (ATE) biedt steun aan organisatoren van evenementen die niet in aanmerking komen voor de garantieregeling evenementen (TRSEC). De ATE 2021 vergoedt de gemaakte kosten van evenementen die tussen 10 juli en 31 december 2021 niet zijn doorgegaan, vanwege een evenementenverbod van de Rijksoverheid. Naar verwachting wordt de ATE voor 2021 eind januari 2022 geopend.

Op 14 december 2021 heeft het kabinet aangekondigd dat de ATE en de garantieregeling evenementen (TRSEC) worden verlengd tot en met 30 september 2022. Hiervoor gelden wel aangepaste voorwaarden.
- De subsidie voor evenementen tijdens een evenementenverbod in Q1 2022 wordt 90%, met een lening voor de resterende 10%.
- De subsidie voor evenementen tijdens een evenementenverbod in Q2 en Q3 2022 wordt 80%, met een lening voor de resterende 20%.
- Voor de lening geldt een rentepercentage van 2%

Het kabinet wil dat getroffen ondernemers hun geld voor 2021 nu snel krijgen en niet eerst op een aanpassing van de regeling moeten wachten. De ATE voor 2021 wordt daarom zo snel mogelijk geopend. Voor de verlenging van de ATE tot en met 30 september 2022 wordt zo snel mogelijk een aangepaste subsidieregeling gemaakt. Meer informatie hierover volgt.

Subsidievoorwaarden voor de ATE 2021
- Het evenement zou in de periode van 10 juli tot en met 31 december 2021 plaatsvinden en was toegankelijk voor publiek.
- Het evenement vond geheel of gedeeltelijk in (Caribisch) Nederland plaats.

- Het evenement zou op 1 of meerdere dagen plaatsvinden, maar is door een evenementenverbod van de Rijksoverheid niet doorgegaan.
- Het is niet verplicht om ten minste 1 eerdere editie van het evenement georganiseerd te hebben.
- Het is niet noodzakelijk om bij een eerdere editie een annuleringsverzekering met pandemiedekking gehad te hebben.
- Voor ATE komen ook gratis evenementen in aanmerking.
- Besloten evenementen, zoals bruiloften, bedrijfs- en buurtfeesten, komen niet in aanmerking voor ATE.
- Alleen gemaakte kosten voor het evenement vanaf 20 januari 2021 tot en met de datum van het evenementenverbod zijn subsidiabel.
- Subsidiabele kosten zijn bijvoorbeeld betalingen aan onderaannemers en leveranciers om tribunes op te bouwen, voor technische voorzieningen en voor de inhuur van beveiliging en artiesten.
- De subsidiabele kosten van het evenement zijn minimaal €2.500.
- Vaste kosten, los van het evenement, zijn geen subsidiabele kosten. Denk bijvoorbeeld aan de huur van een bedrijfspand, vaste afschrijvingen en materialen die voor meer dan 1 evenement zijn te gebruiken. Voor deze kosten ontvangt u geen ATE.
- De subsidiabele kosten worden lager, wanneer een verzekering kosten van het evenement vergoedt.
- Ontvangen NOW en TVL-steun worden van de subsidiabele kosten afgetrokken.
- Ook eventuele opbrengsten van het evenement, zoals sponsoring, verkoop van merchandise of subsidie van de gemeente worden van de subsidiabele kosten afgetrokken.
- Wanneer het evenement in aanmerking kwam voor de garantieregeling evenementen (TRSEC), kan een organisator geen gebruik maken van de ATE.

Bijlage: Achtergrondinfo EZK Covid-19 regelingen per 14 december 2021

Coronafinancieringsregelingen (KKC, GO-C, BMKB-C, BL-C, Qredits overbruggingskredieten)

Corona financierings-regeling	Wat	Faciliteit aan financier	Doelgroep	Omvang steunmaatregel	Benutting totaal t/m Q3 2021	Actueel	Budget bij verlenging
Klein Krediet Corona (KKC)	Garantstelling van 95%	Garantie op kleine kredieten tussen 10.000 en 50.000 per onderneming	Kleinbedrijf dat is getroffen door corona	€ 250 mln. looptijd 5 jaar.	€ 62 mln. garantiebedrag	Loopt tot 1 januari 2022	Geen budget voor gereserveerd. Verlenging niet aan de orde.
BMKB-C	Borgstellingskrediet is 75% van de lening, en daarover 90% garantie (effectief 66,7%)		Mkb dat getroffen is door corona en overbruggingsfinanciering nodig heeft.	€ 1,5 miljard[37]	€ 483 mln. garantiebedrag	Loopt tot 1 januari 2022	765 mln beschikbaar voor BMKB en eventueel BMKB-C.
GO-C	Garantie (80% grootbedrijf en 90% mkb)	max leningbedrag 150 mln	midden- en grootbedrijf	€ 2,5 miljard[2][38]	€ 637 mln. garantiebedrag	Loopt tot 1 januari 2022	400 mln. beschikbaar voor GO. Verlenging niet aan de orde.
COL	Lening	EZK lening aan ROM's van €300 mln	Start- en scaleups en maakindustrie zonder bancaire relatie	Totaal € 600 mln. waarvan € 300 mln. voor EZK	Uitgeïnvesteerd	Loopt tot 1 januari 2022	
Qredits overbruggings-kredieten regulier	Lening	EZK lening – € 55 mln.	kleine ondernemers met liquiditeitsbehoefte of die willen investeren in vaste activa of werkkapitaal om zo terug te komen op pre-corona niveau	€ 55 mln.	€ 42 mln.	Loopt tot 1 januari 2022	Kunnen resterend budget gebruiken bij eventuele verlenging.
Qredits overbruggings-kredieten starter	Lening	EZK lening € 40 mln.	Starters gestart in Q1-Q2 2020 met liquiditeitsbehoefte of die willen investeren in vaste activa of werkkapitaal om zo terug te komen op pre-corona niveau	€ 40 mln.	€ 1,5 mln.	Loopt tot 1 januari 2022	Kunnen resterend budget gebruiken en mogelijk definitie starters iets oprekken.

37 Cumulatief garantieruimte reguliere BMKB en BMKB-C
38 Cumulatief garantieruimte GO en GO-C

Regeling Omscholing naar tekortsectoren

Wat is het?

- In juli 2021 is de nieuwe regeling 'Omscholing naar kansrijke beroepen in de ict en techniek' gepubliceerd. Deze maakt onderdeel uit van het derde crisis- en herstelpakket (aanvullend sociaal pakket, besloten in augustus 2020).
- De regeling is door EZK bedacht en uitgewerkt als instrument tegen de structurele vacatures in kansrijke beroepen in de ict en techniek. Voor betere aansluiting van vraag en aanbod moet mobiliteit tussen de sectoren meer op gang komen. Om dit mogelijk te maken is omscholing van personeel noodzakelijk.
- Deze regeling stimuleert werkgevers om mensen uit andere beroepen aan te nemen en om te scholen naar een kansrijk beroep in de techniek of ict. Dit stimuleert de intersectorale mobiliteit. Dit is van groot belang voor de uitvoering van belangrijke maatschappelijke transities als de klimaat- en energietransitie, het woningtekort en digitalisering.
- Op 30 augustus jl. is in de Kamerbrief over de afbouw van de steunmaatregelen aangekondigd dat er in het crisis- en herstelpakket van 2022 een bedrag 40 miljoen voor deze regeling wordt gereserveerd met de mogelijkheid om de beroepsklassen verder uit te breiden.

Hoe werkt het?

- Met deze regeling kunnen **werkgevers** € 3.750 ontvangen om een (nieuwe) werknemer een omscholingstraject en arbeidsovereenkomst te bieden voor een baan die door het UWV wordt aangemerkt als kansrijk beroep in ict of techniek. Werkgevers kunnen voor maximaal 6 (nieuwe) medewerkers een omscholingstraject aanvragen.
- Het **bedrag** dat kan worden aangevraagd bedraagt €3.750,- per (nieuwe) werknemer. De kosten van het totale omscholingstraject moeten minimaal € 7.500,- bedragen. De daadwerkelijke kosten van een omscholingstraject liggen (inclusief loonverletkosten, wervingskosten, begeleiding, etcetera) vrijwel altijd hoger dan € 7.500-.
- De subsidie vergoedt de kosten van het **omscholingstraject**. Dat moet bestaan uit een samenhangend geheel van praktijkondersteuning en scholing (cursus/opleiding).
- De nieuwe medewerker moet een **arbeidsovereenkomst** krijgen voor minimaal de periode van het omscholingstraject en zes maanden na voldoende afronding, en de werkgever moet de intentie hebben daarna tot een duurzame arbeidsrelatie over te gaan.
- Werkgevers mogen het omscholingstraject inzetten voor bestaande **werknemers** of nieuw aan te nemen werknemers. In alle gevallen moet de werknemer uit een **ander beroeps-segment** afkomstig zijn dan waarbinnen de functie valt die hij/zij gaat vervullen.
- De werkgever moet bij het aanvraagformulier ook **verklaringen** van de werknemer en de opleider uploaden. Hierdoor realiseren we dat drie partijen het omscholingstraject steunen.
- De regelingen uit het sociaal pakket richten zich op diverse obstakels en verschillen zodoende van elkaar in instrumentarium, het type ondersteuning en de doelgroep. Deze regeling is **complementair aan andere regelingen** uit het sociaal pakket. Het is de enige regeling expliciet voor (de vraag vanuit) de werkgever. Het is ook de enige regeling die als resultaatverplichting het gehele omscholingstraject heeft. Andere regelingen hebben met name betrekking op individueel opleidingsbudget, loopbaanadvies.

Actualiteit

- De regeling heeft opengestaan van 1 september 2021 tot en met 1 december 2021. Er zijn in totaal 142 aanvragen ingediend. Deze worden momenteel behandeld en toegekend.
- De komende tijd wordt onderzocht hoe de regeling kan worden verbeterd en of uitbreiding naar andere beroepsklassen wenselijk en haalbaar is.

Time-out-arrangement (TOA)-krediet

Wat is het?

- Het TOA ondersteunt ondernemers in zwaar weer bij het afwenden van een faillissement.
- Het centrale middel is de Wet Homologatie onderhands akkoord (WHOA) die per 1 januari a.s. in werking treedt. De WHOA maakt het mogelijk om een akkoord, waarmee niet alle schuldeisers instemmen, door de rechter verbindend te laten verklaren. Twee varianten: 1. het liquidatieakkoord waarmee een onderneming wordt opgeheven, zonder faillissement; 2. Het reorganisatieakkoord waarmee – eventueel in combinatie met time-out - het bedrijf financieel gezond wordt en bedrijf(sactiviteiten) worden geherstructureerd en gecontinueerd.
- Het ondersteuningspakket van de TOA bevordert de realisatie van schuldenakkoorden.

Bijlage: Achtergrondinfo EZK Covid-19 regelingen per 14 december 2021

Het TOA-pakket

Directe ondersteuning aan ondernemers.

Dienstverlening

- Aan ondernemers in zwaar weer biedt de KVK informatie, doorverwijzing, advies over omgang met financiële problematiek en schulden, als onderdeel van het "Programma Zwaar weer" (Ondernemen in zwaar weer (kvk.nl)). Ook is 1-op-1 coaching mogelijk, ten behoeve van faillissementspreventie door 300 coaches van het Ondernemingsklankbord (OKB). Het afgelopen jaar is de dienstverlening aangevuld met routewijzers, stroomschema's en stappenplannen die ondernemers inzicht bieden welke hulp en oplossingsrichtingen beschikbaar zijn voor hun financiële problematiek en schulden[39]. Daarnaast is een infographic "Ecosysteem Zwaar weer" gelanceerd, met een gecategoriseerd overzicht van de partijen die ondersteuning bieden aan ondernemers in zwaar weer. Deze infographic ontsnippert het aanbod voor professionals en is recentelijk vertaald naar een ondernemersvriendelijke variant.
- Ook biedt het "Programma Zwaar weer" op de WHOA toegespitste informatie, advies, doorverwijzing en coaching voor ondernemers. De medewerkers van KVK en OKB zijn intensief getraind in het gebruik en de mogelijkheden van de WHOA (doel, geschiktheid en eisen aan akkoord) en wordt specifieke online WHOA-content voor ondernemers (zoals een WHOA-animatiefilm, informatieve WHOA-video's van experts en het WHOA-stappenplan) doorlopende geactualiseerd.

Vergroten gebruik en slagingskans WHOA

- *Whoa-tool.* Een mede door EZK gesubsidieerde WHOA-tool is gelanceerd. De WHOA-tool biedt ondersteuning bij de te doorlopen stappen van het ordenen van de financiële situatie tot het voorleggen van het akkoord aan de rechter. Door de faciliteiten van dergelijke WHOA-tools (o.a. een documentengenerator voor verzoekschriften en het akkoord inclusief klassenindeling, een schuldeisersportal voor informatiedeling, en een rekenmodaliteit voor impactberekeningen) kan een WHOA-procedure efficiënter en transparanter voor de schuldeisers verlopen.
- *TOA-(krediet)faciliteit.* Van 1 juni 2021 tot en met 31 mei 2024 is er een TOA-kredietfaciliteit (met 12 maanden gratis coaching) voor ondernemers die met gebruikmaking van de WHOA hun bedrijf willen doorstarten. Sommige bedrijven zullen alleen een doorstart vanuit de WHOA kunnen maken als flankerend bij een WHOA-traject een krediet wordt verstrekt. Het belangrijkste doel van het TOA-krediet is bedrijven in staat stellen om uitgaven en investeringen te doen ten behoeve van de (her)start of aanpassing van bedrijfsactiviteiten tegen een aantrekkelijke rente (2,5%). Daarnaast kan maximaal 30% van het krediet in de vorm van achtergesteld vermogen worden verkregen (tegen een rente van 5,25%), om het gemakkelijker voor bedrijven te maken om vervolgfinanciering aan te trekken. Ten slotte kan het TOA-krediet tot een maximum van € 35.000,- worden gebruikt voor procedurekosten.
- Qredits voert de kredietfaciliteit (ter hoogte van €200 miljoen) uit. Het gaat om leningbedragen met een maximale hoogte van €100.000,- met een maximale looptijd van zes jaar. Tot en met 15 december 2021 zijn er 6 TOA-kredieten verstrekt. Het gebruik van schuldsaneringsroutes en dus ook het TOA-krediet is tot dusver beperkt, mede door lange looptijd van het steun- en herstelpakket en de uitgestelde terugbetaling van de belastingschuld tot 1 oktober 2022.

Indirecte ondersteuning van ondernemers

Afspraken met schuldeisers over omgang met Coronaschulden

- Samen met de Belastingdienst en private schuldeisers zijn door FIN en EZK de mogelijkheden voor verbetering van de omgang met schulden (als gevolg van Corona) verkend.
- Dit heeft geresulteerd in een soepele houding van de Belastingdienst om saneringen meer kansrijk te maken, zoals het tijdelijk opgeven van de preferente positie van de Belastingdienst van 1 augustus 2022 tot en met 30 september 2023 (inhoudende dat de Belastingdienst genoegen zal nemen met hetzelfde uitkeringspercentage als aan concurrente schuldeisers toekomt).
- Ook worden er procesafspraken gemaakt tussen de Belastingdienst en private schuldeisers, zoals de instelling van wederzijdse aanspreekpunten.
- Daarnaast is er een Overleg Problematische Coronaschulden waarin de Belastingdienst en private schuldeisers samen de ontwikkelingen ten aanzien van de groep ondernemers met

39 Zoals het "Stroomschema Schulden, verken je opties" dat ondernemers informeert over welke insolventieroute bij hun situatie past.

uitstel van belastingen monitoren. Eventuele knelpunten rondom schulden worden dan snel zichtbaar, op basis waarvan schuldeisers wenselijke en mogelijke acties kunnen ondernemen.

Stimuleren van Lokaal maatwerk

- Er is in maart-juli 2021 onderzoek gedaan naar door gemeenten ontplooide initiatieven gericht op ondersteuning van door de Coronacrisis getroffen ondernemers. De initiatieven zijn geanalyseerd en vervolgens in een handzaam overzicht bijeengebracht en ten behoeve van gemeenten gepubliceerd en verspreid via de geijkte kanalen.

Onderwerp **Aanbesteden (Beter Aanbesteden en rechtsbescherming)**
Directie(s) Mededinging en Consumenten

Achtergrond
Door aanbesteden realiseert de overheid een transparante en effectieve inkoop tegen de beste prijs-kwaliteitverhouding. Ondernemers maken zo een eerlijke kans op een overheidsopdracht, terwijl de overheid door mededinging tussen aanbieders de beste waar voor haar (belasting)geld krijgt. Aanbestedingsbeleid en -regelgeving vormen de kaders en voorwaarden voor dit proces. De directie MC is verantwoordelijk voor dit beleid en deze regelgeving. Het gaat hierbij niet om de verantwoordelijkheid voor individuele aanbestedingen.

Aanbesteden gaat om veel geld. Nederlandse overheden besteden jaarlijks voor ongeveer **87 miljard** euro aan. Vanwege het grote financiële en inhoudelijke belang voor zowel overheid als bedrijfsleven staat aanbesteden regelmatig in de politieke belangstelling. Aanbesteden wordt hierbij in toenemende mate gezien als strategisch beleidsinstrument: om nevendoelen (bijvoorbeeld op het gebied van duurzaamheid) te bereiken, maar ook om economisch herstel te bevorderen, en zelfs als handelspolitiek instrument (het bevorderen van wederkerigheid op de aanbestedingsmarkt tussen de EU en andere landen).

Beleidsdoelen & prioriteiten
Het werk van de directie MC op het gebied van aanbesteden richt zich vooral op de basis: professioneler opdrachtgeverschap van overheden via het vervolgprogramma Beter Aanbesteden en betere rechtsbescherming van ondernemers via het traject rechtsbescherming. Dit zijn gescheiden trajecten die aangrijpen op twee kanten van dezelfde medaille: de verhouding tussen overheid en bedrijfsleven bij aanbesteden.

Het vervolgprogramma Beter Aanbesteden is gericht op het tot stand brengen van een betere samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven bij aanbesteden door het vergroten van de professionaliteit van partijen, de dialoog en onderling begrip. Het traject rechtsbescherming richt zich op gevallen waarin dat niet lukt en beoogt de positie van overheid en bedrijfsleven in juridische conflicten meer in evenwicht te brengen.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
In 2021 is het vervolgprogramma Beter Aanbesteden van start gegaan dat loopt t/m 2024. EZK is samen met MKB-Nederland en de VNG opdrachtgever van het programma. De uitvoering vindt plaats door een programmateam bij PIANOo, het expertisecentrum aanbesteden. Dit team ondersteunt regionale activiteiten om dialoog en samenwerking tussen overheden en bedrijven te verbeteren.

Wat betreft rechtsbescherming worden in 2021 de eerder aangekondigde maatregelen om de rechtsbescherming te verbeteren verder uitgewerkt. Het gaat hierbij om het verbeteren van klachtafhandeling door overheden en door de Commissie van Aanbestedingsexperts (een door EZK ingesteld centraal klachtenloket) en om het verbeteren van de gang naar de rechter. Maatregelen vergen o.a. aanpassing van de Aanbestedingswet 2012 (Aw 2012), een aanpassing van de Gids proportionaliteit (die praktische handvatten bevat voor overheden) die in januari 2022 in werking treedt, het opzetten van een pilot rondom klachtafhandeling bij selectie- en gunningsbeslissingen en monitoring van de ontwikkelingen van de professionalisering van klachtenloketten.

Onderwerp **Consumentenbeleid EU en Interne Markt**
Directie(s) Mededinging en Consumenten

Consumentenbeleid
Voor een goed werkende economie is het essentieel dat consumenten met vertrouwen aankopen doen, online en offline. Het consumentenbeleid zorgt ervoor dat consumenten geïnformeerd zijn, een stevige rechtspositie hebben en laagdrempelige mogelijkheden hebben om hun recht te halen. Daadkrachtig toezicht is hierbij onontbeerlijk. Veel consumentenwetgeving komt uit Europa. Nederland zet zich hierbij in voor een sterke positie van de consument en een gelijk speelveld voor ondernemers in de EU (volledige harmonisatie).

Interne Markt
De Europese interne markt vormt de economische basis van het verdienvermogen en de concurrentiepositie van Nederland (NL) en de EU. EZK is stelselverantwoordelijk voor de interne markt en inhoudelijk specifiek voor het vrij verkeer van goederen en diensten: EZK is centraal aanspreekpunt voor alle politieke vragen rondom uitvoering Dienstenwet en verantwoordelijk voor monitoren uitvoeringspraktijk (zowel op niveau van Rijksoverheid als decentrale overheden), borgen dat gestelde doelen worden bereikt en verbetering informatievoorziening. Ook afstemming van andere departementen hoort hier nadrukkelijk bij, omdat het beleid ten aanzien van de interne markt een groot aantal beleidsvelden raakt. Mede door beïnvloeding van NL richt de Europese Commissie zich meer op het wegnemen van concrete belemmeringen op basis van feiten en behoeften uit de praktijk en op het verbeteren van implementatie en handhaving van huidige interne-marktregels.

EZK richt zich ook op het waarborgen van eerlijke concurrentie op de interne markt. Bedrijven die met overheidssteun uit derde landen actief zijn op de interne markt vormen een risico voor het gelijke speelveld. Hiertoe heeft de Europese Commissie in 2021 het wetsvoorstel buitenlandse subsidies uitgebracht, waarin voorstellen staan voor instrumenten die marktverstorende overheidssteun door derde landen moeten tegengaan. Het wetsvoorstel is mede gebaseerd op een vergelijkbaar NL's voorstel uit 2019 (*level playing field instrument*, LPFI). Een van de instrumenten richt zich specifiek op oneerlijke concurrentie bij grote aanbestedingen (>250 miljoen).

Beleidsdoelen & prioriteiten

Consumentenbeleid
De komende jaren staat de positie van de consument in de online economie centraal bij MC (1 t/m 4). Consumenten moeten online minimaal eenzelfde niveau van bescherming hebben als offline. Daarnaast heeft de groeiende aandacht voor duurzaamheid gevolgen voor het consumentenbeleid (5).

1. Op 1 januari 2022 moeten de richtlijnen verkoop goederen en digitale inhoud in werking treden in NL. Dit betreft een update van de gemeenschappelijke regels voor consumentenkoopovereenkomsten en de conformiteit van goederen, en (deels) nieuwe regels voor de koop van digitale inhoud en zaken met digitale elementen. Waar nationale beleidsruimte bestaat, m.n. de periode van omkering van de bewijslast bij conformiteit, is het doel om aan te sluiten bij de Europese standaard (gelijk speelveld; geen nationale koppen). De Minister voor Rechtsbescherming (MinRb) heeft het wetsvoorstel ter behandeling aangeboden aan de Kamer. EZK is verantwoordelijk voor het beleid.
2. Wetsvoorstel implementatie richtlijn modernisering consumentenbescherming. Updates van vier bestaande richtlijnen: consumentenrechten, oneerlijke handelspraktijken, oneerlijke voorwaarden, prijsaanduiding. Belangrijkste wijzigingen zijn de introductie van specifieke informatieverplichtingen voor online platforms richting de consument (bv. of die op het platform zaken doet met een ondernemer of particulier). Prioriteit is om geen nationale koppen toe te voegen in het belang van een gelijk speelveld. Met betrekking tot prijsaanduiding wordt, waar dat nodig is uit praktische overwegingen voor consumenten en ondernemers, gebruik gemaakt van nationale beleidsruimte (amvb).
3. Wetsvoorstel kunstmatige intelligentie (AI). Horizontaal voorstel, regulering algoritmen en *machine learning*, introductie productveiligheidsregime en conformiteits-beoordeling voor AI met hoog risico. Beleidsdoel is dat consumenten m.b.t. AI recht krijgen op duidelijke informatie, eenvoudige klachtmogelijkheden en effectief toezicht. Raakt aan beleidsterreinen BZK, JenV. Lead bij directie Digitale Economie (DE).
4. Wetsvoorstel herziening verordening algemene product-veiligheid (GPSD). Update vanwege uitdagingen nieuwe technologieën en online verkoop: veiligheid van non-food consumentenproducten waarborgen, betere handhaving en efficiënter markttoezicht. Nauwe samenwerking met VWS. Relatie met Markttoezichtverordening (zie hieronder).
5. Wetsvoorstel versterking positie consumenten in de groene transitie. Verbeteren deelname van consumenten aan de groene transitie: betrouwbare informatie over

Onderwerp **Consumentenbeleid EU en Interne Markt**
Directie(s) Mededinging en Consumenten

producten, maatregelen tegen handelspraktijken als greenwashing en vroegtijdige veroudering. Raakt aan beleidsterrein IenW.

Interne Markt

1. Handhaving: inzet is gericht op uitvoeren van het actieplan handhaving van de EU Commissie mbt interne markt regelgeving. Een voorbeeld is het bevorderen van de conformiteit en veiligheid van producten via platforms door nieuwe wetgeving (Digital Services Act, voorstel GPSR).
2. Taskforce interne-markthandhaving (SMET): inzet gericht op actieagenda tussen lidstaten, Commissie en stakeholders over de aanpak van concrete belemmeringen.
3. Impact Covid-19 crisis: inzet is gericht op het zo snel mogelijk herstellen en versterken van de interne markt.
4. Gelijk speelveld EU: inzet is ten eerste gericht op tegengaan oneerlijke concurrentie door overheidssteun uit derde landen. NL wordt dankzij het *LPFI*-voorstel en een zeer actieve lobby gezien als de voorloper op dit onderwerp. Inzet is om deze rol vast te houden en de toekomstige instrumenten nog meer in lijn te brengen met onze inzet. Ten tweede is de inzet gericht op het tegengaan van oneerlijke concurrentie op het gebied van productveiligheid. De hernieuwde Markttoezichtverordening adresseert productveiligheid van geharmoniseerde producten binnen de EU. In 2022 worden de bijbehorende implementatiewetten aan de Kamers aangeboden.

Verwachte ontwikkelingen in 2022

Consumentenbeleid in 2022

1. Wetsvoorstel verkoop goederen, digitale inhoud: Lead bij JenV, veel betrokkenheid EZK. Behandeling wetsvoorstel voorzien in week van 15 november 2021, door MinRb. Deadline implementatie: 1 januari 2022.
2. Wetsvoorstel modernisering consumentenbescherming: implementatievoorstel is begin oktober 2021 aan de Tweede Kamer aangeboden. Deadline implementatie: 28 mei 2022. Samen met JenV, lead bij EZK.
3. Wetsvoorstel kunstmatige intelligentie. Voorstel Europese Commissie gepresenteerd op 21 april 2021. Raadswerkgroepen in Brussel lopen Lead bij directie DE.
4. Wetsvoorstel m.b.t. herziening productveiligheid (GPSR): voorstel in juli 2021 door Europese Commissie gepubliceerd, raadwerkgroepen in Brussel gestart.
5. Wetsvoorstel Europese Commissie m.b.t. consumenten in groene transitie wordt verwacht in Q1 2022.

Interne Markt

1. Herstel interne markt na corona. Dit zal ook aandacht krijgen bij toekomstige vergaderingen van de Raad voor Concurrentievermogen.
2. Veel aandacht voor industriebeleid en strategische autonomie in Brussel. Belangrijk om dit te koppelen aan een sterke en goed functionerende interne markt.
3. Onderhandelingen over een of meerdere voorstellen op basis van het wetsvoorstel buitenlandse subsidies. Dit is in mei 2021 uitgebracht. In de onderhandelingen over dit wetsvoorstel worden alle aandachtspunten uit de kabinetsappreciatie meegenomen. Inzet van de bewindspersonen kan worden gevraagd gedurende cruciale momenten in de onderhandelingen, die samenvallen met Europese high-level bijeenkomsten of (georganiseerde) bilaterale bijeenkomsten.
4. Onderhandelingen over een of meerdere voorstellen op basis van de actualisatie van de industriestrategie uit maart 2021. Hierbij moet gedacht worden aan een wetsvoorstel voor een noodinstrument voor de interne markt (SMEI; verwacht in Q1 2022), een voorstel voor standaarden in zakelijke dienstensectoren (waarvan in Q2 2022 duidelijk moet worden of dit een wetsvoorstel wordt) en een voorstel voor een vrijwillig formulier voor de meldplicht bij detachering (verwacht in Q1 2022).

Onderwerp **Digitale platforms**
Directie(s) Mededinging en Consumenten

Achtergrond
De digitale economie biedt veel kansen. Zo weten bedrijven een steeds groter publiek te bereiken en kunnen consumenten online gemakkelijker aankopen doen en producten vergelijken. De directie MC werkt toe naar een digitale economie waarin alle consumenten en bedrijven deze kansen kunnen verzilveren. Dit vergt een situatie waarin de verhoudingen tussen consumenten en bedrijven in balans zijn. Zo moeten we voorkomen dat consumenten en ondernemers de dupe worden van ondoorzichtige en mogelijk misleidende voorwaarden en dat nauwelijks te betwisten machtsposities van grote platforms gebruikers benadelen. Om de verhoudingen in balans te brengen, is het van belang dat de overheid haar rol als (strenge maar rechtvaardige) marktmeester optimaal speelt. Op dit moment vervult een aantal spelers een belangrijke en marktverdelende rol binnen de digitale economie. Dit brengt risico's met zich mee op het gebied van mededinging en consumentenbescherming. Door duidelijke spelregels te formuleren en hierop te handhaven, zowel in nationaal als Europees verband, moet de overheid de risico's van een disbalans in de verhoudingen wegnemen en kan de markt haar werk doen. Daarnaast moeten consumenten ook online voldoende worden beschermd tegen misleidende informatie en onveilige producten.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Digitalisering en de rol van platforms is binnen de directie MC een speerpunt. Omdat de grote platforms wereldwijd actief zijn, ligt regelgeving op Europees niveau voor de hand. Nederland heeft zich in Europa als voorloper sterk gemaakt voor regelgeving met nieuwe verplichtingen en verantwoordelijkheden voor (grote) online platforms. Hierbij zet de directie MC zich in voor:

- regelgeving waarmee digitale platforms waar consumenten en ondernemers niet omheen kunnen (poortwachtersplatforms) vooraf kunnen worden gereguleerd door een onafhankelijke Europese toezichthouder;
- Beter toezicht op fusies en overnames in de digitale economie, en meer duidelijkheid over de toepassing van de mededingingsregels in de digitale economie bv door het belang van 'data' bij mededingingsbeoordelingen beter mee te kunnen wegen;
- Bescherming van ondernemers die hun producten en diensten via platforms aanbieden.
- Online platforms die zich richten op de Nederlandse en Europese consument te verplichten om meer verantwoordelijkheid te nemen voor de naleving van consumentenrechten en productveiligheidsregels en de consument daadwerkelijk te helpen wanneer deze problemen heeft na de aankoop van een product of het gebruik van een dienst aangekocht via het platform.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
De Europese Commissie heeft eind 2020 een pakket met Europese regelgeving gepubliceerd gericht op het goed functioneren van de digitale economie en het beschermen van gebruikers in de EU. Het gaat om de Digital Markets Act (DMA) en de Digital Services Act (DSA). Veel van de Nederlandse beleidsinzet komt terug in deze Europese voorstellen. De onderhandelingen voor de DMA en DSA zijn net afgerond. Tijdens de Raad voor Concurrentievermogen op 25 november is een algemene oriëntatie bereikt. Volgende stap is de trilogen.

De DMA bevat regelgeving voor grote platforms met een poortwachtersfunctie, met als doel concurrentie in digitale markten te vergroten en ondernemers te beschermen die hun producten of diensten via deze grote platforms aanbieden. Nederland is positief over het voorstel. Wel kan de toekomstbestendigheid worden verbeterd en de rol van nationale toezichthouders worden verduidelijkt. Hier wordt de komende periode over gesproken.

Het huidige voorstel voor de DSA bevat wat NL betreft goede extra waarborgen voor een betere consumentenbescherming in de online wereld. NL zet zich ervoor in om dit in het voorstel te behouden, vrijwel alle andere lidstaten vinden dit ook belangrijk.

Verder wordt gewerkt aan een wetsvoorstel waarmee de Autoriteit Consument en Markt de Europese Platform-to-Business verordening gaat handhaven. Deze verordening ziet op het beschermen van ondernemers die hun product of diensten via een platform aanbieden. Doel is om dit voorstel eind 2021 voor advies naar de Raad van State te versturen.

Onderwerp **Postmarkt**
Directie(s) Mededinging en Consumenten

Achtergrond
Briefpost wordt gezien als een basisvoorziening die voor iedereen toegankelijk en betaalbaar moet zijn. In dit kader zijn vereisten rondom zogenaamde universele postdienstverlening (UPD) wettelijk vastgelegd. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om kwaliteitseisen en tariefregulering. Deze regelgeving is mede ingegeven door de noodzaak van bescherming van kwetsbare groepen in Nederland voor wie post belangrijk is: circa 2,5 miljoen Nederlanders vinden het moeilijk met digitale apparaten om te gaan en dat ongeveer 1,2 miljoen Nederlanders hebben nog nooit internet gebruikt.

De brievenpostmarkt krimpt echter stevig sinds 2005. Het volume is in de periode t/m 2020 ongeveer met meer dan 60% afgenomen. Dit zet de betaalbaarheid en levensvatbaarheid van de postdienstverlening onder druk.

Beleidsdoelen & prioriteiten
Uitgangspunt is het overeind houden van een betaalbare en levensvatbare postdienstverlening (waarvan de UPD een belangrijk onderdeel is), bij voorkeur zonder dat daar belastinggeld voor nodig is. Door de dalende postvolumes wegen de voordelen van concurrentie op de postmarkt minder op tegen de nadelen van het niet volledig kunnen benutten van schaalvoordelen. In dit kader is een vergunning verleend voor de overname van Sandd door PostNL. Beide bedrijven zijn in oktober 2019 samengegaan, waardoor nu sprake is van een quasi-monopolie op de postmarkt.

Uiteindelijk zal de postmarkt naar verwachting opgaan in bredere markten voor berichtenverkeer en bezorging waarbij het de vraag is of er nog een afzonderlijk brievennetwerk (nodig) is. Om ruimte te laten voor mogelijke convergentie tussen markten en distributiekanalen is het van belang dat er sprake is van een zo gelijk mogelijk speelveld tussen verschillende, maar aanpalende distributiesectoren.

De postmarkt is een arbeidsintensieve sector met veel banen voor mensen met een kwetsbaardere positie op de arbeidsmarkt. In dit kader geldt sectorspecifieke regulering waarbij 80% van de postbezorgers in dienst moet zijn van een postvervoerbedrijf. Een aantal kleinere postvervoerders biedt beschermd werk voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Het is van belang deze werkgelegenheid te beschermen, ondanks de krimp in de postmarkt.

In tegenstelling tot de brievenpostmarkt groeit de markt voor pakketbezorging sterk. Tot op heden is er slechts beperkte sectorspecifieke regulering noodzakelijk gebleken om de publieke belangen op deze markt te kunnen borgen. Desalniettemin spelen rondom pakketbezorging verschillende vraagstukken rondom duurzaamheid, arbeidsvoorwaarden en een gelijk speelveld.

Verwachte ontwikkelingen in 2022
In september 2019 is door EZK een vergunning verleend voor de overname van Sandd door PostNL, op basis van artikel 47 van de Mededingingswet. Deze vergunning is in juni 2020 vernietigd door de rechtbank. In april 2021 is een nieuw vergunningenbesluit genomen. In augustus 2021 heeft het hoger beroep bij het College van Beroep voor het Bedrijfsleven (CBb) gediend. Op 13 januari 2022 is een vervolgzitting in deze zaak. Daarna volgt ofwel een uitspraak binnen enkele maanden of zal het CBb prejudiciële vragen voorleggen aan het Hof van Justitie.

In maart 2020 is de herziening van de Postwet aangeboden aan de Tweede Kamer en in september 2020 is de nota naar aanleiding van het verslag verzonden. Het wetsvoorstel is controversieel verklaard en behandeling wacht op een nieuw kabinet. Gedurende 2021 en 2022 wordt verder gewerkt aan de lagere regelgeving die onder de Postwet van kracht moet worden. Dit heeft o.a. betrekking op toegangsvoorwaarden voor de resterende regionale postvervoerders en financiële waarborgen rondom de UPD. In het kader van de toegangsvoorwaarden wordt waarschijnlijk een rapportage aan de ACM gevraagd.

Bovendien is recent een beperkte aanpassing in de Postregeling doorgevoerd, om het maximumrendement op de UPD te verlagen. Hierbij heeft EZK ook de UPD-tarieven voor 2022 vastgesteld in verband met eenmalige effecten van de coronacrisis (normaliter doet ACM dit). Voor 1 november 2022 zal EZK ook voor het jaar 2023 een degelijk besluit nemen. Tenslotte wordt eind 2021 de nieuwe wettelijk verplichte evaluatie van de UPD gestart.

